

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR (MEK)
MUNKÁJÁRÓL A SZÜLETÉSNAPJA ÜRÜGYÉN
- ⊙ A WEB MULANDÓSÁGA, AZ ARCHIVÁLÁS
FONTOSSÁGA ÉS LEHETŐSÉGEI
- ⊙ A NYÍLT HOZZÁFÉRÉS KÉRDÉSEI
- ⊙ A DIGITÁLIS ÁLLAMPOLGÁROK INTERNETHASZNÁLATI ÉS
INFORMÁCIÓRENDEZÉSI SZOKÁSAIRÓL
- ⊙ HAGYOMÁNY ÉS LELEMÉNY AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAKBAN
– KÖNYVMÚZEUM ÉS INNOVATÍV VÁLLALKOZÁS
- ⊙ KISZERVEZEM VAGY MÉGSEM? AZ OUTSOURCING
KÖNYVTÁRI ALKALMAZÁSÁNAK GYAKORLATAI
- ⊙ AZ I. VILÁGHÁBORÚ A KORABELI KÖNYVTÁRI
SZAKSAJTÓBAN
- ⊙ A TANULÁS SZEREPE AZ ÉLETPÁLYAÉPÍTÉS SORÁN:
AZ ISKOLARENDSZERŰ KÉPZÉS
- ⊙ A KARRIERÉPÍTÉS: MINŐSÍTÉSI ELJÁRÁSOK
– ÉLETHOSSZIG TARTÓ TANULÁS

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2014/4

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2014/4

⊙ A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG DIGITALIZÁLÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN AZ ENUMERATE
PROJEKT EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN ⊙ AZ ÁRVA MŰVEK SZABAD FELHASZNÁLÁSA
A NYILVÁNOS SZOLGÁLTATÁSOKAT NYÚJTÓ KÖNYVTÁRAKBAN ⊙ A MAGYAR JOGI
SZAKTÁJÉKOZTATÁS FORRÁSAI ÉS ESZKÖZEI 1. RÉSZ (A TÉTELES JOGSZABÁLYOKRA
VONATKOZÓ INFORMÁCIÓSZOLGÁLTATÁS) ⊙ HÍRLAPOK DIGITALIZÁLÁSA ÉS SZOL-
GÁLTATÁSA A VILÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON. A DÉLMAGYARORSZÁG C. NAPILAP
DIGITALIZÁLÁSA ÉS SZOLGÁLTATÁSA ⊙ HÁTRÁNYOS HELYZETŰ KÖZÉPISKOLÁSOK
BIBLIOTERÁPIÁJA ⊙ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ HATVAN ÉVFOLYAMA 2. RÉSZ (1969–
2014) ⊙ KOVÁCS MÁTÉ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRI TEVÉKENYSÉGE ⊙ HOL TART MA
A WEBARCHIVÁLÁS? SZAKIRODALMI SZEMLE ⊙

A TARTALOMBÓL:

24. (60.) ÉVFOLYAM, 2014. 4. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-
hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős
kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:
Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

AMBERG Eszter (OSZK Projekt Iroda, Bp.), BÉRES Judit (Pécsi Tudományegyetem FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba), FODOR János (ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), HAY Diana (MTA Könyvtár, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), NAGY Gyula (Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár, Szeged), NÉMETH Márton (Monguz Kft., Szeged), POGÁNY György (a pilisi Kármán József Könyvtár ny. igazgatója), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.), SÓRON Ildikó (FSZEK, Bp.), TEGZES Tünde (Magyar Irodalomterápiás Társaság), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs), VARGA Tímea (Országgyűlési Könyvtár, Bp.), ZSIDAI Borbála (Várkeri Általános Iskola és Szakiskola, Várpalota)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

A Külföldi folyóirat-figyelő* rovat referálói:

BOGNÁR Noémi (Könyvtári Intézet, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

*Csak elektronikusán (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Abstracts	397
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

TÓTH Máté: A kulturális örökség digitalizálása az Európai Unióban az ENUMERATE projekt eredményeinek tükrében . 401

AMBERG Eszter: Az árva művek szabad felhasználása a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárakban 418

VARGA Tímea: A magyar jogi szaktájékoztató forrásai és eszközei. (1. rész.) A tételes jogszabályokra vonatkozó információszolgáltatás 426

MŰHELY

NAGY Gyula: Hírlapok digitalizálása és szolgáltatása a világban és Magyarországon. *A Délmagyarország című napilap digitalizálása és szolgáltatása* 439

BÉRES Judit – SÓRON Ildikó – TEGZES Tünde – ZSIDAI Borbála: Hátrányos helyzetű középiskolások biblioterápiája .. 459

EGY TÉMA – KÉT VÉLEMÉNY

FODOR János: E-olvasás a tagadás tükrében
Egy bölcsészkar vita tanulságai 481

NÉMETH Márton: E-könyvekről sokszemközt
Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének szakmai napja 486

MÚLTUNKBÓL

POGÁNY György: A Könyvtári Figyelő hatvan évfolyama
2. rész (1969–2014) 493

HAY Diana: Kovács Máté akadémiai könyvtári tevékenysége 514

KITEKINTÉS

HEGYKÖZI Ilona: Hol tart ma a webarchiválás?

Szakirodalmi áttekintés 527

KÖNYVSZEMLE

A nemzeti szocializmus és a fasiszmus könyvtárügyéről: újabb elemzések

BABENDREIER, Jürgen: Nationalsozialismus und bibliothekarische Erinnerungskultur (Wiesbaden, Harrassowitz, 2013.) ; *Das deutsche und italienische Bibliothekswesen im Nationalsozialismus und Faschismus. Versuch einer vergleichenden Bilanz.* Hrsg. Klaus Kempf und Sven Kuttner (Wiesbaden, Harrassowitz, 2013.) (Ism.: Sonnevend Péter) ... 535

Az információtudomány kézikönyve

STOCK, Wolfgang G. – STOCK, Mechtilde: Handbook of information science. Berlin, de Gruyter Saur, 2013. (Ism.: Dudás Anikó) 539

(Legyen) Az olvasás mindenkié!

Kié az olvasás? : tanulmányok az olvasóvá nevelésről. Szerk. Gombos Péter. Budapest : M. Olvasástárs., 2014. (Ism.: Pogányné Rózsa Gabriella) 543

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) -e*

Köszönet a lektoroknak

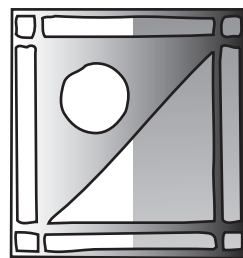
Szerkesztőségünk megköszöni a Könyvtári Figyelő 2014. évi számai lektorálásában végzett önzetlen munkáját a következő kollégáknak: dr. Amberg Eszter, dr. Bérés Judit, dr. Hajnal Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, Hegyközi Ilona, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Sonnevend Péter, Pogány György, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

Jövőre is számítunk rájuk!

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Digitization of cultural heritage in the European Union – results of the ENUMERATE project

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 4. pp. 401–417.

The ENUMERATE project was completed in spring 2014. Funded by the European Commission, ENUMERATE aimed to collect reliable and comparable statistical data on the digitization and digital preservation activities in European countries. During the three years of the project two quantitative and a qualitative survey were conducted among European public collections in charge of the digitization of their cultural heritage (such as libraries, archives, museums, galleries, film institutions, archives, and conservation agencies of historic monuments).

The quantitative survey took place at the beginning and in the closing year of the project. Findings show that a vast majority of institutions, 83%, is engaged in digitization activities: all national libraries, 81% of academic libraries, and 75% of public libraries. In terms of the amount of digitized documents, however, a large backlog was discovered. Film institutes, museums, and archives were found the most advanced in digitizing cultural heritage and its documents by type, while libraries are lagging behind. Only 34% of the institutions have a digitization strategy.

The current study focuses on three issues (costs, access, and collection size). The amounts spent on digitization are the lowest in libraries and archives, in proportion to the number of employees.

The project has yielded other results in addition to comparable statistical data: a dialogue has started between these institutions. The joint research methodology will allow the elaboration of international comparative analyses and the use of a unified terminology.

Free use of orphan works in libraries providing public services

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 418–425.

The paper describes the use of orphan works, as a new case of free use granted to beneficiary institutions, on the occasion that an amendment of the Copyright Act entered into force in Hungary on October 29, 2014, based on the 2012/28/EU Directive of the European Parliament and of the Council (October 25, 2012). The Directive harmonises and facilitates the digitization of orphan works belonging to the collection of beneficiary institutions and their legitimate release to the public across borders. The Directive regulates only the use related to digitization and on-demand access.

The article discusses the new rules for the use of orphan works in the Copyright Act, together with the detailed rules for the use of orphan works (government decree 138/2014 (IV. 30.)), outlining plans for the provision of orphan works within the Hungarian Electronic Document Supply System (ELDORADO). Through the national library and partner libraries, ELDORADO, by assisting diligent search in a unified way, will ensure legitimate access not only to works in the public domain, but also to those under the protection of copyright, such as orphan works.

Resources and tools of legal reference in Hungary. Part 1. Information service on legal regulations

VARGA Tímea

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 426–438.

The author presents the resources and tools of legal information in three major categories: substantive law, enforcement practices, and legal theory and literature.

The description of resources starts with a short introduction to theory and legal background in each case. Resources described – mainly electronic – are

presented based on the holdings of the Library of the Hungarian Parliament functioning as a special library with national responsibilities. The resources in question assist precise orientation in Hungarian substantive law, Hungarian court practice, and Hungarian legal literature.

This first part of the essay deals with information concerning substantive law as follows: publication sources from 1945 to present; electronic resources on law and collections of legal regulations; publication resources of historical legal regulations (prior to 1945); indices to legal regulations.

WORKSHOP

Digitization and provision of newspapers in the world and in Hungary. The case of the daily Délmagyarország

NAGY Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 439–458.

The author reviews major foreign newspaper digitization projects and newspaper archives (completed with two examples from Hungary) first, then describes the newspaper digitization project of the Klebelsberg Library at the University of Szeged. The programme was launched in 2012, with the aim to digitize 105 volumes of the daily Délmagyarország (1910–2014) and to set up a newspaper archive (DélmagyArchív).

The work is performed in co-operation with the Somogyi-library (Szeged) and other large libraries helping to locate missing issues. The planning phase estimated 300 to 500 thousand pages to be digitized and processed by the end of 2014. The article describes typical issues (e.g. missing pages, wrong numbering), solutions to these issues, and the results achieved so far. After the complete upload there will be approx. 150 thousand records record in the system. The repository contains digital versions of issues in two-layer PDF format with a search option in the data and full text of documents and applying. Web 2.0 solutions.

Bibliotherapy for disadvantaged secondary school students

BÉRES Judit – SÓRON Ildikó – TEGZES Tünde – ZSIDAI Borbála

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 459–480.

The study summarizes experiences from bibliotherapy sessions with disadvantaged students at three types of secondary (grammar, vocational, and technical) school. Funded by the Hungarian Literature Therapy Association, Ildikó Sóron and Tünde Tegzes carried out bibliotherapy in two consecutive years with disadvantaged students in a technical school in Budapest; Judit Béres with socially or mentally disadvantaged students in a grammar school in Pécs; while Borbála Zsidai with students in need of special education in a vocational school in Várpalota.

Using examples from their own experience the authors demonstrate the scope and methods of their work, the selection of reading materials to assist personality development, as well as the games assisting attunement to reading. They provide an overview of the literary works used, their popularity among students, and the therapeutic effect of texts in their practice.

The programmes with students of different talent and motivation may provide guidance and ideas to librarians, teachers and mental health professionals who plan activities with secondary school students. For these therapeutic activities annotated subject bibliographies and literary guides would be needed. It would be a big step forward, if schools recognized the importance of bibliotherapy and integrated literature or art therapy into their educational programmes.

TAKING SIDES

About e-reading – lessons from a debate at the Faculty of Arts at the Eötvös Loránd University of Budapest

FODOR János

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 481–485.

About e-books – round-table discussion at the LIS department of the Eötvös Loránd University of Budapest

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 486–491.

The Library and Information Science Institute at the Eötvös Loránd University Faculty of Arts organized a round-table discussion on e-books and e-reading for librarians, publishers and faculty. The experts sought common points of reference and formulated their arguments for and against e-books. János Fodor, as participant in the discussion, focuses on the lessons of this meeting, while Márton Németh, from the audience, summarizes and comments on the opinions expressed.

FROM OUR PAST

Sixty years of the journal Könyvtári Figyelő. Part 2. (1969–2014)

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 493–513.

The history of the journal is discussed by a combination of content analysis of articles and conclusions from quantifiable data about editorial practice. The first part of the article (see *Könyvtári Figyelő*, 2014. 3. 331–344.) covered the first two of the four phases in the journal's history (1955 to 1968). This second part analyses the third phase (1969 to 1990), and outlines the evolution of professional thinking, based on publications in the period 1991 through 2013. Although financial constraints have always been part of the journal's existence, by the millennium the journal's web page was developed, and its archive includes full text back to 1990. Today, further restrictions make it difficult to publish the journal in print, and this leads the editors to new strategies.

Máté Kovács in the Library of the Hungarian Academy of Sciences

HAY Diana

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 514–526.

The library profession has it that Máté Kovács (then director of the University Library of Debrecen) was

invited in 1953 to „rescue” the Library of HAS and to elaborate its development concept. The article – based on unpublished archival sources – presents a detailed history of why the library had to be saved, and what role Máté Kovács played in it.

The Board of HAS, reorganized in 1949, was dissatisfied with the work of the Director of the Library, Tibor Scher, so in 1952 he was removed from his post. As potential candidates were employed elsewhere, until finding the right person to head the library, a three-member committee was set up, led by Máté Kovács. (The other two members were Gyula Haraszthy, head of the Library of the University of Economics and László Mátrai, Director of the ELTE University Library.) The committee elaborated in 1952-1953 the library's new collection building policy and began to modernize library work procedures. The leaders of HAS were satisfied with the changes, and commissioned Gyula Haraszthy to manage the HAS Library.

OUTLOOK

The state of the art of web archiving. A review

HEGYKÖZI Ilona

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 527–534.

Preservation of digital culture, archiving of network resources – operation of national web archives – are listed in many countries among the tasks of national libraries, closely connected with the legal deposit service. In some countries the legal framework of web archiving has already been elaborated. In 2003, IIPC (the International Internet Preservation Consortium) was set up to deal with the technical and legal aspects of web archiving. In Hungary, László Drótos worked out in 2006 the concept of the Hungarian Internet Archive (MIA), but the programme has not been implemented. National web archiving is a huge task that cannot be achieved without cooperation. The review covers the practice of national web archives in Australia, Austria, the Czech Republic, Denmark, Germany, the United Kingdom and the US, based on relevant websites, as well as Hungarian and foreign literature.

* (e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

BOOK REVIEWS

Librarianship during National Socialism and Fascism. Two analyses

Das deutsche und italienische Bibliothekswesen im Nationalsozialismus und im Faschismus. Versuch einer vergleichenden Bilanz. Hrsg. von K. Kempf, S. Kuttner. Wiesbaden: Harrassowitz, 2013.; BABENDREIER, J.: Nationalsozialismus und bibliothekarische Erinnerungskultur. Wiesbaden: Harrassowitz, 2013.

(Reviewed by Péter Sonnevend)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 535–539.

Handbook of information science

STOCK Wolfgang G. – STOCK, Mechthild: Handbook of information science. Berlin: De Gruyter Saur, 2013.

(Reviewed by Anikó Dudás)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 539–543.

Studies on education to reading

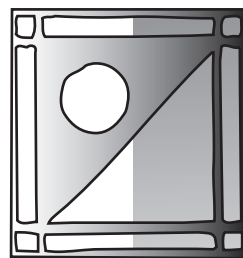
Kié az olvasás? Tanulmányok az olvasóvá nevelésről. Szerk. Gombos Péter, Bp. Magyar Olvasástárs. 2014.)

(Reviewed by Gabriella Pogány-Rózsa)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 543–547.

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. (e*)

STUDIES

Digitization of cultural heritage in the European Union – results of the ENUMERATE project

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 4. pp. 401–417.

The ENUMERATE project was completed in spring 2014. Funded by the European Commission, ENUMERATE aimed to collect reliable and comparable statistical data on the digitization and digital preservation activities in European countries. During the three years of the project two quantitative and a qualitative survey were conducted among European public collections in charge of the digitization of their cultural heritage (such as libraries, archives, museums, galleries, film institutions, archives, and conservation agencies of historic monuments).

The quantitative survey took place at the beginning and in the closing year of the project. Findings show that a vast majority of institutions, 83%, is engaged in digitization activities: all national libraries, 81% of academic libraries, and 75% of public libraries. In terms of the amount of digitized documents, however, a large backlog was discovered. Film institutes, museums, and archives were found the most advanced in digitizing cultural heritage and its documents by type, while libraries are lagging behind. Only 34% of the institutions have a digitization strategy.

The current study focuses on three issues (costs, access, and collection size). The amounts spent on digitization are the lowest in libraries and archives, in proportion to the number of employees.

The project has yielded other results in addition to comparable statistical data: a dialogue has started between these institutions. The joint research methodology will allow the elaboration of international comparative analyses and the use of a unified terminology.

Free use of orphan works in libraries providing public services

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 418–425.

The paper describes the use of orphan works, as a new case of free use granted to beneficiary institutions, on the occasion that an amendment of the Copyright Act entered into force in Hungary on October 29, 2014, based on the 2012/28/EU Directive of the European Parliament and of the Council (October 25, 2012). The Directive harmonises and facilitates the digitization of orphan works belonging to the collection of beneficiary institutions and their legitimate release to the public across borders. The Directive regulates only the use related to digitization and on-demand access.

The article discusses the new rules for the use of orphan works in the Copyright Act, together with the detailed rules for the use of orphan works (government decree 138/2014 (IV. 30.)), outlining plans for the provision of orphan works within the Hungarian Electronic Document Supply System (ELDORADO). Through the national library and partner libraries, ELDORADO, by assisting diligent search in a unified way, will ensure legitimate access not only to works in the public domain, but also to those under the protection of copyright, such as orphan works.

Resources and tools of legal reference in Hungary. Part 1. Information service on legal regulations

VARGA Tímea

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 426–438.

The author presents the resources and tools of legal information in three major categories: substantive law, enforcement practices, and legal theory and literature.

The description of resources starts with a short introduction to theory and legal background in each case. Resources described – mainly electronic – are

presented based on the holdings of the Library of the Hungarian Parliament functioning as a special library with national responsibilities. The resources in question assist precise orientation in Hungarian substantive law, Hungarian court practice, and Hungarian legal literature.

This first part of the essay deals with information concerning substantive law as follows: publication sources from 1945 to present; electronic resources on law and collections of legal regulations; publication resources of historical legal regulations (prior to 1945); indices to legal regulations.

WORKSHOP

Digitization and provision of newspapers in the world and in Hungary. The case of the daily Délmagyarország

NAGY Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 439–458.

The author reviews major foreign newspaper digitization projects and newspaper archives (completed with two examples from Hungary) first, then describes the newspaper digitization project of the Klebelsberg Library at the University of Szeged. The programme was launched in 2012, with the aim to digitize 105 volumes of the daily Délmagyarország (1910–2014) and to set up a newspaper archive (DélmagyArchív).

The work is performed in co-operation with the Somogyi-library (Szeged) and other large libraries helping to locate missing issues. The planning phase estimated 300 to 500 thousand pages to be digitized and processed by the end of 2014. The article describes typical issues (e.g. missing pages, wrong numbering), solutions to these issues, and the results achieved so far. After the complete upload there will be approx. 150 thousand records record in the system. The repository contains digital versions of issues in two-layer PDF format with a search option in the data and full text of documents and applying. Web 2.0 solutions.

Bibliotherapy for disadvantaged secondary school students

BÉRES Judit – SÓRON Ildikó – TEGZES Tünde – ZSIDAI Borbála

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 459–480.

The study summarizes experiences from bibliotherapy sessions with disadvantaged students at three types of secondary (grammar, vocational, and technical) school. Funded by the Hungarian Literature Therapy Association, Ildikó Sóron and Tünde Tegzes carried out bibliotherapy in two consecutive years with disadvantaged students in a technical school in Budapest; Judit Béres with socially or mentally disadvantaged students in a grammar school in Pécs; while Borbála Zsidai with students in need of special education in a vocational school in Várpalota.

Using examples from their own experience the authors demonstrate the scope and methods of their work, the selection of reading materials to assist personality development, as well as the games assisting attunement to reading. They provide an overview of the literary works used, their popularity among students, and the therapeutic effect of texts in their practice.

The programmes with students of different talent and motivation may provide guidance and ideas to librarians, teachers and mental health professionals who plan activities with secondary school students. For these therapeutic activities annotated subject bibliographies and literary guides would be needed. It would be a big step forward, if schools recognized the importance of bibliotherapy and integrated literature or art therapy into their educational programmes.

TAKING SIDES

About e-reading – lessons from a debate at the Faculty of Arts at the Eötvös Loránd University of Budapest

FODOR János

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 481–485.

About e-books – round-table discussion at the LIS department of the Eötvös Loránd University of Budapest

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 486–491.

The Library and Information Science Institute at the Eötvös Loránd University Faculty of Arts organized a round-table discussion on e-books and e-reading for librarians, publishers and faculty. The experts sought common points of reference and formulated their arguments for and against e-books. János Fodor, as participant in the discussion, focuses on the lessons of this meeting, while Márton Németh, from the audience, summarizes and comments on the opinions expressed.

FROM OUR PAST

Sixty years of the journal Könyvtári Figyelő. Part 2. (1969–2014)

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 493–513.

The history of the journal is discussed by a combination of content analysis of articles and conclusions from quantifiable data about editorial practice. The first part of the article (see *Könyvtári Figyelő*, 2014. 3. 331–344.) covered the first two of the four phases in the journal's history (1955 to 1968). This second part analyses the third phase (1969 to 1990), and outlines the evolution of professional thinking, based on publications in the period 1991 through 2013. Although financial constraints have always been part of the journal's existence, by the millennium the journal's web page was developed, and its archive includes full text back to 1990. Today, further restrictions make it difficult to publish the journal in print, and this leads the editors to new strategies.

Máté Kovács in the Library of the Hungarian Academy of Sciences

HAY Diana

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 514–526.

The library profession has it that Máté Kovács (then director of the University Library of Debrecen) was

invited in 1953 to „rescue” the Library of HAS and to elaborate its development concept. The article – based on unpublished archival sources – presents a detailed history of why the library had to be saved, and what role Máté Kovács played in it.

The Board of HAS, reorganized in 1949, was dissatisfied with the work of the Director of the Library, Tibor Scher, so in 1952 he was removed from his post. As potential candidates were employed elsewhere, until finding the right person to head the library, a three-member committee was set up, led by Máté Kovács. (The other two members were Gyula Haraszthy, head of the Library of the University of Economics and László Mátrai, Director of the ELTE University Library.) The committee elaborated in 1952-1953 the library's new collection building policy and began to modernize library work procedures. The leaders of HAS were satisfied with the changes, and commissioned Gyula Haraszthy to manage the HAS Library.

OUTLOOK

The state of the art of web archiving. A review

HEGYKÖZI Ilona

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 527–534.

Preservation of digital culture, archiving of network resources – operation of national web archives – are listed in many countries among the tasks of national libraries, closely connected with the legal deposit service. In some countries the legal framework of web archiving has already been elaborated. In 2003, IIPC (the International Internet Preservation Consortium) was set up to deal with the technical and legal aspects of web archiving. In Hungary, László Drótos worked out in 2006 the concept of the Hungarian Internet Archive (MIA), but the programme has not been implemented. National web archiving is a huge task that cannot be achieved without cooperation. The review covers the practice of national web archives in Australia, Austria, the Czech Republic, Denmark, Germany, the United Kingdom and the US, based on relevant websites, as well as Hungarian and foreign literature.

* (e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

BOOK REVIEWS

Librarianship during National Socialism and Fascism. Two analyses

Das deutsche und italienische Bibliothekswesen im Nationalsozialismus und im Faschismus. Versuch einer vergleichenden Bilanz. Hrsg. von K. Kempf, S. Kuttner. Wiesbaden: Harrassowitz, 2013.; BABENDREIER, J.: Nationalsozialismus und bibliothekarische Erinnerungskultur. Wiesbaden: Harrassowitz, 2013.

(Reviewed by Péter Sonnevend)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 535–539.

Handbook of information science

STOCK Wolfgang G. – STOCK, Mechthild: Handbook of information science. Berlin: De Gruyter Saur, 2013.

(Reviewed by Anikó Dudás)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 539–543.

Studies on education to reading

Kié az olvasás? Tanulmányok az olvasóvá nevelésről. Szerk. Gombos Péter, Bp. Magyar Olvasástárs. 2014.)

(Reviewed by Gabriella Pogány-Rózsa)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. pp. 543–547.

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 4. (e*)

A kulturális örökség digitalizálása az Európai Unióban az ENUMERATE projekt eredményeinek tükrében

TÓTH Máté

Bevezetés

2014 márciusában zárult le az Európai Bizottság által finanszírozott három éven át tartó ENUMERATE projekt, amely azzal a céllal indult, hogy megbízható statisztikai adatokat gyűjtsön az európai országok digitalizálási és digitális megőrzési tevékenységeiről, valamint a kulturális örökség online elérhetővé tételéről.

Az európai kulturális örökség digitalizálása kontinensünk közgyűjteményeinek egyik stratégiai fontosságú, évek óta előttünk tornyosuló és mindmáig komoly kihívást jelentő feladata. A digitalizálással kapcsolatos stratégiai döntések becsléseken alapuló adatokat voltak kénytelenek figyelembe venni, ugyanis sem az elért eredményekről, sem a költségekről, sem a használatról nem álltak rendelkezésre megbízható adatok. Erre a problémára igyekezett választ adni az ENUMERATE projekt.

Előzménye a NUMERIC projekt volt 2007 és 2009 között, amely a statisztikai adatok gyűjtéséhez szükséges keretek kidolgozásáért volt felelős. Az ENUMERATE a NUMERIC projektben kidolgozott módszertan továbbfejlesztésével hosszú távon lehetővé teszi nemzetközi szinten összehasonlítható adatok gyűjtését, továbbá az Európai Unió tagállamaira

kiterjedő felméréssel igyekezett képet adni a jelenlegi helyzetről.

Magam hazai nemzeti koordinátorként és az Országos Széchényi Könyvtár mint konzorciumi tag képviselőjeként vettem részt a projektben. Jelen írás célja, hogy áttekintést adjon a projekt céljairól, megvalósításáról, valamint betekintést nyújtson a legfontosabb eredményekbe.¹

A projekt céljai

A projektnek négy fő célkitűzése volt, amelyek a következők voltak:

1. Jól működő és hosszú távon fenntartható közösség létrehozása, amely összekapcsolja a digitális tartalmak előállítását, a digitális megőrzést, valamint a statisztikai elemzések területén dolgozókat annak érdekében, hogy támogassa a tudásmegosztást és a jó gyakorlatok terjedését Európában.
2. Statisztikailag érvényes, nyílt kutatási módszertan kidolgozása és elterjesztése, amellyel az Európai Unió tagállamaiban mérhető lesz a kulturális örökség digitalizálása, használata, megőrzése és mindezek költségei.
3. Ezen módszertanon alapuló több éven át tartó, széles körű adatgyűjtési program megvalósítása az európai kulturális örökség intézmények körében, azok digitalizálási tevékenységének mélyreható elemzése.
4. Nyitott és fenntartható adatplatform létrehozása és fenntartása, amellyel összevethetővé, elemezhetővé, illetve használhatóvá válik a felmérésekben előállított információtartalom (Poole, 2014).

A projektszervezet és a szakmai hálózat

Tekintve, hogy valamennyi Európai Unió tagállamot átfogó kutatási projektről van szó, maga a projektszervezet is igen összetett volt, ugyanis egyszerre kellett centralizálnak és decentralizálnak lennie. A nagymértékű centralizáltságra a jó irányíthatóság és a hatékony működés miatt volt szükség, ugyanakkor a nagyszámú intézménnyel és a tagállami szereplőkkel való kapcsolattartás és a sikeres kommunikáció miatt

arra is szükség volt, hogy kellően sok szereplő vegyen részt közvetlenül a projekt működtetésében.

A projektszervezet kialakításában az a cél is szerepet játszott, hogy létrejöjjön egy szakmai, kutatói hálózat, amely hosszú távon érdekelt a megbízható statisztikai adatok gyűjtésében és használatában, a tudásmegosztásban, valamint a jó gyakorlatok terjesztésében.

A projekt megvalósítására a következő tíz intézményből álló konzorcium pályázott:

- Collections Trust, Egyesült Királyság (a projekt koordinátora);
- Digibis (Spanyolország);
- Digitaal Erfgoed Nederland (Hollandia);
- FARO Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed (Belgium);
- Ministère de la Culture et de la Communication (Franciaország);
- Narodna in univerzitetna knjižnica (Szlovénia);
- Országos Széchényi Könyvtár (Magyarország);
- Österreichische Nationalbibliothek (Ausztria);
- Stiftung Preußischer Kulturbesitz (Németország);
- The European Library (Hollandia).

A projekt koordinálásáért az angliai Collections Trust volt a felelős, a projekt menedzserét is ez az intézmény adta. A döntéseket a konzorcium hozta, a projekttel kapcsolatos dokumentumokat a fentiek közül hat intézmény képviselőjét magában foglaló ún. core group (magscsoport) készítette el. A hollandiai Panteia vállalat végezte a felmérések lebonyolítását, és készítette el az eredményekről szóló jelentéseket. A szervezethez kapcsolódott egy meghívott tagokból álló tanácsadó testület, amely a döntések meghozatalában segítette a projektben résztvevőket.

Az egyes tagállamokban az intézményekkel való kapcsolattartás az ún. nemzeti koordinátorok feladata volt, ez minden országban egy főt jelentett. A tapasztalatok azt mutatták, nagyon sok múlt azon, hogy a nemzeti koordinátor mennyire volt képes motiválni az egyes államok intézménye-

it, és mennyire tudta felmutatni a projekt – az egyes intézmények számára is értelmezhető és közvetlen hasznokat hozó – értékeit.

A projektet az Európai Bizottság finanszírozta, szakmailag a Bizottság által működtetett *Member States Expert Group (MSEG) on Digitisation and Digital Preservation* (Tagállamok digitalizálási és digitális megőrzési szakértőinek csoportja) munkájához kapcsolódott. A csoport luxembourgi ülésein került sor a projekt eredményeinek bemutatására. A nemzeti koordinátorok többsége szintén ezen szakértői csoport tagjai közül került ki. Az eredmények értelmezésében is nagy szerepe volt a szakértői kör ülésein lezajló vitáknak és a megfogalmazott javaslatoknak.

A kutatás módszere

A projekt időszakában két kvantitatív és egy kvalitatív felmérés készült a kulturális örökség digitalizálásáért felelős európai közgyűjtemények körében. A kulturális örökséget igen szélesan értelmezték, így a megcélzott intézmények magukban foglalták a könyvtárak, levéltárak és a múzeumok mellett a galériákat, filmintézeteket, irattárakat és műemlékvédelmi hivatalokat is.

A kvantitatív felmérésekre a projektidőszak első és harmadik évében került sor. Ezeknek a kérdőíveknek a kitöltése egyszerű volt, amivel azt szeretnénk volna elérni, hogy minél több intézmény bevonásával, minél átfogóbb képet sikerüljön rajzolni az európai intézmények digitalizálási tevékenységéről. Minél nagyobb a minta, annál jobban ki lehet vetíteni az eredményeket országos és európai szintre. Az első felmérés során a kérdőív szabadon elérhető volt a projekt weboldalán, így a nemzeti koordinátorok feladata annyi volt, hogy valamennyi könyvtár, múzeum és levéltár képviselőjének felhívják a figyelmét a kérdőívre. Mivel a nemzeti koordinátorok projekt iránti elkötelezettsége nem volt ugyanolyan az egyes országokban, az első kvantitatív felmérést követően a konzorcium arra a döntésre jutott, hogy kevésbé fog támaszkodni a nemzeti koordinátorok munkájára. Ezzel párhuzamosan igyekeztek központosítani a kérdőívek kikül-

dését és a válaszadókkal való kommunikációt. Ennek érdekében a második kvantitatív vizsgálatban már központilag küldték ki a kérdőívet azoknak az intézményeknek, amelyek már az elsőben is részt vettek a felmérésben, a nemzeti koordinátorok feladata pedig az volt, hogy igyekezzenek minél több intézményt rábírní a válaszadásra.

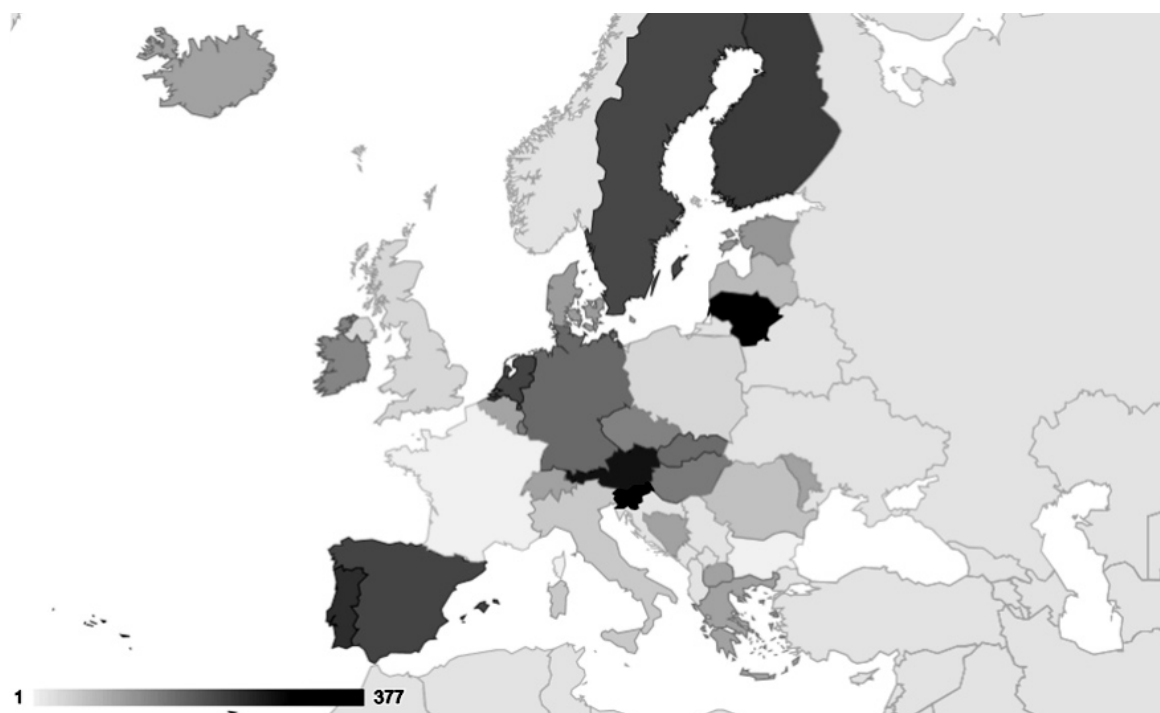
Az első kvantitatív vizsgálatban igyekeztünk minél több nyelven elérhetővé tenni a kérdőívet. A másodikban több ország – köztük Magyarország is – úgy döntött, hogy nem készít saját nyelvű fordítást, hanem arra kéri az intézményeket, hogy a világnyelvek valamelyikén töltsék ki azt. Ebben a döntésben szerepet játszott az a feltételezés, hogy minden hazai intézményben van legalább egy munkatárs, aki jó színvonalon ír és olvas legalább egy világnyelven. A tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy sokan hiányolták (és kifejezetten rossz néven vették) a magyar nyelvű fordítás elmaradását.

A két kvantitatív vizsgálatban való részvétel intenzitását mutatja az *1. ábra*. Az elvárt és a ténylegesen kapott válaszok alapján készült egy százalékos mutató, amelyben 100%-nak tekinthetjük, ha egy ország éppen a mérete és lakosságszáma arányában elvárt mértékben vett részt a kutatásban. A legmagasabb (377%) érték Szlovénia esetében jött ki. Magyarország az aktívabb nemzetek közé tartozott, ami a projektben való szerepünk (konzorciumi tagság) okán elvárható is volt.

A kvalitatív (vagy tematikus) vizsgálatra a két kvantitatív vizsgálat közötti időszakban került sor. A NUMERIC tapasztalataira alapozva ennek a célja a digitalizálás, a digitális megőrzés, a költségek és a használat problematikájának mélyebb elemzése. A kvalitatív vizsgálatra a nemzeti koordinátorokkal való egyeztetést követően országonként választottak ki meghatározott számú konkrét intézményt. A kiválasztásban szerepet játszott az intézmény mérete és elsődleges funkciója. Abban pedig, hogy az egyes tagállamokból hány intézmény képviselteti magát, az a nemzeti koordinátorok vállalásától függött.

1. ábra

A két kvantitatív vizsgálatban való részvétel aránya

A kvalitatív vizsgálat négy területet ölelt fel:

- a digitális gyűjtemények méretét,
- a digitalizálás költségeit,
- a digitális gyűjteményekhez való hozzáférést és használatot,
- a digitális megőrzést.

Egy-egy közreműködő intézmény ezek közül csak egy területen vehetett részt az adatszolgáltatásban.

Eredmények

Az első kvantitatív elemzés eredményei²

Az első kvantitatív felmérésre 2012. február és március során került sor. 29 országból összesen 1951 válasz érkezett. A 27 Európai Unió tagállam mellett önkéntes alapon bekapcsolódhattak a felmérésre az Európai Gazdasági Térség országai is (Izland, Liechtenstein, Norvégia, Svájc). A válaszadók számára vonatkozóan valamennyi Európai Unió tagállamra meghatároztak célszámokat. A legtöbb – a célszámokhoz képest is magas számú – válasz Németországból (227),

Spanyolországból (255) és Hollandiából (140) érkezett. Franciaországból összesen egy, Bulgáriából pedig egyetlen egy intézmény sem töltötte ki a kérdőívet. Magyarországról, a célként meghatározott 44 kitöltőhöz képest 85 válasz volt.

A válaszadók összetétele

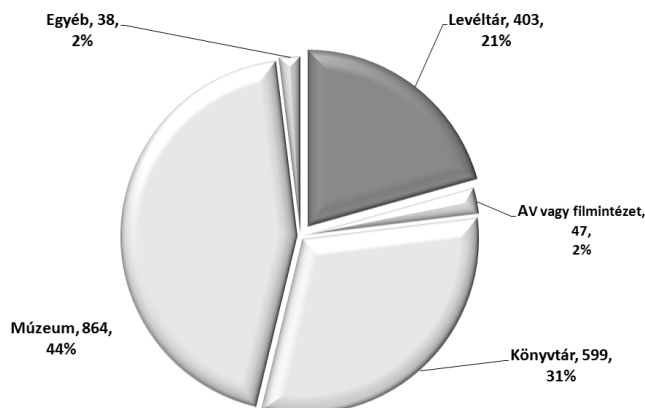
Ahogy a 2. ábra is mutatja, valamennyi intézménytípust sikerült válasza bízni. A legnagyobb arányban a múzeumi szektor képviseltette magát a kulturális örökséget őrző intézmények között.

A válaszadók méretét az éves költségvetés nagysága alapján kategorizálták. A felmérésben a legkisebbektől (10 ezer euró alatti éves költségvetés), a legnagyobbakig (10 millió euró felett) mindenféle intézmény képviseltette magát.

A válaszadó intézmények döntő többsége, 83%-a foglalkozik digitalizálással. A könyvtárak közül valamennyi nemzeti könyvtár végez ilyen tevékenységet, a felsőoktatási könyvtáraknak viszont csak a 81, az egyéb típusú könyvtáraknak pedig mindössze a 75%-a. A levéltárak esetében ez az

2. ábra

A válaszadók száma intézménytípusonként

arány 88%, a múzeumoknál pedig (szakterülettől függően) 77% és 89% között mozog.

Digitalizálási tevékenység

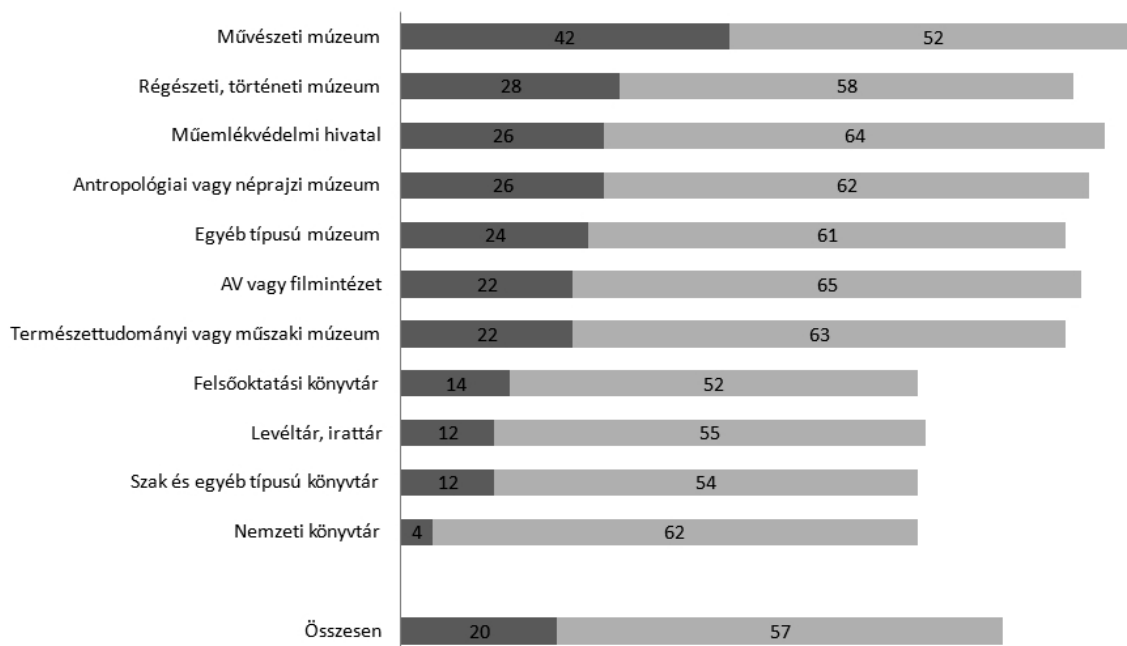
Talán a legfontosabb kérdés, hogy hol tartunk a digitalizálással jelenleg Európában. A válasz intézmény- és dokumentumtípusonként is meg-

fogalmazható. Először lássuk, hogy az egyes intézménytípusok állományuk hány százalékát digitalizálták már, illetve mennyit szándékoznak még ilyen módon reprodukálni.

A 3. ábra alapján világos, hogy a kulturális örökség digitalizálása tekintetében a nemzeti könyvtárak állnak a legnagyobb kihívás előtt Európá-

3. ábra

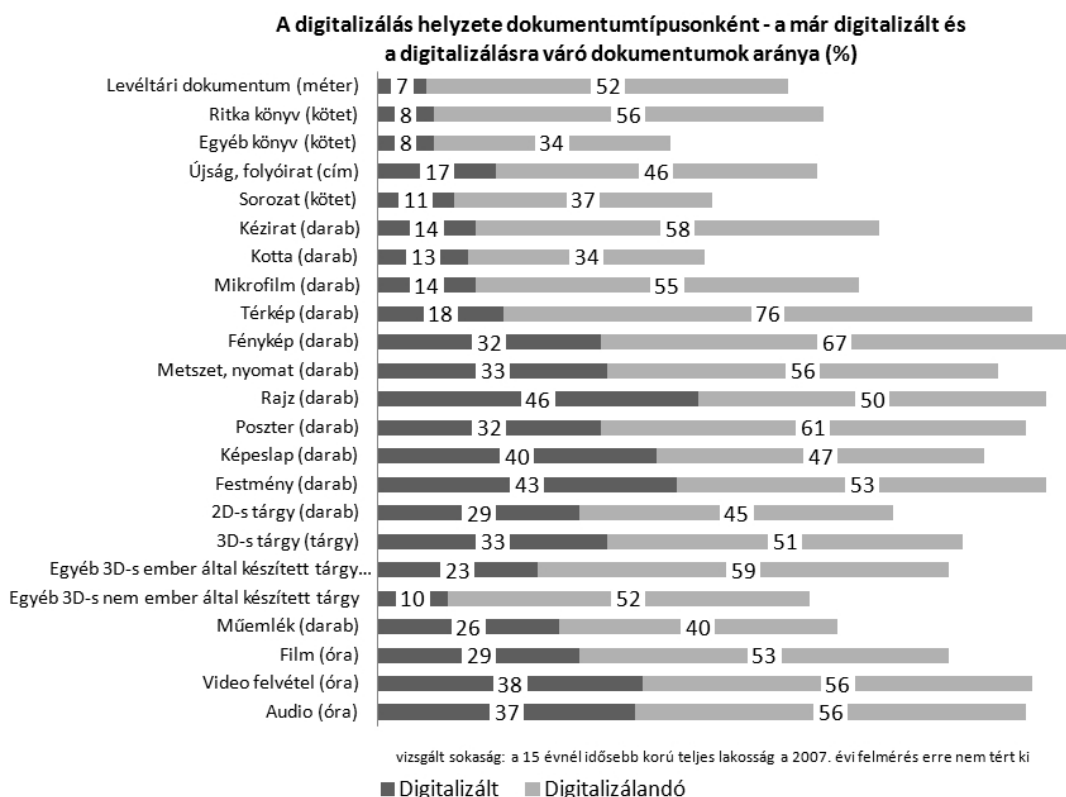
A digitalizálás helyzete intézménytípusonként - a már digitalizált és a digitalizálásra váró dokumentumok aránya (%)

vizsgált sokaság: a 15 évnél idősebb korú teljes lakossága a 2007. évi felmérés erre nem tért ki

■ digitalizált ■ digitalizálásra váró

4. ábra

ban, de komoly erőfeszítésekre van szükség a többi könyvtártípus és a levéltárak esetében is. Ehhez képest a múzeumok és a filmintézetek viszonylag komoly előrelépést mutatnak ezen a területen.

Amennyiben dokumentumtípusonként is megnézzük a már digitalizált és a digitalizálendő állományok arányát, akkor világossá válik, hogy az elért eredmények összefüggésben vannak az intézmény által kezelt dokumentumtípusokkal. A jellemzően könyvtárak által gyűjtött dokumentumok (könyvek, kéziratok, kották, időszak kiadványok) tekintetében van nagyobb lemaradás, míg a filmek, fényképek, festmények digitalizálása terén nagyobb arányban születtek már digitalizált állományok.

A 3. és 4. ábrán szembeűnő, hogy az előttünk álló feladat valamennyi intézmény- és dokumentumtípus esetében nagyobb, mint amennyi mögöttünk van. Ezt nagyjából eddig is sejtettük, de a számokkal leírható pontos mértékéről a projekt előtt nem volt tudomásunk.

A válaszadók 52%-a gyűjt eredetileg is digitális formában született (ún. born digital) dokumentumokat. A legmagasabb arányban ezek a dokumentumok az audiovizuális és filmintézetekben (89%) és a nemzeti könyvtárakban (85%) vannak jelen a gyűjteményben. A legkisebb arányban pedig a múzeumok (38 és 54% között szakterülettől függően) vallották, hogy gyűjtenek ilyen dokumentumokat.

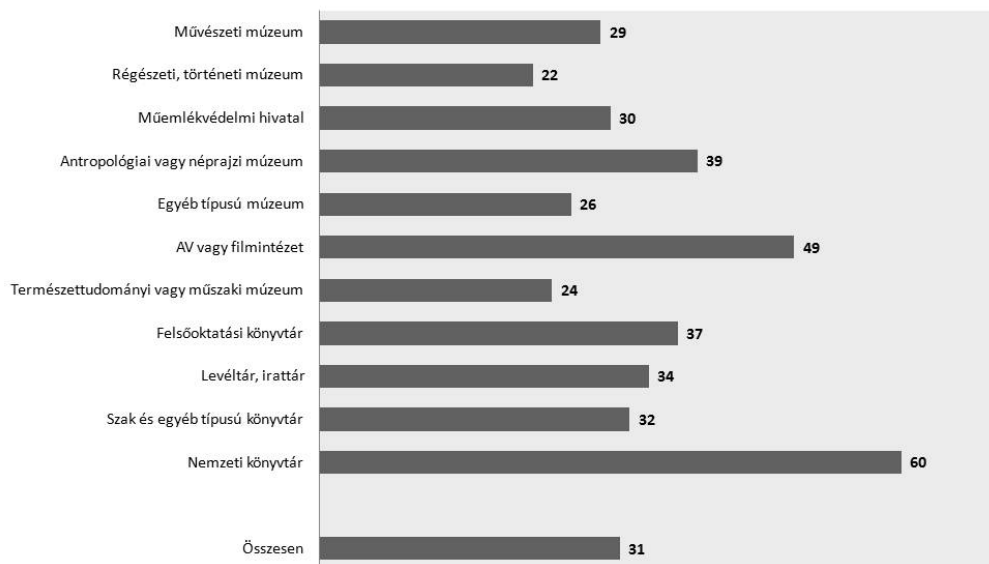
Leírt digitalizálási stratégiával az európai kulturális örökség intézmények 34%-a rendelkezik. Ebben a tekintetben a nemzeti könyvtárak (52%), a művészeti múzeumok (47%) valamint az antropológiai és néprajzi múzeumok (44%) járnak az élen, míg legkevésbé szívesen a felsőoktatási könyvtárak (25%), a levél- és irattárak (30%), valamint az egyéb típusú múzeumok (31%) rögzítik terveiket írásban.

Hozzáférés és megőrzés

A hozzáférés és a megőrzés két fontos aspektusa a kulturális örökség digitalizálásának. Az előbbi

5. ábra

Rendelkezik-e ön intézménye a digitális gyűjtemény használatára vonatkozó irányelvekkel? (%)

vizsgált sokaság: a 15 évnél idősebb korú teljes lakosság a 2007. évi felmérés erre nem tért ki

a nagyközönséghez közvetítés szempontjából fontos, az utóbbi a hosszú távú archiválás követelményeit hivatott biztosítani. Az egyes gyűjteménytípusokra különböző mértékben jellemző, hogy távoli eléréssel szolgálják a közönségüket. Az általuk gyűjtött dokumentumok típusai sem ugyanannyira élvezhetők elektronikus formában egy webes felületen.

Az intézménytípusok közül a nemzeti könyvtárak, valamint az audiovizuális és filmintézetek digitális gyűjteményeinek a körében magasán átlagon felüli a használó-orientáltság.

A kutatásban megkérdeztük azt is, hogy méri-e a digitális gyűjtemények használatát, és ha igen, akkor milyen eszközökkel. Meglehetősen alacsony arányban, átlagosan 42%-ban méri ezt az intézmények, ez azonban nagy különbségeket mutat az egyes intézménytípusok vonatkozásában, hiszen míg a felsőoktatási könyvtáraknak a 78, a nemzeti könyvtáraknak pedig a 64%-a válaszolt igennel, addig a múzeumok esetében – típustól függően – ez az érték 25 és 35% között van, a műemlékvédelmi hivataloknál pedig 15%. Az igennel válaszolók körében a webes statisztika a legnépszerűbb eszköz (85%), a második az adatbázisstatisztika (36%), a használói tanulmányok a harmadik (16%).

A digitális megőrzés irányában való elkötelezettség egyik fontos indikátora, hogy rendelkezik-e az intézmény kifejezetten erre vonatkozó stratégiával. Az átlag igen alacsony, 23%. Hasonlóan a használathoz, itt is a nemzeti könyvtárak valamint az audiovizuális- és filmintézetek emelkednek ki a kulturális örökség intézmények köréből. Előbbiek 44, utóbbiak 33%-ban rendelkeznek leírt megőrzési stratégiával. A legkevésbé tudatosak ebben a kérdésben a műemlékvédelmi hivatalok (11%) és a múzeumok (12–25%).

Költségek és finanszírozás

A kérdőívben szereplő utolsó nagy kérdéskörben a költségeket és a finanszírozást vizsgáltuk. A digitalizálás során felmerülő költségek természete igen összetett. Jellemzően itt is a személyi költségek dominálnak, de ezek mellett a metaadatolás, a digitalizálandó művek jogtisztaságának elérése, az eszközök beszerzési és működtetési költsége, a megőrzés körülményeinek biztosítása, az adatok megfelelő formátumba történő konverziója, ill. a speciális munkafolyamatok esetében az alvállalkozói díjak mind komoly kiadásokat igényelhetnek, ugyanakkor egyáltalán nem biztos, hogy felmerülnek az egyes projektek esetében.

A digitalizálásra fordított összegek létszámra vetítve intézménytípusonkénti összevetésben azt mutatják, hogy az audiovizuális és filmintézetek erre a célra fordított kerete sokszorosa a többi intézményének. Fizetett alkalmazottanként európai átlagban 32 euró volt a digitalizálásra fordított összeg 2011-ben, és 39 euró 2012-ben. Ehhez képest az AV és filmintézeteknél mindez 103, illetve 180 euró.

A teljes intézményi költségvetés arányában már messze nem ennyire kiugróan magas az audiovizuális és filmintézetek digitalizálásra fordított kerete: 2,5% 2011-ben és 3,8% 2012-

ben. Ennek oka, hogy az ebbe a típusba tartozó intézmények eleve magasabb költségvetéssel dolgoznak. Összehasonlításképpen a múzeumok és a könyvtárak esetében ugyanez 0,6 és 1,5% között volt 2011-ben és 2012-ben, míg a levéltáraknál 2,7 (2011) és 2,8 (2012), a műemlékvédelmi hivatalokban pedig csak 0,2% (2011) és 0,5% (2012).

A költségek szerkezetében a személyi kiadások különösen nagy súllyal vannak jelen. Az egyes intézménytípusonként meglévő arányokat a 6. ábra mutatja.

6. ábra

	Teljes fizetett alkalmazotti létszám (FTE)	Digitalizálási területen fizetett alkalmazottak száma (FTE)	Digitalizálási területen fizetett alkalmazottak százalékos aránya
Művészeti múzeum	75,3	3,2	4,2%
Régészeti, történeti múzeum	44,2	2,2	5,0%
Műemlékvédelmi hivatal	145,6	5,2	3,6%
Antropológiai vagy néprajzi múzeum	46,7	3,9	8,4%
Egyéb típusú múzeum	30,3	2,3	7,6%
AV vagy filmintézet	610,1	8,1	1,3%
Természettudományi vagy műszaki múzeum	88,4	3,6	4,1%
Felsőoktatási könyvtár	513,9	5	1,0%
Levéltár, irattár	48,3	3,6	7,5%
Szak- és egyéb típusú könyvtár	66,8	4	6,0%
Nemzeti könyvtár	190,2	14	7,4%
Összesen	112,4	3,8	3,4%

A digitalizálás költségeit különböző forrásokból lehet finanszírozni. Kíváncsinos lenne, ha a költségvetési források mellett minél nagyobb arányban megjelenének azok a projektek, amelyek valamilyen alternatív finanszírozási megoldással élnek.

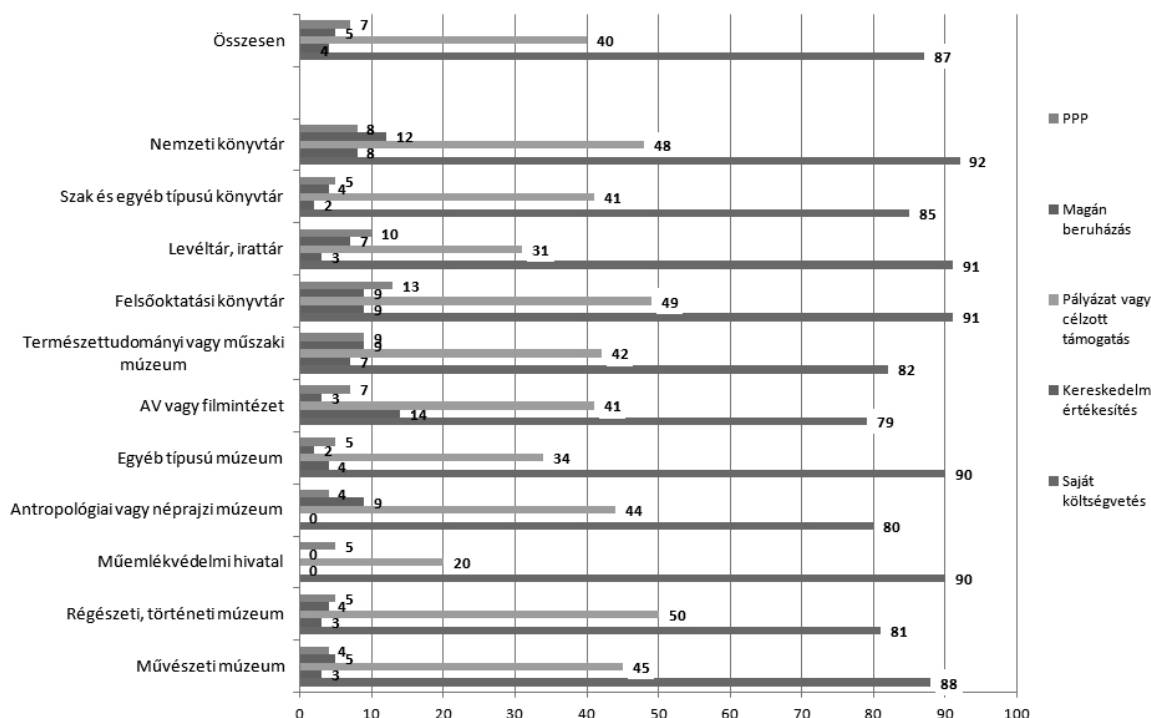
A 7. ábra nem összegek nagyságrendjéről tájékoztat, hanem csupán arról, hogy az intézmények milyen forrásokat használnak. A saját költségvetés szinte minden intézmény esetében nagy

valószínűséggel felhasznált forrás, míg a PPP, a magánberuházás, a pályázati támogatás csak nagyon kevés szervezet esetében jelenik meg.

A közsféra intézményeiben átlagosan 40%-ra tehető azon intézmények száma, amelyek képesek voltak pályázati úton is forrásokhoz jutni digitalizálásra. A pályázati források lehívása a régészeti és történeti múzeumok, a felsőoktatási, valamint a nemzeti könyvtárak esetében a legjellemzőbb, míg legkevésbé a műemlékvédelem

7. ábra

A digitalizálásra felhasznált finanszírozási források intézménytípusonként (%)

intézményei képesek élni ezekkel a lehetőségekkel. Magánberuházásra, kereskedelmi értékesítésre és PPP konstrukcióban végzett digitalizációs projektekre alig van példa Európában.

A kvalitatív vizsgálat³

A kvalitatív vizsgálat célja az volt, hogy néhány kiválasztott intézmény bevonásával egy-egy részkérdést tekintsünk át mélyebb következtetések levonása céljából. Négyféle kérdőív került kidolgozásra összesen három nagy témakörben. Túlságosan bonyolult lett volna minden kérdésre, minden nyelven, minden intézménytípustól válaszokat kapni, ezért az a döntés született, hogy egy-egy ország közgyűjteményei egységesen csak egy témában vesznek részt a kutatásban az alábbiak szerint:

- A digitalizálás költsége: Belgium, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Litvánia, Svájc;
- A digitális gyűjtemények mérete: Ausztria,

Észtország, Finnország, Írország, Luxembourg, Németország, Szlovénia;

- Digitális gyűjteményekhez való hozzáférés és azok használata: Magyarország, Portugália, Spanyolország, Svédország, Szlovákia.

Eredetileg a projekt vezetősége szeretett volna egy digitális megőrzés témakört is beiktatni, amelyhez készült egy kérdőív is, de végül túlságosan összetettnek, nehezen kitölthetőnek, ezért nem kellően hatékonyak ítélték, és elvetették. A fő témában sor került szakértői találkozóra, ahol az adott területet jól ismerő szakemberek összeállították a vizsgálandó problémák körét, és elkészítették a kérdőíveket.

Ebben a fázisban nem volt követelmény, hogy statisztikailag reprezentatív adatsorokat állítsunk elő, a hangsúly sokkal inkább az egyes részproblémák mélyreható elemzésének a lehetőségén volt és azon, hogy a második kvantitatív felmérés kérdéseire gyűjtsünk tapasztalatokat.

A kvalitatív vizsgálat – elsősorban a kitöltők szerény aktivitása miatt – nem tekinthető siker-

történetnek. Bulgária, Franciaország, Lettország, Málta, Olaszország és Románia egyáltalán nem vettek részt a vizsgálatban. Az egyes résztémáknál felsorolt tagállamok közgyűjményei pedig a megcélzott értékekhez képest rendkívül kevesen szolgáltatottak adatokat. A költségek kérdésében 19%-os lett a kitöltési arány, a méretről szóló esetében 53%, a hozzáféréssel kapcsolatban pedig 64%. Magyarországon az előzetes egyeztetéseket követően öt intézménynek küldtük ki a kérdőívet, de csak négy választ kaptunk. A 80%-os válaszadási aránnyal – a többiekhez képest – Magyarország a legaktívabb országok közé tartozott.

Az alacsony válaszadási hajlandóság egyik oka a kérdőívek hosszúsága és a kitöltés időigényessége lehetett, a másik pedig az, hogy az intézmények vezetőiben ezen a ponton nem feltétlenül tudatosult még a projekt jelentősége. Többen nem értették, hogy ha már egyszer kitöltötték az ENUMERATE első kvantitatív vizsgálatának kérdőívét, akkor miért volt szükség az újabb adatszolgáltatásra.

A kvalitatív vizsgálat eredményeit részleteiben is tartalmazza a vizsgálatról készült, rengeteg adatot tartalmazó, több mint 80 oldalas jelentés (Stroeker, 2013). Ennek a bemutatására részben sem vállalkozhatok, így csak röviden összegzem az egyes résztémákkal kapcsolatban felmerült legfőbb kérdéseket, és felvillantok néhány érdekesebb tény, amelyre a vizsgálat – többek között – rámutatott.

A digitalizálás költsége

A vizsgálatnak az volt a célja, hogy az első kvantitatív felméréshez képest mélyebb és részletesebb adatokat kapjunk a digitalizálás költségéről. A szakértői találkozóra ebben a témában Londonban került sor 2012. március 30-án. Eredetileg két, költségekkel kapcsolatos kérdőívet terveztek, de az alacsony válaszadási hajlandóság miatt ezeket kénytelenek voltak összevonni. A tervezetthez képest ebben a kategóriában volt a legalacsonyabb a válaszadók aránya.

A legfőbb nehézséget az okozta, hogy az intézmények többsége nem külön tartja nyilván a digitális gyűjtemények költségeit, ezért sok

esetben becslésekre kellett támaszkodniuk a válaszadóknak. Az intézmények ráadásul igen különböző módszereket alkalmaznak a költségeik kimutatására, ami pedig az összehasonlítást nehezíti. Ezek a problémák a későbbi felmérések számára is szinte lehetetlenné teszik a digitalizálás költségeinek szakszerű és hiteles elemzését. A vizsgálat a tevékenység alapú költségelemzési módszert várta volna el az intézményektől, erre azonban – tekintve, hogy saját maguk sem gyűjtenek adatokat az egyes munkafolyamatok költségvonzatáról – a válaszadók többsége nem volt képes.

Szintén nagy különbségek vannak azok között a költségkategóriák között, amelyeket az intézmények egyáltalán mérnek. Ezen kategóriáknak is csak egy részének az alapja az ellátandó tevékenység.

A vizsgálatban kétféle költségtypust definiáltak. Eseti költségeknek tekinthetjük azokat, amelyek egy digitális gyűjtemény kezdeti létrehozására irányulnak, és strukturális költségeknek azokat, amelyek a folyamatos fenntartáshoz, fejlesztéshez és megőrzéshez szükségesek. A válaszadóknak sokkal könnyebb volt megadni az eseti költségeket, mint a strukturálisakat. A vizsgált minta kis elemszáma ellenére világosan látszik egy olyan trend, hogy az európai kulturális intézményeknek a kiszervezett tevékenységekre több eseti kiadása van és kevesebb a strukturális kiadásuk. A strukturális költségek szinte teljes egészében belső tevékenységekre mennek. Ez azt sugallja, hogy a fenntartásra és a működtetésre belső erőforrásokkal ellátandó tevékenységként tekintenek.

A digitális gyűjtemények mérete

A gyűjtemények méretéről már az első kvantitatív vizsgálatban jelentős mennyiségű adatot gyűjtöttünk. Fő célként azt tűztük ki, hogy továbbfejlesszük a digitális gyűjtemények méretéről és növekedéséről való adatgyűjtés módszerét. A szakértői találkozóra 2012. január 30-án került sor Hágában. A találkozón megfogalmazott ajánlások alapján el lehetett készíteni a vizsgálat kérdéseit.

Az első vizsgálat után kialakult képet alapvető-

en nem változtatták meg a kvalitatív felmérés eredményei: mind a gyűjtemények mérete, mind azok összetétele hasonló képet mutat a két adatfelvétel szerint. A digitálisan készült dokumentumokról azonban szükség volt tovább árnyalni a képet az első vizsgálat eredményeihez képest. Ebben a rövid összefoglalásban csak a legérdekesebb adatokat villantom fel ebből a kérdéskörből. A 34 válaszadó intézmény kétharmada (23) gyűjt digitálisan született dokumentumokat. A leggyakoribb dokumentumtípusok a fényképek (65%), a videofelvételek (52%) és a nem zenei audio fájlok (44%). Vannak példák arra is, hogy elektronikus játékokat, internetes művészeti alkotásokat, szoftvereket vettek állományba a vizsgált közgyűjtemények. Az adott dokumentumtípuson belül az adatbázisok (79%), az elektronikus könyvek (75%), a kormányzati dokumentumok (50%) és a zenei audio fájlok (40%) esetében a legmagasabb az eleve digitális formában született elemek aránya.

A digitális gyűjtemények használata

A vizsgálat legfontosabb célja e területen a digitális gyűjteményekhez való hozzáféréssel, azok használatával és hatásával kapcsolatos kérdések kidolgozása volt. A szakértői találkozóra Madridban került sor 2012. június 6-án. Magyarország ebben a résztémában szolgáltatott adatokat. A felkért ötből négy intézmény képviselője töltötte ki a kérdőívet: Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára, a Hagyományok Háza Martin Médiatára, a miskolci Herman Ottó Megyei Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár.

Az első kvantitatív vizsgálatban is szerepeltek a használattal, annak mérésével, valamint a digitális tartalmak elérésének mikéntjével kapcsolatos kérdések, amelyekben szükség volt kicsit mélyebbre ásni, hogy alaposabban is megismerhessük az ezek mögött rejlő tendenciákat, motivációkat.

Megtudtuk, hogy a kulturális örökség digitalizálásának és online közzétételének a motivációi közül melyek a legjelentősebbek. Tízese skálán kellett értékelniük, hogy a felsoroltak közül mi mennyire fontos intézményük számára a kultu-

rális örökség digitalizálása és online közzététele során. A 8. ábra a válaszok átlagát mutatja be.

8. ábra

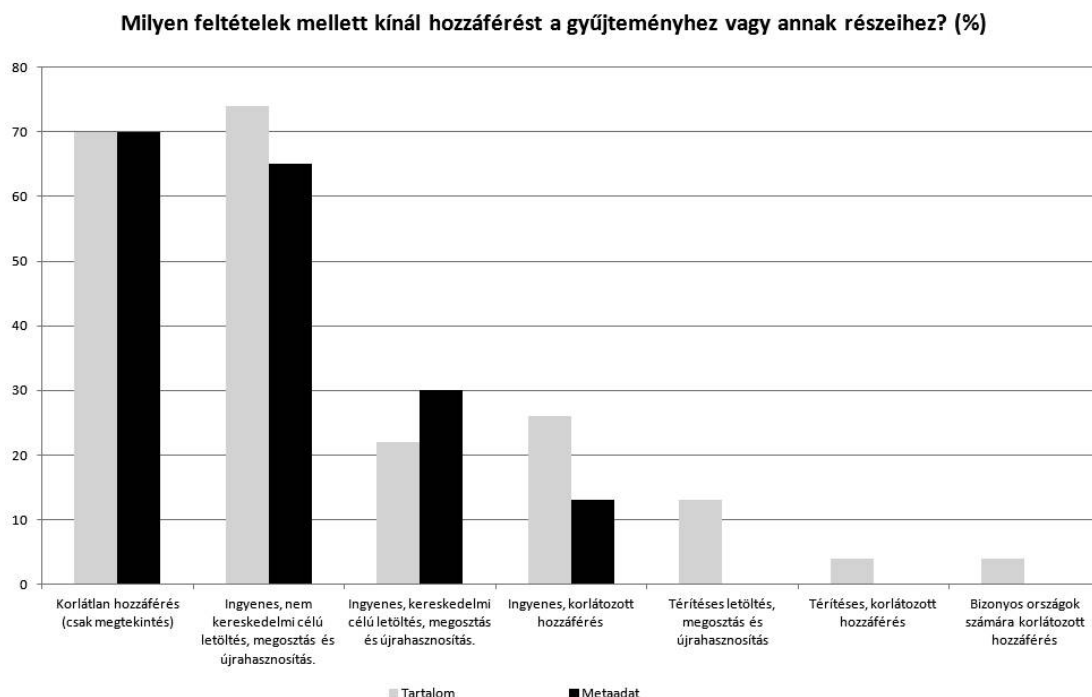
Használat	Átlag
Oktatási/tanulási cél	9,0
Személyes (kulturális) fejlődés	8,8
Szórakozás	6,4
Kreatív újrahasznosítás/Remix	4,6
Vallási vagy megemlékezési cél	3,7
Kereskedelmi cél	2,5

Látható, hogy a kereskedelmi cél nagyon alacsony szinten reprezentált ebben a körben. Ezzel is összefüggő kérdés, hogy milyen feltételekkel lehet hozzáférni a gyűjteményekben tárolt digitális tartalmakhoz és azok metaadataihoz. A következő diagram (9. ábra) azt mutatja, hogy a válaszadók hány százalékánál fordul elő, hogy adott feltételek mellett kínálnak hozzáférést tartalmaik vagy metaadataik egy-egy köréhez.

Az ábra egyik legfontosabb tanulsága, hogy a tartalmak legnagyobb része szabadon hozzáférhető, ugyanakkor azok letöltése, új kontextusokban való elérhetővé tétele, üzleti hasznosítása elé a gyűjtemények komoly akadályokat gördítenek. Mindezt úgy teszik, hogy saját maguk csak ritkán kérnek térítést a tartalmakért. Magyarán az európai közgyűjtemények nem használják ki a digitális tartalmakban rejlő üzleti lehetőségeket, és közben azt is ellehetetlenítik, hogy mások pénzt keressenek ezekkel a tartalmakkal. Ennek persze nagyon gyakran szerzői jogi akadályai vannak, de ha már valami szabadon felhasználható, akkor érthetetlen, hogy miért korlátozzák a kereskedelmi célú hasznosítást.

További adatokat gyűjtöttünk ebben a fázisban a hozzáférés, használat monitorozási gyakorlatáról. A 24 válaszadóból 18 intézmény (75%) méri, hogy hányszor nyitották meg a digitális tartalmakat vagy azok metaadatait. Aki foglalkozik ezek mérésével, azok mindegyike használ valamilyen webes statisztikai módszert. Nyolc intézmény nyilatkozta, hogy adatbázis-statisztikát vezet, kettő végez rendszeresen felhasználói felméréseket, kettő jelölte meg az „egyéb” választ.

9. ábra

Második kvantitatív elemzés⁴

A második alapfelmérés kérdőívei 2013 októberé és decembere között volt elérhetők. Alapvetően ez a 2012-es vizsgálat megismétlésének tekinthető, hiszen átfogó jelleggel vizsgálta a digitalizálási tevékenységet, annak költségeit, a gyűjteményekhez való hozzáférést és a digitális örökség megőrzésének kérdéseit. A módszertan továbbfejlesztése mellett arra is kíváncsiak voltunk, vajon regisztrálható lesz-e bármilyen mértékű előrelépés az első kvantitatív felméréshez képest.

A válaszolók összetétele hasonló volt a 2012-es vizsgálatban szereplőkhöz, bár összességében kevesebben töltötték ki a kérdőívet (1373 intézmény). Valamennyi intézménytípus válaszadási hajlandósága csökkent, leginkább a múzeumoké, kevésbé a levéltáraké és a könyvtáraké. A kitöltők 40%-a volt múzeum, 32%-a könyvtár és 24%-a levéltár. Ez az első felméréshez képest a múzeumok mintán belüli arányában kismértékű csökkenést, könyvtáraknak és levéltáraknak szerény növekedést jelentett.

Digitális gyűjtemények

A válaszadók 87%-a nyilatkozott úgy, hogy rendelkezik digitális gyűjteménnyel. (Ugyanez 83% volt az első kvantitatív vizsgálatban). A leírt digitalizálási politikával rendelkező intézmények aránya ugyancsak nőtt a 2012-es eredményekhez képest. Az összehasonlító adatokról fontos tudnunk, hogy nem reprezentatív felmérési eredményeknél csak óvatosan kezelhetők. Mindenesre örömteli, hogy a változás pozitív irányú mindkét adatsor esetében.

A gyűjtemények összetétele ugyanazt a nagy változatosságot mutatja, mint az első felmérés esetében. A leggyakoribbak a szöveges és a képi, kétdimenziós tartalmak (a gyűjtemények 84%-ában). Ezt követik a levéltári dokumentumok (64%), az idő-alapúak (56%) és a 3D-s ember által alkotott anyagok (48%). Ezek megoszlása értelemszerűen az intézmények típusától függ elsősorban. A könyvtárak mindegyike rendelkezik szöveges tartalmakkal, a múzeumok és a levéltárak többsége (89, illetve 85%) képekkel. Az emberek által alkotott tárgyak a múzeumok 80%-ában vannak jelen.

A digitalizálási tevékenység szerteágazó voltát jelzi, hogy az írásos, képi és hangzó dokumentumok mellett megtalálhatók digitalizálásra, megőrzésre váró tárgyak, érmék, medálok, élő és élettelen szervezetek, szoftverek és játékok.

Hozzáférés, nyitottság

Az egyik legérdekesebb eredmény a digitalizált adatokhoz való hozzáférhetőségről szólt. Fontos szempont a digitalizálásban, hogy a tartalmak ne csak a saját intézményünk felületén, hanem más alkalmazásokban, kontextusokban, gyűjteményekben is megjelenjenek. Mind az első, mind a második kvantitatív felmérésben rákérdeztünk, hogy a sajáton kívül mely felületeken érhetők el a digitalizált tartalmak. A második felmérésben kértünk egy becslést is a 2015-ös várható állapotról vonatkozóan.

A 10. ábra azt mutatja be, hogy 2011 és 2015 között milyen mértékben és milyen formában nyílnak meg a gyűjtemények egymás előtt.

Az ábra alapján az intézmény saját weboldala az a hely, ahol a digitalizált tartalmak a leginkább növekvő arányban érhetők el, az offline tartalmak aránya ugyanakkor egyre inkább csökken.

2011 és 2013 között a vizsgált intézmények körében szinte minden más alternatíva esetében csökkenés figyelhető meg (nemzeti és más aggregátorok, intézményi API-k, Europeana), az intézmények szándéka egyértelműen ezen esetekben is az elérhető tartalmak arányának jelentős növelése 2015-ig.

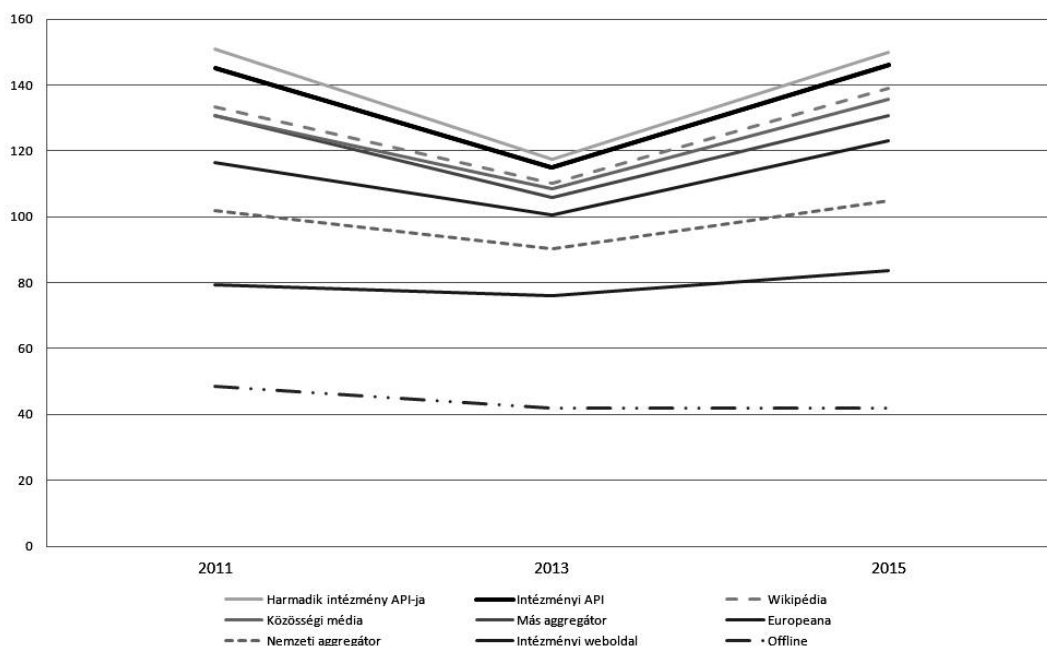
Külön felhívom a figyelmet az Europeana gyűjteményében elérhető tartalmak szerény mennyiségére. A tartalmak ezen a felületen kerülhetnének újabb kontextusba, itt lenne bemutatható a nemzeti kultúrák sokfélesége, párhuzamosan építve az európai identitást. Ehhez képest nem csak az analóg, de a már digitalizált tartalmaknak is csak egy rendkívül kis szelete az, amely az Europeana gyűjteményében is lekereshető. Az Europeana következő évekre szóló stratégiájának egyik fontos kihívása lesz a gyűjtemény bővítése. (Tóth 2014)

Digitális megőrzés

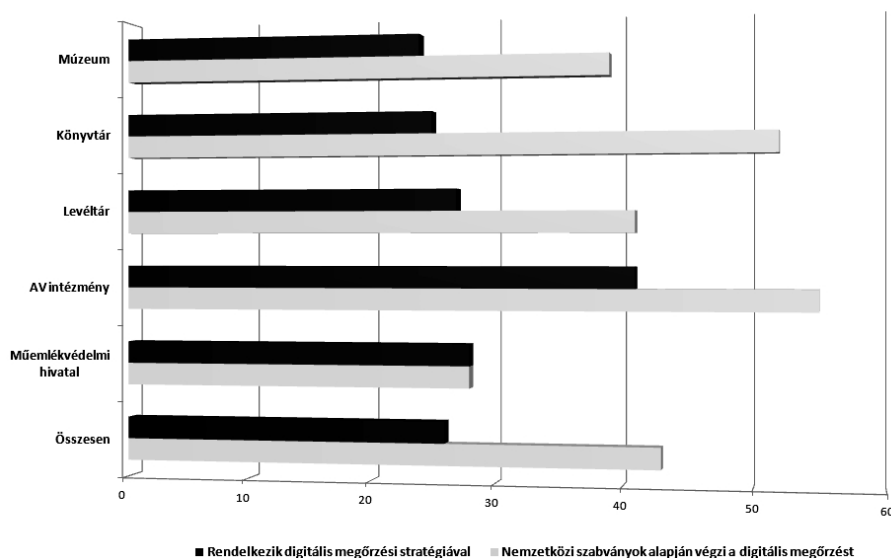
A második kvantitatív felmérésben rákérdeztünk, hogy az egyes gyűjteményekben mennyire követik a nemzetközi szabványokat, illetve hogy rendelkeznek-e digitális megőrzési stratégiával.

10. ábra

A digitalizált tartalmak elérhetősége

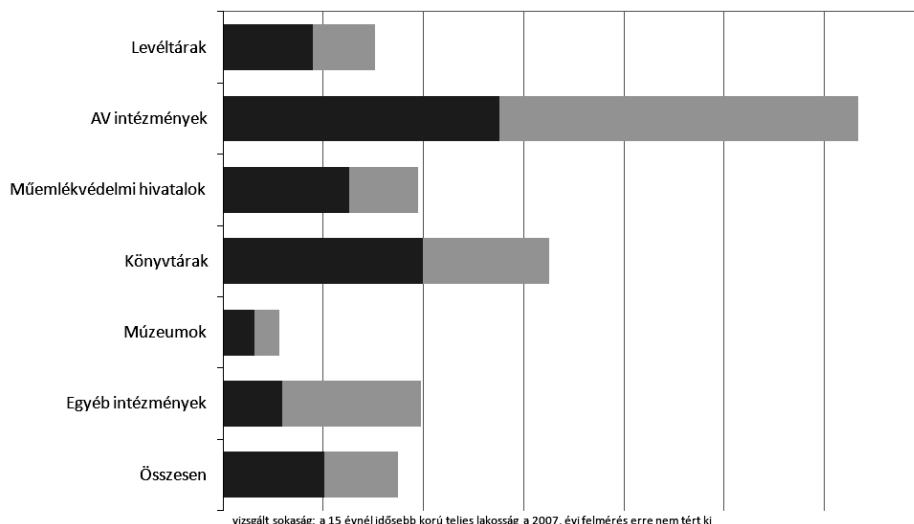
11. ábra
Digitális megőrzés %

A nemzetközi szabványoknak való megfelelést a könyvtárak és az audiovizuális tartalmakkal foglalkozó szervezetek tartják leginkább szem előtt. A megőrzésről való stratégiai szintű gondolkodás leginkább a filmarchívumok sajátja. A 11. ábra legnagyobb tanulsága azonban, hogy az összes intézmény átlagát véve messze 50% alatt van a nemzetközi szabványok tudatos alkalmazása, és a gyűjtemények alig egynegyede rendelkezik digitális megőrzési stratégiával. Ezen arány növelése komoly kihívást jelent, ha

nem egymással inkompatibilis információs silókat szeretnénk előállítani az állományvédelmi célú digitalizálás végeredményeként. Ráadásul a válaszadók 48%-ának – saját bevallása szerint – nincs megoldása a hosszú távú megőrzésre. Az adatok azt mutatják, hogy a nemzetközi szabványok alkalmazásában és a digitális megőrzési stratégiák készítésében is az összes intézmény közül a nemzeti könyvtárak járnak élen. Ezek az intézmények a tagállamok szintjén a megőrzés „zászlóshajói”.

12. ábra
Eseti és strukturális digitalizálási költségek (€)

vizsgált sokaság: a 15 évnél idősebb korú teljes lakosság a 2007. évi felmérés erre nem tért ki

A költségek struktúrája

A költségek vizsgálatára már az első kvantitatív vizsgálatban, majd a tematikus felmérésben is kitért a projekt. A 2014-es adatok alapján a fizetett alkalmazottak 33%-át vonják be az intézmények a digitalizálásba. Minél kisebb létszámú szervezetről van szó, annál magasabb ez az arány. A legkisebbeknél 92%.

A tematikus felmérés eredményei ráirányították a figyelmet arra, hogy az eseti és a strukturális költségeket érdemes külön kezelni. A 12. ábra diagramja intézménytípusonként mutatja be, hogy mekkora a digitalizálásra szánt keret, és azok hogyan oszlanak meg a kétféle költség típus között. Az Összesen mező ebben az esetben az összes intézmény átlagát jelöli.

Világosan látszik, ahogyan azt az első felmérés kapcsán is megállapíthattuk, hogy a digitalizálás az audiovizuális gyűjteményekben a legköltségesebb tevékenység. Ezt követik a könyvtárak és az egyéb intézmények. Az audiovizuális tartalmakkal foglalkozó intézmények esetében a digitális reprodukció elkészítésének nehézségei, a könyvtáraknál vélhetően a tartalom mennyisége teszi drágává ezt a tevékenységet.

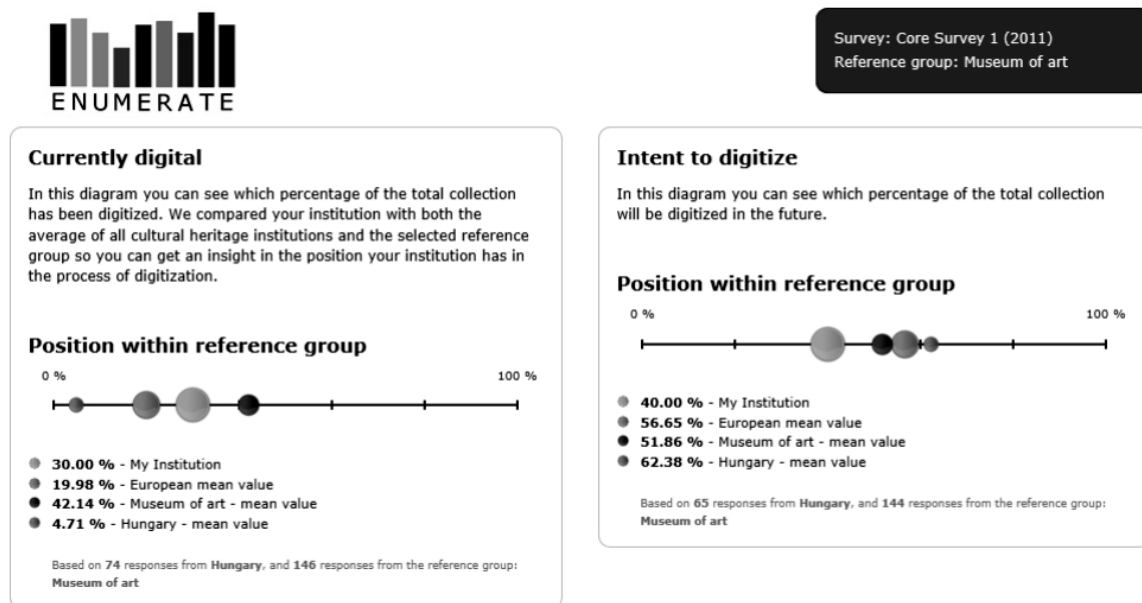
Az eseti költségek aránya a hagyományosabb (papíralapú dokumentumokat, fényképeket) tartalmakat kezelő intézményekben mint a könyvtárak, levéltárak, műemlékvédelmi hivatalok magasabb. Az audiovizuális tartalmak digitalizálása esetében vannak nagyobb arányban jelen a strukturális költségek. A strukturális költségek között az archiválás (23%) és a menedzsment költségei (18%) a legjelentősebb komponensek. A belső és a kiszervezett költségek aránya 72% kontra 28% az előbbi javára.

A finanszírozási források között, hasonlóan az első kvantitatív vizsgálatban kapott eredményekhez, a legfontosabb a saját költségvetés (88%), és csak ezt követik a pályázati úton megszerezhető tagállami (40%), regionális vagy helyi (22%) támogatások.

Összességében a második kvantitatív vizsgálatról megállapíthatjuk, hogy ugyan kevesebb résztvevővel, de az összes Európai Unió tagállamra kiterjedően az elsőhöz hasonló nagyságrendű és minőségű adatokat sikerült produkálnia. A minta önkéntes alapon szerveződött, így az adatsorok ebben az esetben sem tekinthetők reprezentatívnak, így a 2012-es vizsgálat eredményeivel való direkt összevetést is csak

13. ábra

Az ENUMERATE benchmarking eszköze

ennek tudatában volt érdemes helyenként megtennünk. A hangsúly azonban nem is az eltérő időpontban gyűjtött eredmények egymás fényében való értelmezésén, hanem a továbbfejlesztett és kibővített módszertannal összegyűjtött adatsorokon van, amelyekből itt csak néhányat mutattam be.

ENUMERATE adatplatform

A projekt egyik végeredménye az ENUMERATE adatplatform, amelyen keresztül egyrészt anonimizált és megtisztított formában elérhetőek lettek a felmérésben kapott nyers adatsorok. Ehhez kérésre ingyenesen hozzáférést biztosít a platformot működtető spanyolországi székhelyű Digibís vállalat. A nyersadatokat Excel formában kaphatjuk meg, amennyiben kitöltöttük az elektronikus igénylő űrlapot.

A használatot megkönnyítendő készült egy benchmarking (összehasonlító) eszköz is, amelyvel az egyes felmérések eredményeinek az adatai alapján összevethető a saját intézményünk teljesítménye más – hasonló funkciójú, azonos országban működő – szervezetekével. Az eszköz átlag és medián értékek szerint határozza meg az egyes nemzetek és intézménytípusok által elvégzett digitalizálás sajátunkkal összevethető eredményeit, ehhez mérhetjük a könyvtárunk, múzeumunk, levéltárunk teljesítményét, ahogyan az előző képernyőképen (13. ábra) is látható. (Itt egy fiktív magyarországi művészeti múzeum fiktív teljesítménye szerepel.)

A projektben részt vevők szeretnék, ha minél többen használnák fel az adatokat, azokból elemzéseket, tanulmányokat készítenének, de gyors tájékozódásra, és döntéshozóknak az eredményeink szemléltetésére a benchmarking is nagyszerűen alkalmas.

Összegzés

Az ENUMERATE projekt az elmúlt évek nemzeteken átívelő, digitalizálással kapcsolatos projektjei közül az egyik legjelentősebb európai kezdeményezés volt, amely igen ambiciózus terveket tűzött ki maga elé. A projekt lezárulását

követően az eredményei messze túlmutatnak azokon a statisztikai adatokon, amelyeket a több ezer intézményi kitöltő áldozatos munkája nyomán regisztrálhattunk. Ebben a cikkben nem is vállalkozhattam arra, hogy maradéktalanul bemutassam mindazon felmérési eredményeket, amelyeket összegyűjtöttünk. Bízom ugyanakkor abban, hogy az adatok sűrűjébe való betekintéssel és néhány tendencia ismertetésével sikerült demonstrálni ezen adatok jelentőségét, és kedvet csinálni azok további elemzéséhez. Összegzés gyanánt kísérletet teszek, hogy címszavakban összefoglaljam a projekt adatokon túlmutató eredményeit is.

Először is nagy értéknek tekinthető az a szakmai közösség és elköteleződés, amely lehetővé tette, hogy eltérő intenzitással ugyan, de mind a 27 tagállam kivette a részét a projekt sikereiből. Sikerként könyvelhető el, hogy az együttműködés a kulturális örökséggel foglalkozó szektorok (levéltárak, múzeumok, könyvtárak, filmintézetek, műemlékvédelmi hivatalok stb.) közötti párbeszéd elindulását is eredményezte. Tudatosultak a különböző intézménytípusokban őrzött tartalmakban rejlő értékek. Erősödött a szektorok közötti tudáscsere.

Előrelépés történt a kutatási módszertan kidolgozásában. A módszertan teljes dokumentálása lehetővé teszi, hogy a múlt tapasztalataira építve a korábbi állapotokkal összevethető felmérések készüljenek nemzeti és nemzetközi szinten. A szektorok és a nemzetek közötti együttműködés nyomán előrelépésnek tekinthető a terminológia egységesebbé válása. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a digitalizálási tevékenység statisztikai adatokkal való mérésében sikerült megszilárdítani az ENUMERATE előzményében a NUMERIC projektben lerakott alapokat.

Az adatok prezentálásával és egy benchmarking eszköz kidolgozásával megnyílt a lehetőség az európai digitalizálás eredményeinek szakszerű elemzésére nemzetközi, tagállami és intézményi szinten egyaránt. Összevethetővé váltak az egyes nemzetek és azok intézményei által elért teljesítmények, amelyek lehetővé teszik a tájékozódást, a döntéshozatalt és a jövőbeli irányok kijelölését.

Nem szabad megfeledkezni azonban a kudarcokról sem, amelyek természetes velejárói egy ilyen volumenű projektnek. A nagy mennyiségű válaszadó ellenére sem sikerült biztosítani, hogy az adatok reprezentatívak legyenek, aminek tudatában kell lennünk bizonyos típusú következtetések levonása során. A szakértői közösségben és magában a felmérésben is az egyes országok igen különböző súllyal vettek részt. Csalódás volt viszont, hogy a problémákba való mélyebb betekintést célzó kvalitatív vizsgálatban nagyon alacsony volt a részvétel. A módszertan tekintetében is maradtak megválaszolatlan kérdések, különösen ott, ahol a szektorok közötti különbségek nehezítik a statisztikai szempontú mérést. Hosszú távon megnyugtató lenne, ha az ENUMERATE projekt módszertani gyakorlata beépülne a rendszeres statisztikai felmérésekbe, és így európai szinten is egységes, térben és időben is összevethető adatsorokat tudnánk előállítani a következő években.

Irodalom

POOLE, Nick: MSEG ENUMERATE Workshop, 13th Meeting of Member States Expert Group on Digitisation and Digital Preservation, Luxembourg, 2014. június 3–4. http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/08_-%20mseg_enumerate03062014_6005.pdf

STROEKER, Natasha – VOGELS, René – NAUTA, Gerhard Jan – DE NIET, Marco: Report on the ENUMERATE Thematic

Surveys on Digital Collections in European Cultural Heritage Institutions, 2013. <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Thematic-Survey-2013.pdf>

STROEKER, Natasha – VOGELS, René: Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions, 2012. <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Digitisation-Survey-2012.pdf>

STROEKER, Natasha – VOGELS, René: Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions, 2014. <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Digitisation-Survey-2014.pdf>

TÓTH Máté: Az Europeana új stratégiájának előkészítő munkálatai = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 23. évf. 2014. 2. sz. 3–11. p.

Jegyzetek

1. Az ENUMERATE projekt valamennyi felmérésének, valamennyi jelentése nyilvánosan elérhető a <http://www.enumerate.eu> oldalon.
2. Az első kvantitatív vizsgálat eredményeinek teljes körű bemutatását ld. Stroeker – Vogels, 2012.
3. A kvalitatív vizsgálat eredményeit ld. Stroeker et al. 2013.
4. A második kvantitatív vizsgálat eredményeinek teljes körű bemutatását ld. Stroeker – Vogels, 2014.

Beérkezett: 2014. szeptember 14.

COMPASS (elektronikus adatbázis-gyűjtemény) az MTA Könyvtár és Információs Központban

A Magyar Tudományos Akadémia az Elektronikus Információszolgáltatás (EISZ) Nemzeti Program keretében már eddig is folyamatosan bővülő elektronikus tartalomszolgáltatással segítette a kutatókat. Az MTA Könyvtár és Információs Központban működő EISZ Titkárság által létrehozott COMPASS a tervek szerint – az EISZ-hez szorosan kapcsolódó, de attól függetlenül is bővülő adatbázis-gyűjteményként – személyi alapú (ID), térítésmentes szolgáltatást nyújt majd a felhasználóknak.

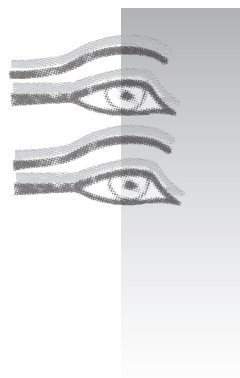
A minden tudományterületet magában foglaló COMPASS összegyűjti és rendszerezi a nyilvános könyvtárakban elektronikus formában elérhető tudományos adatbázisokat, és egy böngészhető térképen, grafikus formába rendezve teszi őket szabadon hozzáférhetővé. Így minden érdeklődő számára naprakész információt nyújt a hozzáférhető tudományos tartalmak elérési lehetőségeiről és módjáról. Ezáltal nagyban erősíti az információhoz való egyenlő hozzáférés esélyeit és csökkenti a területi egyenlőtlenségekből fakadó hátrányokat.

Az adatbázis elérhető: a <http://compass.mtak.hu> címen.

Ld. még:

http://mta.hu/mta_hirei/uj-ingyenes-tudomanyos-adatbazis-fejlesztese-indult-az-akademiai-konyvtarban-135086/
Az adatbázisról az EISZ hivatalos honlapján és az EISZ hivatalos Facebook oldalán is tájékozódhatnak.

(Forrás: Katalist, 2014. szept. 29. az EISZ Titkárság tájékoztatója)

Az árva művek szabad felhasználása a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárakban

AMBERG Eszter

2013 októberében módosult¹ a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban Szjt.). A módosítások többségének az volt a célja, hogy az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU (2012. október 25.) európai parlamenti és tanácsi irányelvet (a továbbiakban Irányelv) átültesse a hazai szabályozásba. E módosítások 2014. október 29-étől hatályosak.

Jelen írás elsősorban az árva művek felhasználásának általános szabályaira és az ún. kedvezményezett intézmények² részére biztosított új szabad felhasználási eset bemutatására fókuszál. A téma iránt mélyebben érdeklődőknek szíves figyelmébe ajánlom *Grad-Gyenge Anikó*³, *Legeza Dénes*⁴ és *Mezei Péter*⁵ tanulmányait.

Az Irányelvről

A tudás és az innováció belső piacon belüli szabad mozgása fontos elem az Európai Bizottság *Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája* című fejlesztési tervében. E stratégia egyik kiemelt területe az európai digitális menetrend kidolgozása, amelynek kulcsintézkedése az olyan szerzői vagy szomszédos jogi oltalom alá tartozó művek és egyéb védelem alatt álló teljesítmények digitalizálásának és terjesztésének megkönnyítése irányuló jogi keret kialakítása, amelyeknek nincs ismert jogosultja, vagy amelyek jogosultja, ha ismert is, ismeretlen helyen tartózkodik.

Az Irányelv elfogadását az európai kulturális örökség digitalizálásának és hozzáférhetővé té-

telének elősegítése és felgyorsítása tette szükségessé, mivel a tagállamok eltérő szabályozása következtében az egyes tagállamok meglehetősen nehézkesen tudták a gyűjteményeik részét képező árva műveket felhasználni. Az Irányelv ezért egységesítette és megkönnyítette a kedvezményezett intézmények gyűjteményeibe tartozó árva művek digitalizálását és hozzáférhetővé tételét, valamint az árva művek jogi helyzetének kölcsönös elismerésével lehetővé tette azok jogszerű, határon átnyúló felhasználását is.

Az Irányelv a jelenleg hatályos magyar szabályozáshoz képest⁶ *szűkebb tárgykörű*, mivel az árva műveknek csak egy szűkebb felhasználói körben (a kedvezményezett intézmények számára) és korlátozottabb felhasználási módokra vonatkozóan kizárólag a digitalizáláshoz és az online nyilvánossághoz közvetítéshez kapcsolódó felhasználását szabályozza. Az Szjt.-ben új, önálló fejezetbe (IV/A. fejezet) kerül együttesen az árva művek felhasználására vonatkozó összes rendelkezés: a korábbi, az árva mű felhasználásának *hatósági engedélyezésére* irányadó szabályok (41/B-E. §), az árva mű *kedvezményezett intézmény által történő felhasználására* vonatkozó – az Irányelv rendelkezéseivel összhangban álló – új rendelkezések (41/F-K. §), valamint e kétféle árvamű-felhasználási rendszerre vonatkozó közös szabályok (41/A. §) egyaránt.

A fenti törvényi rendelkezéseket együtt tárgyalom az árva művek felhasználásnak részletes szabályairól szóló 138/2014. (IV. 30.) Kormányrendeletben (a továbbiakban: Korm.r.) lefektetett részletszabályokkal, amelyek szintén 2014. október 29-ével lépnek hatályba⁷.

Az árva művek felhasználására vonatkozó általános szabályok

Árva műveknek azok a művek számítanak, amelyek *még szerzői jogi védelem alatt állnak, de a jogtulajdonos személye vagy elérhetősége (lakhelye vagy tartózkodási helye) ismeretlen, és ezen információk feltárására a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályokon nyugvó jóhiszemű és gondos jogosultkutatás eredménytelenül zárult*.⁸ Természetesen azon művek, amelyek közös

jogkezelés hatálya alatt állnak, nem tekinthetők árváknak, hisz e művek felhasználása esetén az engedélyt a jogosultak által létrehozott közös jogkezelő egyesület adja.⁹

A jóhiszemű és gondos jogosultkutatást mind a hatósági engedély által érintett, mind a kedvezményezett intézmények által történő árva mű felhasználás esetében le kell folytatni, amelynek során legalább a Korm.r. 2. §-ban – az érintett mű típusa szerint – meghatározott információforrásokat igénybe kell venni.¹⁰

A jogosultkutatást főszabályként abban az országban kell elvégezni, amelyben a művet először kiadták vagy sugározták. Amennyiben a jogosultkutatás során felmerül, hogy más országban is található lényeges információ a jogosultról, akkor a kutatást az ebben az országban rendelkezésre álló hasonló releváns információforrásokban is el kell végezni.¹¹

Félárva művek esetében, vagyis ha egy műnek több jogosultja van, akik között van ismert és ismert helyen tartózkodó jogosult is, a felhasználáshoz e jogosult(ak) engedélye is szükséges.¹² Az árva műnek tekintett mű jogosultja *bármikor megszüntetheti* a mű árva mű jogállását és a további felhasználást illetően gyakorolhatja jogait,¹³ vagyis a jogosultnak kvázi feléled az adott mű felhasználására vonatkozó kizárólagos engedélyezési joga. Ugyanakkor a polgári jog alapelvei szerint a jogok érvényesítése és a kötelezettségek teljesítése során mind a jogosultnak, mind pedig a kötelezettnek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően a továbbiakban úgy kell eljárnia, ahogyan az az adott helyzetben általában elvárható. Éppen erre tekintettel, ha a jogosult sem fektet kellő hangsúlyt arra, hogy a jogait viszonylag hosszú időn belül érvényesítse, nem érdemli meg, hogy a bíróság segítséget nyújtson számára igénye érvényesítéséhez. Tehát amennyiben a Ptk. másként nem rendelkezik, akkor *az általános elévülési idő öt év*¹⁴, amely után a követelést bírósági eljárásban már nem lehet érvényesíteni.

Az árva művek felhasználásának hatósági engedélyezésére vonatkozó szabályok

Az árva műveknek az újonnan beiktatott szabad felhasználási esetkör meghaladó mértékű, illetve a nem kedvezményezett, intézmény általi felhasználásának engedélyezése tulajdonképpen érdemben nem változott az eddigi szabályozáshoz képest, a jogalkotó továbbra is a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalát (a továbbiakban SZTNH) jelöli ki e feladatra.

Az SZTNH által kiadott nem kizárólagos felhasználási engedély – szemben a kedvezményezett intézmény által végzett felhasználással – legfeljebb öt évre szól, Magyarország területére terjed ki és nem átruházható. Ugyanakkor az SZTNH-től kérelmezhető felhasználási mód nem csupán digitalizálás vagy online hozzáférhetővé tétel lehet, mint a kedvezményezett intézmények általi árva mű felhasználás esetén, hanem – a mű átdolgozása kivételével – valamennyi felhasználási módra vonatkozóan elő lehet terjeszteni a kérelmet.¹⁵

Már itt szeretném megjegyezni, hogy 2014. október 29-től az SZTNH feladatköre nem csupán az árva mű felhasználásának hatósági engedélyezésére terjed ki, hanem, mint majd látni fogjuk, az árva mű kedvezményezett intézmények által történő felhasználásával összefüggő feladatokra is.

Az árva művek kedvezményezett intézmények által történő felhasználására vonatkozó szabályok

Az Irányelv implementálása, mint már említettem, elsősorban az Szjt. új 41/F–K. § rendelkezéseivel valósul meg, amelynek célja az európai kulturális örökség digitalizálásának ösztönzése érdekében, hogy a kedvezményezett intézmények számára *hatósági engedély nélkül* lehetővé tegye a *gyűjteményük részét képező árva művek digitalizálását és a nyilvánosság számára történő online hozzáférhetővé tételét, feltéve, hogy e felhasználási cselekmények közérdekű feladataik ellátását, különösen a gyűjteményeik, többek között a digitális gyűjteményeik megőrzését és*

helyreállítását, valamint művelődési és oktatási célú hozzáférhetőségét *szolgálják*.¹⁶

Fontos megjegyezni, hogy a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak az Szjt. 35. § (4) bekezdés értelmében a műről eddig is készíthettek másolatot azzal a feltétellel, hogy *az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja*, továbbá hogy a másolat *tudományos, archiválási, nyilvános könyvtári ellátási vagy a könyvtárak helyiségeiben felállított dedikált terminálok képernyőjén való megjelenítési célt szolgál*. Az új rendelkezések azonban az árva művek vonatkozásában *a fenti többszörözési szabad felhasználási esetkör szélesítik, mivel egyrészt a kedvezményezett intézmények, köztük a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak bevételre tehetnek szert az árva művek digitalizálásából és a nyilvánosság számára történő online hozzáférhetővé tételéből*. (Azonban e bevételek lehetséges felhasználása meglehetősen korlátozott, mivel *a kedvezményezett intézmény ezeket kizárólag az árva művek digitalizálásával és nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételével kapcsolatban felmerülő költségei fedezésére fordíthatja*).¹⁷

Másrészt *a kedvezményezett intézmények a gyűjteményük részét képező többszörözött árva műveket a nyilvánosság számára szabadon hozzáférhetővé tehetik oly módon, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg, tehát már nem csak az saját helyiségeikben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén jeleníthetik meg*.

A rendelkezések hatálya az irodalmi művekre (könyv, folyóirat, hírlap, magazin vagy egyéb írásmű formájában kiadott művek), a filmalkotásokra és más audiovizuális művekre, a hangfelvételekre, valamint a közszolgálati médiaszolgáltató rádió- vagy televízió-szervezet által 2002. december 31-ig előállított és az archívumában található hangfelvételekre, filmalkotásokra és más audiovizuális művekre terjed ki, amelyeket először az Európai Gazdasági Térség területén adtak ki vagy – kiadás hiányában – sugároztak.¹⁸

Sőt, a szabályozás *azon árva művekre is kiter-*

*jed, amelyeket nem adtak ki és nem sugároztak, azonban a jogosultak egyetértésével 2014. október 29. előtt kerültek be a kedvezményezett intézmény gyűjteményébe. Az ilyen árva művek felhasználásának további feltétele, hogy alapos okkal feltételezhető legyen, hogy a jogosult művének digitalizálása és online hozzáférhetővé tétele ellen nem tiltakozna.*¹⁹ Az Szjt. új, 41/A. § (5) bekezdése értelmében az ilyen nyilvánosságra nem hozott árva művek esetében a jogosultkutatást elsődlegesen Magyarország területén kell lefolytatni.

Ezen kívül a szabályozás hatálya kiterjed az említett művekbe vagy hangfelvételekbe ágyazott vagy foglalt, illetve azok szerves részét képező művekre is.²⁰ Ezekre az említett művekbe vagy hangfelvételekbe ágyazott vagy foglalt, illetve azok szerves részét képező művekre nézve külön-külön el kell végezni a gondos jogosultkutatást ahhoz, hogy a mű, amelyben megjelentek, digitalizálható és online nyilvánossághoz közvetíthető legyen.

Ahogy már említettem, mind a hatósági engedély által érintett, mind a kedvezményezett intézmények által történő árva mű felhasználásokat meg kell előznie a jóhiszemű és gondos jogosultkutatásnak. A jogosultak felkutatása során legalább a Korm. r. 2. §-ban meghatározott, az adott műtípus tekintetében releváns információforrásokat igénybe kell venni.

A kedvezményezett intézmény köteles nyilvántartást vezetni az általa elvégzett gondos jogosultkutatásról és az előírt adatokat be kell jelentenie az SZTNH-nak, amely azokat haladéktalanul továbbítja a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal (a továbbiakban: BPHH) részére.²¹ Az árva művek kedvezményezett intézmények általi digitalizálásának és online hozzáférhetővé tételének a feltétele, hogy az adott árva mű szerepeljen a BPHH által vezetett nyilvánosan hozzáférhető egységes online nyilvántartásban.²²

Annak előmozdítása érdekében, hogy az uniós polgárok hozzáférjenek Európa kulturális örökségéhez, biztosítani kell azt is, hogy az egyik tagállamban digitalizált és a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tett árva műveket a többi tagállamban is hozzáférhetővé lehessen tenni.

Ezért indokolt, hogy azok a kedvezményezett intézmények, amelyek közérdekű feladataik ellátása céljából árva művet használnak fel, az árva művet a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyék más tagállamokban. Ezért szükséges lefektetni az árvamű-jogállás kölcsönös elismerésének követelményét, vagyis hogy az Európai Gazdasági Térség valamely más tagállamában árva műnek tekintett mű Magyarországon is árva műnek tekintendő. A BPHH által vezetett nyilvánosan hozzáférhető egységes online nyilvántartásban már szereplő árva művet a kedvezményezett intézmény ismételt jogosultkutatás nélkül felhasználhatja, feltéve, hogy az saját gyűjteményében is megtalálható.²³

Az árva mű felhasználással kapcsolatos – az Szjt. 41/G. § (1) bekezdésében meghatározott – adatokat az árva mű státusz kölcsönös elismerése alapján történő felhasználások esetén is el kell juttatni az SZTNH közreműködésével a BPHH részére.²⁴

Az árva művek felhasználására vonatkozó általános szabályok ismertetése során említettem, hogy az árva műnek tekintett mű jogosultja bármikor megszüntetheti a mű árva mű jogállását és a további felhasználást illetően gyakorolhatja jogait. Az árva mű jogosultja az árva mű státusz megszüntetése érdekében igényét a BPHH-nyilvántartás felületén keresztül vagy közvetlenül a kedvezményezett intézmény felé írásban érvényesítheti. A kedvezményezett intézmény a jogosulti igény érvényesítéséről való tudomás-szerzést követően az érintett mű felhasználását csak akkor folytathatja, ha erre a jogosulttól engedélyt kapott vagy a jogosult fellépése nyilvánvalóan alaptalan. Tehát, ha a kedvezményezett intézmény által árva műként felhasznált mű korábban ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó jogosultja utóbb jelentkezik, akkor a kedvezményezett intézmény haladéktalanul köteles intézkedni, hogy az általa bejelentett árva mű jogállása a BPHH-nyilvántartásban megváltozzon és az érintett árva mű felhasználását az ismertté vált jogosult engedélye alapján folytathatja. Ugyanakkor a kedvezményezett intézmény által megvalósult felhasználás fejében az utóbb ismertté vált jogosult a Korm. r. 1. sz.

*mellékletében megállapított megfelelő díjazást követelhet.*²⁵

A díjazás összege a felhasználás minden megkezdett éve után az első év után járó díjazás összegének felével emelkedik.

A Korm.r. 1. sz. mellékletének 3. pontja értelmében, ha a kedvezményezett intézmény az Szjt. 41/F. § (1) bekezdés szerinti felhasználások közül csak az egyiket valósította meg (tehát vagy csak digitalizálta vagy csak online hozzáférhetővé tette a művet), akkor az ilyen módon felhasznált mű vagy teljesítmény jogosultját az e melléklet alapján megillető díjazás felének megfelelő összeg illeti meg. *A nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak – mint kedvezményezett intézmények – esetében ez azt jelenti, hogy mivel az Szjt. 35. § (4) bekezdés értelmében a műről eddig is készíthettek másolatot azzal a feltétellel, hogy az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, továbbá, hogy a másolat tudományos, archiválási, nyilvános könyvtári ellátási vagy a könyvtárak helyiségeiben felállított dedikált terminálok képernyőjén való megjelenítési célt szolgál, ezért az utóbb előkerült jogosult művének pusztán a digitalizálása fejében az Szjt. értelmében díjazást nem követelhet. Abban az esetben viszont, ha a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár digitalizálás nélkül a művet nyilvánosság számára online hozzáférhetővé teszi, akkor az ilyen módon felhasznált mű jogosultját a Korm.r. 1. sz. melléklete alapján megállapított díjazás fele illeti meg. Nyilvánvalóan, amennyiben a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár digitalizálja, majd a nyilvánosság számára online hozzáférhetővé is teszi a művet, úgy az utóbb ismertté vált jogosultat a Korm.r. 1. sz. mellékletében megállapított megfelelő díjazás teljes összege megilleti.*

Ha a felhasznált műnek vagy teljesítménynek több jogosultja van, a díjazás a jogosultakat együttesen és – kétség esetén – egyenlő arányban illeti meg.

A jogosult a díj megfizetését a kedvezményezett intézménytől közvetlenül, írásban, az igény érvényesítésétől számított hat hónapon belül követelheti. A kedvezményezett intézmény pedig

a megfelelő díjazást a jogosulttal történt megállapodás szerinti időpontban, de legkésőbb az írásbeli megkeresés kézhezvételétől számított 60 napon belül köteles megfizetni a jogosult részére. Abban az esetben, ha a kedvezményezett intézmény a megfelelő díjat határidőben nem fizeti meg, vagy ha a jogosult a Korm.r. 1. sz. mellékletben meghatározott díj mértékét a felhasználás sajátos körülményeire tekintettel vitatja, a jogosult az igényét – a szerzői jogi perekre irányadó szabályok szerint – bírósági úton érvényesítheti.

ELDORADO árvái, avagy az árva művek szolgáltatása az országos elektronikus dokumentumküldő rendszerben

Az Országos Széchényi Könyvtárban (a továbbiakban OSZK) 2014. október 31-i határidővel megvalósuló országos elektronikus dokumentumküldő rendszer, vagy másképpen az **EL**elektronikus **D**okumentumküldés **O**rszágos **R**endszere, **A**datbázisa és **D**okumentumtára (a továbbiakban ELDORADO) az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerhez (a továbbiakban ODR) kapcsolódva működő elektronikus dokumentumszolgáltató-rendszer, amely a nemzeti könyvtáron és a partnerkönyvtárakon keresztül fogja biztosítani a felhasználók számára, hogy digitális formában, jogszerűen hozzájuthassanak nemcsak a közkincsekhez, hanem a szerzői jogi védelem alatt álló dokumentumokhoz, így az árva művekhez is.

Az Irányelv 3. cikke értelmében ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, egy mű árva-e vagy sem, jóhiszemű és gondos jogosultkutatásnak kell megelőznie e művek felhasználását, mégpedig az adott műtípusra vonatkozó, megfelelő források igénybevétele révén. A jogosultkutatás során felhasznált releváns forrásokat az egyes tagállamok határozzák meg, és azoknak magukban kell foglalniuk legalább az Irányelv mellékletében felsorolt forrásokat. Az Irányelv mellékletében az ARROW²⁶, többféle adatbázist és nyilvántartást egyesítő forrásként szerepel. Az ARROW négy adatbázist egyesít (TEL,

VIAF, BiP, reprográfiai szervezetek adatbázisai), amelyek közül kettő, a books-in-print (BiP) és a reprográfiai adatbázis hazánkban jelenleg még előkészítési fázisban van.

Az ELDORADO a gondos jogosultkutatás vonatkozásában az ARROW hazai megvalósítójaként is definiálható. Ezt támasztja alá az is, hogy a Korm.r.-ben nevesített az ELDORADO, mint „országos elektronikus dokumentumküldő rendszer”, mégpedig a könyvek és sajtótermékek felhasználását megelőző gondos jogosultkutatás során kötelezően igénybe veendő adatbázisokat és nyilvántartásokat egyesítő információforrásként.²⁷

Az ELDORADO rendszerben az árva művek felhasználását megelőző gondos jogosultkutatás a Korm.r.-ben megjelölt külső adatbázisok lekérdezésével történik. Miután már megállapítottuk egy műről, hogy nem a közkincsek körébe tartozik, a jogtisztázás folyamatát a BPHH-nyilvántartás lekérdezésével folytatjuk. Ha az adott mű szerepel a BPHH-nyilvántartásban, akkor ez azt jelenti, hogy a kedvezményezett intézmények, köztük a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, amennyiben az adott mű gyűjteményük részét képezi, többszörözhetik és nyilvánossághoz közvetíthetik az adott árva művet. Amennyiben az adott mű nem szerepel a BPHH-nyilvántartásban, akkor a jogi helyzet tisztázása a szerzők életrajzi adatainak vizsgálatával, majd a kiadási és kereskedelmi forgalomban való hozzáférhetőségre vonatkozó adatok lekérdezésével folytatódik.

Abban az esetben, ha a fenti vizsgálatok során az adott mű összes jogtulajdonosa beazonosítható, akkor a jogi helyzet tisztázása munkafolyamat a felhasználási engedély beszerzésével folytatódik.

Ha nem mindegyik jogtulajdonos azonosítható, akkor azoktól, akik beazonosíthatóak, engedélyt kell szereznünk a mű felhasználására. Azon jogtulajdonosok esetében pedig, akik nem beazonosíthatóak, a jogi helyzet tisztázása az árva művé nyilváníthatóság vizsgálatával folytatódik.

Amennyiben a Korm.r. 2. §-ban megjelölt adatbázisok lekérdezése után arra a megállapításra jutunk, hogy valószínűsíthetően nem árva

műről van szó, ismételten meg kell próbálni a jogtulajdonosoktól beszerezni a szolgáltatáshoz szükséges engedélyeket. Amennyiben ez továbbra sem sikerül, akkor a dokumentum nem szolgáltatható.

Ha a gondos jogosultkutatás nem vezetett eredményre, és úgy döntünk, hogy elindítjuk az árva művé nyilvánítási folyamatot, és az pozitív eredménnyel zárul (bekerül a mű a BPHH-nyilvántartásba), és erről értesítést kapunk, akkor a dokumentum árva műként szolgáltatható. Ha az árva művé nyilvánítási folyamat negatív eredménnyel zárul, vagyis kiderül az adott műről, hogy mégsem árva, és erről értesítést kapunk, akkor a dokumentum a jogtulajdonosok engedélyének beszerzéséig továbbra sem szolgáltatható.

Nyilvánvalóan azon művek jogtulajdonosaival, akiknek személye vagy tartózkodási helye ennek feltárására irányuló gondos jogosultkutatást követően sem vált ismertté, az OSZK nem tud felhasználási szerződést kötni műveiknek az ELDORADO rendszerben való szolgáltatásáról, azonban ezeket az árva műveket az elektronikus kölcsönzés céljából hatásos műszaki intézkedésekkel látja el. Ez a megoldás azt a célt szolgálja, hogy egyértelműen azonosítható és nyomon követhető legyen az ELDORADO rendszeren keresztül történő műfelhasználás az utóbb ismertté váló jogtulajdonosokkal az őket megillető megfelelő díjazás tárgyában folytatott egyeztetések során.

Az árva művek esetén a szabad felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját is szolgálhatja, vagyis a felhasználással összefüggésben bevételhez juthatnak a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak. Az elért bevételek azonban csakis az árva művek digitalizálásával és online nyilvánossághoz közvetítésével kapcsolatban felmerült költségekre fordíthatók.

Mint láttuk, a jogtulajdonos ismertté válását követően az árva mű szabad felhasználása fejében megfelelő díjazást követelhet. Mivel azonban a költségvetési szervek esetében az árva művekhez kapcsolódó esetleges szerzői jogdíj fizetési kötelezettség elég nehezen kezelhető, ezért az ELDORADO rendszerben az árva művek kö-

rébe tartozó, elektronikus formában már elérhető dokumentumok ingyenes online olvasása és elektronikus kölcsönzése csak e-olvasójegy birtokában vehető majd igénybe, amely e-olvasójegyek árába be kell építeni az árva művek jogdíját, hogy az esetlegesen utóbb felbukkanó jogtulajdonosnak legalább a Korm.r. 1. sz. mellékletében megállapított megfelelő díjazást meg tudjuk fizetni.

Természetesen a gondos jogosulthoodatásnak, illetve az azt automatizáló, forrássegysítő rendszerek létrehozásának és működésének nemcsak az árva művek azonosításában van szerepe, hanem a jogszerű digitalizálás alapfeltételeit is ez biztosítja. Az ELDORADO mint országos hatáskörű szolgáltatást nyújtó rendszer, éppen ezt kívánja biztosítani, ami még inkább indokolja az ELDORADO jogi kereteinek megalkotását, beleértve az általa használni kívánt adatbázisok létrehozását és adataik frissítésének biztosítását is.

Összegzés

Az európai könyvtárak állományában megtalálható árva művek a gyűjtemények azon jelentős részét képezik²⁸, amelyek digitalizálása és online hozzáférhetővé tétele nem lenne jogilag lehetséges közösségi szabályozás, pontosabban a vonatkozó irányelv nélkül.

A jogosultaknak az irodalmi műveik többszörözésére és nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételére vonatkozó kizárólagos jogai következtében egy mű digitalizálásához és hozzáférhetővé tételéhez a jogosult előzetes hozzájárulása szükséges. Árva művek esetében, mivel e művek jogtulajdonosa ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik, a többszörözési vagy a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételi cselekményekhez ilyen előzetes hozzájárulás nem szerezhető.

A kedvezményezett intézmények a gyűjteményükben található potenciális árva művek felhasználása előtt kötelesek elvégezni a gondos jogosulthoodatást abban az országban, ahol az adott művet először kiadták vagy sugározták. Amennyiben a jogtulajdonos személye vagy el-

érhetősége továbbra is ismeretlen, úgy az adott potenciális árva művet be kell jelenteni a BPHH által vezetett nyilvánosan hozzáférhető egységes online nyilvántartásba annak érdekében, hogy az adott művet Európa-szerte árva műként szolgáltatni lehessen a jogtulajdonos(ok) esetleges jelentkezéséig, szükségtelessé téve a gondos jogosulthoodatás többszöri lefolytatását.

Az ELDORADO olyan rendszer, amely Magyarországon automatizált és egységes módon segíti a gondos jogosulthoodatást, így biztosítva az Irányelvben meghatározott célokat, illetve a Korm.r. 2. §-ában felsorolt adatforrások összekapcsolását.

Az Irányelv elfogadása mérföldkönek tekinthető az egységes digitális piac kiépítéséhez vezető rögzös úton, amely lehetővé teszi valamennyi európai polgár számára, hogy könnyen hozzáférhessen kulturális örökségünkhöz. A 2011 szeptemberében napvilágot látott, a közgyűjteményekben őrzött, kereskedelmi forgalomban már nem kapható kiadványok digitalizálásáról és hozzáférhetővé tételéről szóló egyetértési megállapodás (Memorandum of Understanding)²⁹ mellett jelen Irányelv újabb lépés az online kulturális tartalmak engedélyezése és az azokhoz való határokon átvéelő hozzáférés megkönnyítése érdekében.

Jegyzetek

1. A Magyar Közlöny 2013. évi 172. számában (X. 17.) megjelent a szellemi tulajdonra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2013. évi CLIX. törvény.
2. Az Irányelvvel összhangban ilyen intézmények az Szjt. 38. § (5) bekezdésében meghatározott intézmények – a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumok –, továbbá a közszolgálati médiaszolgáltató rádió- vagy televízió-szervezetek lehetnek.
3. GYENGE Anikó: Elárult jog nevelőszülőt keres = Magyar Jog, 2009. 3. sz. 160–172. p. és GRAD-GYENGE Anikó: Magyar árvák valahol Európában = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012. 6. sz. 28–50. p.
4. LEGEZA Dénes István: „Segítsük az árvákat” – útmutató az

árva művek egyes felhasználásaihoz = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012. 5. sz. 23–58. p.

5. MEZEI Péter: Mi várható a magyar szerzői jogtól 2014-ben? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2014. 4. sz. 129–141. p.
6. Az Sztj. 2009. február 1-jétől tartalmaz az árva művek felhasználására vonatkozó rendelkezéseket [Sztj. 57/A-57/D. §], amelyek az árva művek egyes felhasználásainak engedélyezésére – a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) által lefolytatott – hatósági eljárást vezettek be.
7. Megjelent a Magyar Közlöny 2014. évi 61. számában (IV. 30.)
8. Sztj. 41/A. § (1) bek.
9. Sztj. 41/A. § (9) bek.
10. Sztj. 41/A. § (2) bek.
11. Sztj. 41/A. § (3) és (6) bek.
12. Sztj. 41/A. § (7) bek.
13. Sztj. 41/A. § (8) bek.
14. Ptk. 6:22. §
15. Sztj. 41/B. § (1) bek.
16. Sztj. 41/F. § (1) bek.
17. Sztj. 41/J. §
18. Sztj. 41/F. § (2) bek.
19. Sztj. 41/F. § (3) bek.
20. Sztj. 41/F. § (4) bek.
21. Sztj. 41/G. § (1)-(2) bek.

22. Sztj. 41/G. § (3) bek.

23. Sztj. 41/H. § (1) bek.

24. Sztj. 41/H. § (2) bek.

25. Sztj. 41/I. §

26. *Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works Towards Europeana* rendszer adatbázisok és jogtulajdonosi nyilvántartások hálózata, amelynek célja, hogy tisztázza a művek jogait, azonosítsa a jogtulajdonosait, és kiépítsen egy automatizált európai szintű jogi adatbázist, ezáltal támogassa a tömeges digitalizálást Európa-szerte. Egyik legfontosabb funkciója, mint az nevéből is kitudnik, az Europeana, az európai digitális könyvtár támogatása.

Az ARROW tulajdonképpen egy olyan eszköz, amely megkönnyíti a jogi információk menedzselését bármely szöveg és kép alapú digitalizálási projektben. A projekt tehát egy együttműködés a könyvtárak és a jogtulajdonos csoportok között annak érdekében, hogy technológiai megoldásokat találjanak a tömeges digitalizálás során felmerülő jogkezelési problémákra.

27. Korm.r. 2. §. 2. bek. h) pont és 3. bek. g) pont

28. A British Library becslése szerint a gyűjteményében megtalálható szerzői jog által védett művek 40%-a árva.

29. Memorandum of Understanding (MoU)
http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/20110920-mou_en.pdf [2014. okt. 16.]

Beérkezett: 2014. október 16.

Árva művek nyilvántartása

Az előzetes bejelentéseknek megfelelően elindult az árva művek nyilvántartására létrejött EU-s adatbázis. Az adatbázis az alábbi címen érhető el:

<https://oami.europa.eu/ohimportal/en/web/observatory/orphan-works-database>

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) honlapján további információk találhatók az árva művek kezeléséről:

<http://sztnh.gov.hu/szerzoijog/arva/index.html>

(Katalist, 2014. okt. 30. Moldován István híre, ill. okt. 31. Varjú Zsuzsa tájékoztatása)

A magyar jogi szaktájékoztatás forrásai és eszközei

(1. rész)

A tételes jogszabályokra vonatkozó információszolgáltatás

VARGA Tímea

Bevezető

Jogi információn legáltalánosabb értelemben a jogalkotási, jogalkalmazási és jogkövetési tevékenységhez tartozó anyagokra, azaz (a) a jogszabályokra, (b) a jogszabályok megalkotására, (c) a társadalmi gyakorlatban való érvényre juttatására, azaz a joggyakorlatra, valamint (d) az elméleti, tudományos és gyakorlati célú jogirodalmi eredményekre, közleményekre vonatkozó adatot, tartalmi ismeretet értjük.¹ A jogi információszolgáltatásnak, illetve a jogi szaktájékoztatásnak ennek megfelelően három

nagyobb területét különböztetjük meg: (1) a tételes jogszabályanyagra, (2) jogalkalmazási gyakorlatra (bírószági határozatok) és (3) az elméletre, a jogi szakirodalomra vonatkozó információszolgáltatást. A dolgozat célja a jogi szaktájékoztatás hazai információs forrásainak és eszközeinek bemutatása a fenti három szakterület köré csoportosítva.* Az információs források ismertetését minden szakcsoport esetében kiegészítettem egy rövid bevezetővel, amely az adott kérdéskör elméleti, illetve jogszabályi hátterét vázolja segítséget nyújtva ezzel a források megértéséhez, illetve azok használatához. Min-

* A jogalkalmazási gyakorlatra és a jogi szakirodalomra vonatkozó forrásokat a tanulmány 2. részében, lapunk következő számában mutatjuk be. (A szerk.)

denekelőtt az elektronikus forrásokra helyezem a hangsúlyt, de természetesen a hagyományos, nyomtatott formák ismerete – elsősorban a történeti anyagok vonatkozásában – úgyszintén elengedhetetlen.

Azokat az információs forrásokat, adatbázisokat igyekszem sorra venni, amelyek a hazai tételes jogszabályanyagban, a magyar bírósági jogalkalmazási gyakorlatban, valamint a magyarországi jogi szakirodalomban történő eligazodást segítik. A jogi információs szolgáltatásnak természetesen nemcsak a magyar, hanem a külföldi joganyagra vonatkozóan is választ kell tudni adni. A jelen tanulmány csak a magyar információs forrásokat tárgyalja. Szintén nem tárgya a dolgozatnak az Európai Unió jogával kapcsolatos szaktájékoztatás, amely jelentőségénél és összetettségénél fogva is egy önálló tanulmány anyagát képezheti.

A hagyományos és az elektronikus forrásokat alapvetően az Országgyűlési Könyvtár mint országos jogi szakkönyvtár anyagára támaszkodva gyűjtöttem össze. A könyvtár beszerzési politikájában a jogtudomány már a kezdetektől prioritást élvezett. A Képviselőház Könyvtárának 1894-ben megjelent nyomtatott katalóguskötete már konkrét gyűjtési elveket fogalmazott meg a következőképpen: „*Főszakja a könyvtárnak a jog- és államtudományok tág birodalma. Ebben a szakban szakkönyvtárnak kell lennie. A mi nyomtatvány ezekbe a határtalan tág szavakba, jog és állam belefér, az a parlamenti könyvtárnak mindennapi kenyere.*”² A könyvtárnak kötelezpéldányt juttató 1922. évi XX. törvény 1. paragrafusa azt szabályozta, hogy a magyarországi nyomdák milyen dokumentumokat kötelesek megküldeni egy példányban a Ház könyvtárának. A felsorolás első pontjában a jog- és államtudományi művek szerepeltek, melyeket igen tágan értelmezett a jogszabály: beletartozott többek között a politika, a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan és a statisztika is.³ A kötelezpéldányokról szóló jogszabály nagyban hozzájárult ahhoz, illetve segítette azt a folyamatot, hogy az Országgyűlési Könyvtár a jog és politika „*szakmai alapkönyvtára legyen.*” 1958-ban a művelődésügyi miniszter 164/1958.

MM. sz. utasítása az Országgyűlési Könyvtár országos jellegű tudományos szakkönyvtárnak minősítve kijelölte a ma is ismert hármas főgyűjtőkört: jogtudomány, politikatudomány és modernkori egyetemes történelem.

1974-ben a Minisztertanács Tudománypolitikai bizottságának határozata értelmében az Országgyűlési Könyvtár országos politikai és jogi információs szakközponti szerepkört kapott. Az elkövetkezendő években kezdetét vette mind a külföldi, mind pedig a magyar jogi szakirodalom dokumentálása és információs szolgáltatása, majd utóbb a szakirodalom adatbázisba szervezése. A munka eredményeként létrejött szolgáltatások és adatbázisok bemutatására a tanulmány szakirodalmi tájékoztatással foglalkozó részében kerül sor. A jogi információs szolgáltatással kapcsolatos feladatokat alapvetően az 1975-ben jogi dokumentációs csoport néven létrejött, majd a későbbiekben önálló osztállyá alakult Jogi Szakirodalmi Osztály munkatársai látták el együttműködve a Tájékoztató Szolgálat munkatársaival. A 2013-ban történt szervezeti változások hatására a könyvtár osztálystruktúrája is átalakult, melynek következtében megszűnt az önálló jogi szakirodalmi osztály. A Nyilvános Szolgáltatások Osztályán belül újonnan létrejött szakreferensi szolgálat jogi végzettségű munkatársai látják el a jogi szaktájékoztatással kapcsolatos feladatokat, mind a nyilvános olvasói helyben használat és távhasználat útján, mind pedig a parlamenti felhasználóktól érkező megkeresések esetében.

A hazai jogi szakirodalomról történő tájékozódást segíti a könyvtári megújulás egyik fontos elemeként végbemenő adatbázisreform, melynek eredményeként 2014. július 1-jétől – a tanulmány 2. részében részletesen bemutatásra kerülő – Magyar Jogi Adatbázis teljes körűen és ingyenesen elérhetővé vált a könyvtár honlapjáról.

Az összeállítás során igyekeztem minden kérdéskörben az alapvető fontosságú információs eszközöket sorra venni, elsősorban azokat, amelyek szaktájékoztatói munkám során a látókörömbbe kerültek és a mindennapi gyakorlatban a jogi tájékoztatói munka nélkülözhetetlen forrásait jelentik.

1. A tételes jog (jogszabályok) közzétételi forrásai

A jog azoknak a magatartási szabályoknak az összessége, amelyeknek a keletkezése az államhoz kötődik, a társadalomban általánosan kötelezőek, és érvényesülésüket az állami szervek végső soron kényszerrel biztosítják. Ebben a vonatkozásban jelenti a jog a jogszabályokat, azaz a tárgyi jogot. A tárgyi jog vagy más fogalommal élve tételes jog, azaz tételekbe, jogtételekbe lefektetett jog, ebben az értelemben egy adott állam éppen hatályos jogi rendelkezéseinek összessége.⁴ A jogszabályok és egyéb jogforrások megismerhetősége és hozzáférhetősége alapvető fontosságú, mindez a jogbiztonság és a jogállamiság mellőzhetetlen feltétele. A jogforrások megismerhetőségét különféle közzétételi források teszik lehetővé, amelyek körében a legfontosabbak a hivatalos lapok, azok nyomtatott és elektronikus formái. A jogszabályok könnyebb és gyorsabb visszakereshetőségét az elektronikus jogszabálygyűjtemények, jogtárak biztosítják. Természetesen nem csak a hatályos jogi rendelkezések ismerete elengedhetetlen, de a hatályon kívüli, adott esetben a már történetinek számító (a tanulmányban ez alatt az 1945 előtti jogszabályokat értem) joganyaghoz való hozzáférés is szükséges lehet például konkrét bírósági ügyek kapcsán, de a jogalkotásban, egy-egy jogintézmény újraszabályozásában is mintául szolgálhatnak a „jogtörténeti megoldások.” A jogszabályok közzétételi forrásainak áttekintése előtt elengedhetetlen a hatályos magyar jogforrási rendszerrel és a jogalkotással kapcsolatos néhány alapvető fogalom tisztázása, valamint annak meghatározása, hogy a hatályos rendelkezések szerint mi minősül jogszabálynak és milyen egyéb jogforrások vannak.

1.1. A magyar jogforrási rendszer. Jogalkotói hatáskörrel felruházott szervek

A jogforrás (a jog forrása, a klasszikus közjog fogalomrendszerében a jog kútforrása, azaz *fons iuris*) egyrészt jelenti a tárgyi jog számára kere-

tet adó jogszabályt, illetve a jogszabálynak nem minősülő, de bizonyos körben kötelező erejű rendelkezéseket, tehát azt a megnyilvánulási formát, amelyben a jog megjelenik, és amelyből a jog megismerhető (külső jogforrás), másrészt jelenti a jogszabály létrehozóját, megalkotóját, azokat a jogalkotó szerveket, amelyekről a jog származik, és amelyek jogszabály kibocsátására jogosultak (belső jogforrás). A jogforrások különböző elvek és szempontok szerint csoportosíthatók, a magyar alkotmányjogban általánosan elfogadott csoportosítás az előzőekben ismertetett külső és belső jogforrás megkülönböztetésén alapul.⁵ A jogforrási rendszer alapvető szabályait (mi minősül jogszabálynak, illetve mely állami szervek milyen terjedelemben rendelkeznek jogalkotó hatáskörrel) a 2011. április 25-én kihirdetett Magyarország Alaptörvénye tartalmazza. [R) S)T) cikkek] Az Alaptörvény T) cikkében foglaltak végrehajtásáról, a jogalkotás részletes szabályairól, az egyes jogszabályok kihirdetésének szabályairól, valamint a közzétételi forrásokról a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (Jat.) rendelkezik. A jogalkotási törvény a jogforrások két nagy csoportját különbözteti meg: (1) jogszabályok, (2) közjogi szervezetszabályozó eszközök. Általánosan kötelező magatartási szabályt az Alaptörvényben megjelölt, jogalkotó hatáskörrel rendelkező szerv által megalkotott, a hivatalos lapban kihirdetett jogszabály állapíthat meg (Alaptörvény, T cikk 1. bekezdés). A jogalkotási törvény értelmében a jogalkotó szervek és az általuk kibocsátott jogszabályok a következők: (a) az Országgyűlés Alaptörvényt, törvényt, (b) a Kormány rendeletet, (c) a miniszterelnök és a miniszterek rendeletet, (d) a Magyar Nemzeti Bank elnöke rendeletet, (e) az önálló szabályozó szerv⁶ vezetője rendeletet és (f) az önkormányzatok rendeletet bocsáthatnak ki. A fenti felsorolás egyúttal a jogforrások hierarchiáját is jelenti, azaz azt, hogy a jogforrások alá- és fölérendeltségi viszonyban állnak egymással. Ennek értelmében az alsóbb rangú jogforrások rendelkezései a magasabb rendű jogforrásokban foglalt rendelkezésekkel nem lehetnek ellentétesek. A jogforrási rendszer csúcsán az Alaptörvény áll, mellyel jogszabály nem lehet ellentétes.

A jogforrási hierarchia szempontjából törvénynek kell tekinteni a törvényerejű rendeletet is (röviden: tvr.), amely a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által alkotott jogszabály (volt). Törvényerejű rendeletet 1949. augusztus 20. és 1989. október 22. között lehetett alkotni, azaz ma már nem alkotható. A hatályon kívül nem helyezett törvényerejű rendeletek azonban ma is hatályosak és alkalmazandók. Ezeket módosítani vagy hatályon kívül helyezni is legalább törvényi szinten kell.

A jogforrások között vannak olyanok, amelyek nem mindenre kötelezőek, hanem csupán a kibocsátóval valamilyen jogi kapcsolatban lévő személyekre, szervezetekre. Ezek a közjogi szervezetszabályozó eszközök (korábban: az állami irányítás egyéb jogi eszközei), melyek lehetnek a) normatív határozatok és b) normatív utasítások. Normatív határozatban szabályozhatja többek között az Országgyűlés vagy az Alkotmánybíróság saját szervezetét és működését. Ilyen normatív határozatban rögzíti például az Országgyűlés a saját működési rendjét. [Lásd az egyes házszabályi rendelkezésekről szóló 10/2014 (II. 24.) OGY határozatot] Normatív utasításban szabályozhatja többek között a köztársasági elnök vagy a miniszterelnök a vezetése, irányítása alá tartozó szervek szervezetét, működését. A normatív határozatok és a normatív utasítások részletes szabályait a jogalkotási törvény 23–24. §§ tartalmazzák.

A jogforrások körébe tartoznak az Európai Unió jogforrásai. Az Alaptörvény szerint az Európai Unió – bizonyos keretek között – megállapíthat általánosan kötelező magatartási szabályt, vagyis egyértelműen jogforrásnak minősül. E mellett jogforrási jellege van a nemzetközi jognak, valamint az alkotmánybírósági határozatoknak. A magyar alkotmányos rendszerben a bíró – az ítélkező tevékenységének gyakorlásakor – nem alkothat jogot, a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el, jogalkalmazást végeznek és ennek során feltétlenül alá vannak rendelve a törvényeknek.⁷ Bírói jog (esetjog, a bíróságok gyakorlata során létrejövő jog) mint jogforrás tehát nem létezik a magyar rendszerben, kivételt jelent – a későbbiekben részletesen

tárgyalandó – a Kúria által alkotott jogegységi határozat, amely normatív erővel rendelkezik, és jogforrásnak tekintendő.

1.2. A jogszabályok közzétételi forrásai

A jogszabályok érvényességének egyik feltétele, hogy azok hozzáférhetővé, megismerhetővé váljanak, azaz a jogszabályt az előírt módon ki kell hirdetni. Kihirdetés nélkül nincs érvényes jog, a jogszabályok megismerhetősége nélkül nincs jogállam. A jogszabályok megismerhetősége a hivatalos lapban történő publikálással, illetve kihirdetéssel valósul meg. A jogszabályok hozzáférhetőségét nemcsak a folyamatosan megjelenő hivatalos lapok és egyéb hivatalos források biztosítják, hanem a különböző, már utólag – egy adott időszakra vagy tematikára vonatkoztatva – egybeszerkesztett jogszabálygyűjtemények is. A jogszabályok elektronikus közzétételéről rendelkezett – a már nem hatályos – az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény, jelenleg pedig a jogalkotási törvény tartalmaz – a későbbiekben részletesen ismertetendő – a Magyar Közlönyt és a Nemzeti Jogszabálytárat illető ilyen szabályokat.

A jogszabályok közzétételi forrásai között megkülönböztethetjük az ún. folyamatos és az ún. visszatekintő közzétételi forrásokat. A folyamatos közzétételi források körébe alapvetően a hivatalos lapok tartoznak, amelyek központi és helyi hatóságok, valamint más szervek hivatalos közleményeit (törvényeket, rendeleteket, határozatokat, hivatalos számadatokat, hirdetményeket) közzétevő időszaki lapok. A hivatalos lapok lehetnek (a) országos hivatalos lapok, (b) szakhatóságok, minisztériumok által közre bocsátott tárcalapok, periodikák, valamint hivatalos lapokat adnak ki (c) az önkormányzatok is.⁸

A visszatekintő közzétételi források nem folyamatos megjelenésűek, hanem egy rövidebb (például egy adott év) vagy egy hosszabb időintervallumra vonatkozóan utólag kerülnek összeállításra. Ezek a gyűjtemények jellemzően a jogszabályok és azok hatályos szövegének rendszeres közzétételét szolgálják. A visszatekintő

közzétételi források összeállítását esetenként jogszabály is elrendelheti.

A tételes jogszabályanyag közzétételi forrásait két nagy egységben tárgyalom: (1) az 1945-től napjainkig terjedő időszak és (2) a történeti (1945 előtti) joganyag tekintetében. A folyamatos és visszatekintő források megkülönböztetése mindkét esetben indokolt.

2. A jogszabályok közzétételi forrásai 1945-től napjainkig

2.1. Folyamatos közzétételi források

2.1.1. Országos hivatalos lapok

Magyar Közlöny

A jogalkotási törvény értelmében Magyarország hivatalos lapja a *Magyar Közlöny*. A jogszabályokat az önkormányzati rendelet kivételével a Magyar Közlönyben kell kihirdetni. A hivatalos lap funkciója az érvényes jogszabályok mindenki számára történő hozzáférhetővé tétele, és a jogszabályok hiteles szövegének közlése. A Magyar Közlöny első száma 1945. január 4-én Debrecenben jelent meg; a jogszabályok mellett tartalmazza többek között az Alkotmánybíróság egyes határozatait, a Kúria egyes határozatait és a jogegységi határozatokat. A közlöny tartalmára vonatkozó részletes szabályokat a jogalkotásról szóló 2010. évi CXIII. törvény 25-28. §§ tartalmazza. A törvény értelmében a Magyar Közlönyt a kormányzati portálon elektronikus dokumentumként kell kiadni, melynek szövegét hitelesnek kell tekinteni. A hivatalos lapnak eleget kell tennie a hitelesség, a megismerhetőség, a gyorsaság és az ingyenesség követelményének.⁹ A Magyar Közlöny hiteles elektronikus tartalma 1998-tól érhető el a <http://kozlony.magyarorszag.hu/> honlapon, valamint a <http://www.magyarkozlony.hu/> címen. A közlöny nyomtatott változatához félévente, illetve negyedévente szám- és tárgymutató is kapcsolódik. A Magyar Közlöny mellékletét képezi, annak külön sorozataként jelenik meg 1998-tól a *Hiva-*

talos Értesítő. Az Értesítő normatív utasításokat, személyügyi híreket, állaspályázásokat, hivatalos közleményeket, hivatalos hirdetményeket, alapító okiratokat tartalmaz. A Hivatalos Értesítő elektronikus változata a <http://www.kozlonyok.hu/> oldalon érhető el.

Határozatok Tára

A kiadvány 1952. január 22-től jelenik meg: 2008-ig önállóan, majd 2009-től a Magyar Közlönybe szerkesztve. A hivatalos lap előzményeként kell megemlíteni az 1947. november 19-től 1949. június 9-ig megjelenő *Gazdasági Főtanács Határozatok Tárát*, valamint ennek folytatásaként az 1949. július 14-től 1951 decemberéig megjelenő Nép gazdasági Tanács Határozatainak Tárát. A *Határozatok Tára* a kormány (Miniszttertanács) hivatalos lapja. A kormánynak (Miniszttertanácsnak) azokat a határozatait tartalmazza, amelyeknek a Határozatok Tárában való közzétételét a kormány elrendelte. Ezek az ún. 2000-res sorszámu határozatok. A kormányhatározatok számozása egyben utal a határozat közzétételi forrására is. Az ún. 1000-res sorszámu határozatok a Magyar Közlönyben jelennek meg, a 3000-res sorszámu határozatok pedig titkosak, nem kerülnek közzétételre. A Kormány 1081/1994. (IX. 2.) Korm. Határozata alapján a MEH közzétette az 1990. május 23-a és 1994. július 12-e közötti időszakban kiadott, 3000-es jelzésu belső határozatok közül az anyagi kötelezettségvállalást tartalmazó határozatokat. A gyűjtemény a Határozatok Tára különszámaként jelent meg 1994-ben.*

Tanácsok Közlönye

A közlönyt a tanácsrendszer felállítását követően 1953-ban indították. Az utolsó szám 1989. december 31-én jelent meg. Feladata a tanácsok munkájának segítése, támogatása volt azal, hogy közölte mindazokat a jogszabályokat, közleményeket, utasításokat és határozatokat, amelyeket a szerkesztőség szükségesnek ítélt, tehát ebben az értelemben másodlagos közzétételi forrás volt. Elsődleges közlésként, tehát

* A kormány belső határozatai : 1990. május 23. – 1994. július 12. – Budapest : Közlöny- és Lapkiadó, 1994. – 432 p.

kihirdetesként közölte a Minisztertanács elnöke és elnökhelyettese által kiadott utasításokat is. A *Tanácsok Közlönyéről* szóló ismertető és az egyes számok digitalizált változata elérhető a Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT) portálon: <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/hivatalos-kozlonynok/item/282-tanacsok-kozlonynok>.

2.1.2. Minisztériumok hivatalos lapjai (ágazati közlönyök, tárcalapok)

Az országos hivatalos lapok mellett a 19. század utolsó harmadától a kiegyezés következtében lehetővé és szükségessé vált, hogy a különböző minisztériumok, országos hatáskörű és igazságszolgáltatási szervek a saját illetékességi területükre vonatkozó jogszabályokat és egyéb jogi normákat a tárca hivatalos közlönyében, értesítőjében megjelentessenek. Ágazati vagy tárcaközlönyöknek nevezzük tehát a minisztériumok által kiadott, szerkesztett hivatalos lapokat, amelyek tartalmazták a szakterületre jellemző legfontosabb magas szintű jogszabályokat (törvényeket és rendeleteket), valamint a minisztérium irányítása alatt álló országos hatáskörű szervek számára kiadott normákat (utasításokat, irányelveket, határozatokat, közleményeket, személyi híreket stb.). Elsőként a közlekedési tárca adott ki hivatalos lapot (*Vasúti és Közlekedési Közlöny*, 1870–1944). Budapest első hivatalos lapja 1890 januárjában jelent meg *Fővárosi Közlöny* címmel. A hivatalos lap megjelentetésében a közlekedési tárcát követte a honvédelmi (*Honvédségi Közlöny*, 1874–1944, 1945–1990), a pénzügyi (*Pénzügyi Közlöny*, 1874–2010), majd később az igazságügyi tárca (*Igazságügyi Közlöny*, 1892–2009).

A DTT portálon megtalálhatók a belügyi, földművelésügyi, honvédelmi, igazságügyi, kereskedelmi, külügyi, vallás- és közoktatásügyi tárca lapjai. Nemcsak az egyes számok digitalizált változata érhető el, hanem a közlönyök történetéről is olvashatunk: <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/agazati-kozlonynok>.

Az ágazati közlönyök száma, elnevezése termé-

szetesen követte a minisztériumok számában és elnevezésében bekövetkező változásokat. A 2014. évi ágazati közlönyök a következők: (1) *Egészségügyi Közlöny*. A Nemzeti Erőforrás Minisztérium hivatalos lapja (1990-től), (2) *Honvédelmi Közlöny*. A Honvédelmi Minisztérium hivatalos lapja (1994-től, előtte: Honvédségi Közlöny), (3) *Nemzetgazdasági Közlöny*. A Nemzetgazdasági Minisztérium hivatalos lapja (2011-től), (4) *Oktatási és Kulturális Közlöny*. A Nemzeti Erőforrás Minisztérium hivatalos lapja (2009-től), (5) *Szociális Közlöny*. A Nemzeti Erőforrás Minisztérium hivatalos lapja (2011-től), valamint (6) *Ügyészségi Közlöny*. A Legfőbb Ügyészség hivatalos lapja (1953-tól). Jelenleg nem jelenik meg önállóan több, nagy múltú közlöny. Így 2009-ben lezárásra került az *Igazságügyi Közlöny*, 2010-ben pedig a *Belügyi Közlöny* és a *Pénzügyi Közlöny* szűnt meg önállóan létezni. Az adott területen kiadott joganyagok a fent említett közlönyök valamelyikében kerülnek kihirdetésre, illetve közzétételre.

A Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó honlapján elérhetők az egyes ágazati közlönyök kurrens, aktuális, valamint azok korábbi számai is. (Különböző időre visszamenően, jellemzően a 2000-es évek közepétől):

<http://www.kozlonynok.hu/kozlonynok/valaszt.htm>,
<http://www.kozlonynokiado.hu/mhknew/index3.htm>.

2.1.3. Szakhatóságok, országos hatáskörű szervek hivatalos lapjai

A hivatalos lapok ezen csoportjára jó példa lehet a Gazdasági Versenyhivatal hivatalos lapja, a *Versenyfelügyeleti Értesítő*, amely 1991 és 2002 között jelent meg, valamint az *Egészségbiztosítási Közlöny*, az Országos Egészségbiztosítási Pénztár hivatalos lapja, amely 2002 és 2011 között került kiadásra.

2.1.4. Egyéb hivatalos közlönyök

Az országos hivatalos lapok, az ágazati közlönyök, az önkormányzatok és a szakhatóságok hivatalos lapjai mellett léteznek még olyan közlönyök, amelyek nem sorolhatók az előző kategóriák egyikébe sem. Ide tartozik például a ma-

gyar cégbíróságok hivatalos lapja, a *Cégközlöny*, amely nyomtatásban 1989 és 2003 között jelent meg. 2004-től már csak elektronikusan érhető el az *Elektronikus Cégközlöny* CD-n, amely a Magyar Hivatalos Közlönykiadó gondozásában készül. További példa a *Közbeszerzési Értesítő*, a Közbeszerzések Tanácsának hivatalos lapja, amely nyomtatásban 1995 és 2009 között jelent meg. 2005 és 2008 között a Magyar Hivatalos Közlönykiadó kiadásában CD-n is napvilágot látott, majd 2008. július 1-től kezdve a Közbeszerzési Hatóság honlapján elérhető pdf formátumú dokumentum minősül hivatalos kiadványnak. A dokumentum a <http://www.kozbeszerzes.hu/> címen érhető el.

2.2. Visszatekintő közzétételi források

2.2.1. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye

A *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye (TRHGY)* 1949-től évente jelenik meg. A joganyag nagyságától függően egy vagy több kötetbe rendezi a joganyagot. A jogalkotási folyamat felgyorsulásának köszönhetően 1990 után már sok esetben 5–6 kötetnyire duzzadt az anyag, feltehetően részben emiatt 2003-ban jelent meg az utolsó nyomtatott kötet. A közreadó többször változott: 1949-től a Minisztertanács Hivatala adta ki, majd később többek között az Igazságügyi Minisztérium, utóbb pedig a Magyar Hivatalos Közlönykiadó gondozásában jelenik meg. A kiadvány tartalmazza az adott évben született törvényeket, törvényerejű rendeleteket, kormány (minisztertanácsi) rendeleteket, miniszteri rendeleteket és egyéb jogforrásokat (például az Országgyűlés határozatait, a Kormány határozatait). Az egyes kötetekben tárgymutató és számmutató található. A kötetek végén került közlésre az ún. *Változások Mutatója*, amely az adott évben bekövetkezett jogszabályi változásokat (hatályon kívül helyezés, módosítás) veszi számba. Ez a mutató nagy segítséget jelent olyan időszakok jogszabályváltozásainak a nyomon követésében, amely időszakokra nem állnak rendelkezésre elektronikus források. (Pél-

dául a „*Mikor és milyen jogszabályt helyeztek hatályon kívül?*” típusú kérdések esetében nélkülözhetetlen forrás lehet a kiadvány fent említett mutatója.)

2.2.2. Hatályos jogszabályok gyűjteménye

A tételes jogszabályanyag folyamatos változása, azaz a jogszabályok hatályon kívül helyezése, módosítása, új jogszabályok megalkotása szükségessé tette az adott időpontban hatályos jogszabályok összegyűjtését és közzétételét. A napjainkban a már elsődleges elektronikus források mellett az ilyen típusú gyűjtemények még mindig fontosak mind a jogalkotási, mind a jogalkalmazási gyakorlat szempontjából, mert a szerkesztés biztosítja a különböző időközökben közzétett, és adott tárgyra vonatkozó jogszabályok áttekinthetőségét.

A gyűjtemény első ízben a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában, 1960-ban jelent meg és az 1945 és 1958 között kihirdetett jogszabályokat tartalmazta. A kiadványban azok a joganyagok kaptak helyet, melyek a kötetek lezárásának évében még hatályosak voltak. A kötetek a jogszabályokat az akkori hatályosságuknak megfelelő átdolgozott szövegezésben tartalmazzák. A gyűjteményt a következő időszakokra vonatkozóan jelentették meg: 1945–1958, 1945–1968, 1945–1972, 1945–1977, 1945–1987. Egy-egy időszakra vonatkozóan összesített szám- és tárgymutató is segíti a keresést.

3. Elektronikus jogforrások, jogszabálygyűjtemények

Az elektronikus jogforrásoknak alapvetően két nagy csoportját különböztethetjük meg aszerint, hogy az adott jogszabálytár, illetve az adott jogforrás minden állampolgár számára szabadon és ingyenesen elérhető-e vagy pedig kereskedelmi alapon működő cég által forgalmazott, kizárólag előfizetés vagy vásárlás útján elérhető információs forrásról van-e szó. Az első csoport esetében jellemzően jogszabályi előírások teszik kötelezővé a szabad elérhetőség biztosítását. A jogszabályok kötelező elektronikus közzétételére vonatkozóan tartalmazott rendelkezéseket

az elektronikus információs szabadságról szóló 2005. évi XC. törvény (hatályon kívül helyezte a 2011. évi CCI. tv. 275. §.), amely – többek között – a Magyar Közlöny nyomtatott változata oldalhű digitális másolatának, valamint a jogszabályoknak, illetve a *Hatályos Jogszabályok Elektronikus Gyűjteményének* a közzétételéről rendelkezett. A törvény indokolása szerint „*elvárható az államtól, hogy a jogszabályok megismerhetőségét mindig a legmagasabb technikai színvonalon a lehető legtöbb ember számára a lehető legalacsonyabb költséggel biztosítsa*”. A törvényhez kapcsolódik az adatvédelmi biztos 2006-ban született ajánlása a jogszabályok közzétételéről¹⁰ amely – többek között – az Interneten keresztül, ingyenesen hozzáférhető jogszabályok körének bővítésére fogalmaz meg ajánlást. A jogszabályok elektronikus közzétételére ír elő szabályokat a jelenleg hatályos jogalkotási törvény is. Mivel a jogszabályoknak a módosított, illetve a hatályukat veszített rendelkezéseivel egységes szerkezetbe foglalt szövege a Magyar Közlönyben nem tehető közzé, valamint annak érdekében, hogy a jogszabályokhoz való hozzáférés megfelelően biztosított legyen, a törvény rendelkezett a *Nemzeti Jogszabálytár* 2012. január 1-jei hatállyal történő közzétételéről. A Nemzeti Jogszabálytár „*a Kormány rendeletében meghatározott tartalommal és honlapon, elektronikus közszolgáltatásként működő, bárki számára térítésmentesen hozzáférhető, egységes szerkezetű szövegeket tartalmazó elektronikus jogszabálygyűjtemény.*” (Jat. 29. §) Az itt elérhető jogszabályszovegek – ellentétben a Magyar Közlöny elektronikus kiadásával – nem tekinthetők hitelesnek, csak utánközlésnek minősülnek. A Jogszabálytár részletes szabályait a Nemzeti Jogszabálytárról szóló 338/2011. (XII. 29.) Kormányrendelet tartalmazza. A közzétételről a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium gondoskodik, az adatbázis szolgáltatója pedig a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. A jogszabálytár a <http://www.njt.hu/> címen érhető el.

A kormányrendelet értelmében az önkormányzati rendelet kivételével a Nemzeti Jogszabálytárban egységes szerkezetű szöveggel közzé kell tenni valamennyi, a lekérdezés napján hatályos

jogszabálynak (a) a lekérdezés napján hatályos szövegét, (b) a lekérdezés napját megelőző valamennyi időállapotát a lekérdezés napját megelőző öt évre visszamenőleg és (c) a lekérdezés napját követő három időállapotát. Az önkormányzati rendelet kivételével a Nemzeti Jogszabálytárban közzé kell tenni valamennyi (a) a lekérdezés napján még hatályba nem lépett jogszabálynak az első három időállapotát egységes szerkezetű szöveggel, (b) a lekérdezés napját megelőző öt évben hatályban volt jogszabálynak a hatályvesztést megelőző időállapotát. Az egységes szerkezetű szöveget a jogszabály vagy a jogszabályt megváltoztató jogszabály kihirdetését követő három munkanapon belül kell közzétenni azzal, hogy a változással érintett jogszabálynál a várható módosulásra a kihirdetést követően haladéktalanul utalni kell.

Az önkormányzati rendeletek esetében a Jogszabályban közzé kell tenni valamennyi, 2013. június 30. után kihirdetett, még hatályba nem lépett önkormányzati rendelet kihirdetett szövegét. Egységes szerkezetű szöveggel közzé kell tenni valamennyi 2013. június 30. után kihirdetett és a lekérdezés napján hatályos, önkormányzati rendeletnek a lekérdezés napján hatályos szövegét és a lekérdezés napját megelőző, illetve követő egy-egy időállapotát. A 2013. július 1. napját megelőzően hatályba lépett, 2013. június 30. napját követően megváltoztatott és a lekérdezés napján hatályos önkormányzati rendelet esetében a Nemzeti Jogszabálytárban a rendelet lekérdezés napján hatályos önkormányzati rendelet esetében a Nemzeti Jogszabálytárban a rendelet lekérdezése napján hatályos egységes szerkezetű szövegének közzétételére ír elő kötelezettséget a kormányrendelet.

A hatályos magyar jogszabályok elérhetők Kormányzati Portálról kiindulva is – a fentiekben már említett – Hatályos Jogszabályok Elektronikus Gyűjteményében (HJEGY) a <https://kereses.magyarorszag.hu/jogszabalykereso> oldalon. A keresés eredménye a Nemzeti Jogszabálytár oldalára vezet.

Nem jogszabályi kötelezettség alapján, de ingyenesen érhető el a Wolters Kluwer Kft. által szolgáltatott *Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye* adatbázis a <http://net.jogtar.hu/> címen. A

szolgáltatás a lekérdezés napján hatályos magyar jogszabályokat tartalmazza, valamint a jogszabály hatályos időállapotán túl az azt közvetlenül követő időállapotát. *OptiJUS Light* néven ingyenes jogszabálykeresőt működtet az Opten Kft. is, amelyben – az önkormányzati rendeletek kivételével – valamennyi magyar jogszabálynak az adott napon hatályos változata érhető el.

Az elektronikus jogforrások, jogszabálygyűjtemények másik nagy csoportját azok a rendszerek alkotják, amelyek akár online, akár offline (CD, DVD) formában, de csak előfizetés útján és – ebből kifolyólag – lényegében korlátozottan érhetőek el.

Magyarország legrégebbi és legnagyobb jogi információs rendszere a Wolters Kluwer – korábban CompLex Kiadó Kft – által szolgáltatott *Complex DVD Jogtár*. A Jogtárban megtalálható valamennyi hatályos és 1990 után hatályon kívül helyezett jogszabály időgép funkcióval ellátva, vagyis a kihirdetésétől kezdve az összes módosítása szerint teljes, egységes szerkezetű szövegváltozattal. A tartalmilag kapcsolódó jogszabályrészek mellett megjeleníthető az odatartozó bírósági és versenytanácsi határozatok, APEH és számviteli iránymutatások, magyarázatok, valamint legfontosabb törvényeink részletes, a jogszabályváltozásokat mindenkor tükröző, neves gyakorló szakemberek által írt kommentárjai. A Jogtár a dokumentumokat adatbáziscsoportokba, ezeken belül pedig adatbázisokba szervezi. A Complex Jogtár adatbázis-csoport tartalmazza a magyar és az európai jog jogszabályait hatályos (időgépes) vagy kihirdetési (közlöny-) állapot szerint. A Complex Jogtár Plusz válogatva tartalmaz bizonyos országgyűlési dokumentumokat, így pl. az Országgyűlés plenáris ülésein és a bizottsági üléseken elhangzott felszólalásokat, az elfogadott törvényeket és ezek indoklásait 2002-től. A parlamenti dokumentumok teljes körűen az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteményében érhetőek el, ahol a felhasználók a kutatásukhoz szaktájékoztatói segítséget is igénybe vehetnek. Az 1990 utáni országgyűlési dokumentumok a Parlament honlapján (www.parlament.hu) is kereshetők, az 1861 és 1990 közötti parlamenti anyagok (naplók, irományok, mutatók) pedig

teljes körűen elérhetők az Országgyűlési dokumentumok adatbázisban (www.mpgy.ogyk.hu). A Complex határozatok, törvénykezés adatbázis-csoport bírósági határozatokat, bírósági forrásokat tartalmaz. A Jogtárban elérhetők ún. szakadatbázisok is, többek között válogatott hatályos jogszabályok és AB-határozatok angol és német nyelvű fordításai (Complex HMJ). Az adatbázist kiegészíti egy *Iratmintatár* is, amelyben szövegszerkesztőbe exportálható szerződés- és nyomtatványminták találhatók. A szolgáltató online összeköttetést biztosít a központi adatbázissal, amely lehetővé teszi a jogszabályok mindenkor hatályos, naprakész szövegének az elérését.

A Magyar Hivatalos Közlönykiadó gondozásában jelenik meg havonta DVD-formátumban a *Magyar Hivatalos Jogszabálytár*. Az adatbázis a Magyar Közlöny felhasználásával a hiteles jogszabályszerkezetű és azok módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt szövegváltozatait tartalmazza. A jogszabályszerkezetek túl további hasznos adatbázisokat (például iratmintatár, bírósági határozatok) és folyamatosan aktualizált kommentárokat tartalmaz. Lehetőség van a jogszabálygyűjtemény adatbázisának napi frissítésére, továbbá a jogszabályok online elérésére böngészőprogram segítségével.

Az Opten Kft. által működtetett *OptiJUS* jogtár 2011 óta szolgálja több ezer jogalkalmazó napi munkáját online (web-böngészős), mobil és offline (DVD) formában. Az adatbázis modulokból épül fel: az OptiJUS alapszolgáltatás mellé kiegészítő modulok vásárolhatók, amelyek jelentősen bővítik az elérhető tartalmak körét. Az alapszolgáltatás tartalmazza a Magyar Közlönyben megjelent jogszabályokat (az önkormányzati rendeletek kivételével) és az ott megjelent egyéb anyagokat 1988-ig visszamenő időállapotokkal. Megtalálhatóak továbbá – többek között – 44féle ágazati közlöny anyagai, a Kúriai Döntésekben közzétett bírósági határozatok 1975-ig és az *Ítéltáblai Határozatok* című lapban közzétett ítéltáblai döntések. A kiegészítő modulok egyebek mellett uniós joganyagokat (EU modul), bírósági döntéseket (Döntvénymodul), jogszabályi kommentárokat (Nagykommentár modul) és iratmintákat (Nagy iratmintatár modul) tartalmaznak.

4. A történeti (1945 előtti) jogszabályanyag közzétételi forrásai

A történeti joganyagban való eligazodásra, az egyes jogintézmények kialakulásának és történeti fejlődésének ismeretére nem csak a kutatóknak vagy a jogtörténészeknek lehet szükségük, hanem sok esetben a jogalkotók és a jogalkalmazók számára is elengedhetetlen egy adott kérdéskör történeti jogi vonatkozásainak ismerete.

A jogforrási rendszer történeti alakulásának bemutatása túlmutat a tanulmány adta tartalmi és terjedelmi kereteken, ezért ezen a helyen csak utalok a DTT portálon A jogforrási rendszer múltja címmel megjelent írásra, amely részletesen bemutatja az írott és íratlan jogforrások fajtáit, típusait, azok történeti alakulását, fejlődését. A cikk elérhetősége: <http://dtg.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/item/408-a-jogforras-rendszer-multja>

A történeti joganyag esetében – csakúgy mint a kurrens joganyagnál – megkülönböztethetjük a folyamatos és a visszatekintő közzétételi forrásokat.

4.1. Folyamatos közzétételi források

4.1.1. Hivatalos lapok

A történeti jogszabályanyag közzétételi forrásainak mai formái hosszú fejlődés során alakultak ki. Az első magyar hivatalos lap, a mai értelemben vett kurrens közzétételi forrás az 1848. június 8. és 1849. július 1. között megjelenő *Közlöny* című lap volt, melynek közvetlen előzménye a Pesti Hírlap „*Hivatalos Rovat*”-a volt. A *Közlöny*t az abszolutizmus idején Az *Ausztriai Birodalmat Illető Közönséges Birodalmi Törvény- és Kormánylap* követte, amely tíz nyelven – többek között magyarul, németül, csehül és olaszul – jelent meg 1849 és 1850 között. 1850-től *Magyarországot Illető Országos Törvény- és Kormánylap* címmel két nyelven (magyarul és németül) jelent meg a kiadvány 1852-ig, majd *Magyarországot Illető Országos Kormánylap* volt a hivatalos lap 1853-tól 1859-ig. Fontos megemlíteni, hogy a kiadvány digitalizált változata magyar nyelven is elérhető az osztrák nem-

zeti könyvtár honlapján az ALEX (Historische Rechts- und Gesetzestexte Online) adatbázisban (<http://alex.onb.ac.at/>), amely történeti jogszabályok teljes szövegű elérését teszi lehetővé. A kiadványt követte a sorban a *Sürgöny* című hivatalos lap 1860 és 1867 között, majd a kiegyezés utáni magyar kormányok országos hivatalos lapjaként jelent meg a *Budapesti Közlöny* 1867-től 1944-ig. Ezt követően indult 1945-től a már részletesen tárgyalt Magyar Közlöny.

4.1.2. Országos Törvénytár

Az Országos Törvénytár a magyarországi törvényeket folyamatosan közlő időszakos kiadvány, amely 1868. április 30-án indult a törvények kihirdetéséről szóló 1868. évi III. törvény cikk rendelkezéseinek megfelelően. A Törvénytár szerkesztését kezdetben az Igazságügyi Minisztériumban végezték, majd 1876-tól a Belügyminisztérium adta ki a lapot. A kiadvány 1949-ig jelent meg folyamatosan.

4.2. Visszatekintő közzétételi források

A történeti joganyag vonatkozásában a tételes jogot folyamatosan közlő kiadványok mellett nagy jelentőségűek a nagyobb időszak vagy jogterület anyagát összefoglaló, visszatekintő gyűjtemények.

4.2.1. Corpus Juris (Iuris) Hungarici (CJH, Magyar Törvénytár)

A *Corpus Juris* magyar törvények magánszemélyek által összeállított – tehát nem hivatalos – gyűjteménye. Elkészítésére már a 16. század elején igény mutatkozott, mivel sürgetővé vált, hogy a fél évezred alatt keletkezett törvényekből, a széles körben elterjedt szokásokból egységes joganyag szülessen. Kezdetben magánszemélyek állították össze a jogszabálygyűjteményt, első alkalommal 1584-ben magánkiadásban jelent meg latin nyelven. Jogi értelemben nem volt közhitelesnek tekinthető. Később több hasonló kiadása is volt a műnek, majd 1696-ban megjelent a későbbi törvényekkel bővített változata. Ekkor adták a műnek a Corpus Juris Hungarici nevet. A Corpus Juris millenniumi emlékkiadást

a Franklin Társulat kezdte megjelentetni 1896-tól. Kezdetben *Márkus Dezső* szerkesztette. 1912-ben bekövetkezett halála után előbb *Térffy Gyula* (1912 és 1929 között), később *Degré Miklós* és *Várady-Brenner Alajos* is gondozták a sorozatot, amely így neves közreműködőket vonultatott fel. A Törvénytár 1000-tól 1948-ig tartalmazza a magyarországi törvényeket. A kiadvány 1948-ig élt, a közjogilag meglehetősen zavaros 1905. és 1919. kivételével évenként egy-egy új kötet jelent meg. 1905-ben tárgyszó kötet egészítette ki a könyvsorozatot. A századfordulótól (1901-től) a törvénycikkek indokolásának is helyet szorítottak a kötetekben. 1830-ig bezáróan hasábosan latinul és magyarul közölték a törvénycikkek szövegét.

4.2.2. Corpus Juris Hungarici CD

A CD a millenniumi emlékkiadás elektronikus változata*, mely néhány szerkesztési ponton különbözik a nyomtatott példánytól. Így például a CD-változat törzsanyaga az 1949. évi XIX. törvényig terjed, a szerkesztők közel tízezer oldalnyi indokolást hozzágyűjtöttek a millenniumi sorozat anyagához, valamint a CD változatban létrehoztak egy *Függelék*et. Ide kerültek azok az anyagok, amelyeket régebben felvettek a törvénykönyvbe, de a szerkesztő nem tartotta a Corpus Jurisba valónak, mivel azok a törvénycikkekkel szemben támasztott alaki feltételeket nem elégítik ki. A Függelékbe kerültek azok a törvénycikkek is, amelyek megfelelnek ugyan az alaki kívánalmaknak, de a millenniumi kiadás nem vette fel őket a törvénytárba. Így kerültek a Függelékbe többek között az alábbi források: *Szent István Intelmei*, *Werböczy Hármaskönyve* (*Tripartitum*), a *Ratio Educationis* (1777), a *Türelmi rendelet* (1781), a *Telekkönyvi rendtartás* (1855), az *1919. évi néptörvények*. A CD csak a magyar nyelvű szövegváltozatot közli. Ugyanez a helyzet a törvénybe iktatott nemzetközi egyezményekkel is. Csak a hivatalos magyar fordítását közli a CD, az idegen nyelvű eredetijét nem.

A nyomtatott változatban az is szerepel.) A CD tartalmaz egy tárgyszó-adatbázist is, melynek megalkotásánál figyelembe kellett venni a helyesírási és a szókincsbeli eltéréseket is.

4.2.3. Ezer év törvényei

A Complex Kiadó ezer esztendő törvényalkotásának eredményét teszi elérhetővé teljes szöveggel Szent Istvántól, azaz 1000-tól a 2003-ban meghozott törvényekkel bezárólag. Az adatbázis szabadon kereshető a <http://www.1000ev.hu/> címen.

4.2.4. Magyarországi Rendeleték Tára (MRT)

A Magyarországi Rendeleték Tára a királyi és kormány szintű rendeletek hivatalos gyűjteménye volt. 1867 és 1945 között évente egy-egy, esetleg – az adott évben közzétett joganyag mennyiségére tekintettel – két-három befejezett kötetet alkotott. A kiadvány nem kihirdetési helye volt a rendeleteknek, az egyes kötetek utólag kerültek egybeszerkesztésre. A *Rendeleték Tára* válogatva tartalmazza az adott időszakban kiadott (a) királyi (kormányzói) rendeleteket, (b) miniszterelnöki rendeleteket, (c) kormány- (összminisztériumi, összminiszteri) rendeleteket, (d) miniszteri rendeleteket, (e) egyéb, a jogszabályok körébe nem tartozó rendelkezéseket (például átirat, felszólítás, körlevél, hirdetmény, királyi meghívólevél). A Rendeleték Tárában csak a fontosabb és általánosabb érvényű jogszabályokat közölték. A rendeletek visszakereshetőségét jól használható szak- és időrendi-, továbbá tárgymutató és számsoros mutató segíti. Az idők során külön mutatókötetek is készültek a gyűjteményhez. Ilyen összeállítás például *Ladik Gusztávnak* az „Országos Törvénytár” szerkesztőjének 1907-ben kiadott munkája, amely Szakszerű tárgymutató a Magyarországi Rendeleték Tára 1867–1906. évfolyamához címmel látott napvilágot.

* A CD-t 1999-ben jelentette meg a CompLex Kiadó, szerkesztője Pomogyi László, az ELTE ÁJK Egyetemes Állam- és Jogtörténet tanszék docense.

4.2.5. Magyarországi Rendeletek Tára adatbázis

Az Országgyűlési Könyvtár adatbázisa az 1867 és 1945 között megjelentetett kiadvány nyomtatott köteteinek digitalizált változatát tartalmazza. Az adatbázisban kereshetünk a jogszabály szövegének és címének szavai, a kibocsátás éve, a kibocsátó, a jogszabály száma, valamint a jogforrás típusa szerint.

Az adatbázis szabadon elérhető a Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT) honlapjáról, ahol a kiadvány történetéről is olvashatunk egy hosszabb elemzést (Jogforrások – Rendeletek Tára menüpont):

<http://dt.ogyk.hu/hu/>, <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>

4.2.6. Egyéb visszatekintő gyűjtemények

Az 1000 és 1949 közötti időszak jogalkotási eredményeiből tartalmaz válogatást, illetve szemelvényeket a *Csizmadia Andor* és *Beér János* által szerkesztett *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből* című mű, amely a Gondolat Kiadó gondozásában jelent meg 1966-ban. A szerkesztők nemcsak szentesített, illetve kihirdetett törvényszövegeket és egyéb jogszabálysövegeket vettek fel, hanem minden olyan dokumentumot, amely a magyar jogtörténet szempontjából lényeges eleme volt a fejlődésnek. Helyet kaptak többek között a kötetben: az Árpád-kori törvények, az Aranybulla, Rákóczi törvényalkotása (pl. az ónodi országgyűlés törvényei), II. József rendeletei, a dualizmus kori parlament által alkotott törvények, az 1918. és 1919. évi néptörvények és a két világháború közötti parlament által elfogadott törvények.

Bár nem tekinthető hivatalos jogszabálynak, mert formailag sohasem emelkedett törvényerőre, de jelentősége miatt meg kell említeni a hazai nemesi szokásjogot összefoglaló, latin nyelven szerkesztett szokásjogi gyűjteményt, a Hármaskönyvet (Tripartitum), azaz *A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve* (*Opus tripartitum juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae*). A gyűjtemény ösz-

szeállítója *Werbőczy István* jogtudós, királyi ítélőmester, személynök, majd Magyarország nádora volt. A mű három könyvre tagolódik (I. könyv: magánjog, II. könyv: perjog, III. könyv: városi és jobbágyi jog). A gyűjtemény 1514-ben készült el és az 1514-es országgyűlés elfogadta, a király aláírta, de nem vált törvénnyé, mert végül nem hirdették ki a vármegyékben, azaz nem szentesítették. Werbőczy ezután saját költségén Bécsben kiadatta 1517-ben és eljuttatta a vármegyékhez, ahol a bíróságok használni kezdték. A Tripartitum a magyar szokásjog meghatározó gyűjteménye, és egészen 1848-ig használatban volt.

5. Jogszabálymutatók

A tételes jogszabályanyagról történő tájékoztatás és az abban való eligazodás egyik legfontosabb eszköze a jogszabálymutató. Hozzá kell tenni azonban, hogy ez az eszköz alapvetően az elektronikusan el nem érhető, illetve adatbázisba nem szervezett joganyag tekintetében jelent fontos segédeszközt. Itt elsősorban az önálló kiadványként megjelent mutatókra gondolok, hiszen egyébként az egyes hivatalos lapok vagy jogszabálygyűjtemények minden esetben tartalmaznak mutatót (pl. éves, féléves mutató), amely az adott kiadványban közzétett jogszabályok visszakereshetőségét segíti a tárgyszavak betűrendjében vagy a jogszabályok száma szerint. Az 1945 utáni és a történeti jogszabályanyaghoz kapcsolódóan is jelentek meg önálló mutatókötetek, napjainkban azonban már nem jellemző ez a jogi információs forrás. A jogszabálymutatók kapcsolódhatnak egy-egy nagyobb időszak joganyagához, egy konkrét tematikához vagy egy adott jogforrásgyűjteményhez. Ilyen például a Magyar jogszabályok mutatója című kiadvány, amelynek utolsó 10. bővített kiadása 2001-ben látott napvilágot, és az 1945 és 2000 között megjelent joganyagban való tájékozódáshoz nyújt segítséget. 1939 és 1944 között hét kötetben (pótfüzetekkel együtt) jelent meg Ladik Gusztáv szerkesztésében *A magyar törvények és egyéb jogszabályok mutatója* című kiadvány, amely 1943-ig dolgozza fel a jogszabályokat és

azoknak a joganyagoknak a mutatója, amelyek az egyes kötetek lezárásának évében még hatályosak voltak. Az összeállítás alapvetően a két világháború közötti joganyag tekintetében jelent fontos segédletet. Az egyes jogforrásokhoz, illetve gyűjteményekhez kapcsolódóan megjelent önálló kiadványokra szolgálnak például a – már említett – Magyarországi rendeletek tárának évfolyamaihoz kiadott mutatókötetek.

Jegyzetek

1. NAGY Lajos: A magyar jogi információszolgáltatás forrásai és eszközei. Bp. Országgyűlési Könyvtár, 1977. 1. p.
2. A képviselőház könyvtárának katalógusa. 1866-1893. Bp. Pesti ny., 1894. XI. p.
3. JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin: Az Országgyűlési Könyv-

tár története. 1870–1995. Bp. Magyar Országgyűlés, 1995. 124. p.

4. Jogi lexikon. Bp. CompLex, 2009. 660. p.
5. PETRÉTEI József: Magyarország alkotmányjoga. 1. köt. Alapvetés, alkotmányos intézmények. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 115-116. p.
6. A hatályos szabályozás szerint önálló szabályozó szervnek minősül a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, valamint a Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal.
7. PETRÉTEI József, i. m. 160. p.
8. POMOGYI László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár. Bp. Mérték Kiadó, 2008. 436-437. p.
9. PETRÉTEI József, i. m. 163. p.
10. <http://abi.atlatszo.hu/index.php?menu=aktualis/ajanlasok&dok=10945>

Beérkezett: 2014. szeptember 12.

A szerzői jog gyakorlati kérdései

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) gondozásában megjelent
A szerzői jog gyakorlati kérdései című szakkönyv.

A Szerzői Jogi Szakértő Testületnek az a feladata, hogy a szerzői jogi vitás ügyekben felmerülő szakkérdésekben a bíróságoknak vagy más hatóságoknak, továbbá peren kívül a felhasználási jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésekben szakvéleményt adjon.

A testület szakvélemény-gyűjteményének most megjelenő hatodik kötete két nagy részből áll: az első részben tanulmányok olvashatók a szerzői jogi szakértés történetéből, a szerzői jogi perek bírói tapasztalatairól, valamint a szakirodalmi művekről, az alkalmazott grafikáról, az építészeti művekről és a szoftvekről, amelyek az elmúlt tizenöt év legjelentősebb állásfoglalásain alapulnak. A kötet második felében a 2010–2013. években született szakvélemények válogatása található.

A mű olyan aktuális kérdésekre ad választ, mint például mikor tekinthető egy átdolgozás jogsértőnek, új felhasználási módnak minősül-e egy film 3D-s feldolgozása, kell-e engedélyt kérni egy épület átalakításához a tervezőtől, sérti-e a szobrász személyhez fűződő jogát művének áthelyezése, szerzői jogi védelem alatt állhat-e egy graffiti, vagy felhasználható-e reklámszlogenként egy ismert dal címe.

(Katalist, 2014. nov. 27. Varjú Zsuzsa tájékoztatása alapján)

Pontosítás

FARKAS Judit Antónia: Könyvművészet és bibliofília a két világháború közötti kiállításokon című, lapunk előző számában megjelent tanulmányának 14., 17., 18. és 28. számú jegyzeteiben szereplő MNL BML (Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára) rövidítés helyesen: MNL BéML.

A hibáért elnézést kérünk.

miért igényelnek speciális bánásmódot a hírlapok. Elsőként a nagy és nem egységes lapméretet emelik ki, amelyet sok esetben csak nagyméretű, ipari eszközökkel lehet beszkenneálni. A nagyobb fizikai lapméret értelemszerűen nagyobb, megabájtokban kifejezhető képméretet eredményez. A cikk szerint egy tipikus könyvoldalon átlagosan 400–600 szó fordul elő, egy átlagos újságoldalon 4000 és 6000 közé tehető. Ez természetesen tükröződik a felismerési és indexelési időkben és a nagyobb adatbázisméretben is. Megemlítik az újságok speciális szerkezeti és tipográfiai felépítését: a fejléceket, a rövidebb, hosszabb cikkeket, a hasábtördelést, az illusztrációkat, képeket, reklámokat. Kiemelik a METS/ALTO szabvány hasznosságát, amellyel jól kezelhető ez az egyedi szerkezeti struktúra. Írnak a karakterfelismerési hibák előfordulásáról és lehetséges javítási módokról, megemlítve a felhasználók általi manuális OCR-javítás lehetőségét is, amely csak akkor lehetséges, ha erre a szolgáltatást biztosító szoftvermotor is alkalmas.¹⁴

Egy másik weboldal (*Best practices for newspaper digitalization*) alternatív szkennelési forrásra, a mikrofilmekre hívja fel a figyelmet. A skandináv országokban már évekkel korábban készült olyan átfogó digitalizálási projekt, amelyben a mikrofilm-digitalizálás és az OCR technológia technikai megvalósíthatóságát és gazdaságosságát vizsgálták. A mikrofilmek szkennelése jól automatizálható, ezáltal egyszerűbb és olcsóbb maga a digitalizálás. Az oldalon hasznos tanácsokat adnak a fájlok elnevezésével, minőségével és felbontásával kapcsolatban is. A használt fájlnevsablon azért nagyon fontos, mert a fájlneveknek több kritériumnak is meg kell felelniük. Többek között biztosítaniuk kell a könnyű visszakereshetőséget és az oldalak eredeti sorrendjét is.¹⁵

A Kongresszusi Könyvtár nagyszabású újságdigitalizálási projektje, a National Digital Newspaper Program honlapján (<http://www.loc.gov/ndnp>) számos segédanyag érhető el. Ilyen például a program 76 oldalas gyakorlati alkalmazását ismertető dokumentuma (The National Digital Newspaper Program (NDNP) Technical Guidelines for Applicants.¹⁶) A honlap egyik

aloldalán (National Digital Newspaper Program Guidelines & Resources) a témával foglalkozó aktuális segédleteket és cikkeket gyűjtötték össze.¹⁷

A British Library is régóta foglalkozik a hírlapok digitalizálásával. Az általuk végigjárt utat mutatja be *Ed King* írása a The British Library newspaper collection and the British Newspaper Archive¹⁸-ról.

Allison Quam egy helyi kezdeményezésről számol be: hogyan sikerült Minnesotában széles körű összefogással digitalizálni, használhatóvá tenni a legfontosabb helyi lapok régebbi évfolyamait. Quam cikke¹⁹ azért is érdekes, mert a projektet a minnesotai egyetemi könyvtár kezdeményezte, és hozzánk hasonlóan, nekik is sikerült megszervezniük az együttműködést a projekt köré, amely lehetővé tette a közös munkát, ahogyan ez volt a mi célunk is Szegeden.

A hazai szakirodalomban kevés, kifejezetten a hírlapok digitalizálásával foglalkozó írást találhatunk, ami valószínűleg nem véletlen, hiszen, mint ahogyan a *Hazai kezdeményezések* című alfejezetben látni fogjuk, jelenleg Magyarországon csak két komolyabb méretű, magyar hírlapokat tartalmazó digitális gyűjtemény üzemel. Hírlap-digitalizálási próbálkozások voltak, sőt hírlap-digitalizálás is folyt/folyik hazánkban, azonban ezen kezdeményezések közül még csak kevés ért révbe. Nincsenek azonban kétségeim, hogy ez hamarosan változni fog, ismervé azokat a munkákat, amelyek bizonyos műhelyekben jelenleg is zajlanak.²⁰ Utalnék még egy összefoglaló cikkre (Veroszta: *Kerekasztal-beszélgetés a digitalizációról, az emlékmentésről és az ezzel együtt járó szelekcióról*²¹), amelyben bár csak részlegesen érintik a hírlap-digitalizálás nehézségeit, de különböző aspektusokból jól körüljárják a digitalizálás alapkérdéseit. Néhány érdekes elképzelés mindenesetre a napilapokkal kapcsolatban is elhangzott a beszélgetés során, bizonyítékként a fenti jóslatomnak, hogy hamarosan lesznek hazai digitális hírlaparchívumaink.

Külföldi hírlaparchívumok

• Kulcsszavak

Ha külföldi hírlaparchívumokban szeretnénk tájékozódni, jó, ha ismerjük az angol nyelvű terminológiát és a kapcsolódó fogalmakat.

Újság: newspaper, news-sheet, news, journal, print, tidings, *hírlap*: newspaper, news-sheet, *napilap*: daily newspaper, daily paper, daily, gazette, *újság-archívum*, *adatbázis*: newspaper archive, newspaper database, newspaper collection. *Egyéb kapcsolódó kifejezések*: newspaper digitization, digital repository.

• Gyűjtőoldalak

A kulcsszavak tisztázása után már célzottabban tudunk elindulni a világhálón a témát kutatva. Kiindulópontként először mindenképpen a jelentősebb hírlaparchívumokat listázó gyűjtőoldalak áttekintése javallott.

– Wikipedia: List of online newspaper archives (http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:List_of_online_newspaper_archives)

Az első gyűjtőoldal, amivel érdemes foglalkoznunk a Wikipédián összegyűjtött hírlaparchívumok listája. Itt szinte minden jelentős archívum szerepel, sőt azt kell mondanunk, hogy inkább a bőség zavara jellemző. Szerencsére, a lista országok szerint bontott, ami megkönnyíti az eligazodást. Elindulásként mindenképpen ajánlott ennek a gyűjteménynek a tanulmányozása, magam is ezt használtam elsődleges tájékoztató forrásként, a bemutatott archívumok egy részéhez innen jutottam el.

– Historic Newspapers Online (http://genealogy.about.com/od/newspapers/tp/newspapers_online.htm)

A Kimberly Powell által összeállított gyűjtőoldal, az About.com Genealogy aloldalához tartozik. Elsősorban családtörténeti megközelítésű, de ez mit sem von le az értékéből, jóval szűkebb, ugyanakkor minőségi válogatásról van szó. Akit zavarba ejt az előző forrás összetettsége, annak itt érdemes próbálkoznia.

– International Coalition on Newspapers (<http://icon.crl.edu/digitization.php>)

A harmadik gyűjtőoldal, az ICON az első forráshoz hasonlóan minél több adatbázis listázását tűzte ki célul: olyan kataszter akar lenni, amely nyilvántartja az egész világon zajló újságdigitalizálási projekteket és az elkészült archívumokat. Fontos megemlíteni a könyvtári kapcsolatot is, ugyanis észak-amerikai és kanadai könyvtárak állnak a kezdeményezés mögött.

– Elephind.com: Search the world's historic newspaper archives (<http://www.elephind.com>)

Végül a gyűjtőoldalakhoz kapcsolódóan egy keresőt említhetünk még, ahol közös felületen teljes szövegben tudunk keresni Ausztrália, Új-Zéland, Szingapúr, Mexikó és az Amerikai Egyesült Államok legfontosabb szabadon hozzáférhető archívumaiban. Mindenképpen hiánypótló szolgáltatásról van szó, a honlapon található információ szerint a közös keresőt folyamatosan bővítik.

• Nemzetközi és nemzeti archívumok

A gyűjtőoldalak böngészése során jól látható, hogy kétféle szemlélet jellemzi az archívumok működését. A non-profit megközelítés mögött általában könyvtárak állnak, a for-profit alapúak esetében profitorientált cégek biztosítják a megvalósítást és a szolgáltatást. Könyvtárosként számunkra az első típus az érdekesebb, a második csoporttal csak érintőlegesen foglalkozom, bemutatva néhány nagyobb fizetős adatbázist (többségükben a családtörténeti kutatásokat támogatják, és ezen a területen bevett gyakorlat, hogy az érdeklődő genealógusoknak fizetniük kell a használatért).

• Nemzetközi adatbázisok

– Gale Digital Collections

Olyan cégcsoportról van szó, amely elsősorban könyvtáraknak és más intézményi partnereknek kínálja előfizetési adatbázisait, a magánfelhasználókra kevésbé koncentrálnak. Adatbázisaik köre szerteágazó, hírlaparchívum csomagjaik közül néhány kiragadott példa: 19th Century

U.S. Newspapers, British Newspapers 1600–1950, Daily Mail Historical Archive 1896–2004, The Times Digital Archive 1785–2006.

Fizetős adatbázis, a <http://gdc.gale.com> címen érhető el.

– Newspaperarchive.com

Szerényen a világ legnagyobb gyűjteményeként aposztrofálják magukat, és az adatok valóban impozánsak: több mint 130 millió digitalizált oldal, mintegy 400 év újságjai találhatók benne az Egyesült Államokon kívül tíz további országból is. 1999-es indulás óta kétszázezer előfizetőt gyűjtöttek. Többféle böngészési lehetőséget biztosítanak: lehet időben, földrajzi térben, újság-cím szerint mozogni, és teljes szövegű keresésre is lehetőség van.

Fizetős adatbázis, a <http://newspaperarchive.com> címen érhető el.

– Newspapers.com

Az előző szolgáltatáshoz hasonló a kínálat, de itt előfizetés nélkül is meg tudjuk nézni, hogyan működik a rendszer. Terjedelmét tekintve körülbelül az előző adatbázis felére tehető a digitalizált oldalak száma (látogatásom idején 66 millió oldalnyi tartalom volt hozzáférhető), de folyamatosan gyarapszik a gyűjtemény. A 18–21. századot átfogóan mintegy 2800 cím található, főként az USA tagállamaira koncentrálnak, de szerepelnek Kanada, Anglia, Írország és Panama újságjai is.

Kiemelendők még a Web 2.0-ás eszközök: amelyben a regisztrált felhasználók tudnak újságkivágásokat készíteni, a rendszer listázza az egyes újságokhoz köthető felhasználókat és széles körű megosztási lehetőségeket is biztosít.

Ingyenes/fizetős adatbázis, a <http://www.newspapers.com> címen érhető el.

– Genealogybank.com

Családtörténeti profilú előfizetési oldal, több mint 6500 újság szövegében lehet keresni 1690-től kezdve napjainkig. A hírlapokon kívül sok mást is kínál: többek között születési és házassági kivonatokban, gyászjelentésekben, utaslistákban és katonai összeírásokban is lehet tájékozódni. Csak amerikai újságok szerepelnek

az adatbázisban.

Fizetős adatbázis, a <http://www.genealogybank.com> címen érhető el.

– Google News Archive

A Google a Google Books könyvdigitalizálási sikerein felbuzdulva 2008-ban indította el a hírlap-digitalizálási projektjét, amelynek során mintegy 60 millió oldalt szkenneltek be, tettek hozzáférhetővé körülbelül 2000 újságból. Sajnos 2011 májusában a projektet leállították a felmerülő nehézségek miatt.²²

Főként az USA, az Egyesült Királyság és Kanada képviselteti magát angol és francia nyelvű hírlapokkal. Az adatbázis szabadon hozzáférhető, a Google-től elvárható módon a keresési funkció kiválóan működik, a böngészés már kevésbé van kidolgozva. Látszik, hogy befagyasztották a szolgáltatást, pedig az archívumból jóval többet is ki lehetne hozni egy kis fejlesztéssel, a feltöltött tartalom ingyenesen elérhető és használható.

Ingyenes adatbázis, a <http://news.google.com/newspapers> címen érhető el.

Nemzeti adatbázisok

🌐 Amerikai Egyesült Államok

– Chronicling America Historic American Newspapers

Az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb szabadon hozzáférhető archívuma, amelyet a Kongresszusi Könyvtárhoz köthetően a National Digital Newspaper Program (NDNP) keretében alakítottak ki és töltöttek fel tartalommal. Jelenleg körülbelül 8 millió oldalnyi teljes szövegű anyagot tartalmaz. Az archívum jól strukturált, gyorsan, könnyen használható, sokféle hasznos módszertani segédanyagot is tartalmaz (ezekről bővebben a *Hírlap-digitalizálás a szakirodalom tükrében* című alfejezetben). A kezdőoldalon a klasszikus „tegnapi újság” fogad bennünket, kilistázva a napra pontosan száz évvel ezelőtt megjelent hírlapok összes olyan számát, amely hozzáférhető az adatbázisban. A kereső és böngésző funkciók jól használhatóak, az újságoldalak egy saját megjelenítőben érhetőek el, amely minden felmerülő igényt kielégít.

Végül a Stanford Egyetemen készült térképes megjelenítést adó adatbázisra (*Data visualization: Journalism's voyage West*) hívnám fel a figyelmet:²³ az archívum kiválóan használható böngészésére, lehetővé teszi mind az időbeli, mind a térbeli navigálást.

Ingyenes adatbázis, a <http://chroniclingamerica.loc.gov> címen érhető el.

– NYS Historic Newspapers

Nagyon hasonló a Chronicling Americához, mivel ugyanazt a keretrendszert használja. A Northern New York Library Networkhöz köthető, amely New York államhoz (és nem New York Cityhez) tartozik, központjuk a kanadai határ mellett található. Az adatbázisban körülbelül 300 újság három millió oldalnyi terjedelemben kereshető vissza.

Ingyenes adatbázis, a <http://nyshistoricnewspapers.org> címen érhető el.

Kanada

© Multicultural Canada

Kanadában nagyrészt tartományi szintű archívumok vannak, amelyeket terjedelmi okok miatt egyenként nincs módomban felsorolni. (Egyébként az amerikai modellhez hasonlóan, ott nem említettem ezt, csak kiragadtam a legnagyobb gyűjteményeket.) Azonban Kanada élen jár a hírlapok digitalizálásában, ezért mindenképpen szerepeltetni szerettem volna, ezért választottam egy több tartományra kiterjedő gyűjteményt. Aki más kanadai archívumot szeretne böngészni, a korábban ismertetett gyűjtőoldalakon szép számmal találhat.

Ingyenes adatbázis, a http://multiculturalcanada.ca/contentdm_search címen érhető el.

Egyesült Királyság

© The British Newspaper Archive

Jól használható, jól „összerakott” adatbázis, nagy hátránya, hogy csak díjfizetés ellenében használható, és az előfizetési díjak viszonylag magasak. Van kedvezményes opció is: két napra szóló 100 oldalas hozzáférés 7 font (kb. 2600 forint), de az éves, korlátlan hozzáférés már 80 fontba (30.000 forint) kerül.²⁴ Ez abból adódik,

hogy a British Library ugyan közreműködött az archívum létrehozásában, azonban a digitalizálást és a szolgáltatást is a DC Thomson cégcsoport részét képező Brightsolid végzi.

Az adatbázis jelenleg 250 címet és 8 millió oldalt tartalmaz (tíz éven belül 40 millió oldalra tervezik bővíteni), a szokásos funkciók mind rendelkezésre állnak: teljes szövegű keresés, böngészés dátum, földrajzi hely és cím szerint. Regisztráció nélkül még az ingyenes példamodalakhoz sem férünk hozzá. Bár a könyvtár olvasótermeiben ingyenesen használható, ezt a szigorú hozzáférési modellt negatív példaként kell megemlítenünk. Szerencsére a brit gyakorlat egyedülálló, minden más esetben azt tapasztaljuk, hogy ha könyvtárak állnak egy ilyen szolgáltatás mögött, az adatbázis szabadon hozzáférhető a világhálón.

Fizetős adatbázis, a <http://www.britishnewspaperarchive.co.uk> címen érhető el.

Ausztrália

© Trove Digitised Newspapers and more

A briteknél szerzett negatív tapasztalat után az ausztrálok hozzáállásában az ellenkező végtel figyelhető meg, amit ambiciózus tervükben, az *Australian Newspaper Digitisation Program*-ban²⁵ rögzítettek. Céljuk, hogy teljesen ingyenesen, online hozzáférhetővé tegyenek minden, az 1950-es évek közepéig megjelent újságot, párhuzamosan egy másik kezdeményezéssel, az *Australian Newspaper Plan*-nel²⁶, amelyben valamennyi Ausztráliában kiadott újság összegyűjtését és megőrzését tűzték ki célul, támogatandó a jövőbeli digitalizálási programokat. Jelenleg körülbelül 650 cím és mintegy 13 millió oldal található az archívumban.

Az adatbázis jól kereshető a szokásos böngészési lehetőségek szerint. Érdekessége, hogy az összes vizsgált archívum között itt találtam a legfejlettebb Web 2.0-ás eszközöket, és próbálnak élni a crowdsourcingban (online, sokszereplős, feladatok kiosztására épülő problémamegoldó és termelő modell) rejlő lehetőségekkel is. Ezt a legutóbbi aktivitások monitorozása alapján sikerült is elérnie az oldalnak. A regisztrált felhasználók javítani tudják az automatikus ka-

rákeresés hibáit, ezáltal teljesen hibátlan szövegátíratok kerülhetnek be a rendszerbe, sőt címkézni és kommentálni is tudják az egyes cikkeket. A felhasználó-kezelés nyilvántartja a felhasználók tevékenységét az egyes oldalakon, így lekérhetőek a felhasználókhoz köthető aktivitások, és például toplistákat lehet generálni a legaktívabbakról. Hasonló funkciókat a többi archívumnak is érdemes volna beépíteni, mert a használat fokozottabb bevonásának van jövője. Természetesen az alapvető és már-már kötelező közösségi funkciókat szintén tudja az oldal: pl. különböző (akár cikk szintű) megosztási lehetőségek, fórum.

Ingyenes adatbázis, a <http://trove.nla.gov.au/newspaper> címen érhető el.

Új-Zéland

🌐 Papers Past

Az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtárhoz kapcsolódó szolgáltatás. Az adatbázisban az 1839–1945 közötti évekből 83 cím és kb. 3,5 millió oldal terjedelemben található. A rendszer ismeri a szokásos böngészési funkciókat (dátum, régió, cím) és a teljes szövegű keresést. Megjegyzendő, hogy cikk, illetve hasáb szintű feldolgozást alkalmaznak, ezt a METS/ALTO szabványok teszik lehetővé. Ez a tulajdonság megkönnyíti az egyes cikkek analitikus feldolgozását, ami nagy segítség a visszakeresésnél is. Az anyagokat fekete-fehérben szkennelték, ami bizonyos esetekben hátrányt jelent.

Ingyenes adatbázis, a <http://paperspast.natlib.govt.nz> címen érhető el.

Karib-szigetek

🌐 Caribbean Newspaper Digital Library

A Karib-térség országainak együttműködésére épülő digitális gyűjtemény, amelyben több ország hírlapjai hozzáférhetőek. A sok közreműködő miatt a képek minősége nem egységes.

Ingyenes adatbázis, a <http://dloc.com/cndl> címen érhető el.

Izrael

🌐 Historical Jewish Press

Az Izraeli Nemzeti Könyvtár adatbázisában 46

újságcím, 1,2 millió oldal terjedelemben érhető el az 1843–1987 közötti évekből. Nemcsak az Izraelben kiadott hírlapokat gyűjti, hanem a zsidó diaszpóra lapjait is. A szokásos navigációs funkciók megvannak, a megjelenítő felület pedig különösen kényelmes, jól sikerült fejlesztés. Az egyes oldalak itt is cikkekre vannak bontva. Ingyenes adatbázis, a <http://web.nli.org.il/sites/JPress/English> címen érhető el.

Európai Unió

🌐 Europeana Newspapers

Látogatásom idején még a prototípus működött, azonban már így is tetemes mennyiségű anyag volt hozzáférhető, és a keresési, böngészési funkciók is rendben voltak. Az Europeana modelljének megfelelően az anyagokat ebben az esetben is az egyes országok együttműködő partnerei biztosítják a szolgáltatás számára. Mintegy 2200 hírlap található az adatbázisban, a legnagyobb beszállító Spanyolország és Izland.

Ingyenes adatbázis, a <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/newspapers> címen érhető el.

Luxemburg

🌐 Eluxemburgensia

Jól felépített szolgáltatásról van szó, látszik, hogy nem sajnálták rá a pénzt. A cikk szintű feldolgozást használják a METS/ALTO szabványokkal együtt. Külön ablakos megjelenítője van, ami rendkívül funkciógazdag, még a cikk szintű linkelhetőséget is biztosítja.

Ingyenes adatbázis, a <http://www.eluxemburgensia.lu> címen érhető el.

Svájc

🌐 Swiss Press Online

Az ország hivatalos nyelvei szerint csoportosítva található a rendszerben lévő hírlapok. Az Olive cég keretrendszerét használja az oldalak megjelenítésére.

Ingyenes adatbázis, a <http://newspaper.archives.rero.ch> címen érhető el.

Izland

© Timarit.is

Izland, Grönland és a Feröer-szigetek közös hírlaparchívuma 888 címmel és 4,5 millió oldalnyi digitalizált tartalommal (imponálóak az adatbázis mennyiségi jellemzői a lakosság nagyságához képest). Szinte az összes eddig megjelent újságot tartalmazza, a honlapon elérhető leírás szerint. Csak cím szerinti böngészést kínálnak, és a keresési funkció is lehetne bővebb, a megjelenítés átlagos.

Ingyenes adatbázis, a <http://timarit.is> címen érhető el.

Finnország

© Historical Newspaper Library

A Finn Nemzeti Könyvtár adatbázisa 1,7 millió oldallal az 1771 és 1900 között megjelent hírlaptartalommal. Az oldal angolul is elérhető, a cím szerinti böngészés, az összetett, illetve a teljes szövegű keresés biztosított. A digitalizált tartalom megjelenítése nem különösebben kifinomult, de használható, lehetőség van PDF-formátumú letöltésre is.

Ingyenes adatbázis, a <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti> címen érhető el.

Franciaország

© Gallica

A franciák mindig is élen jártak a digitalizálásban, így nem meglepő, hogy a hírlapok területről sok minden hozzáférhető. Sajnos az oldalnak csak bizonyos részei érhetőek el angolul, és az is nehezíti a használatot, hogy az újságokat nem kezelik külön (pedig szerencsésebb volna egy ilyen megoldás), így a Gallica általánosabb eszközkészletével kell beérnünk.

Ingyenes adatbázis, a <http://gallica.bnf.fr/html/presse-et-revues/les-principaux-quotidiens> címen érhető el.

Németország

© Zeitungsinformationssystem (ZEFYS)

A Berlini Állami Könyvtárhoz köthető adatbázis. Németországban a tengerentúli példákhoz hasonlóan inkább a tartományi szintű digitalizációs projektek a jellemzőek. Az oldal a német

mellett angolul is használható. A ZEFYS 113 újság számait tartalmazza 1739-től egészen 1946-ig; dátum és a cím szerinti böngészést kínál. Az adatbázis nemcsak digitalizált újságokat tartalmaz, hanem információszolgáltató rendszerként is működik, valamelyest megnehezítve a digitalizált tartalomhoz való hozzáférést, így például a teljes szövegű keresést.

Ingyenes adatbázis, a <http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de> címen érhető el.

© DigiPress

A Bajor Állami Könyvtár sajtóarchívuma. Bár béta verzióként hirdetik magukat, de komoly probléma nem tapasztalható az oldal működésében. 28 hírlapot szolgáltatnak, a dátum és cím szerinti böngészés lehetősége adott, ahogy a teljes szövegű keresés is. A kép alapú megjelenítő csak a legfontosabb alapfunkciókat ismeri: nagyítás, lapozás, PDF letöltése.

Ingyenes adatbázis, a <http://digipress.digitale-sammlungen.de> címen érhető el.

Ausztria

© Austrian Newspapers Online (ANNO)

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár komoly digitalizáló tevékenységet folytat, még magyar vonatkozású címeket is beszkennelek és hozzáférhetővé tettek (pl. Der Ungar, Pester Lloyd, Erdélyi Híradó). Az adatbázis körülbelül 500 címet és 10 millió oldalt tartalmaz jelenleg.

Csak német nyelvű használatot kínál, a keresés és a böngészés kicsit nehézkes, azonban a tartalom sokrétű és értékes (nem csak a magyar vonatkozások miatt). A megjelenítés kép alapú, de ettől függetlenül van letölthető PDF-változat is.

Ingyenes adatbázis, a <http://anno.onb.ac.at> címen érhető el.

Hazai kezdeményezések

• Elektronikus Periodika Archívum (EPA)

Ha Magyarországon digitális állományok szolgáltatásáról beszélünk, megkerülhetetlenek a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) és a hoz-

zá kapcsolódó adatbázisok, hiszen velük indultak az ilyesfajta kezdeményezések. Így van ez a hírlapok esetében is, bár nagy tömegű előfordulásuk nem jellemző az EPA-ban, a MEK időszaki kiadványokra szakosodott változatában.

Ha a hírlapokra mint dokumentumtípusra keresünk, és beállítjuk az archivált kiadványokat (ezeknél a fájlok is megtalálhatóak az EPA szerverén), akkor 35 találatot kapunk, míg magára a hírlap kategóriára 215 találatot, amelyben benne vannak az archivált, a távoli és az offline hozzáférési kiadványok is (ezt a három hozzáférési szintet használja az EPA). Eltöprenghetünk azon, hogy miért éppen ezek a hírlapok kerültek az EPA-ba, ki és mikor finanszírozta a digitalizálásukat, és egyáltalán miért éppen ezeknek az újságoknak a digitalizálása és szolgáltatása merült fel?

A találatokból most csak a legérdekesebbekkel foglalkozunk, amelyek egyúttal bemutatnak néhány tipikus bekerülési utat. Az egyik a „Városi lapok” digitalizálási projekt volt 2009-ben, amely az Oktatási és Kulturális Minisztérium állományvédelmi digitalizálási projektje volt városi és megyei könyvtárak számára. Ekkor az OSZK mikrofilm állományából digitalizáltattak pályázati forrásból fontosabb vidéki lapokat. A tervek szerint a résztvevő könyvtárak dolgozták volna fel az anyagot az OSZK segítségével, de a program csak részben valósult meg. A szkennelt anyagok közül sokat eltettek „jobb” időkre, ugyanis nem volt elegendő kapacitás a teljes digitalizált anyag feldolgozására és szolgáltatására. Az OSZK nyilvántartása²⁷ szerint 116 cím került a programba, de bizonyos digitalizált alapanyagok máig nincsenek teljesen feldolgozva. (Ezek egy része nem is alkalmas a feldolgozásra, mert a mikrofilmes forrás miatt minőségi problémák merültek fel.) Ezen az úton került az EPA-ba például néhány váci, pápai, csongrádi, vásárhelyi, kőszegi, gyöngyösi stb. újság. Sajnos, az elkészült kiadványok legnagyobb részét nem az EPA szolgáltatja, hanem a projektben részt vevő helyi szereplők. Ez a megoldás, bár érthető, de problémás, mert így ezek az egyébként rendkívül értékes tartalmak szétaprózódnak, és előfordulhat, hogy az idők folyamán egy

részük nem vehető igénybe (a tovább nem működő adatbázisok vagy egyéb technikai, illetve gazdasági nehézségek miatt).

Egy másik bekerülési kört képvisel az 1956-os napilapok csoportja. Ez a válogatás mennyiségre nem sok (néhány fontos napilap forradalom alatti számairól van szó), ugyanakkor elsődleges kutatási forrásként szolgálhatnak a történeteknek. A következő címek példányairól van szó: *Magyar Ifjúság*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Szabadság*, *Néplap*, *Népszabadság*, *Népszava*, *Szabad Ifjúság*, *Szabad Nép*, *Szabad Szó*, *Új Magyarország*. A szkennelést 1956 ötvenéves évfordulójára készítette el magánkezdeményezésben az OSZK munkatársa, *Hum István Balázs*, és átadta a MEK-nek. A MEK integrálta az 1956-os virtuális kiállításba²⁸, illetve címenként felvették az EPA-ba. Az egész kezdeményezés alkalmi akció volt, amely jól mutatja, hogy a tenni akarásnak és lelkesedésnek milyen nagy-szerű eredményei lehetnek.

Az EPA gyűjteményéből *Az Est* című bulvárlap 1926. április havi számai személyes kedvenceim lettek. A lapot 2008 végén digitalizálták az OSZK-ban, valószínűleg külső megrendelésre, de pontos információt nem tudtak adni az EPA munkatársai. Remek dolgokat lehet találni ezekben a lapszámokban, és az írások jól rávilágítanak arra is, hogy az élet régen sem volt kevésbé botrányos és könnyebb sem, mint manapság.

• Arcanum Adatbázis Kft.

Ha digitalizálásról van szó, nem hagyható ki az Arcanum Adatbázis Kft. tevékenysége, hiszen mára ez a cég az egyik legjelentősebb szereplővé vált ezen a piacon. *Biszak Sándor* cégvezető szerint havi 300–400 ezer oldalt szkennelnek be. Lehet azon vitatkozni, hogy jó-e az, ha a közgyűjtemények helyett egy magáncég végez ilyen típusú tevékenységet, de az nem tagadható, hogy a teljesítményük elismerésre méltó: olyan kiadványokat digitalizáltak, amelyek még jó ideig nem kerültek volna sorra a közgyűjteményi digitalizáló műhelyekben. Az okokról külön tanulmányt lehetne írni, de az belátható, hogy az Arcanum hiánypótló tevékenységet végez,

értékmentő (állományvédelem) és értékteremtő (hozzáférhetővé tétel) digitalizálásával.

A nagy tömegű digitalizálási projektek országonként eltérő minta szerint alakultak, fogjuk fel előnyként, hogy nálunk az Arcanum Kft. által képviselt piaci modell is megjelent a közgyűteményi digitalizálások mellett: általuk jóval nagyobb tempóban tud gyarapodni a magyar nyelvű és magyar vonatkozású digitalizált tartalom az interneten, mint a szerényebb anyagi erőforrásokkal rendelkező állami intézmények digitalizálási tevékenysége által.

Az utóbbi időben két olyan szolgáltatással jelentkezett a cég, amelynek sikerült elérnie a közgondolkodás ingerküszöbét. Az egyik a Mapipe (<http://mapire.eu/hu>), a másik pedig az Arcanum Postcards (<http://postcards.arcanum.hu/hu>). Mindkettőről lelkesen számoltak be a nagy internetes portálok, és számtalan Facebook megosztást generáltak, a visszajelzések szerint az emberek szeretik és használják ezeket a szolgáltatásokat.

A vállalkozás könyvtárak és egyéni kutatók számára is fontos adatbázisa az *Arcanum Digitális Tudománytár*, amelyben a cég által digitalizált periodikákat szolgáltatják teljes szövegű keresettséggel. A hozzáférés korlátozott, de a nagyobb hazai könyvtárak az EISZ-en keresztül elérhetik.

Az Arcanum Adatbázis Kft. hírlapok digitalizálásával is foglalkozik. Egy 2013-ban tartott konferencián (*Tartalmak a digitális térben – digitális jelen-lét*, 2013. március 19.) Biszak Sándor a Népszava, a Pesti Hírlap, a Pesti Napló és a Budapesti Hírlap digitalizálásáról számolt be.²⁹ A digitalizálandó nyersanyagot könyvtáraktól (többek között az OSZK-tól, az SZTE Klebelsberg Könyvtártól és más együttműködő partnerektől) szerzik be. A hiánypótlás sok esetben nem egyszerű, gyakran több tucat könyvtárat kell végigkérdezni, amíg sikerül pótolni a hiányokat. A hivatkozott előadásból kiderülnek a vállalkozás munkamódszerei is. Amennyiben mód van rá, a bekötött köteteket lapokra vágják, hogy nagysebességű lapadagolás szkennelvel lehessen elvégezni a munkát, ami nagyságrendekkel hatékonyabb (és olcsóbb), mint a ha-

gyományos lapozgatós módszer. A felvágott, és könyvtáraktól kölcsönként köteteket digitalizálás után természetesen visszakötik. A szkennelést 300 DPI-ben végzik, amelynek során JPEG formátumú képek keletkeznek, majd az automatikus szövegfelismerés után előállnak a kétrétegű PDF állományok, amelyek idővel bekerülnek a szolgáltatásba.

2014. június végétől elkezdték szolgáltatni a 20. század első felének legjelentősebb magyar hírlapjait az Arcanum Digitális Tudománytáron (ADT <http://adtplus.arcanum.hu/hu/>) keresztül, amelyekből az Index.hu naponta szemléz a már említett Nagy háború rovatában.³⁰ Egy másik, kisebb gyűjteményük a Helyi Lapok névre hallgat, és a <http://www2.arcanum.hu/helyilapok> címen érhető el. A bemutatkozó szöveg szerint „A Helyi Lapok projekt immár összesen 435 kötetet dolgoz fel a különböző, helyi érdekeltségű, elsősorban napilapok közül. Összesen 181 561 oldal érhető el kereshető formában.” Elkészült a felvidéki Új Szó 1948 és 1999 között megjelent lapszámainak digitalizálása is, amely a <http://adatbank.sk/digiteka/digitalizalt-folyoiratok/uj-szo> címen érhető el.

• Helyi és egyéni kezdeményezések

Nem mehetünk el a helyi kezdeményezések mellett sem, melyek mögött hol könyvtárak, hol magánszemélyek állnak. Itt megint csak nem tudjuk körbejárni az országos helyzetet, ezért csak néhány kiragadott példát ismertetek. Szerencsére ennél jóval több kezdeményezés létezik országszerte, amelyek mind nagyon fontosak a helyi közösségek helytörténetét illetően. Ez hol egy-egy újságkivágat-gyűjteményt jelent, mint például a nyíracsádi Ligetalja Könyvtár esetében³¹, hol egy-egy JaDoX-os gyűjteményt, amint a szentesi példa³² (*Szentesi Lap 1872–1947*, *Szentesi Élet 1968–*) mutatja. Említhetjük még a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár szolgáltatását³³ is, amelyben korabeli helyi hírlapokat digitalizáltak és szolgáltatnak.

Nem szeretném ilyen szempontból körbejárni az országot, de mindenesetre megnyugtató, hogy sok helyen fontosnak tartják hasonló gyűjtemé-

nyek kialakítását. Ehelyett inkább két témába vágó magánkezdeményezésű blogról számolnék be, amely műfaj véleményem szerint sokat tud tenni a régi digitalizált hírlapok népszerűsítéséért és köztudatban való terjesztésükért. Az egyik egy főként tipográfiával foglalkozó blog, a *Font.hu*. Itt elsősorban a „Tegnap i újság” rovat³⁴ érdekes témánk szempontjából, ugyanis különböző napilapok teljes lapszámainak tartalmazza PDF verzióban. A blogger nem számolt be a motivációjáról, mindenesetre pozitív a kezdeményezés.

Egy másik blog, a *Hasznos mulatságok*³⁵ szerzője viszont leírta motivációját: az oldalt bevalloottan az Osztrák Nemzeti Könyvtár szolgáltatása, a korábban már bemutatott ANNO ihlette, mottójául a következő idézetet választotta: „[a hírek] esetében soha nem az a fontos, hogy megfeleljen-e a valóságnak, hanem csak az, hogy az emberek elhiszik-e azokat. Ha elhiszik, közvéleményt formáló tényezővé válnak.” (Borsányi György). A blog képeket és lapkivágatokat közöl a korabeli újságokból. A bejegyzések címkézettek, ami megkönnyíti a navigációt.

A Délmagyarország digitalizálásának tapasztalatai

A továbbiakban saját munkánkról, a Délmagyarország című napilap digitalizálásáról számolok be. Az egyes munkafolyamatok ismertetésétől eltekintek, mert ennél fontosabbnak gondolom, hogy átfogó képet adjak a projektről. Annál is inkább, mivel a Klebelsberg Könyvtár Youtube csatornáján (<http://www.youtube.com/sztebibl>) elérhető egy szakmai közönségnek szánt videó (Hogyan készült a DélmagyarArchív?), amely lépésről-lépésre bemutatja a teljes munkafolyamatot.

Kezdetek

Több mint egy évszázad történelmét rejt az 1910-ben indult Délmagyarország, mely a vidéki Magyarország egyik legpatinásabb napilapja volt. Napjainkban nem csupán értékes történeti forrás, hanem érdekes olvasmány is, hiszen a

fontos történelmi eseményekről szóló beszámolók mellett a hétköznapi történései is megjelennek az oldalakon. Nagy élmény olvasgatni például az 1920-as évek apróhirdetéseit, de legalább ennyire érdekesek a kor politikai csatározásairól készült írások. A napilap digitalizálásával és kereshetővé tételével, illetve egyes kiemelt cikkek cím szerinti feldolgozásával olyan lehetőségek nyílnak meg az érdeklődő olvasók előtt a régió és Szeged történetének kutatásában, amelyek eddig elképzelhetetlenek voltak.

A digitalizáláshoz szükséges példányokat az SZTE Klebelsberg Könyvtár és a Somogyi-könyvtár közösen adja össze, és a digitalizálás folyamatában is szorosan együttműködnek. Erre az együttműködésre a digitalizálandó anyag mennyisége miatt nagy szükség van, nem beszélve arról, hogy a feldolgozott állomány minél teljesebbé tétele érdekében is elkerülhetetlen az együttműködés.

Az első hírek az újság digitalizálásáról már 2011-ben megjelentek, de a tényleges, nagyléptékű digitalizálási munka csak 2012 vége felé kezdődhetett el, az előzetesen elvégzett tesztek, illetve próbaszkennelések tapasztalatainak összegzése után. Ezt az egy évet nem töltöttük tétlenül, ekkor zajlottak azok az előkészítő lépések, amelyek a későbbi munkálatok gördülékenységét biztosították. Oldalról-oldalra felmértük mindkét könyvtár Délmagyarország állományát, felderítettük az elérhető duplumpéldányokat. Már a projekt kezdetén célként merült fel az eddig analóg formában létező, az újságban található egyes érdekesebb cikkeket feltáró cédulakatalógusok elektronikus formába konvertálása, ezért ezt is meg kellett tervezni.³⁶

*A Somogyi-könyvtár helytörténeti cédulakatalógusai,
amelyeket digitalizáltunk*

tár is. Az elkészült adatbázis kialakításában és szolgáltatásában szorosan együttműködünk a Délmagyarország jelenlegi kiadójával, ők abban tudnak sokat segíteni, hogy a *DélmagyArchív* névre keresztelt archívum minél több érdeklődőhöz eljusson.

Mennyiség

A lap teljes élettörténete 105 évet (1910–2014) fog át. Előzetes kalkulációink szerint, ha egy évben minden nap megjelent a napilap (nyilvánvalóan nem jelent meg), akkor a 105 évfolyam alatt összesen maximum 38 325 szám jelenhetett meg. Valójában átlagosan csak 300 körüli lapszám jelent meg évente, ez is több mint 30 000 lapszámot jelent.

Résztvevők

Mivel járultak hozzá a résztvevők a projekt sikeréhez?	
Somogyi-könyvtár	SZTE Klebelsberg Könyvtár
Eszközzel	Eszközzel
Nyersanyaggal	Nyersanyaggal
humán erőforrással	humán erőforrással
helytörténeti adatbázissal (cédulakatalógus)	egyetemtörténeti adatbázissal (cédulakatalógus)
	szoftverfejlesztéssel
	a projekt koordinálásával

Elvégzendő munkák az egyes könyvtárakban	
Somogyi-könyvtár	SZTE Klebelsberg Könyvtár
digitális másolat készítése a lapszámokról	digitális másolat készítése a lapszámokról és a cédulákról
Hiánypótlás	cédulakatalógusok átírása, konvertálása
	OCR, lapszámok ellenőrzése, körbevágása
	digitalizált állományok utómunkái, hiánypótlás
	rekordok generálása az előzetesen elkészített segédfájlok alapján
	konvertált rekordok javítása, újak készítése

A hiánypótlásban segítséget kaptunk az Országos Széchényi Könyvtártól és duplum példányokkal hozzájárult a sikerhez az Országgyűlési Könyv-

Ha egy számot 12 oldalasnak veszünk (ami szintén erős felülbecslés, mivel még 1994-ben is csak 12-16 oldalas számok vannak, 2003-ban

24 oldalt találtunk, az 1920-as évekből 4-6 oldalt, 1955-ből 8 oldalt, 1972-ből 8 oldalt), akkor összesen 459 900 oldalt mutat a terjedelmi becslés ($38\,325 \times 12 = 459\,900$). Ennél pontosabb becslést nem tudunk előzetesen adni, a valós mennyiséget 300–500 ezer oldal közé tettük. Az eltelt időszak tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy a végső terjedelem inkább az alsó becsült értékhez lesz közelebb. A raktári polcon ez a 105 év körülbelül 20 méternyi bekötött kötetet jelent.

Felmerülő hibatípusok és más problémák

A digitalizálás során számtalan hibatípussal találkozunk, amiket érdemes összegyűjteni avégett, hogy tapasztalatul szolgáljanak mások számára is, hogy mire érdemes odafigyelni az ilyen típusú digitalizálási projekteknél. A leggyakoribb problémák a következők voltak:

- szakadások,
- kivágott cikkek,
- kitépelt részek,
- teljesen hiányzó oldalak és lapszámok,
- fénymásolattal pótoltt részek,
- elmosódott nyomtatás és más nyomtatási hibák,
- firkálások, foltos, tintás, koszos papír,
- ragasztott papír,
- gyűrött lapok,
- lapszámozási problémák.

A tökéletességre törekedve, szeretttük volna, ha a közreműködő könyvtárak papírállományánál teljesebb és jobb lesz a végeredmény. Elmondhatjuk, hogy a helyi együttműködésnek és a külső forrásból (pl. OSZK, OGYK) érkező hiánypótlásoknak köszönhetően ez többé-kevésbé sikerült.

Néha komoly bonyodalmat okoztak az elszámozások, ugyanis előfordultak olyan időszakok, hogy több hónapon keresztül rossz lapszámmal jelent meg a napilap, aztán egyszer csak észbe kapott valaki a szerkesztőségben, és akkor visszatértek a helyes lapszámozáshoz. A nyilvánvaló és sűrűn előforduló tévedések miatt nem ragaszkodtunk a címlapokra nyomtatott

lapszámozáshoz (nem is tehattuk volna, ez sokszor komoly keveredést idézett volna elő), hanem próbáltuk rekonstruálni a helyes és időben folyamatos számozást, amelyhez a következő fájlnévsémát használtuk: dm_19xx_00x.pdf. Tehát a lapszámok kerültek bele a fájlnevbe és nem a dátum. Természetesen először felmerült, hogy az egyes lapszámok megjelenési dátumát kellene használni a fájlnevben (hiszen ez egyedi és ritkábban fordult elő körülötte az elnyomtatásból származó tévedés), azonban ezt elvetettük, mert így nehezebb lett volna a hiányzó lapszámok kiszűrése, hiszen az újság nem feltétlenül jelent meg minden nap. Nagy általánosságban csak hétfőnként nem jelent meg, azonban ahhoz sűrűn fordultak elő más napokon nem megjelenő lapszámok, hogy e fölött szemet hunyjunk. Ezzel szemben a lapszámozásnak elméletileg folyamatosnak kell lennie, így ebben az esetben könnyebben kiszűrhető, ha egy-egy sorszámugrás fordul elő.

Eredmények

Az eddig feldolgozott anyag a számok tükrében a következőképpen alakult:

Feldolgozott évfolyamok: 1910–1945 (36 évfolyam)

Lapszámok: 10 344 db

Oldalszám: 99 079 oldal

Analitikusan feltárt cikkek száma: 17 344 rekord az egyetemtörténeti cikkadatbázisból + 19 189 rekord a helytörténeti cikkadatbázisból + 24 580 db katalóguscédula, összesen 61 113 tétel. Ebből az 1910–1945 időszakra vonatkozó, tehát jelenleg már használható rekordok száma: 19 854. Duplumszűrt, kulcsszó-alakú kifejezések száma a metaadatokban: 2 960 988 és az OCR szövegben: 72 701 195 db.

1910	1	6	12	1911	1	6	12	1912	1	6	12	1913	1	6	12	1914	1	6	12
1915	1	6	12	1916	1	6	12	1917	1	6	12	1918	1	6	12	1919	1	6	12
1920	1	6	12	1921	1	6	12	1922	1	6	12	1923	1	6	12	1924	1	6	12
1925	1	6	12	1926	1	6	12	1927	1	6	12	1928	1	6	12	1929	1	6	12
1930	1	6	12	1931	1	6	12	1932	1	6	12	1933	1	6	12	1934	1	6	12
1935	1	6	12	1936	1	6	12	1937	1	6	12	1938	1	6	12	1939	1	6	12
1940	1	6	12	1941	1	6	12	1942	1	6	12	1943	1	6	12	1944	1	6	12
1945	1	6	12	1946	1	6	12	1947	1	6	12	1948	1	6	12	1949	1	6	12
1950	1	6	12	1951	1	6	12	1952	1	6	12	1953	1	6	12	1954	1	6	12
1955	1	6	12	1956	1	6	12	1957	1	6	12	1958	1	6	12	1959	1	6	12
1960	1	6	12	1961	1	6	12	1962	1	6	12	1963	1	6	12	1964	1	6	12
1965	1	6	12	1966	1	6	12	1967	1	6	12	1968	1	6	12	1969	1	6	12
1970	1	6	12	1971	1	6	12	1972	1	6	12	1973	1	6	12	1974	1	6	12
1975	1	6	12	1976	1	6	12	1977	1	6	12	1978	1	6	12	1979	1	6	12
1980	1	6	12	1981	1	6	12	1982	1	6	12	1983	1	6	12	1984	1	6	12
1985	1	6	12	1986	1	6	12	1987	1	6	12	1988	1	6	12	1989	1	6	12
1990	1	6	12	1991	1	6	12	1992	1	6	12	1993	1	6	12	1994	1	6	12
1995	1	6	12	1996	1	6	12	1997	1	6	12	1998	1	6	12	1999	1	6	12
2000	1	6	12	2001	1	6	12	2002	1	6	12	2003	1	6	12	2004	1	6	12
2005	1	6	12	2006	1	6	12	2007	1	6	12	2008	1	6	12	2009	1	6	12
2010	1	6	12	2011	1	6	12	2012	1	6	12	2013	1	6	12	2014	1	6	12

Contentában Szakaszhatár

SCAN kész NEM jelent meg

Vágás/pótlás alatt

Betöltésre kész

KK hiány

Az előrehaladás nyomon követésére kitalált rendszer

Mit tartalmaz az adatbázis?

Jelenleg a repozitórium az 1910 és 1945 között megjelent Délmagyarország-lapszámok digitális verzióját tartalmazza kétrétegű PDF formátumban, ezzel lehetővé téve a fájlokban való keresést, ugyanakkor visszaadva az eredeti lapképet is.

Az adatbázisban a teljes szövegű PDF-ek mellett részletesen feldolgozott cikkekordokat is hozzáférhetővé tettünk. Ezek több forrásból kerültek és kerülnek be a jövőben is a rendszerbe. Egy részük eddig katalóguscédulákon volt hozzáférhető (pl. a Somogyi-könyvtár helyismereti katalógusának Délmagyarországra vonatkozó céduláin), ezért ezeket előbb át kellett írni elektronikus formába. Más részük több elektronikusan létező adatbázis összefésülésével került be, ilyen források voltak például az előző pontban említett egyetemtörténeti cikkadatbázis vagy a helytörténeti cikkadatbázis.

Így a több szempontú válogatás (helytörténet, egyetemtörténet, személynevek, tárgyszavak) miatt duplumok is előfordulhatnak. Fontos kiemelnünk, hogy a rekordok bővítése, javítása folyamatosan zajlik, hiszen amikor minden be-

töltésre kerül, akkor nagyjából 150 ezres rekord-számról beszélhetünk majd.

Böngészés

© Lapszámok szerint

Az adatbázisban természetesen lehetőség van az időben egymást követő lapszámok böngészésére a nyomtatott számoknál megszokott módon. Ezt a módszert akkor érdemes választani, ha nem konkrétan keresünk valamit, hanem csak megszeretnénk nézni például az 1912-es év lapszámain. Ezt a nézetet érdemes abban az esetben használni, amikor egy konkrét esemény előzményeit/magát az eseményt/az esemény következményeit szeretnénk vizsgálni. (Például: kíváncsi vagyok az 1928-as év apróhirdetéseire; kíváncsi vagyok hogyan számolt be a Délmagyarország a második világháború kitöréséről; a nagypám születésnapján megjelent számot szeretném megnézni stb.)

© Cikkek szerint

Ez a böngészési módszer alkalmas leginkább arra, hogy átfogó képet kapjunk arról, mi található az egyes évek lapszámaiban. Szintén ez a típusú böngészés alkalmas arra, hogy érdekessé-

gekre akadunk a feldolgozott rekordok között. (Például: szeretnék átfogó képet kapni arról, mi történt 1930-ban; szeretnék valamilyen érdekességet/meghökkentő/vicces dolgot találni a régmúltból stb.)

Keresés a dokumentumok adataiban

🕒 Cím

Ez az egyik legcélravezetőbb keresési megoldás, ha valamilyen konkrét dologra vagyunk kíváncsiak. Eredményül azokat a találatokat kapjuk, amelyek tartalmazzák azt a kifejezést, amire rákerestünk. (Például: a fogadalmi templom felépítésével kapcsolatos cikkeket keressük; *Somogyi Szilveszter*ről szóló cikkeket keressük stb.)

👤 Szerző

Akkor alkalmazzuk, ha egy szerző cikkére, cikkeire vagyunk kíváncsiak. Tudnunk kell azonban, hogy a napilapoknál bevett gyakorlat volt, hogy nem mindig szerepeltetik a cikk íróját, van hogy csak monogramot használnak, ezekben az esetekben természetesen az adatbázisban sem visszakereshetőek a szerzőségi adatok. (Például: a *Péter László* által írt cikkeket szeretnénk kilistáztatni.)

📄 Tárgyszó

A címre való keresés mellett, ha konkrét témára keressük, tárgyszót érdemes használni. Akkor vezet célra, ha a keresési kulcsszó valami miatt nem szerepel a címben, ugyanakkor a cikk mégis az adott témáról szól. Például: *Szent-Györgyi* kulcsszóra a címben keresve 345 találatot kapunk (ennyi cikk címében szerepel a kulcsszó), míg ugyanerre a kulcsszóra keresve a tárgyszó mezőben keresve 339 találatot kapunk (ennyi rekordhoz van felvéve a Szent-Györgyi tárgyszó). A két találati lista láthatóan nem egyezik meg!

📅 Dátum

Egy adott napon, vagy egy adott évben megjelent cikkek kérhetőek le ezzel a funkcióval, hasonlóan a 'Böngészés' részben felvázolthoz. Természetesen az egyes keresési ismérvek kombinálhatóak egymással, így válik az lehetővé, hogy az 1923-as év *Juhász Gyulával* kapcsola-

tos cikkeit könnyen megtalálhassuk (róla szól, ő írta, a neve szerepel a címben). A megjelenés éve intervallumosan is kereshető (1936–1938). (Például: egy adott napon megjelent újságot szeretnénk kikeresni; az 1923-as év *Juhász Gyulával* kapcsolatos cikkeit keressük; olyan cikkeket keressük, amelyeknek szerepel a címében 'Móra' neve és 1920 és 1930 között jelentek meg.)

📄 Teljes szöveg

Nem összekeverendő a *Keresés a dokumentumok teljes szövegében* funkcióval! Ha a *Keresés a dokumentumok adataiban* van kiválasztva és a lenyíló menüben választjuk ki a *Teljes szöveg* sort, akkor a dokumentumok adatainak a teljes szövegében fogunk keresni (szerző, cím, tárgyszó, megjelenési adatok, megjegyzések, stb.), és nem a digitalizált állományok teljes szövegében! Így válnak egyben kereshetővé a feldolgozott cikkek rekordok az imént zárójelben felsorolt adatai. (Például: így kapjuk a legteljesebb találati halmazt például a *Szent-Györgyi* kulcsszóra is, 508 találattal, amely minden olyan rekordot tartalmaz, ahol ez a kulcsszó a feldolgozott rekordokban valahol előfordul.)

Keresés a dokumentumok teljes szövegében

A szkennelt oldalak felismerésére automatikus karakterfelismerést alkalmaztunk, így előfordulhatnak rosszul felismert karaktersorozatok, azonban a korai évek kivételével (ezeknél az OCR alacsonyabb hatásfokú a rosszabb nyomdakép miatt) elmondható, hogy az OCR pontossága nagyjából eléri a 90–95%-ot.

Például: Szeged egyik városrészével, Felsővárossal kapcsolatos anyagokat keressük. Amennyiben a dokumentumok adataiban való keresés is bekapcsolva marad, akkor ezek a találatok vannak a találati lista elején, míg a teljes szövegű találatokkal folytatódik az eredménylista. A teljes szövegű keresés alapvető tulajdonságából fakadóan, ha valamilyen általános dologra keressük, akkor nagyon sok találatot kapunk. Ezt bizonyos esetekben érdemes finomítani, de ha erre nincsen mód, akkor marad a találatok végignézése. Példánk esetében sem nagyon van mód

a 'Felsőváros' keresőszó módosítására, esetleg időbeli szűkítéssel tudunk próbálkozni.

Egy másik példa: *Szőkefalvi-Nagy Gyula* matematika professzorral kapcsolatos találatok érdekelnek bennünket. A többtagú keresőszót idézőjelben kell beírni a keresőmezőbe („*Szőkefalvi-Nagy Gyula*”), amennyiben azok a találatok érdekelnek bennünket, amelyekben egymás után fordulnak elő a kifejezés, vagy jelen esetben a név szavai. Ellenkező esetben megkapunk minden olyan találatot, ahol a kifejezés tagjai egy oldalon belül előfordulnak. Természetesen ez is hasznos lehet bizonyos esetekben, de példánk esetében az idézőjeles keresésre van szükségünk, mivel specifikus és direkt információt szeretnénk a fent nevezett személyről.

Web2.0-ás megoldások

A projekt során hamar felmerült az igény, hogy a felhasználókat minél inkább megpróbáljuk majd bevonni a Délmagyarország feldolgozása körüli munkálatokba. Úgy gondoljuk, hogy volna igény ilyen típusú szolgáltatásra, egyúttal a tömegek bölcsessége sok pluszt tudna hozzátenni a digitalizált oldalakhoz. Az ilyen típusú „crowdsourcing”-nak azonban komoly szoftveres feltételei vannak, így a 2014. június közepén elindult DélmagyarArchív szolgáltatás 1.0-ás verziójában még nem szerepelnek ezek a lehetőségek.

Szükséges azonban annak a megtervezése és felmérése, hogy egy későbbi fejlesztés során egyáltalán milyen Web2.0-ásnak mondott szolgáltatásokat volna érdemes biztosítanunk az archívum használói számára. Ez a fejezet tehát mintegy vázlatként, gondolat kísérletként ezt hivatott összegyűjteni.

👁 Cikk-rekordok létrehozása

Annak a lehetőségnek a biztosítása, hogy a már a rendszerben található analitikusan feldolgozott rekordokhoz hasonlókat létrehozassanak a regisztrált felhasználók. Ez a legkomolyabb szint, így fontos, hogy az általuk létrehozott rekordok először egy munkaterületre kerüljenek, ahol egy hozzáértő feldolgozó könyvtáros el tudja bírálni, bekerülhet-e az éles archívumba az adott leírás.

Ha vannak, akkor azonnal ki tudja javítani a kisebb hibákat, ellenőrizni tudja a rekord és digitalizált állomány kapcsolatát.

👁 Cikk-kivágatok készítése

Komoly fejlesztést igényelne egy ilyen funkció bevezetése, hiszen jelenleg nem a cikk a legkisebb egység a digitalizált tartalmat tekintve, hanem a teljes oldal. Több bemutatott adatbázisban alkalmazzák azonban a cikkekre bontást, többnyire a METS/ALTO szabvány segítségével. A „kivágott” cikkeket saját gyűjteménybe lehet rendezni, elküldeni, kinyomtatni, megosztani, címkézni, stb. lehet őket.

👁 Kommentelési lehetőség

Elképzelhető, hogy egyes analitikus rekordok, oldalalak, kigyűjtött tematikus válogatások (címkék), kivágatok, fotók akkora érdeklődést váltanak ki, hogy a használók hozzá szeretnének szólni az adott elemhez. Például egy korabeli május elsejei felvonulásról beszámoló cikkhez plusz információt tudnának hozzátenni az azon résztvevő emberek, ezt tudná biztosítani ez a funkció, azonban itt is szükséges az előzetes moderáció megteremtése, hogy ne lehessen teleszemetelni az adatbázist, mert a mai magyar internetvalóság azt bizonyítja, hogy szükség van az előzetes kontrollra. Ezt a feladatot el tudná látni az archívumot gondozó feldolgozó vagy a tájékoztató könyvtáros.

👁 OCR hibák javítása

Az automatikus karakterfelismerés minőségét nagyban befolyásolja az alapanyag minősége. Ez sokszor már a nyomtatott számban sem volt tökéletes, és a hiba a szkennelés során reprodukálódott. Becsléseink alapján az OCR hatásfoka a teljes adatbázisra vetítve eléri azért a 95%-ot. Ezt tovább lehetne javítani olyan funkció biztosításával, ahol az adatbázis használói (legyenek akár elkötelezett felhasználók, vagy gyakorló könyvtárosok, könyvtáros hallgatók) egy felhasználóbarát felületen javíthatnák a rendszerben az egyes lapképekhez tartozó indexállományt. A nemzetközi példánál bemutatott ausztrál rendszer tudja ezt a funkciót, és láthatóan nagy sikernek örvend használói körében.

👁 Címkézés

A tartalmi feltárást segítő funkció. Amit a weben címkének hívnak, sok esetben a könyvtárosok tárgyszónak nevezik, de nagyjából ugyanarról a dologról van szó. Amennyiben biztosítanánk a felhasználóink számára ezt a lehetőséget, akkor idővel akár komoly tematikus válogatások is készülhetnének az egyes különálló felhasználók címkéinek csoportosításával. Például ha tíz ember létrehoz egy-egy *Klauzál tér* címkét és hozzákapcsol egy-egy cikket, akkor létrejön egy *Klauzál tér* címkénk, amely mögött ott lesz a tíz kigyűjtött cikk.

👁 Tematikus cikkfeldolgozás

Hasonló, mint az előző pont, csak éppen kicsit más oldalról megközelítve. Például, ha valaki rászánja magát, akkor a teljes szövegű keresés segítségével kigyűjtheti, feldolgozhatja és címkézheti az összes Pick szalámigyárral kapcsolatos cikket. Így egyrészt létrejöhet egy *Pick* címke, amely mögött ott lesznek az ezzel a címkével rendelkező rekordok, illetve azt is látni kell, hogy ez a típusú funkció jóval szélesebb lehetőségeket biztosít, mint a sima címkézés, hiszen itt teljes kitöltött rekordok jönnek létre, amelyeknek csak egyik eleme a címke (tárgyszó).

👁 Felhasználói aktivitások nyomon követése

Egyrészt a felhasználók motiválása (toplisták), továbbá a moderáció és a párbeszéd lehetőségének megteremtése miatt volna szükség felhasználó-kezelésre. A Web2.0-ás interakciók során bevett gyakorlat, hogy az aktivitások regisztrációhoz vannak kötve, ez tulajdonképpen megkerülhetetlen a fent vázolt okok miatt. Ezért az itt összegyűjtött Web2.0-ás funkciók nagy részéhez előfeltétel volna ezen funkció biztosítása.

Széles körű megosztási lehetőségek beépítése. A szokásos „social”, közösségi funkciók és megosztási lehetőségek egyrészt a szolgáltatás reklámja miatt szükségesek, másrészt pedig azért, mert már annyira beépültek az internetes oldalakba, hogy a felhasználók elvárják jelenlétüket. Amennyiben a Web2-es lehetőségeket maradéktalanul ki akarjuk használni, akkor kívánatos lenne minden adatbáziselem (cikkre-

kord, oldal, címke) mellé odatenni a szokásos megosztási gombokat.

👁 Önálló Facebook oldal létrehozása

Végre egy olyan pont, amely nem igényel további teendőt, hiszen ez már a start idején is működött. Elsősorban a szolgáltatásról szóló hírek összegyűjtésére és Facebookos terjesztésére szolgál, másodsorban pedig önálló tartalmak posztolására (érdekes, vicces cikkek, évfordulók, stb.). Az intézményi Facebook oldalak mellett a külön Facebook oldal létrehozását indokolta többek között a három közreműködő szervezet megléte, illetve a brandképzés (DélmagyArchív) lehetősége.

👁 Fórum

A felvázolt kommentezés és a Facebook oldal hozzászólási lehetősége mellett nem biztos, hogy szükség van erre a funkcióra, de a Web2.0-ás megoldások teljességének igénye miatt szerepel a felsorolásban. A sokat emlegetett ausztrál példa esetében létezik ez a funkció, és a közreműködő felhasználók és a szolgáltatás üzemeltetői közötti kommunikációra szolgál. Fontos kiemelni, hogy moderációra természetesen ebben az esetben is szükség volna.

A DélmagyArchív jövője

A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtára és a Somogyi-könyvtár jóvoltából 2014. június 12-én elindult Magyarország első, teljes szövegűen kereshető, szabadon hozzáférhető napilaparchívuma, a DélmagyArchív.³⁷ A szélesebb olvasói kör elérésének szándéka miatt a projekt főbejárata a régiós internetes hírportálként üzemelő Délmagyar.hu alatt található, a www.delmagyar.hu/delmagyarchiv címen, azonban a professzionális felhasználók számára létezik egy másik bejárat is, többek között bővített keresési lehetőségekkel és egy más felülettel, ez a <http://dm.ek.szte.hu> webcímen keresztül érhető el.

A munka az archívum elindulása után sem állt meg, hiszen nagyon sok dolgunk van még. A szkennelési munkálatok 1980-ban járnak, több fronton is folyamatban van a cédulakatalógus-
ok átírása és betöltésük a rendszerbe (illetve a betöltött rekordok ellenőrzése és javítása). A rendszeren is csiszolni szeretnénk majd az első felhasználói tapasztalatok és többek között az előző részben vázolt Web 2.0-ás megoldások alapján.

A júniusi start után a következő szakaszt, amely az 1970-es szegedi nagy árvízig tart, év végén tervezzük átadni (hiszen ekkor lesz tízéves könyvtárunk új épülete, ezt pedig illik megünnepe-
nepelni).

Jegyzetek

1. Ősszel indul a Délmagyarország digitalizálása: 102 év, félmillió újságoldal, 2 millió adat – http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/osszel_indul_a_delmagyarorszag_digitalizalasa_102_ev_felmillio_ujsagoldal_2_millio_adat/2297207 [2014. ápr. 9.]
2. SÁNDOR Ákos: A Délmagyarország című napilap digitalizálása Szegeden, Networkshop 2014, Pécs, –http://videotorium.hu/hu/recordings/details/8481,A_Delmagyarorszag_cimu_napilap_digitalizalasa_Szegeden. [2014. okt. 6.]
3. Digitalizálás és elektronikus hozzáférés K2 Kísérleti műhely – <http://katalist-to-feed.blogspot.hu/2014/09/katalist-k2-meghivo.html> [2014. okt. 6.]
4. Digitalizálják a 100 éves Délmagyarországot – http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/digitalizaljak_a_100_eves_delmagyarorszagot/2214199 [2014. ápr. 9.]
5. Magyar Nagylexikon 9. kötet, Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1999, 500. p.
6. Könyvtárosok kézikönyve 1. kötet. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 182. p.
7. Index – Tudomány – Történelem – A nagy háború – <http://index.hu/tudomany/tortenelem/anagyhaboru> [2014. okt. 6.]
8. BUZINKAY Géza: Bulvárlapok a pesti utcán = Budapesti negyed. Lap a városról, 5. évf. 1997. 2–3. sz. (16–17.) sz. 31–44. p. – <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00014/buzinkay.htm> [2014. okt. 20.]
9. Országos Széchényi Könyvtár Születésnap Újság – http://www.oszk.hu/szulesnap/szines/sz_nyit.html [2014. okt. 6.]
10. Születésnap Újság Somogyi-könyvtár – <http://www.sk-szeged.hu/szulesnap-uj-sag> [2014. okt. 6.]
11. Crossoverek (újság) – <https://plus.google.com/photos/116472086794963776491/albums/5370865631009460305> [2014. okt. 06.]
12. The famous newspaper that was used in movies and TV shows for decades - <http://scinotions.com/2013/12/the-famous-newspaper-that-was-used-in-movies-and-tv-shows-for-decades> [2014. okt. 6.]
13. PÉLI Péter: Történelemhamisítás digitalizálással? A digitalizálás rejtett politikája <http://www.nyest.hu/hirek/a-digitalizalas-rejtett-politikaja> [2014. okt. 6.]
14. The unique challenges of newspaper digitization - <http://www.dlconsulting.com/digitization/the-unique-challenges-of-newspaper-digitization> [2014. okt. 6.]
15. Best Practices for Newspaper Digitization - http://www.library.illinois.edu/dcc/bestpractices/chapter_04_newspaperdigitization.html [2014. okt. 6.]
16. The National Digital Newspaper Program (NDNP) Technical Guidelines for Applicants - http://www.loc.gov/ndnp/guidelines/NDNP_201416TechNotes.pdf [2014. okt. 6.]
17. National Digital Newspaper Program Guidelines & Resources - <http://www.loc.gov/ndnp/guidelines> [2014. okt. 6.]
18. KING, Ed: The British Library newspaper collection and the British Newspaper Archive = Refer, vol. 29. 2013. no. 3. 33–36. p.
19. QUAM, Allison: How one library digitized its community's newspapers = American Libraries Magazine, vol. 42. 2011. no. 7–8. 40–41. p.
<http://www.americanlibrariesmagazine.org/article/how-one-library-digitized-its-community%E2%80%99s-newspapers> [2014. okt. 20.]
20. KOKAS Károly: A periodika-digitalizálás és online szolgáltatás mai gondolata és a szegedi SZTE Klebelsberg Könyvtár gyakorlata = Iskolakultúra, 2014. 3. sz. 84–94. p.
21. VEROSZTA Zsuzsanna: Kerekasztal-beszélgetés a digitalizációról, az emlékméntésről és az ezzel együtt járó szelekcióról. Interjúpartnereink: Biszak Sándor, Gárdos Judit, Ládi László, Mikó Zsuzsanna, Nagy Péter Tibor = Educatio, 22. évf. 2013. 3. sz. 405–412. p.
22. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00065/pdf/EPA01551_educatio_13_03_2013-3-teljes.pdf [2014. okt. 20.]
LANDGRAF, Greg: Google Discontinues Initiative to Digitize

- Newspapers' Archives = American Libraries, vol. 42. 2011. no. 7–8. 17. p.
<http://www.questia.com/magazine/1G1-264923163/google-discontinues-initiative-to-digitize-newspapers> [2014. okt. 20.]
23. Data Visualization: Journalism's Voyage West
http://www.stanford.edu/group/ruralwest/cgi-bin/drupal/visualizations/us_newspapers [2014. okt. 6.]
24. Purchase a Package and Register <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/account/register?countrykey=0&voucherclaimant=false&gift=false&nextpage=%2fpayments&rememberme=false&cookietracking=false&partnershipkey=0&newsletter=true®isterreason=none> [2014. okt. 6.]
25. Australian Newspaper Digitisation Program – <http://www.nla.gov.au/content/newspaper-digitisation-program> [2014. okt. 6.]
26. Australian Newspaper Plan – <http://www.nla.gov.au/australian-newspaper-plan> [2014. okt. 6.]
27. Indigo - <http://mekosztaly.oszk.hu/indigo/osszetettbev.php?ho1=nev&mit1=&muvelet1=and&hol2=projekt&mit2=V%C3%A1rosi+lapok&muvelet2=and&hol3=nev&mit3=&muvelet3=and&hol4=nev&mit4=&view=list&page=1&tab=all> [2014. okt. 6.]
28. Újságok 1956-ból – <http://mek.oszk.hu/kiallitas/1956/html/ujsgok.htm> [2014. okt. 6.]
29. BISZAK Sándor: Új dimenzió a tartalomszolgáltatásban (Arcanum Digitális Tudománytár 2, napilapok és 3D's történelmi térképek) – <http://www2.arcanum.hu/hirek/Biszak.ppsx> – [2014. okt. 6.]
30. Olvasson százéves napilapokat ingyen! - http://index.hu/tudomany/tortenelem/anagyhaboru/2014/06/27/indul_az_index_es_az_arcanum_egyuttmukodese [2014. okt. 6.]
31. Újságcikkek - <http://nyiracsadkonyvtar.hu/katalogusok/ujsgcikkek> [2014. okt. 6.]
32. E-könyvtár Szentes digitális helytörténeti gyűjtemény – <http://ekonyvtar.vksz.hu/jadox> [2014. máj. 2.]
33. Folyóiratdigitalizálás – <http://folyoiratok.nagykar.hu> [2014. okt. 6.]
34. Tegnap újság, Font.hu – <http://www.font.hu/b2/?cat=4> [2014. okt. 6.]
35. Hasznos mulatságok – <http://hasznosmulatsagok.blogspot.hu> [2014. okt. 6.]
36. KOKAS Károly: A periodika-digitalizálás és online szolgáltatás mai gondjai és a szegedi SZTE Klebelsberg Könyvtár gyakorlata = Iskolakultúra, 2014. 3. sz. 84–94. p.
37. Elkészült a Délmagyarország 1945 előtti lapszámainak digitális archívuma <http://www.hirado.hu/2014/06/12/elkeszulta-delmagyarorszag-1945-elotti-lapszamainak-digitalis-archivuma> - [2014. okt. 6.]

Beérkezett: 2014. október 6.

Könyvtár- és Információtudományi Tanszék Londonban – Mi ebben a meglepetés?

Könyvtár- és Információtudományi Tanszék

(<http://www.city.ac.uk/departments-library-information-science>) alakult

a City Egyetemen, Londonban. Elődje az egyetem Lyn Robinson és (főként) David Bawden nevével fémjelzett, nagynevű Információtudományi Tanszéke volt.

Továbbra is kapcsolódik hozzá az Információtudományi Központ (<http://www.city.ac.uk/departments-library-information-science/centre-for-information-science>) névre hallgató kutatóközpont.

Blogbejegyzésében (<http://theoccasionalinformationist.com/2014/11/19/on-being-library-and-information-science/>) Bawden arról ír, hogy több mint harminc évvel ezelőtt éppen a többi tanszéktől való különbözőségüket kívánták hangsúlyozni Információtudományi Tanszék elnevezéssel még akkor is, ha hallgatóik jelentős részben könyvtárosként helyezkedtek el. A mostani változtatás, vagyis a könyvtártudomány beemelésének több oka van. Miközben más intézmények az információtudományi jelleget hangsúlyozzák, sőt az iSchool nevet vették fel, a City oktatói megint csak különbözni kívánnak. A fő ok azonban az, hogy hisznek a könyvtárban.

(Koltay Tibor)

*Biblioterápiás foglalkozás a Bolyai János
Műszaki Szakközépiskola könyvtárában*

Hátrányos helyzetű középiskolások biblioterápiája

BÉRES Judit – SÓRON Ildikó – TEGZES Tünde – ZSIDAI Borbála

A háttér

Tanulmányunk három középiskola típus (szakiskola, szakközépiskola és gimnázium) hátrányos helyzetű tanulóinak tartott biblioterápiás foglalkozásaink tapasztalatait foglalja össze. Konkrét példákon keresztül mutatjuk be a középiskolásokkal végzett biblioterápiás munka kereteit, módszereit és sajátos kihívásait, az általános személyiségfejlesztést elősegítő olvasmányok kiválasztását, valamint a ráhangolódást segítő, önismeretet fejlesztő játékok, feladatok néhány lehetőségét. Táblázataink áttekintést nyújtanak az általunk alkalmazott művekről, valamint 1-től 5-ig terjedő skálán kapott értékkel érzékeltetjük, hogy miként fogadták az egyes szövegeket a diákok, mennyire tetszettek nekik, s arról is, hogy milyen terápiás hatást váltottak ki a szövegek a

gyakorlatban. A táblázatokban feltüntettük azt is, hogy milyen egyéb aktív terápiás módszereket, játékos-fejlesztő eszközöket vetettünk be a foglalkozások során.

Az egymástól térben és időben függetlenül, más társadalmi és pedagógiai közegben, eltérő adottságú és motiváltságú diákokkal megvalósított programjaink tapasztalatait azzal a szándékkal gyűjtöttük egybe, hogy útmutatást és ötleteket adjunk azoknak a könyvtáros, pedagógus és mentálhigiénés szakembereknek, akik a jövőben középiskolás célcsoportnak szánt biblioterápiás programokat terveznek.

A biblioterápiás foglalkozás mindig az adott célcsoport tagjainak hasonló problémáját megcélzó szöveg köré szerveződik. Noha a biblioterápia hagyományosan nem csak szépirodalmi szöve-

gekkel dolgozik, az általunk bemutatott esetekben szépirodalmi művek és műrészletek kerültek biblioterápiás célú felhasználásra, vagyis irodalomterápiáról beszélünk. Az irodalomterápiás foglalkozáson nem műelemzést végzünk, hanem olyan intenzív verbális-asszociatív munkát folytatunk, amely során a választott szöveg egzisztenciális témájához és érzelmi motívumaihoz a csoportvezető orientáló kérdései segítségével és spontán megbeszélés útján szabad asszociációkat társítunk. A szöveg által hívott témához kapcsolódóan megkíséréljük az előhívott sajátélmény megbeszélés útján való megdolgozását, hogy a résztvevők a csoport segítségével képessé váljanak a problémáik átdolgozására és belső erőforrásaik mozgósítására, s eljussanak egy önmagukról szóló, más módon nehezen elérhető tapasztalathoz, ami motorja lehet a személyiség és az életút pozitív irányú változásának. Az interaktív csoportmunka segíti a résztvevőket a mű és a beszélgetés témájához kapcsolódó érzéseik azonosításában és a saját viselkedésükre irányuló belátásban, ráébreszti őket a változashoz és problémamegoldáshoz szükséges egyéni tennivalóikra. Emellett alapvető a csoport érzelmi megtartó erejének megélése, az egymásba vetett bizalom és a megosztás lehetősége, egymás támogatása a másik meghallgatásával és a mondandójához fűzött megjegyzésekkel, ami csökkenti az izoláció érzését és a szorongást, növeli az empátiás készséget, mélyíti az emberismeretet, szélesíti a világlátást.¹

A szakirodalomban számos arról szóló összefoglalás ismeretes, hogy a biblioterápiás munka milyen szociális készségbeli és kognitív változásokat indukálhat az olvasókban. E változások között általában felsorolják az empátia növekedését, a pozitív attitűd és az új értékek iránti érdeklődés kialakulását, az alkalmazkodóképesség, a pozitív énkép, a tolerancia fejlődését, a proszociális viselkedés és az erkölcsi értékek felismerését, a kritikai gondolkodás, az érvelés és az önértékelés-önkritika fejlődését, az emberi viselkedés motívumaira való rálátás és a sokoldalú problémamegoldó képesség létrejöttét.²

Esetünkben, a középiskolások életkori sajátosságaiból fakadóan e fiatalok foglalkoztathatóságának,

megszólíthatóságának, aktív bevonhatóságának feltétele, hogy biblioterápiás munkánk során ne pusztán a szövegbefogadásra épülő receptív biblioterápiával, hanem minél gazdagabb eszköztárral dolgozzunk, s a közös olvasást előre megtervezett tevékenységek előzzék meg vagy kövessék. Ennek segítségével alkalmunk nyílik a csoport bizalmi, sajátélményt előhívó légkörének megteremtésére, azonosíthatjuk a résztvevők speciális szükségleteit, képet kaphatunk aktuális érdeklődésükről, valamint hozzásegíthetjük őket azokhoz a személyes felismerésekhez, amelyek az olvasmányok segítségével véghezvitt általános személyiségfejlesztés alapjai lehetnek. E célcsoport esetében az olvasást követő beszélgetésnek, szerepjátéknak és kreatív problémamegoldó feladatoknak együttesen tulajdoníthatjuk a biblioterápia sikerét.³ A gyermekeknek és fiataloknak címzett biblioterápiás foglalkozások tapasztalatait és az e célcsoportokkal kapcsolatos kutatási eredményeket bemutató nemzetközi szakirodalomban azt láthatjuk, hogy az iskolás korosztályoknál a biblioterapeuták általában a megértést, a hatékonyabb témafeldolgozást, a szereplőkkel való azonosulást segítő interaktív technikákat alkalmazzák, amilyen például a kreatív írás (pl. asszociációk és versírás önmagunkról), a művészeti technikák (pl. rajzolás, festés, kollázkészítés, fotó, film, zene), vagy a drámapedagógia (pl. szerepjáték, dramatizálás bábokkal, pantomim).⁴ A tanulmányunkban szereplő programok messzemenően igazolják ezt a módszertant, hiszen mindegyiknek integráns részei a hasonló aktivitások.

Itt bemutatott programjainkban azonosíthatóak olyan közös terápiás célkitűzések, amelyeket a középiskolás célkorosztály tekintetében általánosságban is érvényesnek tekinthetünk. Céljaink között szerepelt például az önismeret, a problémamegoldó képesség és a kreativitás fejlesztése, a pozitív önértékelés és az alkalmazkodóképesség javítása, valamint a szorongásoldás. Legfontosabb másodlagos célként az olvasás népszerűsítése, a beszéd-, kommunikációs és gondolkodási készségek javítása említhető.⁵

A biblioterápiás munkát szolgáló szövegek válogatásának fő kritériuma az volt, hogy alkal-

masak legyenek a középpontba helyezett terápiás értékek közvetítésére, segítsék az említett terápiás célok megvalósítását, vezessék el az olvasót fontos belátásokhoz, katalizálják a saját-élményt megmozgató beszélgetéseinket, s nem utolsósorban legyenek adekvátak a célcsoport életkori sajátosságaihoz és érzelmi érettségéhez, tárgyaljanak őket érintő és érdeklő problémákat, váltsanak ki belőlük érzelmi válaszokat, serkentsek őket a „bevonódásra”.⁶

A harmadik, speciális tényező, amellyel programjaink kidolgozásakor számolnunk kellett, hogy a résztvevő diákok hátrányos helyzetűek, vagyis mindennapi életükben az életminőségüket és iskolai sikerességüket, hovatovább a jövőbeni érvényesülési lehetőségeiket is negatívan befolyásoló hátrányok (pl. a mély szegénység miatti súlyos nélkülözés, az egészséges fejlődés feltételeit nem biztosító lakókörnyezet, a szülők alacsony iskolai végzettsége, munkanélkülisége stb.) állnak fenn. A hátrányos helyzetű fiatalok szocioemocionális szempontból különösen veszélyeztetettek és sebezhetőbbek a szociális és érzelmi problémákkal szemben (pl. negatív énkép, szorongás, depresszió, elhanyagolás, bántalmazás, esetleg árvaság miatt).⁷ Ez megkülönbözteti őket azoktól a fejlődéslélektani szempontból egészséges fiataloktól, akik „csak” a felnőtté válás nehéz, ám mindenkire jellemző problémáival küzdenek,⁸ s természetesen megkülönbözteti őket a súlyosabb mentális zavarral küzdő fiataloktól, akik speciális intézményes szakellátásra szorulnak, s akikkel – az ehhez szükséges szakmai kompetencia hiányában – itt bemutatott programjainkban nem foglalkoztunk.

A programjainkba bevont hátrányos helyzetű fiatalok esetében az iskolák pedagógiai munkájának és ehhez kapcsolódva a mi biblioterapiás foglalkozásainknak is van egy fontos közös célja: a hátrányok kompenzálása és az esélyek növelése a sikeresebb társadalmi integráció elősegítése érdekében – mindezek tehát fontos elemekkel egészítik ki a korábbiakban felsorolt terápiás céljainkat.

„Benned a Cél és nálad a Kulcs”

A Magyar Irodalomterápiás Társaság két egymást követő évben támogatást nyert a MOL Gyermekgyógyító programtól „*Benned a Cél és nálad a Kulcs*” címmel beadott pályázataival. A támogatás segítségével a 2012/2013-as tanévben hátrányos helyzetű diákok számára 14 alkalmas önismereti foglalkozássorozatot tartottunk. A heti 1,5 órás csoportülésekre a délutáni órákban, a Bolyai János Műszaki Szakközépiskola és Kollégium könyvtárában került sor, 16–17 éves fiúk önkéntes részvételével. Az ülések zárt csoportban zajlottak és a biblioterápia eszköztárával, *Sóron Ildikó* könyvtáros, biblioterapeuta, pedagógus és *Tegzes Tünde* magyartanár, mentálhigiénés szakember, biblioterapeuta koterápiájában valósultak meg.

Ezt követően a 2013/2014-es tanévben is indult egy 10 alkalmas önismereti céllal tartott biblioterapiás foglalkozássorozat a MOL Gyermekgyógyító program támogatásával. A biblioterapiás program helyszíne ezúttal a Bolyai Szakközépiskola kollégiuma volt, résztvevői az iskola 9–10. osztályos diákjai. A foglalkozások a tanulószoba idejére estek, ami néhol előnyt, néhol hátrányt jelentett.

Partnerintézményünk, a budapesti Bolyai János Műszaki Szakközépiskola és Kollégium tantesztülete küldetésnyilatkozatában kiemelte, hogy diákjai számára „*a szakemberképzés egyszerre jelenti az ismeretközvetítést, az önálló élethez való képességek kialakítását, (önálló ismeretszerzés, tájékozottság, felelősség, rugalmasság, igényesség saját és mások munkájával szemben) valamint az ember nevelését [...]*.” A teljesítményképes tudás mellett fontosnak tartják, hogy tanulók a mindennapi életben és a munkahelyen is jól alkalmazható képességekre, készségekre tegyenek szert, amelyek alkalmassá teszik őket a folyamatos önképzésre, a rugalmas alkalmazkodásra, a megszerzett ismeret sokoldalú, kreatív felhasználására. Több évre visszanyúló tapasztalataink szerint a fenti célok eléréséért mindent meg is tesznek, innovatív és újdonságokra nyitott a tanárok többsége. Így kaptunk lehetőséget arra, hogy tanórák keretében, kísér-

leti jelleggel feldolgozassunk irodalmi műveket biblioterápiás eszközökkel, kezdetben önkéntes alapon. Partnerintézményünk azt kérte, hogy a foglalkozásokon segítsük a diákokat önismertük, beszéd- és kommunikációs készségük, kreativitásuk fejlesztésében. Erősítsük meg az iskola törekvéseit abban, hogy diákjai megkedveljék az értékes szépirodalmi alkotásokat és élményként éljék meg azok olvasását, megérezve a művek egyénekre gyakorolt személyiségfejlesztő hatását. Teremtsük meg annak a lehetőségét, hogy a pályaválasztáshoz érkezve tudatosan választhassanak személyiségükhöz illő, érdeklődési körüknek és képességeiknek megfelelő továbbtanulási irányt, konkrét szakmát.

A csoportok hasonlóságai és különbségei, célkitűzések

Az első (2012/2013-as tanévben tartott) csoport esetében a legfőbb célkitűzés az volt, hogy a serdülőknek alkalmat teremtsünk lényeges, életkori feladataikból és sajátosságaikból adódó témák megbeszélésére, önismeretük fejlesztésére. Fontosnak éreztük a létrejött (kortárs) csoportban a kohézió és a bizalmi légkör megteremtését, valamint az egymásnak tett visszajelzések elősegítését. Folyamatosan figyeltünk arra, hogy biztosítsuk a kellő játékosságot, fenntartsuk a figyelmet és az érdeklődést.

A második csoportnál menet közben vált világossá, hogy a fenti célkitűzések és feladatok mellett szükséges a diákok kollégiumi beilleszkedésének és önállóságának segítése, a családtól való hirtelen leválás feldolgozásának támogatása.

Mindkét csoport esetében fontos szerepe volt a megelőzésnek is. Mivel hátrányos helyzetű diákokkal foglalkoztunk, körükben még nagyobb veszélyét láttuk a szorongásos betegségek, valamint a depresszió kialakulásának.⁹ Kovács Zsuzsanna pszichológus-biblioterapeuta, a program szakmai vezetője méréseket végzett ezzel kapcsolatban a csoportokban. Bár a kapott eredmények nem voltak relevánsak a minta kis száma miatt, nekünk fontos visszajelzéssel szolgáltak. A többségnél kimutatható volt a szorongás kis-

mértékű csökkenése és az önértékelés minimális javulása. (Igaz, ez utóbbira ellenpélda is akadt: az egyik fiatalembernél e területeken hanyatlás volt érzékelhető, de később kiderült, hogy a háttérben súlyos családi problémák befolyásolták negatív irányba az életérzését.)

Nehéz döntés elé kerültünk akkor is, amikor a csoportban egy erősen depresszióra hajló fiataleMBERRE AKADTUNK. Mivel az utóbbi időben drasztikusan leromlott az iskolai teljesítménye, konzultációra kértük az édesanyját, akivel megosztottuk aggodalmainkat, és javasoltunk nekik egy kamaszkorúakkal folytatott terápiák terén nagy tapasztalattal rendelkező intézményt. Az elmúlt év igazolt bennünket: a szakemberek irányításával folytatott több hónapos, kemény önismereti munka után egyértelmű javulás mutatkozott a fiataleMBER SZOCIÁLIS KAPCSOLATAIBAN és iskolai teljesítményében, és megnövekedett felelősségtudattal vette kézbe életének irányítását, illetve célokat tűzött ki maga elé.

Témák és alkalmazott művek

A témák kimunkálása mindkét év során részét képezte a pályázati előkészületeknek. Nagy gonddal, a serdülőkör sajátosságait és jellegzetes életkori feladatait figyelembe véve végeztük a fontos megbeszélnivalók összegyűjtését. Segítőségünkre volt a munkában *Bácskai Júlia Magánélettan II.* című könyve¹⁰ színes és releváns ötleteivel. Az általunk kidolgozott témák (ld. 1. táblázat) indukálták a konkrét műválasztást, amely részben az előkészületek szerint, részben menet közben és a csoport ismeretében, a diákok életkorát, érdeklődését figyelembe véve formálódott. A két foglalkozássorozat folyamán összesen húsz irodalmi művet alkalmaztunk. A táblázatban szereplő művek közül a félkövérrel jelletteket mindkét foglalkozássorozatban alkalmaztuk. E műveknél mindkét feldolgozás eredményét láthatják.

Mindegyik találkozást a ráhangolódást segítő, önismeretet fejlesztő játékkal vagy feladattal kezdtük. Ezekhez eszközül felhasználtunk társasjátékokat, puzzle-t, önismereti és bizalomfejlesztő feladatokat, sőt, plüssállatokat is. Na-

gyon kedveltek voltak a Dixit nevű társasjáték kártyái, melyek rendkívüli érzékenységgű, mély

szimbólumokkal megalkotott, művészi igényű színes képeket tartalmaznak.

Téma	Alkalmazott irodalmi mű	Egyéb alkalmazott eljárások	A mű fogadtatása	Hatékony-ság foka
			1-5	
Érték-térkép	Kosztolányi: Esti Kornél – IV. fejezet: A becsületes város	Térbeli, mozgásos feladatok, papírtekercses ismerkedő játék	4	5
Játszmák önmagunk vállalása	Váci Mihály: Mintha	Dixit társasjáték kártyalapjai	4	5
Felelősségvállalás, kötelességtudat	La Fontaine: A tücsök és a hangya, Hajnóczy Péter: A hangya és a tücsök	Dixit-kártyák, asszociációs kártyák Tik-tak Bum bombával	5	5
Jövőkép, pályaválasztás	Örkény: A magunk megvalósításának ...	Szülői tanácsok leírása nagy papírszalagokra	5	5
Életcélok, áldozathozatal, tanár- diák kapcsolat	Nick Homby: Fociláz - részlet, Darvasi László: A titokzatos világválogatott - részlet	Puzzle-kirakás 4 csoportban, Dixit- kártyák	3	4
Célok, küzdelem. kitartás, hit	Dino Buzzati Aki meg akart gyógyulni	Puzzle-kirakás 2 csoportban	4	5
Vágyak, tervek, álmok	Ady Endre: Álmodom...	„Identity” pszichológiai társasjáték kártyái	5	5
Család, szülő-gyermek kapcsolat, apakép	Örkény István: Nápolyi	Mi változott? játék, puzzle karácsonyfa díszítése	5	5
Tini-felnőtt kapcsolat, anya-gyerek kapcsolat	Nick Homby: Egy fiúról - részlet	„Én még soha” játék Dixit-kártyák	3	4
Kamaszkor, szülőről való leválás, anyakép	Tóth Erzsébet: Alvó fiú	Óriáspuzzle közösen Ágai Agnes: Kamaszságok	3	5
Másság, teljesség, apakép	Hrabal: A gyémánszemű	Térbeli mozgásos ismerkedő feladatok	4	5
Identitás-keresés, árnyék-személyiség	Kosztolányi Dezső: Esti Kornél I. fejezet - részletek	asszociációs feladatok	3	4
Személyiség felépítése, önismeret	Gárdonyi Géza: Történetem	Visszajelzés állatfigurákkal, kollázs	5	5
A személyiség nyitottsága, zártsága, bizalom, biztonság	Reményik Sándor: A kagyló	különböző kagylók asszociációs játék Tik-tak Bum bombával	5/3	5/4
Én-kép, másokra való odafigyelés	Örkény István: Ki látta	Mi változott? - játék	3	4
barátság, próbatételek, változás	Sylvia Plath: Beavatás	asszociációs szókérték Tik-tak Bummal	5/5	5/5
Agresszió, konfliktuskezelés	Ivo Andric: Aska és a farkas	Visszajelzés adása egymás számára állatfigurákkal	3	5
Boldogság-fogalom, ambivalencia	Kosztolányi Dezső: Boldog, szomorú dal	Tulajdonság-kártyák	4	5

1. táblázat

© *La Fontaine: A tücsök és a hangya, Hajnóczy Péter: A hangya és a tücsök*

La Fontaine és Hajnóczy Péter művének összevetésével a felelősségvállalás, kötelességteljesítés, hivatás és elköteleződés témakörét kíséreltük meg körbejárni. A feldolgozás kiscsoportos és nagycsoportos munka váltakozásával valósult meg. A résztvevők három csoportja ugyanazt a feladatot kapta: állítsák össze részletekből az eredeti La Fontaine-tanmese szövegét, melyet Rónay György fordításában adtunk meg, amit aztán nagycsoportos formában a mese tanulságainak megbeszélése követett. A Hajnóczy-novella befogadását a megváltozott címre vonatkozó kérdésekkel készítettük elő. A szöveg összeállítása ismét kiscsoportos feladat volt, azzal a kiegészítéssel, hogy a befejezést is a csoportoknak kellett kitalálniuk. Nagy többségüket váratlanul érte a novellában bekövetkező fordulat, csak néhányan vetítettek előre hasonló befejezést. A teljes csoportban folytatott beszélgetés a mese és a novella különbségeiről, tanulságairól indult, majd a fiatalok jövőképehez érkeztünk. Ezen a ponton heves viták alakultak ki, vajon érdemes-e a tehetségünket követni (a csoportban ezt a foci jelentette), vagy biztosabb megélhetést és nagyobb becsületet jelent a kemény fizikai munka.

© *Ágai Ágnes: Kamaszságok*

Ágai Ágnes verseskötetének egyes darabjai nagyon alkalmasak arra, hogy a képzeletet megmozgató, kiegészítést igénylő feladatokat alkossunk belőlük. De nemcsak a képzelet fejlesztésére alkalmazhatók, hanem arra is, hogy a rövid versekben felvetett, a kamaszokat érintő problémákra személyes véleményünkkel reflektálhassanak, s az így kapott megoldásokat egymás között megbeszéljék, értékeljék, így járva körül a versben érintett problémát, gondolatot. Így ezek a rövid kis versek a beszélgetések elkezdéséhez, lezárásához, vagy akár különböző beszélgetés-egységek összekötéséhez járulhatnak hatékonyan hozzá. Az alábbi versrészletet kapták meg a diákok befejezésre:

„Nem szeretem azokat a felnőtteket,
akik úgy kezelik a kamaszkort,
mint.....”

Példák az általuk adott válaszokra: „egy kiképzőtábor”, „egy viccet”, „egy problémát”, „egy betegséget” stb. Az eredeti vers így fejeződik be: „...mint egy lábon kihordott gyermekbetegséget.” A példákban érzékelhető, hogy a fiúk élénk fantáziával, a probléma lényegét érintő megoldásokkal álltak elő.

© *Sylvia Plath: Beavatás*

A novellát a két csoportnál más-más eszközökkel készítettük elő. Az elsőben asszociációs kártyákat (pl. beavatás, lázadás, tartozni valahová, személyiség) húztunk a diákokkal, s a szavakról beugró asszociációkat a Tik-Tak Boom társasjáték bombájának átadásával együtt gyorsan kellett kimondaniuk. A kollégiumi csoport feladata viszont az volt, hogy találjanak ki próbatételeket a kollégiumba érkező következő évfolyam számára. A csoport tagjai nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a feladatba, és a következő próbatételeket találták ki: „nem szabad aludniuk; tiszteletet kell mutatniuk a felsőbb évesekkel szemben; folyamatosan „fárasztaniuk” kell a tanárokat; „szívatni” kell a szobában lakó leggyengébb láncszemet; az első héten tilos elektronikai eszközt használni (ezt az ötletet a többiek drámaian élték meg, a lehető legsúlyosabbnak tartották az összes próbatétel között); le kell írniuk, hogy milyen az ideális család; próbatételeket kell kidolgozniuk az utánuk következőknek” (az utóbbi kettőt egy halk szavú, finom humorú fiú javasolta, némi ironikus jelzéssel felénk, ami persze, mindkettőnknek jólesett).

Mindkét feladat alkalmas volt arra, hogy a témát (a zárt csoport előnyei és hátrányai, a befogadás, a barátság, a változás) előkészítse.

A műről folytatott beszélgetés során igyekeztünk személyesebb mederbe terelni a beszélgetést. A kérdések sorrendje a következőképp alakult: *Melyik próbatételenn vennél részt szívesen? Hogy valósítanád meg? Miből épül fel a személyiség? Mi a véleményed a változásról? Látsz magad körül példákat erre? Milyennek képzeled magad öt év múlva?*

A két csoport eltérően reagált a műre és az általa felvetett témákra. Az idősebb, könyvtári csoport a változás témáját kérdés nélkül is felvetette, és

alaposan körüljárta. Volt elképzelésük a jövőjükéről, és maguk körül is figyeltek a változásra, amire az élet és a személyiség alakulásának velejárójaként tekintettek. A fiatalabb diákokból álló kollégiumi csoport a jelen idő síkjában tudott csak saját értékpreferenciáiról és személyiségéről beszélni.

© *Vámos Miklós: Gombóc*

Ennél a novellánál azt a módszert választottuk, hogy a művet három részletben, fokozatosan mutattuk be a diákoknak. Az első részlet megismerése után a párkapcsolati szál nyomán indultunk el, a tragikus vég ismeretében a feladat az volt, hogy találják ki, mi történhetett a valóságban, mi idézhette elő a szomorú befejezést. Elképzeléseiket szóban ismertették, többen folytatták, kiegészítették csoporttársaik ötleteit. Majd megismerkedtünk a második részlettel, melyet (hogy izgalmasabb legyen) egy félbehagyott mondat zárt le. Ezt az író által elkezdett mondatot – valójában gondolatsort – kellett most már papírra vetve befejezniük. Itt tehát mindenkinek önálló, egyedi változata született. Mindközben a történetet kerekre is kellett zárniuk, azaz mindannak az ismeretében, amit megtudtak eddig a történetből, az általuk vélt, hiányzó eseményekkel ki kellett egészíteniük, s teljessé kellett tenni a történetet (a végkifejletet a novella menet közben „elárulta”, tehát a végpont mindenki számára adott volt). Meglepetésünkre többen nagyon közel kerültek az eredeti alkotáshoz, s a fordulópontokban hasonlóan ítélték meg a szereplők helyzetét. Végezetül megismerhették az írói megoldást, melyben több diák befejezése visszaköszönt, s ez önbizalmat, örömet adott számukra. A novella szereplői izgalmas személyiségek, melyekről szinte mindenkinek eszébe juthatott egy közeli-távoli ismerős, rokon. A felismerés ereje eközben igen jótékonyan hat a személyiségre.

© *Dino Buzzati: Aki meg akart gyógyulni*

Ezt a foglalkozást egy játékkal kezdtük, melynek célja egyrészt a csoportos munka örömének a megérezése volt, valamint szeretnénk volna meg tapasztaltatni velük azt az érzést, amikor vala-

milyen élethelyzetben a hiánnyal szembesülnek. Ehhez két doboz puzzle-t választottunk eszközül, s fele-fele arányban két részre választottuk a csoportot. Időre ment a játék, a puzzle-k azonos nehézségi fokúak voltak, de nem azonosak. A diákok nem tudták, hogy mindkét dobozból hiányzik egy-egy elem, s így semmiképp sem lehet ténylegesen befejezni a képet. A reakciók a két csoport részéről eltérőek voltak. Az egyik csoportban egy fiú azonnal megoldást keresett és talált is: egy papírlapot rakott a kép alá és berajzolta a hiányzó képdarabkát, s elégedetten hátra is dőlt. A másik csoport megélte, hogy nem teljes a mű, egy darabig tűnődtek, majd beletörődtek a hiányba, s elfogadták az így született alkotásukat. A feladat segítette a novella hangulatára való ráhangolódást.

A novellát két részletben dolgoztuk fel. Az érdekes, egzotikus történet lekötötte a fiatalokat, és nagy fantáziával gondolták el a folytatást és befejezést. A mű témája sok szálon futó beszélgetésre adott lehetőséget. Mit kezdjen egy tökéletességre törekvő ember, ha a tökéletességtől egy rendkívüli félelemmel és megvetéssel övezett betegség, a lepra megfosztja? Beilleszkedjünk-e mindenáron, találhatunk-e barátokra, szövetségeseinkre egy tőlünk nagyon távolálló és lehangoló közegben? Rövid távra vagy hosszú távra érdemes terveznünk, megéri-e (és meddig) a lemondás és áldozathozatal a cél érdekében...? Egy tanulságos kérdést elevenítenénk fel a beszélgetésből: *Hogy viselkednél egy olyan közösségben, ahol kényszerűen vagy összezárva emberekkel, és úgy érzed, nem tartozol közéjük (pl. rossz munkahely, börtön stb.)?* A mű legfőbb nehézségét abban láttuk, hogy nem tartalmaz feloldást. Ez megterhelővé teszi az egyéni feloldozást, ezért az egy-két évvel fiatalabbakból álló csoportban nem alkalmaztuk a novellát.

© *Gárdonyi Géza: Történetem*

A művet bevezető feladattal azt szeretnénk volna elérni, hogy a csoport tagjai nyíltan beszélhessenek arról, mit tudnak a többiekről, mennyire ismerik társaikat. A feladat az volt, hogy olyan plüssállatot ajándékozzanak egy csoporttársuknak, amelyet a leginkább rá jellemzőnek véltek,

s ezt egy pozitív üzenet formájában ki is kellett nyilvánítaniuk.

Saját magukat *Gárdonyi Géza Történetem* című versének a mintájára valamilyen állatként kellett megjeleníteni. A vers általunk dőlt betűvel szedett sorai hiányoztak, ezt kellett kiegészíteniük az aktív biblioterápiás feladatban:

*„Az Úr bement a gyűrőműhelyébe.
- Ma csinálók - mond - egy pár állatot:
Kell egy bagoly, egy tigris és egy bárány,
meg egy tiúcsók.*

És hozzá is fogott.

*De mert kevés volt éppen az agyag,
apró lett némely nagynak szánt alak.
- Ej, - szólt bosszúsan, - máma rossz napom
van,
nem is vagyok a jóhangulatomban.*

*És összegyúrva a négy alakot,
belőlük gyorsan engem alkotott.”*

Így lett belőlük medvéből és gepárdból gyúrt, pávából, lazacból, bikából összerakott fiatalember. Az egyik diák, bár megnevezett három állatot, melyekkel hasonlóságot érez, ragaszkodott emellett az ember-részhez is.

Ezt a módszertanilag változatos foglalkozást kollázs-készítés zárta. Az alkotásoknak a serdülők az *Ilyen vagyok, Ilyen leszek* cím variációit adták.

A program értékelése

A diákok mindkét csoportban kitöltöttek egy kérdőívet az utolsó foglalkozáson, amelyben értékelték a foglalkozások hangulatát és hasznosságát az önismeret szempontjából. A kérdőívet *Ruszhly Geraldine* biblioterapeuta állította össze. Az első csoportban a résztvevők 60%-a jelezte, hogy máskor is részt venne ilyen jellegű foglalkozásokon, és csak 10% jelentette ki, hogy nem. 70%-uk különböző okokból hasznosnak ítélte a foglalkozásokat (pl. jobban megismert másokat, sok érdekes gondolatot hallott, nagyfokú kreativitást élt meg, közelebb került az irodalomhoz). Önismereti szempontból a csoport fele jelezte, hogy fejlődést tapasztalt önmagán, és a diákok 80%-a gondolta úgy, hogy az olvasottak megbeszélése általában véve hasznos egy szöveg elolvasása után.

A második csoportunkban a résztvevők fele válaszolta, hogy máskor is részt venne ilyen jellegű tréningen. Bár különböző okokból, de valamennyien hasznosnak ítélték a foglalkozásokat: pl. „sokat beszélgettünk”, „sokat olvastunk” mondták többen. Mások csapatépítő jellegűnek érezték a foglalkozásokat, és volt, aki úgy jellemezte a közös munkát: „hogy segítette a kibontakozásukat”. Önismereti szempontból a csoport 25%-a említette, hogy fejlődést tapasztalt önmagán. A diákok háromnegyede szerint az olvasottak megbeszélése általában véve hasznos egy szöveg elolvasása után.

A kérdőívet – az előző év tapasztalatai alapján – kibővítettük két fontos szemponttal. A műveket tételesen felsoroltuk, hogy a diákok könnyebben felidézhesék, melyik mű tetszett nekik. (Előző évben is rákérdeztünk, hogy melyik olvasmány tetszett nekik, de pusztá emlékezetből kevesebb válasz érkezett.) Az eredmény azt mutatta, hogy a 16 műből volt, akinek valamennyi tetszett, akadt olyan, akinek kettő híján az összes, de legkevesebb 6 művet mindegyik résztvevő megjelölt. Arra is rákérdeztünk, a tárgyalt témák közül mely témákkal foglalkoztak volna szívük szerint bővebben: Legtöbb válaszban a pályaválasztás és a kreativitás szerepelt, a csoport felénél az igazság-hazugság, a családi (szülő-gyerek) kapcsolatok valamint a személyiség és a párválasztás kérdése, majd egy főnél a felnőtté válás került megjelölésre. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy az általunk választott témák többségét a serdülők nagyon fontosnak ítélték. Ez hasznos visszajelzés számunkra, ami segít finomítani a hangsúlyokat, hogy mely kérdésekkel is foglalkozzunk még többet egy következő foglalkozás-sorozaton a 15–16 éves korosztály esetén.

A második csoport számára összeállított kiértékelő lapban arra is rákérdeztünk, mennyire terhelte meg őket a foglalkozás időben, illetve lelkileg. Időtartamában csak egy diák érezte megterhelőnek, lelkileg egyiküket sem terhelte túl. Ez fontos volt számunkra, mert így biztosak lehettünk abban, hogy a fejlesztő biblioterápia céljait és kereteit nem léptük túl.

A könyv a képzelet játszótere

A pécsi Dél-dunántúli Regionális Tudásközpontban (a továbbiakban Tudásközpont) működő Csorba Győző Könyvtár és a Leőwey Klára Gimnázium együttműködésében a TÁMOP 3.2.4.A-11/1 Tudásdepó Expressz *A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében* című pályázat keretében valósult meg „*A könyv a képzelet játszótere*” biblioterápiás programsorozat, amely lehetőséget teremtett arra, hogy három iskolában biblioterápiás foglalkozásokat szervezzünk szociálisan vagy mentálisan hátrányos helyzetű gyermekek és fiatalok számára. A pályázat írásakor arra a három iskolára (Leőwey Gimnázium, Gandhi Gimnázium, Éltés Mátyás Gyógypedagógiai Intézmény) esett a választás, amelyek máskor is szívesen működtek együtt a megyei-városi könyvtárakkal. A Leőwey Gimnázium Pécs egyik legjobb nevű középiskolája, a Gandhi Gimnáziumba elsősorban a tehetséges roma fiatalok járnak és az Éltés Mátyás Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény szakiskolájában a speciális nevelést-oktatást igénylő tanulókkal foglalkoznak. A továbbiakban a Leőwey Gimnáziumban megvalósított biblioterápiás csoport tapasztalatait foglaljuk össze.

A könyvtár és az iskola együttműködési megállapodásának aláírása után az iskolaigazgató javaslatára tájékoztató körlevelet küldtünk a tervezett biblioterápiás programról az intézményben dolgozó magyartanároknak, osztályfőnököknek, az iskolapszichológusnak és a szabadidő-szervezőnek, s arra kértük őket, irányítsák az újonnan induló biblioterápiás csoportba azokat a diákokat, akiknek erre szüksége lehet. A levélre érkezett gyér reakciókból arra lehetett következtetni, hogy a pedagógusok vajmi keveset tudnak a biblioterápia mibenlétéről és alkalmazásának lehetőségeiről, hasznáról. Az első reakciónk az volt, hogy szeretnék integráltan kezelni az iskola hátrányos helyzetű diákjait, nem kell azoknak terápia!

A körlevélben megfogalmazott kérdésünkre az egész iskolából összesen tíz önkéntes résztvevőt

sikerült verbuválni (egy 17 éves fiút és kilenc 15–16 éves lányt). A lányok az iskola azon hátrányos helyzetű tanulói közül kerültek ki, akik az országos Arany János Tehetséggondozó Program (a továbbiakban: AJTP) osztályába járnak. Az AJTP az esélyteremtő tehetséggondozásról szól, a jó képességű, de szociokulturális hátrányokkal küzdő középiskoláskorúak szintre hozó modellje, amely lehetőséget ad a sikeres tanulás és a későbbi érvényesülés megalapozására, a személyiség- és készségfejlesztésre, a tehetség kibontakoztatására.

A fejlesztő biblioterápia tehetséges diákoknál való alkalmazását azért is szorgalmazzák, mivel segítheti őket abban, hogy megoldják személyes, tanulási és/vagy előmeneteli problémáikat. Segít felszabadítani az érzelmeket, új irányokat találni az életben, új társas érintkezési formákat kialakítani.¹¹ Mindez maximálisan illeszkedik a hátrányos helyzetű tehetséges diákokat felkaroló AJTP kiemelt céljaihoz, melyek között hangsúlyosan szerepel a hátrányos szociális, kulturális, gazdasági háttérrel rendelkező szülők gyermekeinek egyenlő esélyeket biztosító nevelési-oktatási és támogatási rendszer kialakítása, megfelelő feltételek teremtése a versenyképes tudás megszerzéséhez, valamint a tehetséggondozás, a személyiség- és képességfejlesztés. Az ötéves program kiemelten kezeli azoknak a szociális és pedagógiai feladatoknak a megoldását, amelyekkel a tanulók hozott hátrányainak eredményes megszüntetését segítik. A hátránykompenzációt szolgáló pszichológiai feladatok jellemzően nemcsak az iskolai tanórai kereteken belül valósulnak meg (pl. az Arany János-i blokk önismeret/drámapedagógia tantárgyi programjában), hanem tanórán kívüli iskolai (pl. egyéni és csoportos foglalkozások pszichológussal) vagy kollégiumi (pl. egyéni és csoportos mentálhigiénés foglalkozások) terepen véghezvitt szabadidő eltöltést segítő szakkörökön is. Az AJTP tantervek speciális, tréning jellegű foglalkozásokat is tartalmaznak a retorikától a kreatív íráson át a kutatói gyakorlat elsajátításáig, a reális énkép kialakításától a helyes pályaválasztást elősegítő pályaaorientációs foglalkozásokig vagy a kommunikációs és konfliktuskezelő tréningekig.

Ezek között természetes helyet lehetett találni a biblioterápiás foglalkozásoknak, amelyek a tanórán kívüli kollégiumi szabadidő eltöltés blokk mentálhigiénés sávjába illeszkedtek.¹²

Az AJTP diákjai az iskolába való felvételin és a későbbiekben is több alkalommal pedagógiai és pszichológiai méréseken esnek át. A pszichológiai méréseket a Debreceni Egyetem Pedagógiai Pszichológiai Tanszéke végzi, ők dolgozták ki a hazai viszonyokra alkalmazott vizsgálati módszereket és az eredmények feldolgozásához szükséges metodológiai és technikai apparátust. E mérések a nemzetközileg elfogadott Renzulli-modellre épülő személyiségtesztből állnak, amelyek közül a motivációra, az énképre és a szorongásra vonatkozó teszteket egy iskolapszichológus kolléga közreműködésével biblioterápiás programunk indulásakor is alkalmaztuk, a számunkra még ismeretlen diákok motivációs rendszerének és személyiségének mélyre ható, koncentrált megismerését segítő előzetes tájékozódás céljából, valamint a diákok számára személyesen is aktuális és fontos biblioterápiás témák, olvasmányok körülhatárolása érdekében.

A Renzulli-modell kapcsán érdemes megjegyeznünk, hogy annak tehetség-konceptója az átlag feletti általános képességeket, az átlagot meghaladó speciális képességeket, a kreativitást és a feladat iránti elkötelezettséget emeli ki. Mindezek ismeretében előre meg lehetett becsülni, hogy milyen minőségű együttműködésben, milyen szintű, mennyire összetett munkában és szövegekben gondolkodjunk egy AJTP-s biblioterápiás program során. A foglalkozások is igazolták, hogy a biblioterápiás munka szempontjából különösen hasznosak és előrevivőek az olyan átlag feletti általános képességek, mint a magas szintű elvont gondolkodás, az átlagosnál fejlettebb gondolkodási és anyanyelvi képességek, vagy a hatékony információfeldolgozási stratégiák, és jól hasznosíthatóak a kreativitás olyan elemei is, mint az eredetiség, az ötletgazdagság, a fejlett asszociációs képesség, a problémaérzékenység és a többszempontúság.¹³ Természetesen a biblioterápia feladatai között szerepel mindezek fejlesztése is, de a tehetség

ges diákoknál eleve erősebbek e területek, tehát más alapról indulunk, mint például a gyengébb képességű szakiskolás vagy szakközépiskolás diákok esetében, s inkább lehet fókuszálni a hátrányos helyzetből adódó szocioemocionális veszélyeztetettség kompenzációjára és az önértékesítésre, a képesség tevésre, a belső erőforrások mozgósítására.

A biblioterápiás foglalkozásokra zárt kiscsoportban, 2012 decemberétől havonta egyszer másfél órán át, összesen hat alkalommal került sor *Béres Judit* magyartanár, könyvtáros, biblioterapeuta vezetésével. A program eredetileg tervezett ideális hossza tizenkét alkalom lett volna, de a pályázat keretei csak fele ennyi foglalkozás megtartását engedték. A foglalkozások helyszínét eredetileg a Tudásközpont épületébe terveztük azzal a szándékkal, hogy megismertessük és olvasóként odaszoktassuk a könyvtárba a fiatalokat. A Tudásközpont a 2010-ben felújított Zsolnay Kulturális Negyed közvetlen közelében van, a kollégiumtól gyalogosan hosszabb sétával vagy busszal közelíthető meg, de azt gondoltuk, hogy 15–17 éves fiataloknak nem jelenthet gondot egy ilyen távon való önálló közlekedés, s valószínűleg szívesen is jönnek el a város új, modern könyvtárába. Az első alkalom után azonban kiderült, hogy a programban részt vevő fiatalok számára korántsem olyan vonzó ez a helyszín, mint hittük, és kíséret nélkül, önszántából a csoport nehezen jut el külső helyszínre. Mivel e probléma megoldásában az iskolai szabadidő-szervező és a kollégiumi nevelők sem tudtak segíteni, a kollégák javaslatára a harmadik alkalomtól „házhoz ment” a biblioterapeuta a gimnázium épületébe, s az ottani hangulatos klubszobában tartottuk meg a foglalkozásokat. Ez a helyszín jó választásnak bizonyult, a diákok otthonosabban, fesztelenebbül érezték ott magukat, és szívesebben eljöttek.

Minden foglalkozás önismereti, kreatív írásos bemelegítő gyakorlattal kezdődött, amit a csoporttagok rendkívül élveztek, szívesen aktivizálódtak, s láthatóan üdítően hatottak rájuk a játékos-kreatív feladatok. A kreatív írás és a gondolkodási készségek direkt fejlesztésének gyakorlata sajnos a legtöbb iskola tantervéből

hiányzik, s bár az AJTP kereteiben elvileg van lehetőség ezekkel a technikákkal ismerkedni, a diákok számára az újdonság erejével hatott ez a foglalkozásforma. Az önismeretet fejlesztő kreatív írásos feladatok és az önálló gondolkodási készségeket fejlesztő strukturált feladatok kialakítását *Samu Ágnes* és *Robert Fisher* könyve segítette.¹⁴ E könyvek azért hasznosak a biblioterapeuta számára, mert gyakorlataik a tanórákon megszokott munkamódszerektől eltérően teret adnak az egyéniség kibontakozásának, a személyes hangú, sajátélményű megnyilatkozásnak, az önismeret, a pozitív önértékelés és a szociális készségek fejlesztésének, amelyek mindegyike fontos eleme a biblioterápiás munkának. A két könyv írásgyakorlatai és feladatai az írás, az olvasás és a beszéd segítségével, minimális eszközapparátussal, a diákok kreativitására és önkifejezési igényére alapozva fejlesztik a személyiséget, a kommunikációs és szociális készségeket, méghozzá úgy, hogy a diákok eközben felszabadult és változatos örömeiket lelik az alkotásban és a játékban, nem utolsósorban pedig intellektuális és emocionális élményekhez jutnak. Ebből kiindulva minden biblioterápiás foglalkozásunk tartalmazott valamilyen kreatív írásos feladatot.

Munka a csoportban

© *Pilinszky János: Hitünk titkairól*

Az induló csoportban az első alkalommal ismerkedésképpen kreatív írásos feladattal dolgoztunk, öt szabad asszociációt kellett írni önmagunkról, majd öt olyan jellemzőt, ahogyan mások láthatnak minket. Házi feladatként sor került a személyiségtesztek egyéni kitöltésére, amelyeket be kellett adni a következő alkalommal. December lévén a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó beszélgetés alapjául Pilinszkytól vettünk elő néhány gyönyörű és közismert sort a *Hitünk titkai* című esszéből. Pilinszky ebben az írásában az adventről mint a várakozás és hazatalálás ünnepéről ír. A szöveg által hívott témák az igazi otthon és önmagunk megtalálása, a türelem, a várakozni tudás tanulása, a megadatott értékek megbecsülése, a fontos kapcsolatokért

és a céljainkért való napi cselekvés és felelősségvállalás. Mivel a leendő csoport lány tagjai mindjárt az első alkalomra nem jöttek el, egyéni biblioterápiás foglalkozást tartottunk az egyetlen fiúval, ami nagyon hasznosnak bizonyult.

A fiú egy harmadik nevelőszüleinél élő, mindenhol kidobott, elárult, elhagyott, s mindezek ellenére komoly énerővel, pozitív ember- és világszemlélettel, nagyszabású jövőre irányuló tervekkel rendelkező, tehetséges, érzékeny, derűs személyiségű roma fiatal. A szöveg kapcsán arról kezdett beszélni, hogy neki nem tetszik, mert nagyon rossz emlékeket hív, az otthontalanság alapélményét idézi fel benne, mert sokáig nem sikerült hazatérnie, hazatalálnia. Korábbi nevelőszülei nem támogatták a tanulásban való törekvéseit sem, miközben számára mindig az iskolai közeg volt az, ahol igazán önmaga tudott lenni, és mindig nagyon jól tanult. Ez a fiú, aki gyermekként sosem élhette meg, mit jelent egy érzelmileg megtartó, támogató, szeretetteljes családi közegben karácsonyt várni, érthetően nem tudott pozitív olvasatról beszámolni. Mégis igazán személyes és mély beszélgetést tudtunk folytatni az általa fölvetett témákról, amelyekkel muszáj, bár kellemetlen szembesülni. A foglalkozássorozat legvégén, amikor a csoportvezetőnek szóló visszajelzést írták a kilépőkártyájukra, a fiú ezt a szöveget és alkalmat jelölte meg kedvenceként: „Az volt a legjobb élményem, amikor az első biblioterápián egy jót beszélgettem veled.” A későbbiekben ő volt a csoport húzóereje, facilitáló tagja és pozitív példaképe, az egyetlen, aki egy alkalmat sem mulasztott el, és akinek a kreatív értelmezésére, érzékeny hozzászólásaira mindig lehetett számítani.

© *Lotilko szárnyai (tunguz népmese)*

A második alkalommal megérkezett az egész csoport, így bemutatkozásképpen ismét eljártunk az önjellemzős kreatív írásos feladattal, és házi feladatként mindenkinek ki kellett töltenie a személyiségtesztekét. A tunguz népmesével való munka ötletét a *Mosoly Alapítvány* hasonló című kötete és a benne foglalt esettanulmány adta, amely szerint a mesét igen széles körben, 6–18 éves korosztályig alkalmazták

neuropszichiátriai, onkológiai, hematológiai betegségekkel küzdő, kórházban fekvő gyermekeknél és kamaszoknál.¹⁵ Ez a szöveg igen alkalmas arra, hogy a nehéz helyzetben lévők megküzdési stratégiáiról, a bennünk lévő belső erőforrások, jó adottságok feltárásáról és intenzív fejlesztéséről, az önerőből való önérvényesítés lehetőségeiről indítsunk beszélgetést.

Amikor a csoport meghallotta, hogy mesével fogunk dolgozni, kisebb ellenállást lehetett érzékelni, mondván, hogy ez egy „dedós” műfaj. Aztán a csoporttagok maguk is meglepődtek, hogy érzelmileg mennyire megérintette őket Lotilko története, és nem várt módon elgondolkodtatta őket saját léthelyzetükön, előbbre jutásukkal kapcsolatos terveiken, lehetőségeiken. Mély, sajátélményt megmozgató beszélgetést tudunk folytatni a szárnyaink építéséről, a szabadság mibenlétéről, az önmegvalósításról, a tehetség kibontakoztatásáról, az önerőből való fölállásról nehéz élethelyzetekben, és természetesen azokról a körülményekről és személyekről, akik segíthetik vagy gátolhatják mindezt.

A csoport végén többen láthatóan csodálkoztak saját bevonódásukon, és azon, hogy mennyire mást kaptak, mint amit az átlagos magyarórának elképzelt foglalkozástól vártak. Volt, aki úgy fogalmazott, hogy „ez nem lesz sétagalopp”, mert megértette, hogy itt intenzív és nehéz önismereti munka folyik majd.

☉ *Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel*

Látva a csoport kiváló olvasási és szövegértési készségeit, valamint az intenzívebb önismereti munkára való nyitottságát, a harmadik alkalommal egy hosszabb és összetettebb szöveggel próbálkoztunk.

Bemelegítő kreatív írásos feladatként *Ágai Ágnes Kamaszságok* és *Volt* című szövegei alapján kellett a diákoknak magukról hasonlókat írni. Az önkifejező alkotás folyamatának megélése és az eredmény felolvasása földerítette a csoportot, oldotta a megnyilatkozással kapcsolatos gátlásokat, segítette, hogy a csoporttagok jobban megismerjék egymást, így előkészítette a terepet a Karinthy-novellával való munkához.

A novella alaphelyzete (melyben a 26 éves elbeszélő találkozik 17–18 éves önmagával, aki kíméletlenül számon kéri rajta megvalósulatlan álmait) könnyen bevonódásra készítette a diákokat, akik szívesen fantáziáltak azon, hogy mit kezdenének egy hasonló szituációban a 8–9 évvel fiatalabb önmagukkal. Mindenkinek meg kellett fogalmaznia néhány konkrét üzenetet, amelyet személyes párbeszédben vagy levélben, videóban egykori önmagának címezne. A többség a prevencióra helyezte a hangsúlyt, s nem annyira a számvetésre vagy számonkérésre pl. megmondaná önmagának, mire és kire figyeljen oda jobban, a következmények ismeretében mit tegyen és mit ne, illetve hogyan éljen túl nehézségeket vagy álljon ki önmagáért a későbbi boldogulás érdekében. Ez a feladat sikeres volt, mert lehetővé tette a saját viselkedésre való rálátás fejlődését, motiválta a belátást és az új célok kitűzését, arra készítetett, hogy tudatosan monitorozzuk késztetéseinket, vágyainkat és elköteleződéseinket. A beszélgetés második szakaszában, az önismeret és realitásérzék célzott fejlesztése érdekében sorra vettük, hogy a jövőre vonatkozó álmai tükrében ki miben érzi magát jónak és miben lehetne jobb, napi szinten mit kell tennie a céljai megvalósítása érdekében, illetve kiktől kaphat erőt és támogatást a korlátozó körülmények ellenére. Ez a témakör ráirányította a figyelmet az életünk jobbra fordításáért való tudatos felelősségvállalás és önálló cselekvés fontosságára.

☉ *Lázár Ervin: A kalapba zárt lány*

A negyedik alkalom önismereti bemelegítő játéka során *Erdős Virág Hazudós meséjét* olvastuk el, majd néhány percben mindenkinek ehhez hasonló, reklámszövegszerű önjellemzést kellett írnia. Az önmagunkról való versírás már egyáltalán nem tűnt lehetetlennek, a minta ismeretében és a korábbi gyakorlásnak köszönhetően nem keltett szorongást, hanem sorjáztak az önironikus ötletek, amelyeket a gazdáik szívesen osztottak meg. Akadt persze olyan is, aki nagyon jó és mély dolgokat írt magáról, mégsem akarta fölolvasni, csak a csoportvezetőnek adta oda a művét csoport végén.

Lázár Ervin szimbólumokban gazdag „felnőtt meséje” egészen más típusú szöveg volt, mint amit addig ismertek tőle a diákok, ezért nagy meglepetést okozott és intenzív érzelmi választokat váltott ki. Könnyen eljutottunk addig, hogy mindenki a maga életére és útkeresésére vonatkoztassa a történet szimbólumait, számba véve, hogy számára mi a kő, a forrás, a kalap. A hátrányos helyzet, az érzelmileg és fizikailag megtartó, támogató közeg sérülése vagy hiánya, a bántalmazó vagy elhanyagoló családtagok könnyen azonosíthatóak voltak a mesében föl-tűnő akadályokkal. Az olvasatok között fölvetődött a megváltoztathatatlan rossz (pl. bántalmazás, árvaság, hátrányos helyzet) elfogadásának a képessége, a kiútkereséshez és kitöréshez szükséges optimizmus, belső erőforrások és előbbrevivő, támogató kapcsolatok fontossága is.

© *Tóth Krisztina: A lélek megatest*

A kortárs irodalommal való munka létjogosultságát az ötödik alkalom tökéletesen alátámasztotta: talán ez volt az a nyelvi közeg és világ, amely a résztvevő diákok számára a legothonosabbnak bizonyult. Nyitásnak *Varró Dániel* sms-formátumú szerelmes verseit vettük elő a *Szívdezzszert* című kötetből, s azok mintájára kellett önmagunkról, léthelyzetünkről, pillanatnyi érzéseinkről, hangulatainkról szóló rövid üzeneteket írni.

A napi biblioterápiás olvasmány *Tóth Krisztina* tárcanovellája volt, amely az önismeret és önbecsülés fejlődését, a pozitív önkép alakulását, az énkép és énídeál témáját járja körül. Minden csoporttag föl tudott idézni hasonló történeteket a saját példaképeiről és az önbecsülési küzdelmeiről, igaz, fele annyi év távlatából, mint az elbeszélő esetében. Az idősebbek arról számoltak be, hogy ők, akár a novella hősnője, egyre inkább önmagukra szeretnének hasonlítani, kezdenek tisztába kerülni az értékeikkel és a hibáikkal, kezdenek rájönni, miben volna szükség a fejlődésre, változásra, mert van elképzelésük arról, miért fontos ez a jövő szempontjából. Többek között az ezekre irányuló belátásban tudta őket segíteni a biblioterápiás munka. A csoport fiatalabb tagjainak érthetően kevésbé volt még

rálátása a személyiségében zajló változásokra, értékpreferenciáit erősen meghatározták a jelen ifjúsági trendjei, a kortárscsoport példái, hatásai, s nem a jövőre irányuláson volt bennük a hangsúly. Számukra azért volt fontos a biblioterápia, mert fölkellette az önismereti igényüket, általa kezdtek tudatosabban odafigyelni saját személyiségjegyeikre, a bennük zajló változásokra és a külvilág visszajelzéseire.

© *Márai Sándor: A boldogságról / Weöres Sándor: Szembe-fordított tükrök*

Az utolsó alkalommal a csoport lezárása következett, így már nem terveztünk hosszabb szöveggel való foglalatalkodást, hanem a csoportmunka tanulságainak, fontos élményeinek, hozadékainak az összegzésére készültünk, amihez *Galuska László Pál* fejlesztő mintaprogramja adta az alapötletet.¹⁶ Bemelegítő önismereti játékként a Johari-ablakkal dolgoztunk, ami visszacsatolási lehetőséget jelentett az első alkalom bemutatkozó önismereti játékhöz (öt jellemző, ahogy magamat látom, és öt, ahogy mások látnak). A Johari-ablak két fő kiterjedést ad meg az egyén számára saját énjének megértéséhez, főként a pozitív tulajdonságok megerősítése révén: a viselkedés és stílus azon aspektusait foglalja össze, amelyek az „Én” számára tudottak, másrészt azokat mutatja meg, amelyek azoknak ismertek, akikkel az egyén kapcsolatban áll. A játék során egyértelművé vált, hogy a kezdetekhez képest a diákok sokkal jobban rálátnak saját viselkedésükre és személyiségjegyeikre, illetve mások reakcióit és működését is képesek jobban megérteni.

Márai és Weöres szövegének közös elolvasása után a diákok két fontos tanulságra terelték a szót: Az első, hogy ne csak gyűjtögetssük a boldogság vélt kellékeit (ahogy családunk és környezetünk felnőtt tagjaitól látjuk), miközben nem éljük meg a fontos pillanatokat, elfelejtünk boldognak lenni. A másik fontos felismerés, hogy feltörekvő céljaink eléréséhez bennünk van a létra – belső kincseink fölfedezése, az önismereti igény és az ebben való fejlődés oda vezethet, hogy képessé válunk az önerőből való előrejutásra.

Az alkalom záró gyakorlata egy kilépőkártya kitöltése volt, amelyen a résztvevők visszajelzést adhattak arról, hogy melyik mű tetszett a legjobban és legkevésbé, mi volt a legjobb és legrosszabb élményük, s miben látják saját változásukat a foglalkozássorozat végére. A 15–16 évesek legkedveltebb szövege a *Lotilko szárnyai* volt, mert a mese segítségével rájöttek arra, milyen fontosak a saját szárnyak, és hogy épp hol tartanak a szárnyaik elkészítésében. Az egyik lány *A kalapba zárt lány* meséjét jelölte meg kedvenceként, mert közel állt a lelkivilágához és szimbólumai megragadták a fantáziáját. A csoport legidősebb, 17 éves fiú tagja *Márai* szövegét választotta kedvencének, mert sok pozitívum és igazság volt benne, ugyanakkor nem tudott azonosulni Lotilko történetével, kevés pozitív élményt váltott ki belőle. Az olvasott szövegek kedveltségi indexe természetesen torzképet mutat, hiszen mindenki csak azon alkalmak műveiről tudott nyilatkozni, amelyeken jelen volt. A sok hiányzás miatt a legtöbbet említett művek egybeesnek azon alkalmak olvasmányaival, amikor a legtöbb csoporttag jelen tudott lenni. Másrészről, a csoportvezető tapasztalata szerint, messze nem csak azok a művek voltak hatásosak a biblioterápiás munka és a terápiás célok szempontjából, amelyek a legkedveltebb szövegek lettek. *Pilinszky* például meg sem említődött, pedig a vers hatására igen termékeny beszélgetés bontakozott ki az első alkalommal. Ugyanez mondható el a kortárs irodalmi szövegekről, de akár *Karinthy*ről is.

A legjobb élmények megjelölésekor a többségnek jó volt megtapasztalnia, hogy nincs egyedül a nehéz sorsával és másoknak is vannak hasonló problémái, amelyekre megoldási mintákat láttak egymás hozzászólásai és az olvasott szövegek által. Kiemelték, hogy jó volt őszintén, bizalmasan beszélgetni, és nem is gondolták magukról, hogy ennyire meg tudnak nyílni mások előtt. A csoport egyetlen fiú tagja az első alkalmat kedvelte a legjobban, mert egyéni biblioterápiát folytattunk és egy jót beszélgettünk, amit nem zavart a lányok szertelensége és éretlensége. Ehhez kapcsolódóan egyedül ő jelölt meg rossz élményt: a lányok sok hiányzását. Ráértett arra,

hogy mennyire bomlasztotta a csoportot a tagok kiszámíthatatlan részvétele, s hogy mennyivel többet is hozhatott volna a közös munka, ha mindenki hajlandó tisztességesen és kitartóan kivenni a részét belőle.

A csoport tagjai abban egyetértettek, hogy saját maguk változásának mibenlétét az önismeret és mások megértésének a fejlődésében látták, rájöttek több előrevivő és hátráltató tulajdonságukra, és figyelmesebbek lettek a dolgok jó és rossz oldalának sokoldalúbb szemléletében. Miután mindezt leírták, mindenki megosztotta, mi volt számára a csoport legfontosabb hozadéka. Legvégül a csoportvezető minden tagnak egy-egy könyvet osztott ki emlékül, a legtöbbet járó, legaktívabb csoporttagnak pedig különdíjként még egy könyv járt – ez volt egyben a projektgazda könyvtár ajándéka is a programjában részt vevőknek.

A program értékelése

A csoport első egy-két alkalmán a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a diákok nehezen vonatkoztattak el a tantermi helyzettől, mindenképpen pedagógusnak tekintették a biblioterapeutát. Ez eleinte megnehezítette a bizalmi légkör kialakítását, az érzelmek megosztását és a bátor önkifejezést. Az hozott javulást, amikor a diákok kérésére a csoportvezető is osztott meg sajátélményt, illetve amikor mintát láttak tőle és egymástól az őszinte megnyilatkozásra. Fontos tapasztalat volt a csoporttagok számára a terápiás csoport interaktív, diszkurzív munkaformája, a témák személyes tartalmú, sajátélményt megmozgató megbeszélésére való lehetőség, ami jelentősen előremozdította őket az önismereti munkában és a pozitív célokra irányulásban. Talán a diákok iskolai szocializációjából fakadt, hogy nehéz volt számukra a sajátélmény megosztása, mivel nincsenek hozzászokva, hogy a személyes véleményükre, élményeikre, gondolataikra bárki is kíváncsi. Ebből következett, hogy hiába volt meglepően jó szövegértésük és elvont gondolkodásuk, hiába tudtak ügyesen dolgozni az összetettebb jelentésrétegekkel bíró szövegekkel is, az egyéni

olvasat megformálásában, a saját vélemény és érv kifejtésében gyakorlatlannak bizonyultak. A csoport egyetlen fiú tagjának nehéz dolga volt minden tekintetben, ő volt az egyetlen felelősségteljes, facilitáló tagja a csoportnak, akit láthatóan zavart a többiek gyakori szertelensége, céltalansága, de általában a 15–16–17 évesek közti személyiségfejlődésbeli különbségek is nehezítették a dolgunkat.

Nehézséget jelentett a folyamatos csoportmunkában való tapasztalatlanság, a szétszórtság, az elköteleződés és a felelősségvállalás hiánya okozta sok hiányzás. Voltak, akik bár önként jöttek el a csoportra, ellenálltak a „pszichoanalízisnek”, nem értették meg, hogy annyit vesznek ki pozitív hozadékként ezekből az alkalmakból, amennyit bele is tesznek, amennyit hajlandóak dolgozni önmagukon, önmagukért: nem végeztek el a házinak kiadott alkotómunkát, nem töltötték ki a tesztek, vagy csak egyetlen foglalkozáson jelentek meg. Nem nehéz belátni, hogy a részvételnek ilyen formán semmi értelme. A hiányzások miatt nem tudott kialakulni mindenkiben a személyes felelősségvállalás a csoportért, amihez valószínűleg több időre, hosszabb programra is szükség lett volna, nem pusztán fél évre, hat alkalomra.

Az olvasásra nevelés kérdéséhez, a diákok spontán „irodalmi” érdeklődéséről döbbenetes tapasztalatot hozott, amikor a kezdetekkor kiderült, mi is az, amit a divat és a kortársak hatására nagyon szeretnének elolvasni a 15 és 16 éves lányok: ponyva- és pornóregények sora (pl. Szép álmokat, Billy; A szürke ötven árnyalata; Nedves tájak). Állítólag minden diáktárs ezeket olvassa könyvben vagy számítógépre letöltve. Amikor a csoportvezető segíteni akart nekik beiratkozni a nagykönyvtárba, ami életkoruknál fogva nem ment könnyen, ezeket kérték maguknak kikölcsönözni. Az esetet négy szemközt megbeszéltük, azt mondták, tudják, hogy némelyik „igen felkavaró” könyv, „sőt, mind a három elég elvont és kemény könyv”, de amikor elbeszélgettünk arról, hogy valójában miről szólnak, belátták, hogy a biblioterápiás csoport nem az a hely, ahol ezeket az olvasmányokat fogják a kezükbe adni.

A szövegekkel való munka során a mesék és a kortárs magyar irodalom hozta a legjobb eredményeket, a klasszikus irodalommal való munka kevésbé váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem ösztönözte olyan intenzíven a csoportmunkát és az egyéni belátásokat. A diákok nagyon ügyesen és szívesen vettek részt az aktív terápiás (pl. kreatív írásos) feladatok megoldásában, mert azok kikapcsolták, szórakoztatták, ugyanakkor pedig fejlesztették és elgondolkodtatták őket. Összességében elmondható, s a diákok visszajelzése is megerősítették, hogy hasznos volt a program, a csoporttagok szívesen vennének részt a jövőben hasonló foglalkozásokon, illetve folytatnák a megkezdett önismereti munkát.

Könyvpatika

A várapalotai Várkerti Szakiskolában Könyvpatika címmel indultak biblioterápiás foglalkozások Zsidai Borbála könyvtáros, biblioterapeuta, szakoktató csoportvezetésével. A foglalkozásoknak helyet adó iskola egy több mint húszéves múlttal rendelkező intézmény, amely alapításakor a perifériára szorult tizenéveseknek kívánt utat mutatni. A szakiskolába főleg hátrányos helyzetű, gyakran túlkoros tanulók járnak, akiket egyéb szakképző intézményekből már elbocsájtottak. A tanulók szociokulturális, családi hátterét vizsgálva elmondható, hogy magas a csonka családban élők, a félárva száma, többen élnek nevelőszülőknél és viszonylag sokan érkeznek lakásotthonokból. Magas a sajátos nevelési igényű (SNI-s) tanulók száma, főleg diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia miatt, de van néhány enyhén értelmi fogyatékos diák is, akik előtte speciális általános iskolában tanultak. Nagyon sok gyerek él rossz szociális körülmények között, komfortos vagy komfort nélküli lakásban, a tanulók között előfordul hajléktalan is. Gyakori devianciák a bűnözés (lopás, bolti lopás, betöréses lopás), a droghasználat, a dohányzók száma rendkívül magas, jellemző még az alkoholfogyasztás, a zaklatás, a könnyű testi sértés. Minden évben előfordul egy-két kihordott terhesség is.

A 2012/2013-as tanévben Zsidai Borbála szak-

oktatóként dolgozott az intézményben, heti 11 órában tanított a szociális ápoló és gondozó képzésen ápolástan gyakorlatot, szociális munkát és egészségügyi ismereteket. A legtöbb órája a 11. évfolyammal volt, akik jól összeszokott, jó humorú, kedves, segítőkész, elfogadó társaság. Ezért esett rájuk a választás szeptember végén, amikor az órarend is megszilárdult és a tananyag is jobban átláthatóvá vált, így a diákok az ápolástan gyakorlat és a szociális munka tanórák terhére részt vehettek biblioterápiás foglalkozásokon. Erre azért is volt lehetőség, mert a biblioterápia céljai és az ápolástan, valamint a szociális munka tananyag szerint elsajátítandó készségek, képességek, tudás nagyon közel állnak egymáshoz, sok esetben fedik egymást. A tagintézmény vezetőjétől kapott engedély értelmében október közepén el is indulhattak a foglalkozások.

Az ülésekre kéthetente/háromhetente került sor 90 percben, a szakiskola demonstrációs termében. Mindig az aktuális ülésen beszéltük meg a következő ülés időpontját, mert az iskolai szünetek, programok sokszor beleszóltak a tervbe, s előfordult, hogy a rendszeres kétheti/háromheti találkozás későbbre csúszott. Októbertől ápriliséig összesen kilenc foglalkozást tartottunk meg.

A biblioterápiás munka félig zárt kiscsoportban valósult meg. Zárt volt annyiban, hogy a tagjai a 11. osztályban tanuló diákokból álltak, nyitott annyiban, hogy amikor új tanuló érkezett az osztályba, az automatikusan a csoport tagjává vált. A csoportba való bekerülés egyetlen feltétele csupán az volt, hogy az illető a 11. osztályba járjon, bár ez sem teljesen igaz esetükben. A csoport hét fővel indult, majd decemberben érkezett egy új osztálytárs. A kilencedik fő nem is volt tagja az osztálynak, de mégis sok időt töltött velük. A csoport mind az életkort (17 és 22 év közöttiek), mind a nemzet tekintve (öt lány és négy fiú) heterogén. Tehát a csoport olyan serdülőköl és fiatal felnőttekből állt, akik között a különbség nem haladta meg az öt évet. Ez ideálisnak mondható, mert így a megértésben mutatkozó különbségek nem voltak túl nagyok.

A csoporttagok legtöbbször a következő prob-

lémák fordultak elő: többségük anamnézisében megtalálható a válás, a családi életforma felbomlása, a félárvaság, némelyek értelmi fejlődése nem megfelelő, kevés szeretetet, megértést, törődést kaptak a családjukban, deviáns családtagokkal, kusza családi kapcsolatokkal, anyagi nehézségekkel küzdenek, rossz kapcsolatuk van a családtagokkal, érzelmi életük fejlődése sérült, káros szenvedélyeik alakultak ki (dohányzás, alkohol, drog), elégtelen szorongáscsökkentő technikákkal rendelkeznek, önkifejezésük nem megfelelő.

A program célkitűzései

A Könyvpatika biblioterápiás foglalkozásai empátiára, türelemre, toleranciára tanítottak, mindenfajta tantermi helyzetre emlékeztető célzott nevelés nélkül, csupán a csoportdinamika hatásának engedve. Felszínre kerültek a résztvevők problémái (pl. önismeret, beilleszkedés, tanulás, szerelem, interperszonális kapcsolatok, barátság, pályaválasztás, életút, érvényesülés). A művek kiválasztásánál fontos szempont volt ezeknek a problémáknak az érintése. Elsősorban olyan művekkel dolgoztak, amelyek felhívták a figyelmet a szereplők és az olvasók közötti hasonlóságokra, amelyek segítettek felismerni, meghatározni, kifejezni és kezelni az érzelmeket, segítettek az esetleges problémák kezelésében és mindezek mellett még szórakoztatóak is voltak. Fontos, hogy a biblioterápiás foglalkozásokon a diákok elsősorban olyan művekkel ismerkedhettek meg, amelyek nem szerves részei az iskolai tananyagnak. A művek feldolgozása nem iskolai elemző módon történt, hanem élményszerűen, szabad beszélgetés formájában, ahol mindenki elmondhatta saját élményeit, mindenki véleménye számított, és nem volt olyan, hogy rossz válasz. Egy-egy foglalkozáson az adott műben felmerülő problémák hatékonyabb feldolgozása érdekében, másféle művészetterápiás technikákat is bevontak, például dramatizálás, rajzolás, kézműves játékok, filmvetítés.

A szakiskolás csoporttagok sajátosságainak figyelembevételével, a foglalkozások legfőbb céljait a csoporttagokkal közösen a következőkben

határoztuk meg: a problémamegoldó képesség és a kreativitás fejlesztése, a kooperációs és kommunikációs képesség fejlesztése, az önbizalom, önismeret erősítése, új felismerések szerzése, kielégítő társas kapcsolatok létrehozásának segítése, az empátia, motiváció, teljesítőképesség növelése, a csapatmunka iránti fogékonyság fejlesztése, szociális kapcsolatok erősítése, egyéni jövőkép kialakításának segítése, szorongás- és stresszoldás, szórakoztatás, az olvasási vágy, az irodalmi művek iránti érdeklődés felkeltése.

A foglalkozások általános menete

A foglalkozások tematikusak voltak, mindig a diákokat érintő, az ő élethelyzetükből adódó téma került terítékre. A témát és a műveket a csoportvezető választotta ki, de volt olyan foglalkozás, amely előtt kikérte a diákok véleményét. Szigorúan előre nem került megtervezésre, hogy melyik foglalkozáson pontosan melyik művet fogja tárgyalni a csoport. A csoportvezető több témához többféle művet, többféle műfajból válogatott össze, és próbálta a diákok aktuális érzelmi állapotához vagy egy-egy eseményhez igazítani a foglalkozásokat.

Valamennyi foglalkozás a következő menetrend szerint épült fel: az előkészítő szakaszban a csoport berendezte a termet, a csoportvezető köszöntötte a résztvevőket és ismertette a foglalkozás menetét, átismételték a szabályokat. A bemelegítés mindig két részből állt: egy hangulathőmérőzésből (e kognitív viselkedésterápiás technika szerint a csoporttagnak egytől tízig terjedő skálán meg kellett becsülnie aktuális hangulatát), és abból, hogy mindenkinek el kellett

mondania, az előző foglalkozás óta milyen pozitív dolgok történtek vele. Ezután következett a bevezető (mozgásos, memória, asszociációs) játék, ami a csoportmunka elindítását, a témára való ráhangolódást segítette. A foglalkozás nagy részét a biblioterápiás szakasz tette ki. A kiválasztott mű megnevezésekor nem mindig hangzott el a szerző neve és a cím, a műfaj viszont mindig. A választott művet általában a csoportvezető olvasta fel, de előfordult, hogy egy csoporttag, valamint az is, hogy az adott szöveget felvételről hallgattuk meg. A munkaszakaszban történt a mű által kiváltott gondolatok, érzelmek megbeszélése. A hangsúly főleg az egyéni élmények, emlékek, példák megfogalmazásán volt. Itt különböző feladatok, más aktív terápiás eszközök is bevonásra kerülnek, például kreatív írás, rajz, film. Ezek alkalmazásával mozgósítani lehetett érzelmileg is a résztvevőket, oldódtak az ellenállások, mélyült a megértésük. A foglalkozás végén sor került a legfontosabb megállapítások, felszínre került témák rövid összefoglalására, amelynek segítségével a csoport visszajelzést kapott és így képessé vált a hallottak és a megélték integrálására. A lezáró szakaszt visszajelző körrel indítottuk, melynek során a csoporttagoknak lehetőségük volt észrevételek, kérdések, problémák megfogalmazására. A cél az volt, hogy senki se menjen el zaklatottan. Végül újra hangulathőmérőzés következett, amellyel össze lehetett hasonlítani, változott-e és milyen mértékben a csoporttagok hangulata.

A táblázat a foglalkozásokon alkalmazott olvasmányokat és kiegészítő feladatokat mutatja be, valamint a szövegek népszerűségét és az általuk kiváltott hatást.

Téma	Alkalmazott irodalmi mű	Egyéb alkalmazott eljárások	A mű fogadta-tása	Hatékony-ság foka
			1-5	
Barátság, fiú-lány barátság, legjobb barát	Lázár Ervin: A nagy-ravagyó feketeterítő	ismerkedős játék, bizalom játék	5	4
Szülő-gyerek kapcsolat, elvárások, kötelességtudat	Slawomir Mrozek: Az őrangyal	mozgásos feladatok	4	5

Téma	Alkalmazott irodalmi mű	Egyéb alkalmazott eljárások	A mű fogadta-tása	Haté-konyság foka
			1-5	
Énkép, önértékelés, milyennek látom magamat, milyennek látnak mások	Szabó Lőrinc: Szamártóvis	asszociációs játék, rajzolás (házi feladatként)	5	5
Önmeghatározás, önjellemzés, önértékelés	Erdős Virág: Hazudós mese	Kreatív írás (versírás)	5	5
Kapcsolat másokkal, férfi-nő kapcsolat, odafigyelés a másikra, elhagyás, veszteség	Örkény István: Ki látta?	Kreatív írás (hirdetés írása)	5	5
Erőforrások az életünkben, saját út megtalálása, szabadság, küzdés	Lotilkó szárnyai	Asszociációs játék, rajzolás (házi feladatként), relaxáció	5	5
Szerelem, szerelemgyűlölet, önfeladás, ambivalenci a kapcsolatban	Szabó Lőrinc: Semmiért egészen	Mi történhetett? játék	3	4
Hit, transzcendencia, csodák az életünkben	Lázár Ervin: Foci	kiegészítő játék, relaxáció	4	4
Problémahelyzetek felismerése, több szempontból való megközelítése, nézőpontváltás, előítéletek, empátia	Akutagava: A bozótmedyben	Ki a gyilkos? játék	3	4
Életcélok, tervek, jövőkép, továbbtanulás, megelégedettség	Heinrich Böll: Beszélgetés a tengerparton	Kreatív írás feladat (fogalmazás írása „Milyen lesz egy napom 10 év múlva”)	5	5

Hatások, eredmények

Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé a kilenc alkalomból álló foglalkozássorozat részletes ismertetését, a következőkben csak a legfontosabb eredményeket foglaljuk össze. Annak érdekében, hogy a csoportfoglalkozások céljainak megvalósulása mérhető legyen, a csoportfoglalkozások előtt és az utolsó foglalkozás

után valamennyi résztvevőnek ki kellett töltenie egy-egy, az interszónális készségekkel és az énképpel-testképpel foglalkozó kérdőívet. A cél annak a megfigyelése volt, hogy a foglalkozássorozat ideje alatt történtek-e változások ezeken a területeken a csoporttagoknál. Ez a két kérdőív nem mutatja meg teljes mértékben azt, hogy a biblioterápiás programnak sikerült-e elérnie a kitűzött célokat, ezért kiadásra került egy

kérdőív is, amelynek segítségével a résztvevők értékelhették a foglalkozásokat, a bennük lezajlott változásokat, a csoportvezető munkáját, és javaslatokat tehettek változtatásokra. Fontos ez a visszajelzési mód, hogy a csoportvezető tisztában legyen a tagok foglalkozásokról alkotott véleményével, s ebből következtetéseket tudjon levonni, illetve azért is, hogy ennek segítségével finomítani, javítani lehessen a továbbiakban nyújtott biblioterápiás szolgáltatást.

A foglalkozásokon részt vevő csoport viszonylag jól összeszokott, egymást régebb óta ismerő társaság. A csoporttagok elfogadták a csoportot és egymást. A csoportkohézió viszonylag erős volt, de annyira mégsem, hogy a tagok ne érveltek volna erőteljesen saját álláspontjuk mellett. Több alkalommal is előfordult, hogy egy-egy csoporttag meggyőzte a többieket az igazáról. A célokat, csoportszabályokat közösen fogalmaztuk meg. A csoporttagok ezekkel az elvárásokkal viszonylag könnyen tudtak azonosulni, a folyamat során a csoport értékeit saját normáiknak és értékeiknek érezték. Ezt bizonyítja az is, hogy az értékelő kérdőívekben a nyolc főből hat azt jelölte meg, hogy a „játékszabályokat” betartja. A csoportból többen küzdenek alacsony önértékeléssel, ami a foglalkozások során is megmutatkozott, leginkább azoknál a feladatoknál, amelyeknél önmagukról kellett írni, önmagukat kellett bemutatni, valamilyen virággal, madárral azonosulni. Önmagukkal való elégedetlenségüket bizonyítja az énképpel való elégetettséget vizsgáló kérdőív eredménye is. A csoport énképpel való elégetettsége átlaga 3,16, ez a nagy átlaghoz (3,57) képest alacsonyabb, ami jelentősnek mondható. A csoporttagok leginkább a tapasztaltságukat, művészi képességeiket, önkifejezési képességüket, közkedveltségüket, önbizalmukat értékelték alacsony osztályzatokkal. Az eredmény a második mérésnél 3,3 volt. Ez az első méréshez képest 0,14-al nőtt, ami pozitív, de még így sem éri el az átlagot. Az önértékelés, önbizalom javítására, fejlesztésére a továbbiakban nagyobb figyelmet kell szentelni, annak ellenére, hogy kismértékű javulás már itt is elindult.

A csoporttagok testképükkel, testi adottságaikkal sokkal inkább elégedettek voltak. A serdülőkör

az ideál-keresés kora. Különlegesnek szeretnék magukat mutatni, nem szeretnék hétköznapiak lenni, hétköznapiak látszani. Ezt különböző kulturális jelekkel, identitáskellékekkel is igyekeznek kifejezésre juttatni, mint például öltözködés, frizura, dohányzás. Az identitás változását ezeknek az identitáskellékeknek a változásai, változtatásai (pl. extravagáns haj, ruha, piercing, tetoválás) jól mutatják. A csoporttagok belső bizonytalanságukat, alacsony önértékelésüket, önbizalomhiányukat próbálják a külsőségek, testi adottságok hangsúlyozásával kompenzálni. Szinte mindenkire jellemző volt, hogy a kinézetét kiemelten fontosnak tartja, hiszen ők is ezt nézik meg leginkább egy másik emberen, mint ahogy a *Ki látta?* című egyperces feldolgozásánál is kiderült.

A foglalkozásokat értékelő kérdőíven a csoporttagoknak különböző állításokat kellett megjelölniük aszerint, hogy az adott állítás rájuk nézve igaz, nem teljesen igaz, vagy nem igaz. Az önértékelésre, önismeretre vonatkozó állítások közül magukra nézve leginkább a következőket tekintették igaznak: tisztábban látom a jó és a rossz tulajdonságaimat, tudatosítottam, hogy számomra mi ad erőt, kevesebbet aggódom amiatt, hogy mások mit gondolnak rólam, nem ítélek előre, jobban tisztába kerültem a céljaimmal.

Összességében elmondható, hogy a csoporttagok önismerete fejlődött, önbizalmuk, ha kismértékben is, de erősödött. Természetesen ezen a téren még van fejleszteni való, de megállapíthatjuk, hogy az önértékeléssel, önbizalommal kapcsolatos célkitűzéseket, ha nem is teljes mértékben, de sikerült teljesíteni. A tesztek, kérdőívek kitöltését természetesen nagymértékben befolyásolja a kitöltők éppen aktuális lelki, testi állapota, a két mérés között bekövetkezett változások is. Mégis valószínű, hogy a javulást mutató eredményekhez a csoporttal végzett biblioterápiának is köze van.

Terápiás célként fogalmaztuk meg az empátiás készség fejlesztését is. Az empátia történetekkel kiválóan fejleszthető. Csupán a „*mit tennél te a szereplő helyében*” típusú kérdéssel, a másik pozíciójának, logikájának átvétele és átgondolása révén is mozgásba hozhatjuk az empátiás

erőt. A csoportmódszerek, a csoportos foglalkozások még inkább alkalmasak az empátia mélyítésére.

Az értékelő kérdőívben az empátiával kapcsolatos állítások közül rájuk nézve legjellemzőbbként a következőket jelölték be: jobban bele tudok helyezkedni a másik ember bőrébe, megértőbb vagyok másokkal, több nézőpontból vizsgálom meg a dolgokat.

A terápiás célok közül a legszembevetőbb javulás az interperszonális kapcsolatok, problémamegoldó képességek, problémamegoldó gondolkodás, szociális kapcsolatok erősítése terén mutatkozott. A kérdőíveket értékelve megállapítható, hogy minden csoportagnál változás figyelhető meg szinte valamennyi készségterületen. Ezek a változások többnyire pozitívak, tehát, ahol eddig azt jelölte be a kitöltő, hogy kevesebbet (K) vagy többet (T) kellene csinálnia, ott most rendben (R) jelölés található. A legkevesebb változás az érzelmi szituációkkal való szembenézésnél és vállalásuknál volt.

Terápiás célként tűztük ki még az olvasás iránti vágy felébresztését, fokozását is. E tekintetben a diákok visszajelzése az azt mutatják, hogy senkinek sem nőtt meg az érdeklődése az irodalom iránt, és a foglalkozás hatására senki sem nézett utána az adott író, költő egyéb munkáinak. Csupán egyvalaki nyilatkozott úgy, hogy többet olvas verset, novellát, regényt, a többségre viszont egyáltalán nem igaz ez az állítás. Sajnos az irodalom iránti érdeklődés növelését, az olvasási vágy felkeltését mint célt nem sikerült elérni.

A foglalkozások során felhasznált művek műfaját tekintve megállapítható, hogy többségében novellák kerültek feldolgozásra. Kortárs szöveggel egy esetben foglalkoztunk, Erdős Virág versével, amelyet nagyon élveztek. A kortárs művek mind szövegvilágukban, mind témájukban közelebb állnak ehhez a korosztályhoz. Ezért egy következő foglalkozássorozat esetén biztosan több ilyen szöveggel próbálkozunk majd. Az értékelő kérdőívben a diákok leírhatták, hogy melyik mű tetszett leginkább és legkevésbé nekik. A legjobban tetsző műnél ketten Szabó Lőrinc *Szamártövis* című versét jelölték meg, a többi legjobban tetsző között volt még

Lázár Ervin *A nagyravágyó feketerigó* című meséje, a *Lotilko szárnyai* című mese és a *Ki látta?* című Örkény-egyperces. Válaszaikat a következőkkel indokolták: „*Megtaláltam benne magam.*”, „*Mert tele volt érzelmekkel, amik szemben állnak egymással.*”, „*Izgalmas volt.*”, „*Érdekes volt és tanulságos.*”, „*Mert nagyon meghatott.*”. A legkevésbé tetsző műnek a nyolc válaszadóból négyen Akutagava *A bozót mélyben* című novelláját jelölték meg. A következőkkel indokolták: „*Nem fogott meg semmi a mélyén.*”, „*Érdekes volt, de nem igazán éreztem benne a valós mondanivalót.*”, „*Nem fogott meg.*”. A legkevésbé tetsző művek között említették még Lázár Ervin *Foci* című novelláját. „*Nem szerettem a focit.*”, és Szabó Lőrinc: *Semmiért egészen* című versét. „*Nem tetszett, hogy erőszakos volt a szerelmes vers, meg a vers szerkezete sem.*” A csoportszabályok megszegése is leginkább annak volt köszönhető, hogy az adott mű nem keltette fel a csoport érdeklődését, nem kötötte le őket. Ezért a művek kiválasztásánál figyelembe kell vennünk azt, hogy a résztvevők milyen témájú művekkel szeretnének foglalkozni. Ennek érdekében még a tervezési szakaszban egy előzetes igényfelmérést lehet végezni a csoporttagok körében. Ekkor jelezhetik, hogy mely témákról hallanának szívesen, mik foglalkoztatják őket a leginkább. A biblioterápiás repertoárt ezen igények alapján lehetne összeállítani, egy témához több, különböző műfajú művet választva. A művek kiválasztásánál szakiskolások esetében még azt is figyelembe kell venni, hogy az adott mű ne legyen túl bonyolult, sem szerkezetében, sem megfogalmazásában, sem pedig mondanivalójában. Annak érdekében, hogy nagyobb mértékű változást érthessünk el, a szakiskolásoknál célszerűbb egyszerű, könnyen befogadható, ismert szövegekkel dolgozni. Az értékelés is azt támasztja alá, hogy a csoporttagok a foglalkozáson tapasztaltakat, tanultakat pozitív változásként élték meg, az együtt kitűzött célokat – ha nem is látványos mértékben – elértük.

E biblioterápiás program céljai jól igazodtak az iskolai képzésben elvárt és oktatott képességekhez, készségekhez. A különböző tantárgyak keretében oktatott elméleti és gyakorlati ismereteket a program során megismerhették a résztvevők.

reteket jobban el lehet sajátítani, mélyíteni a biblioterápiás foglalkozások segítségével. Különösen igaz ez a szociális munka és ápolástan tantárgyakra nézve, amelyek igen fontosak az adott képzési területen, s amelyek keretében végül is lehetőség nyílt a Könyvpatika biblioterápiás foglalkozásainak megtartására.

Zárszó

Ahhoz, hogy hatékony biblioterápiás foglalkozásokat tarthassunk, nemcsak a középiskolás korosztály lehetséges mentálhigiénés problémáinak ismerete elengedhetetlen, hanem a nekik illetve róluk szóló, biblioterápiás munkára alkalmas szövegek tárházának beható és széles körű ismerete is szükséges. A külföldi, főként az amerikai biblioterápiás gyakorlatban számos, a célkorosztály tipikus életkori kríziseire és pszichés problémáira koncentráltan kidolgozott, annotált és tematikus bibliográfia, gyermek- és ifjúsági irodalmi kalauz, segédanyag áll a könyvtárosok, pedagógusok, mentálhigiénés szakemberek és szülők rendelkezésére. Magyarországon is nagy hasznát vennénk hasonló válogatásoknak, ajánlásoknak, amelyek konkrét szövegválasztási ötletekkel és az alkalmazható eszköztárra tett javaslatokkal szolgálnak, valamint olyan szöveggyűjteményekre is szükség volna, amelyek a szövegekkel folytatható munkára adott útmutatással és esettanulmányokkal igazítják el a biblioterápiával dolgozó szakembert. Hatalmas munka áll még előttünk e tekintetben, aminek azonban jó alapját képezhetik az iskolai könyvtárosok és magyartanárok köreiben használatos olvasmánylisták, de még inkább olyan mentálhigiénés szakemberek által összeállított, a biblioterápia céljai szempontjából koncentráltabban hasznosítható esettanulmányok és módszertani ötlettárak, amilyenek a már hivatkozott Lotilko szárnyai című kötetben találhatóak, vagy olyan „PSYrodalmi” szöveggyűjtemények, mint *Moretti Magdolna* és *Németh Attila* tematikus válogatásai, amelyek a születéstől a felnőtté válásig irodalmi szemelvényeken és a hozzájuk fűzött elméleti kommentárokon keresztül mutatják be a személyiségfejlődés, többek között

a serdülőkor kríziseit, zavarait és a segítség lehetőségeit.¹⁷

Tapasztalataink és a diákok, valamint a kollégák visszajelzései is azt mutatják, hogy a biblioterápiának van helye a középiskolákban. Fontos lenne, hogy az iskolák vezetése, a pedagógus és könyvtárostanárok kollégák minél többen fel- és ismerjék az ilyen fajta terápiaik előnyeit, hasznát, fontosságát, ha meglátnák, hogy ez mennyire komoly preventív fejlesztési lehetőséget kínál a diákjaik számára. Jó volna, ha minél többen együttműködnének a biblioterápiában képzett szakemberekkel, illetve lehetőség szerint maguk is kiképződnének e területen. Óriási előrelépés volna, ha lehetőség nyílna arra, hogy az iskolák felvegyék a nevelési programjaikba az irodalomterápiát vagy egyéb művészetterápiát, de akár az is, ha törvényileg szabályoznák az ilyen végzettségű (biblioterapeuta, művészetterapeuta) szakemberek iskolákban történő alkalmazását.

Jegyzetek

1. Lásd erről még: www.irodalomterapia.hu
2. Cornett, C. – Cornett, C.: *Bibliotherapy: The right book at the right time*. Bloomington, IN, PhiDelta Kappa, 1980. Idézi: McCulliss, Debbie – Chamberlain, David: *Bibliotherapy for youth and adolescents: School-based application and research* = *Journal of Poetry Therapy*, 2013. 1. no. 15. p.
3. Lásd erről bővebben pl. John Pardeck serdülőknak szóló biblioterápiás programok eszköztárával és szövegválasztásaival foglalkozó cikkét: Pardeck, John: *Using Literature to Help Adolescents Cope with Problems* = *Adolescence*, 1994. Summer, 421–427. p. Idézi: Doll, Beth – Doll, Carol: *Fiatalok biblioterápiája*. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése. A magyar szöveget gondozta: Magyar Krisztina. Bp., OSZK KI, 2011. 14. p.
4. McCulliss – Chamberlain i. m. 30–31. p.
5. Pedagógiai adalék ehhez: Knapp, Michael S. és mtsai: *Hogyan tanítsuk hatékonyan a hátrányos helyzetű tanulókat? Az értelemorientált tanítás lehetőségei*. Bp., Educatio, 2007.
6. Goddard, A. T.: *Children's books for use in bibliotherapy*. = *Journal of Pediatric Health Care*, 25. vol. 2011. 1. no. 57–61. p. Hivatkozik rá: McCulliss-Chamberlain i. m. 26. p.
7. Mayer József: *Hátrányos helyzetű tanulók és az iskolai elő-*

- rehabilitációs problémái. In: Mayer József (szerk.): Esélynevelő és hátránykompenzáló iskolák. Bp., OKI, 2006. 10–11. p.
8. Uo. 131. p.
 9. Lásd erről bővebben: Ranschburg Jenő: A mélységből kiáltok. Depresszió, öngyilkosság és kábítószer a serdülőkorban. Bp., Saxum, 2010. 58–62. p., valamint Zsolnai Anikó – Kasik László (szerk.): A szociális kompetencia fejlesztésének elméleti és gyakorlati alapjai. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010.
 10. Bácskai Júlia: Magánélettan II. Haladóknak. Bp., Műszaki Kvk., 2003.
 11. Doll i. m. 18. p. Lásd erről még: Fisher, Tamara: Using Bibliotherapy with Gifted Children http://blogs.edweek.org/teachers/unwrapping_the_gifted/2009/03/using_bibliotherapy_with_gifted_children.html
 12. Lásd a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény alapján kiadott közlemény mellékletében a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetségsegondozó Programjának részletes leírását.
 13. Az említett készségterületekről lásd bővebben: Heller – Mönks – Sternberg – Subotnik (szerk.): International Handbook of Giftedness and Talent. Amsterdam, New York, Oxford, Tokyo, Pergamon Press, 2000.
 14. Samu Ágnes: Kreatív írás. Az ötlettől a kész írásműig. Bp., Holnap, 2004. Fisher, Robert: Tanítsuk gyermekeinket gondolkodni történetekkel. Bp., Műszaki Kvk., 2000.
 15. Korbai Hajnal (szerk.): Lotliko szárnyai. Terápiás történetek és mesék traumát átél gyerekeknek. Bp., L'Harmattan – Mosoly Alapítvány, 2010. p. 205-214.
 16. Galuska László Pál: Életünk füveskönyve, avagy ismerd meg önmagad. Célcsoport: 14 – 19+ éves korú, eltérő képességű fiatalok. Az OPKM TÁMOP 3.2.4 Nevelési Tudásdepó projekt mintaprogramja. Elérhető: http://olvasas.opkm.hu/Plugins/Interactive/Media/539/media/galuska_onismeret.pdf
 17. Moretti Magdolna – Németh Attila: „Figyelj rám, mintha jel volnék!” Gyermek – Lélek – Tükör. Bp., Medicina, 2008. és Ugyanők: „...ki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja” PSYrodalmi szöveggyűjtemény. Bp., Medicina, 2006.

Beérkezett: 2014. szeptember 29.

Béres Judit és csoportja a pécsi Leőwey Gimnáziumban

Egy téma – két vélemény

E-olvasásról a tagadás tükrében

Egy bölcsészkar vita tanulságai

FODOR János

A következő két írás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete szervezésében 2014. október 15-én, az Országos Könyvtári Napok Okoskönyvtár tematikus nap keretében az e-könyvekről és az e-olvasásról tartott kerekasztal-beszélgetésen elhangzottakat foglalja össze. Fodor János a vita résztvevőjeként a megfogalmazható tanulságokra koncentrál, Németh Márton pedig a beszélgetés nézőjeként, hallgatójaként az elhangzott véleményeket ismerteti és kommentálja.

Tartalmas beszélgetéshez, de vitához sem árt a közös nézetek nyugtázása. Az alapértékek egyöntetű elfogadása ugyanakkor unalmassá is tehet egy beszélgetést, redundánssá az ugyanazt cifrázó megszólalások sorát. Valljuk be: várhatunk-e könyves, könyvtáros körökben radikálisan elmentéses nézeteket egy e-olvasással foglalkozó rendezvényen? Aligha.

A web elterjedésétől fogva előttünk lebegtek az olvasás alkonyáról szóló jóslatok: a televízió képernyőjét interaktív szórakozásra cserélő nemzedékek igényei győzedelmeskednek, a sávszélesség növekedésével az animált, zenés,

mozgóképes tartalom dominanciája jön, s mellette majd fárasztó, szükséges-rossz kiegészítővé szűrül csak az írás. Hogyne figyelné kétkedő bizakodással a könyves-könyvtáros szakma, s az olvasás jelentőségéért aggódók mind, ahogy – látszólag váratlan fordulattal – az olvasásra optimalizált eszközök terjednek, s formálják át „technológiaiag naprakész” fiataljaink szokásait, foglalják el a szórakoztató-elektronikai áruházak polcait. Az e-könyv diadalmenete persze számtalan kérdést vet fel, hiába méregetjük rokonszenvvel a metrón már mindennapos látványként e-olvasójába mélyedő utast, nem

tudhatjuk, mit olvas (támogat-e letöltéssel szerzőt, vásárlással fennmaradásáért küzdő könyvkiadót), használ-e könyvtárat, kinéz-e azért a Könyvhétre is, milyen példát mutat ismerőseinek, miben és mennyire számíthatunk rá az olvasás jövőjéért szurkolva.

A reményteljes bizakodás mégis közös, a bizonytalanság torzító hatása pedig jól kezelhető alaphangot ad: a közös pontokat kereső könyves, könyvtáros szakemberektől egy beszélgetésen azt várják, hogy egymás gondolatait kiegészítve támpontokat nyújtsanak, felmutassák eltérő tapasztalataikban a trendeket, s ha meg is fogalmazzák személyes kételyeiket, azokat a megoldási lehetőségek kontextusában értelmezzék.

Kerekes Pál (ELTE Könyvtártudományi Tan-szék), az e-könyvek ismert kutatójaként a vélemények, nézőpontok társítását pártolva¹ az *E-könyv, e-olvasás szakmai nap*² szervezőjeként nem elégedett meg homogén vélemények összehozásával, amikor a beszélgetés résztvevőit közös asztalhoz ültette. Vezető könyvtáros szakemberek, *Dippold Péter* (FSZEK) és *Káldos János* (OSZK), elektronikus kiadásban érintett lap- és könyvkiadók, *Sándor Júlia* (ELTE Eötvös Kiadó) és *Molnár József* (PC World) mellett az „e-book tagadó nézeteiről” ismert *Békés Márton* történész voltak a találkozó vendégei.

A vita videófelvétele – teljes terjedelmében – elérhető³, így az elhangzottak részletező ismertetése helyett annak tanulságait vizsgálom két szempontból.

Hogyan hat a tagadás szakmai érvelésünkre?

Békés érvrendszere három fő állításra bontható: az e-könyv elterjedése veszélyezteti a könyvet mint tárgyat, kulturális objektumot, melynek egyedi példányaihoz történetek, nemzedékek, sorsok, titkok, drámák kötődhetnek. Vele szemben az e-könyvek testtelen fájlként csak korlátozottan praktikus információegységek, egymástól elfordulva használt készülékeink alkalmi, privát töltetei. Végezetül: az e-könyv olvasók és táblagépek „multicégek” évenként piacra dobott, uniformizált tömegcikkei. Jelentőségük mulan-

dó és túlértékelt–képtelen helyzet, hogy bölcsészek kulturális paradigmaváltásként méltatnak számítástechnikai termékfrissítéseket.

Noha ismertük Békés Márton gondolatainak korábban publikált változatát⁴, s olvashattuk hozzá a vita előtt Kerekes Pál kommentárját⁵ is, a személyes vehemenciával felvezetett, publicista gyakorlottsággal sötét távlatokat festő véleményt csak lassan, reagáló hozzászólások sorával tudtuk ellensúlyozni. És ez természetes. A hetvenes, nyolcvanas években aktív, jobbitó szándékú emberek védtelenek manapság, ha kollaborálással vádolja őket egy „múlt rendszert” távolról szemlélő ifjú vagy a korszakban kirekesztett nemzedéktárs.

A kötelességek helyzetre vonatkoztatása, a körülmények, az érzékelhető igények és egyértelmű tendenciák felsorolása mentegetőzésnek hathat akkor is, ha egyértelmű: nem a könyvtárosok és kiadók felelősek a nyomtatott könyv szerepének változásáért. A jobbitó szándék és a reményteljes bizakodás mindig relatív, s a könyvtártudomány technológiai változásoknak való „kitettsége” természetesen következik a naprakészség igényéből, az alkalmazott tudományos gondolkodás hosszú távra tervező felelősségéből. A kritikus látásmód, a mellékhatások, a veszélyek észlelése – sőt kutatása – döntésekben realizálódik, nem pedig tagadó vagy védekező érvrendszerek kidolgozásában.

„*Ami nem tetszik az embereknek, arra nem tudják őket rábeszélni*” – védte Molnár József az e-könyv népszerűségének spontaneitását. Ha „*van egy üzenetünk, amit át akarunk adni, nem az a lényeg, mi a hordozó*”. Az pedig, hogy nem kell hozzá kiadó, amely finanszírozza, és nem kell terjesztés, s napvilágot láthat olyan tudás is, ami korábban elbukott volna ezeken az akadályokon, letagadhatatlan pozitívum, ami ellensúlyoz más területeken érzékelhető veszteségeket is.

Dippold Péter az autópályán forgalommal szemben közlekedőről szóló viccet idézte: „*csak egy? Hiszen mindenki rossz irányba hajt!*” – vélheti ezt a tagadó, de az IFLA felmérései⁶ is bizonyítják, hogy valóság a társadalmi paradigmaváltás, melyben széles körű változások támasztják alá

az e-olvasás igényének beágyazottságát. „*Hagyjuk az embereket azt használni, amit ők szeretnének, ne harcoljunk ellene*” – figyelmeztetett Dippold –, „*minden továbbra is megmarad, létjogosultságát megőrzi a könyv is, ahogy a festészet vagy a mozi*”. Káldos János a nyomtatott könyv kultúrtörténeti értékeért érzett felelősséggel egyet értve, azt éppen hogy tovább tágitva érvelt a digitalizálás mellett: el kell fogadni, hogy a könyvekben, a kiadók és szellemi műhelyek történetében megjelenő kultúrát, az egyes könyvpéldányok sorsához kötődött vagy kiadatlanul, csak a verbalításban létezett emberi emlékezetet napjainkra képtelenség a technológiának hátat fordítva továbbörökíteni.

Fel kell készülnünk hasonló helyzetekre és nézőpontokra, arra is, hogy a külső szemlélő talán úgy látja, olyan kész tényeket fogadunk el, amelyek megítélése vitatható.

Az októberi bölcsészkarai vita e szempontból is tanulságos próbatételnek bizonyult. Békés Márton kiáltványához képest kevésbé összeszedetten – improvizálva, de szerteágazó aktivitásunk és felelősségünk súlyát vállalva – tudtuk egyértelművé tenni, hogy a változások hátulütőit ismerjük, kutatjuk, átérezzük. Kételyeink és megfontolásaink beépülnek a könyvtári stratégiákba, az adekvát fejlesztések tervezésébe, abba, ahogy könyvtárként eldöntjük, milyen formátumokban archiválunk, hogyan reagálunk szolgáltatásokkal, tudáskincsünk felmutatásával a változó olvasói igényekre, avagy kiadóként hogyan juttatjuk el az új tudást, művészetet új és régi olvasóinkhoz.

Mit jelent ma az e-könyv tagadása?

A vita résztvevői hozzászólásaikban nem hagytak kétséget afelől, hogy hisznek a nyomtatott könyv fennmaradásában, s legkevésbé sem kívánják olyan értékek elveszejtését, melyeket Békés Márton – kultúránk integritását féltve – véd. A beszélgetés második felében az e-olvasás jövőjét körvonalázó felszólalások – talán az addig elhangzottak lecsapódásaként is – még érzékenyebben reagáltak a kételyekre, törekedtek a problémák feloldására.

A kiadói szféra képviselői főként a minőség, a kiadói, válogatói szerep maradandóságát hangsúlyozták. Ha mindenki adhat ki könyvet, akkor mindig kell majd olyan is, aki ajánl, kiemel értékes tartalmakat – hangsúlyozta Molnár József. Sándor Júlia az olvasói „potyautas stratégia” veszélyeire figyelmeztetett: a kiadónak úgy kell részt venni a változásban, hogy a minőségi szempontokat képviselve elkerülhessék a „megtakarítható költségelem” hálátlan szerepét.

Dippold Péter a kölcsönzés elterjedését jelölve következő lépésként, könyvtárak, digitalizáló archívumok napjainkban formálódó kulcsszerepét jövendőlvé, talán a hazai ELDORADO projektekre is célozva, melynek előkészítésében Káldos János is részt vett. Ő szintén az átmeneti korszak jellemzőire hívta fel a figyelmet: a digitális kultúrát visszakívánni nem lehet, lényegtelen, hogy milyen eszközöket, formátumokat használunk ma, de a kultúrát végül mégis a felelősséggel kiadott könyvek, dokumentumok viszik tovább, ezek tartoznak „a kulturális emlékezet első rétegébe”.

Vegyük észre, hogy a Békés Márton által óvott értékek, s a nyomtatott könyvek identitásunkban, személyiségünk és kapcsolataink meghatározásában játszott oly kitüntetett szerepe éppen ezt a hangsúlyt, felelős ellenpontot igénylik. Örölnünk kell a provokáló, e-olvasást tagadó véleménynek, mert átmeneti időszakokban a határozott tagadás megjelenése is oszlatja a bizonytalanságot. Ez éppen annak bizonyossága, hogy valós változásokra reagáltunk, hogy kontrasztossá, a szemlélők számára létező, kész ténnyé kezd válni a nyomtatott könyvkultúra és az e-olvasás párhuzamos jelenléte.

A nyomtatott könyv jövője ellensúlyt kapott, pár évtizede még ismeretlen új hátteret, ami nemcsak megőrzőinek, a könyvtáraknak fontos, de szerepet kaphat akár a legégetőbb problémák, a szerzői jogi válság, az alkotók támogatásának kezelésében is. Többről van szó tehát, mint a Kindle vagy a hasonló termékek sikerének ünnepléséről, átmeneti szerepük túlértékeléséről. A könyvtári és kiadói stratégiák a könyvek, szövegek szerepének átalakulásával számolnak, de erőfeszítéseik célja nem egy formátum

vagy eszköz terjedésének az elősegítése, hanem az értékek biztosítása, megőrzése, az átmenet megértése.

Az e-könyvként most megismert jelenség Ted Nelson *Xanadu*jától Horváth Iván *f-book*jáig számtalan e-szöveg koncepcióhoz képest retrógrád elképzelés. Kommercializált, korlátozó visszalépés mindazon forradalmi funkcióktól (tartalmak kompatibilitása, szabad hozzáférhetővé tétele, megosztása, tetszőleges összekapcsolása, részeik egymáshoz linkelése), amelyeket a hipertext vagy a web föl kínált. Látjuk, tapasztaljuk ugyanakkor, hogy a vízió a nyomtatás korát felváltó globális hipertextről nem vált valóra, senki nem írt hipertextre sikerrel szépirodalmat, a szövegek végtelen hálózata helyett a rövid, könnyen befogadható tartalmak interaktívan szolgáltatott „műsora” vált népszerűvé, mint a Facebook felületén, ahol a felhasználó a személyére szabott, de véletlenszerű információfolyam részesévé válhat, onnan kalandozik el, oda tér vissza. Ha nem a web lett az olvasás és a szövegek új otthona, akkor hol találhatnak olvasóikra a szerzők? Mi lesz a hosszú, lineáris szövegek szerepe életünkben tíz–húsz év múlva?

A webfelhasználók első nemzedékeitől kezdve gyűjtik szervereken, legális és illegális tárhelyeken a digitalizált, lineáris szövegeket. Nem véletlen, hogy a korosztály kedvencei – sci-fi és fantasy – az e-könyv kínálat kialakulása-kor is lépéselőnybe kerültek. Az e-könyvek sikerének oka tehát az lehet, hogy a web domesztikálása közben világossá vált: mindenkor olvasói igénylik, hogy vezesse őket valaki, hogy egy-egy regény világát fantáziájukban a szerző szavai, kalauzolója építse fel, ugyanúgy, ahogy a Facebook algoritmusaitól elvárják, hogy helyettük szervezze műsorfolyammá web-élményüket.

A hozzászólók tapasztalatai, igényei és hangsúlyai egyértelműen alátámasztották, hogy a tartalomfogyasztás e két vonulata közelít egymáshoz. Könyvtári e-kölcsönzéssel, on-demand kiadói nyomtatással olyan állapot felé haladunk, amelyben a hosszú szövegek tárolását könyvtárakra, archívumokra bízhatjuk, és azoknak csak különböző megjelenései lesznek az olvasóesz-

közökre letölthető, a nyomtatva megvásárolható vagy közösségi hálózatokon egymás figyelmébe citálható, linkelhető formák.

Békés Márton Szilícium-völgyi nagyvállalatokkal szembeni ellenérzéseire reagálva szögezzük le: a nyomtatott könyvkiadás sem mentesebb multinacionális üzleti érdekektől. Míg a könyvkiadók és a szellemi műhelyek harcot vívnak egymással és a nemzetközi konkurenciával, vagy elkeseredetten küzdenek a fogyatkozó pályázati támogatásokért, az olcsó és korlátlanul hozzáférhető elektronikus szövegek közelebb vihetik a szerzőket a valós olvasói piachoz, organikusan kialakuló közönségükhöz. Az e-könyvkultúra és a webes tájékozódás szimbiózisa megkönnyítheti az alkotó írók, szerzők megismerését, estjeik, *kultuszuk* kiadói menedzselését. Csökkenhet a borító alapján ajándékozott, alig átlapozott, vagy remittendában maradt kötetek száma, ha az on-demand kinyomtatott vagy rugalmas példányszámban megjelent könyvek kiválasztása fölértékelődik, s a megszerzett könyvek az e-szövegekben már megismert szerzők elkötelezett olvasói támogatását jelképezik. Így maradhatnak és válhatnak újra tulajdonosaik identitását valóban jelképező gyűjteményekké az otthoni könyvespolcok, ellensúlyként, háttérként így emelheti ki az elektronikus szövegek terjedése a Békés Márton által is féltett, nyomtatott könyv- és olvasáskultúrát.

Vitánk kontextusáról

Egy bonyolult problémakör összegző tisztázására aligha vállalkozhat hatvan perces vita, tartalmas szakmai nap, de még egy nemzetközi konferencia is csak ritkán. Az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete által az Országos Könyvtári Napok *Okoskönyvtár tematikus napjának* keretében szervezett *E-book, e-olvasás* rendezvényt mégis sikeresnek érezhettük, mert létező szakmai érdeklődést szolgált a problémakör sokszínű, szakértői felmutatásával, a sztereotípiák kontextusának tisztázásával, elméleti és gyakorlati érdeklődést egyaránt kielégítő, kollegiális megközelítésében. Már a vita előtt, a rendezvényt megnyitók sorában a Kar vezeté-

sét képviselő *Orlovsky Géza* dékánhelyettes is jórészt saját, bölcsész-informatikai kötődésére hivatkozva hangsúlyozta a téma fontosságát, majd a digitalizálási projekteken korábban személyesen is részt vett, a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanácsot képviselő *Biró Albert* ismételte el és fejtette ki a Könyvtári Napok nyitó sajtótájékoztatóján rendezvényünkre utaló véleményét⁷: az elektronikus könyvtárat nem csak a kormány digitalizációs programja alapján, de az e-könyv kérdéskör felől is értelmezni kell. Intézetünk igazgatója, *Kiszl Péter* bevezető előadásában egy húsz évvel korábbi szakmai programunk témáit felidézve mutatott rá, hogy a könyvtárosképzésben már akkor évtizedekkel előre, a most jelenné vált problémák felé tekintettünk. Kritikus társadalmi, tudományos és üzleti problémák kezeléséhez csakis a minőségi képzés folyamatos fejlesztésével, az új elméletek oktatásba illesztésével biztosíthatjuk a mindenkor kompetens szakemberek megnyugtató jelenlétét.⁸

A szakmai nap vitát követő, második felében az e-könyv kiadók kitelepült standjain konzultálva, e-kiadványok és készülékek széles skáláját kipróbálva gyakorlatban ismerkedhetett a teltházas esemény 120 résztvevője eszközzel, tartalommal, olvasásélménnyel és kezelési játékokkal. Aki izgalomra vágyott, annak műveltséget, könyvtáros tájékozódási kvalitásokat is próbára tévő vetélkedést is kínált a program: a letöltési verseny szerencsés résztvevőjének egy új Kindle-olvasó tette évekre emlékeztetessé e délutánt, de abban joggal bízunk, hogy minden résztvevő tanulságos, hasznos szakmai eseményként gondol majd vissza a rendezvényre.

Jegyzetek

1. Lásd például a témát feltáró többszerzős, átfogó munkát: KERÉKES Pál – KISZL Péter– TAKÁCS Dániel: E-könyvészet. A digitális könyvkultúra alapvonásai. Budapest, ELTE BTK, 2013. 310 p. (Ismeretése: Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 3. sz. 386–390. p.)
2. E-könyv, e-olvasás szakmai nap az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete szervezésében, az Országos

Könyvtári Napok Okoskönyvtár tematikus napjának keretében. ELTE BTK Kari tanácsterem, 2014. október 15.

<http://elte-lis.blogspot.hu/2014/10/e-konyv-e-olvasaszakmai-nap.html> [Letöltés: 2014. október 30.]

3. Vele vagy nélküle? - Pro és kontra az e-könyvről. ELTE BTK Kari tanácsterem, 2014. október 15. A beszélgetést vezette: Kerekes Pál, az ELTE BTK KITI c. egyetemi docense. Résztvevők: Békés Márton, író, történész, szerkesztő; Dippold Péter, a FSZEK Központi Könyvtárának igazgatója; Fodor János, az ELTE BTK KITI adjunktusa; Káldos János, az OSZK különgyűjteményi igazgatója; Molnár József, a PC World főszerkesztője; Sándor Júlia, az ELTE Eötvös Kiadó projektvezetője.
A beszélgetés videófelvétele elérhető:
<http://youtu.be/iEuHH-umoZY>
4. BÉKÉS Márton: Könyvpalotaforradalom. = Jobbklikk.hu, 2014. május 30.
<http://jobbklikk.hu/nyomtat.php?Cikk=802> [Letöltés: 2014. október 30.]
5. KEKERES Pál: Újabb e-könyv skeptikus vitairat: az e-book merénylet a könyvkultúra ellen! = Könyvkonnektor, 2014. június 3.
<http://konyvkonnektor.hu/?p=4220> [Letöltés: 2014. október 29.]
6. Lásd: IFLA Trend Report Forrás: <http://trends.ifla.org> [Letöltés: 2014. október 29.]
7. Országos Könyvtári Napok: egy hét alatt három ezer esemény. NHIT, 2014. október 1.
http://nhit.hu/cikk/547/Orszagos_Konyvtari_Napok_egy_het_alatt_haromezer_esemeny
[Letöltés: 2014. október 29.]
8. Lásd például KISZL Péter: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 57. évf. 2010. 1. sz. 3–14. p. és KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 61. évf. 2014. 7–8. sz. 251–266. p.

Beérkezett: 2014. november 12.

Egy téma – két vélemény

E-könyvekről sokszemközt

Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének szakmai napja

NÉMETH Márton

Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének szakmai napján 2014. október 15-én szép számú nézőközönség tette tiszteletét a kari tanácsteremben. A délelőtt a szakmai kérdések megvitatásáé, a délután a kiadókkal való konzultációké, s az elektronikus könyvek világának felfedezéséé volt a különféle, kipróbálható e-könyv olvasók és táblagépek révén. Egy szerencsés nyertes a játékos feladatok megoldása után még egy e-könyv olvasó eszközzel is gazdagodott szponzori felajánlás révén.

Minden szokás szerint kezdődött. Üdvözlét, megnyitóbeszédet (*Orlovsky Géza* dékán-helyettes, ELTE BTK, *Bíró Albert* a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács (NHIT) Szakértői Tanácsadó Testület elnöke, *Kiszl Péter* ELTE BTK KTI intézetigazgató) az e-könyv témakör magyar vonatkozásainak legfontosabb kvantita-

tív és kvalitatív adatainak felsorolása és az elektronikus könyvek pozíciója az egyetem képzési terveinek keretei között.

Orlovsky Géza a kereskedelmi e-könyv szolgáltatások változatosságát, hatékonyságát és elterjedtségét hiányolta, s kitért arra, hogy megítélése szerint a Bölcsészettudományi Kar diákjai körében sem terjedt el még széles körben az e-könyv olvasó eszközök használata. Felkészülésnél, tanulásnál igen hasznosnak tartja az e-könyv alapú források használatát.

Bíró Albert az e-könyv használat kényelmességét emelte ki és utalt az Y és Z generáció előzőekhez képest jelentősen megváltozott könyv- és kultúrafogyasztási szokásaira, és felhívta a figyelmet, hogy a felhasználók több mint 80 százaléka nem dedikált e-könyv olvasón olvas e-könyveket, és csupán 5 százalékuk hajlandó

fizetni a tartalmakért. Kiszl Péter történeti perspektívába ágyazta a bevezetőjét: utalt a tanszék neves tanáregyéniségeire, megállapította, hogy a könyvtár- és információtudományi képzés folyamatosan lépést tart a jelenkor kihívásaival, és reményét fejezte ki, hogy e rendezvény eredményes párbeszédet alapozhat meg a szakma képviselői és a jövőendő könyvtáros generáció képviselői közt.

A szellemi izgalom, a kerekasztal-beszélgetés *Kerekes Pál* címzetes egyetemi docens vezetésével ezután következett. A beszélgetés meghívottjai *Békés Márton* történész, közíró, *Dippold Péter*, a FSZEK Központi Könyvtárának igazgatója, *Fodor János* egyetemi adjunktus (ELTE KTI), *Káldos János*, az OSZK általános főigazgató-helyettese, *Molnár József*, a PCWorld főszerkesztője és *Sándor Júlia*, az ELTE Eötvös Kiadó projektvezetője voltak.

A vita

Békés Márton konzervatív alapállásból nyitotta meg a vitát. Szerinte „*az e-book merénylet a könyvkultúra ellen*”, ugyanis a könyvnek nem csupán a tartalma számít, hiszen minden egyes fizikai példánynak megvan a saját története is. Erre konkrét példával is szolgált a családjához megörzésre került héber nyelvű kézíratos kötet történetének felidézésével, mert a könyv eredetileg egy, a világháborúban elhurcolt zsidó család tulajdonát képezte. A könyv formátum megsokszorozza a tartalom kulturális értékét. *Békés* az e-könyv jelenség mögött a multinacionális szereplők eszközüzletét látja, amivel újabb és újabb fölösleges „kütyük” megvásárlására veszik rá az embereket. Utalt a mára már letűnt, de a maga korában státusszimbólumnak számító eszközökre, például a menedzser kalkulátor esetére. A piaci szereplők csak a saját szempontjaikat nézik, a könyves világ, a kultúra támogatása nem tényező a számukra. *Békés* szerint az e-könyv a felhasználói élmény szintjén olyan a nyomtatott könyvhöz képest, mint egy protézis, amely nem képes a fizikai könyv élvezetét akár csak megközelítő élményekkel szolgálni, hozzáteve az olyan járulékos élményeket, mint a jegyzetelés,

a kézben történő lapozgatás, a könyv illata stb. A multinacionális világ önzése által vezényelt e-könyves világ engedelmes, individualizált, egoista fiatalokat nevel. A digitális bölcsészet fogalmát is abszurdnak, önellentmondásnak tartja, mert a bölcsészet feladata a humán kultúra őrzése, építése, ápolása. Ennek kapcsán ő semmiféle relevanciáját nem látja az e-könyves világnak.

Innentől kezdve a beszélgetés arról szólt, hogy a többi résztvevő a saját megközelítésmódja, szempontrendszer szerint érvelt *Békés* megállapításai ellen, és szóba kerültek az e-könyves szolgáltatásokkal szemben felmerülő kihívások is.

Kerekes Pál azzal kezdte viszontválaszát, hogy *Békés Mártonnak* indokolatlan elvárásai vannak az e-könyvekkel szemben, mert igenis épülnek közösségek az e-könyv használók között is, sőt a világháló segíti a hagyományos könyveket faló könyvmolyokat is új, közösségi keretek közé terelni. Ráadásul olyan páratlan lehetőségnek vagyunk részesei, hogy az egyetemes magyar irodalom legfőbb értékei a huszadik századig bezárólag a Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.hu>) felületén és a Digitális Irodalmi Akadémia (www.pim.hu/dia) révén a kortárs irodalomig bezárólag minden magyarul olvasó ember számára ingyenesen, korlátlanul válik hozzáférhetővé. Az idegen nyelvű, nyomtatásban megjelent irodalom egyszerűen beszerezhetetlen kínálat, minőségi gazdagsága pedig felmérhetetlen. A technikai eszközökkel kapcsolatban utalt arra, hogy bár *Bíró Albert* megállapítása szerint egyelőre még kevesen olvasnak e-könyveket erre a célra készült olvasóeszközökön, de ezek az olvasóeszközök nem is avulnak el olyan gyorsan, mint más típusú szoftverfejlesztések. Példaként hozta fel, hogy alapfunkciójára, az olvasásra az első és második generációs, élettartamában akár a tíz évhez közelítő e-könyvolvasók ugyanolyan jól használhatók, mint a legújabb fejlesztésű társaik. Talán mégsem vagyunk annyira szélsőségesen a technológia és az újabb eszközök rabjai, és az e-könyves világ sem függ olyan szélsőségesen tőlük, mint ahogy *Békés Márton* feltételezi. Az eszközök jelentős része tehát lassan avuló,

stabil formátum-megjelenítést nyújtó tartalomközvetítő eszköz. Persze ettől még számot kell vetnünk azzal, hogy egy-egy új fejlesztéshez bizonyos e-könyv tartalommegjelenítő formátumok elérése szükséges. A Békés Márton által említett bibliofil példára utalva hozzáteszi, hogy e tekintetben felveszi a versenyt az e-könyv a hagyományossal. A cél ugyanis a könyv tartalmának átadása a felhasználó számára, akár nyomtatásban, akár elektronikusan.

Molnár József, a PCWorld főszerkesztője leszögezte, hogy a technológia alárendelt helyzetű, vagyis kiszolgálja az emberek kulturális vágyait, képes formálni is azokat, de megteremteni önmagában semmiképpen sem! A Békés Márton által emlegetett, mára már elavultnak számító eszközök egy bizonyos fejlődési szint jelzői voltak, azért nem keresi azokat senki. Léteznek viszont korszerűbb, felhasználóbarát eszközök pl. laptop, táblagép, e-könyvolvasó. A technika fejlődik, a tudás kiszélesedik, egyszerűbbé válik a terjesztés és az új dokumentumok elérhetősége is digitálisan (utóbbinak különösen a külföldi újdonságok beszerzésében van szerepe a felhasználók számára). Saját kiadói, újságírói tapasztalatai arra utalnak, hogy a nyomtatott és a digitális világ kiegészíti egymást. Sok olvasó-juk igényli még mindig a digitális világról való papíralapú tájékozódást. Egy nyomtatott lap-példány akár 4–5 kézen is végigmegy. Másrészt viszont a digitális terjesztés kapcsán őket is fokozottan érinti a mindenáron ingyenes hozzáférésre törekvő „fogyasztói kannibalizmus” jelensége. A digitális hozzáférés az olvasóhardverek révén alapvetően egyéni jelenség. A probléma ott merül fel, hogy ezeknek az egyéni olvasóknak a 90 százaléka kalózkodással jut a digitális példányhoz. Az e-könyvek világához kapcsolódóan úgy véli, hogy az igényesen tördelt, szerkesztett, tartalmilag gondozott e-kötetek révén lehet a kiadóknak e területen keresnivalójuk, és fontos referenciapontok lehetnek a jövőben is a minőségi tartalom kínálata terén.

Kialakult az e-könyv aggregáció is, amikor fix összegért hatalmas könyvválasztékhoz lehet hozzáférni. Itt viszont a szolgáltatási ökoszisztémák könnyen csapdába ejtheti a felhasználókat

(ha elkötelezi magát valamelyik üzleti modell mellett, nehezen válthat majd).

A beszélgetés második körében *Káldos János* elmondta, hogy szerinte a jövő az univerzális tartalomfogyasztó eszközöké, amelyek bármilyen üzleti modellt integrálhatnak magukba (hang, videó, e-könyv). Kevésbé várható, hogy egy-egy üzleti szereplő a saját exkluzív eszközeivel kötné röghöz a felhasználót, és utalt a könyvtárak szerepére az e-könyvkölcsönzés, e-könyvszolgáltatás terén, bár a kiadók és a könyvtárak kapcsolata számos problémával terhes e téren itthon és világszerte egyaránt. A felhasználói és szerzői jogok kezelése, a nyílt hozzáférés gyakorlatának megjelenése az e-könyv piacon igen nagy kihívást jelent globális szinten is. Sajnos, nem maradt idő ezen témakör bővebb kifejtésére.

E beszámoló szerzője az e-könyv szolgáltatási modellek kapcsán a téma továbbgondolásaként hozzáfűzné, hogy az Amazon jelenleg mind a kétféle modellt követi. Alkalmazásai elérhetőek szinte az összes táblagép típusra, laptopra, s online is élvezhetőek e-könyv szolgáltatásai akár egy webböngészőbe ágyazva. Másrészt hatalmas erővel fejleszt saját eszközöket, amelyeket jelentősen alulárázva kínál, hisz a nyereség a tartalomfogyasztáson keresztül realizálódik. Ezeknek az eszközöknek a révén viszont a felhasználó teljesen hozzákötődik az Amazon üzleti modelljéhez, az általuk használt tartalom-megjelenítő formátumokhoz. Közben az Amazon késhegyre menő vitákat folytat a kiadókkal a szerzői jogok kezeléséről és a terjesztés feltételeiről. A viták különösen az USA-ban és az Egyesült Királyságban éleződtek ki a már elérhető legújabb Kindle Unlimited szolgáltatás kapcsán. Itt arról van szó, hogy egyszeri havi átalánydíjért kap az olvasó hozzáférést az Amazon által forgalmazott elektronikus és hangoskönyvek azon hányadához, amelyek kapcsán a kiadó hozzájárulását sikerül beszerezni. Az látható, hogy az Amazonnak a forgalomban lévő legkedveltebb művek kapcsán eddig még nem sikerült megszereznie a jogokat erre a terjesztési formára. Mindenesetre a könyvtárak e-könyvekkel kapcsolatos törekvéseit alapvetően befolyásolhatja, ha az Amazon nagyobb sikerrel jár a kiadóknál e téren.

Káldos János még megemlítette, hogy érti Békés Márton ellenvetéseit, mert az OSZK különgyűjteményi igazgatóként maga is szembesült azzal, hogy könyvritkaságok és egyéb egyedi írásos dokumentumok adott fizikai példányai micsoda történeti értékkel bírnak egyedi megjelenésükből adódóan is a tartalmuk mellett. Egyetérteni azonban mégsem tud beszélgetőtársa nézeteivel. Találón utalt arra, hogy maga a könyv sem univerzális humán emlékezetet őrző eszköz. Hivatkozik *Ray Kurzweil*nek A szingularitás küszöbén (The singularity is near) című terjedelmes művére, amely szerint a technológiai evolúció szervesen összefonódik az emberi evolúció természetével, s elválaszthatatlan attól. Arról nem is beszélve – folytatja az olvasmányélményei kapcsán –, hogy a hosszú távú megőrzés kereteinek biztosítása azonos jelentőségű, és számos nehézséggel teli kihívást jelent a fizikai alapú könyvek és az e-könyvek esetében is. A társadalmi örökséget a digitális világban is át kell tudnunk öröközni, ennek keretei és eszköztára viszont igencsak képlékeny még napjainkban.

Dippold Péter tágabb keretek közé helyezte az egész e-könyvekről szóló diskurzust az IFLA vonatkozó ajánlásainak és célkitűzéseinek felidézésével és a közszolgáltatások, s benne a könyvtári dokumentumok digitális szolgáltatásának esélyteremtő, esélyegyenlőtlenségeket csökkentő vonásait emelte ki. A modern technológiai infrastruktúra hozzáféréseinek kereteit, a magas szintű tudás megszerzésének feltételeit még igen mostoha társadalmi-gazdasági körülmények között is igyekeznek megteremteni.

Ehhez hozzáfűzheti e beszámoló írója azt is, hogy idén tavasszal az IFLA elnöke, *Sinikka Sippilä* Helsinkiben tartott beszédében hangsúlyosan említette, hogy a digitális írástudás terjesztése a legmostohább helyzetű térségekben is milyen fontos és eredményes tud lenni. Dippold is utal rá, hogy a digitális írástudás hiánya új egyenlőtlenségeket hoz létre a társadalomban, ahol másfelől az elektronikus ügyintézés mindennapos rutinná válik. Épp ennek a társadalmi szakadéknak a kialakulását igyekezne az IFLA és partnerei különféle programok révén meg-

előzni, illetve csökkenteni annak mértékét. Az online oktatás a pedagógia módszertanára van igen jelentős hatással. Ez is egy olyan jelentős trend, amely sok szempontból kapcsolódik az elektronikus könyvek s egyéb oktatási anyagok hatékony felhasználásához. Dippold újabb szempontként felvetette azt is, hogy a magánélet szerepének átvértékelődése a digitális világban sok veszélyt hordozhat. A digitális közösségek megerősödése ugyancsak jellemző trend. S csupán mindezek után, illetve ezek mellett jön az eszközök használatának jelensége, az e-könyv használata, vagyis ez a szegmens egy igen kicsi szelete csupán az általános átalakulási folyamatnak. Másfelől viszont a fizikai alapú könyv szerepe bizonyos keretek között az e-könyv áradattal dacolva fel is értékelődhet, akár mint kézbe vehető kultúrelvezeti termék, akár mint szuvenir. A hagyományos kultúrelvezet mellett továbbra is sok olyan reprezentatív kötet kerülhet lakásunk polcaira, amelyeket talán soha nem olvasunk el, de státuszhordozóként díszítő elemeivé válnak otthonainknak. A könyv nem fog eltűnni, mint ahogy a tv sem ölte meg a filmet, s a film sem a festészetet. Az új technológia megjelenése mindig valami újat hoz, gazdagabbá teszi életünket.

Sándor Júlia, az ELTE Eötvös Kiadó vezetője a kiadói iparágak érintő legfontosabb trendeket vette számba. A papíralapú kiadás pénzügyi feltételei drasztikusan átvértékelődnek, az erre szánt külső pályázati pénzek egyre zsugorodnak, sokszor épp a digitális változat közzétételi és terjesztési támogatásának rovására. A helyzetet tovább súlyosbítja az a tény, hogy hazánkban még az európai átlagnál is szélsőségesebben jelentkezik a potenciális digitális kultúrafogyasztók potyautas magatartása. Nagyon kevesen hajlandók fizetni a digitális kultúra termékeiért még a megfelelő kereskedelmi, értékesítési csatornák megléte esetén is. Egy másik súlyos kihívást a kiadói munka leértékelődése jelent. A minőségi produktum előállításában jelentős szerepe van a kiadók munkája által hozzáadott értéknek, mely a minőségi tartalmú és formátumú digitális könyv előállításához szükséges. Ma már boldog-boldogtalan kiadja saját online kiadás-

ban a szövegszerkesztőben megírt, formázás és gondozás nélküli szövegeit. A szövegáradatból a kiadók segíthetnek kiválasztani a felhasználók számára a minőségi olvasnivalókat.

Fodor János, az ELTE BTK KTI adjunktusa is leszögezte, hogy általános paradigmaváltás közepette élünk, s ez a változás véráldozatokkal fog járni (a hagyományos fizikai hordozón alapuló könyvkultúra kereteinek átrendeződésével), de ez csak átmeneti jelenség. Csatlakozott Dippold Péterhez annyiban, hogy az internet okozta társadalmi változásoknak az e-könyv csupán kis szeletét jelenti. Meglátása szerint az e-publikációs formák inkább gazdagítják a humán kultúrát, mintsem szegényebbé teszik. Az új médiumok feltünésekor megjelenő általános jelenségeket tapasztaljuk most is, s ebben sincs semmi novum. A mozi megjelenésével temették a színházat, a tv megjelenésével a mozit, a fotó megjelenésével a festészetet. Mindegyik megmaradt, új utakat talált, funkcionálisan átvértelődött. Így fog történni a hagyományos és az elektronikus könyv egymáshoz való viszonyával is. Eljön egyfajta korrekciós periódus, ahol az átvértelődött helyzetbe került hagyományos könyv is magára talál, például az egyéni igény szerinti (print-on-demand) kiadások révén. A szerzők és a fontos témák közelebb kerülhetnek a közönséghez az e-könyv által. A frissesség, az újdonság gyors terjesztése, a rajongói kör kialakulása, az automatikus hozzáférés megteremtése igen jelentős előnye az e-könyv jelenségnek. Az online HTML alapú világ a megosztásról szól, az e-könyv egyéni fogyasztási jelenség, lineáris művek olvasására. Senki sem akar hipertexten regényt írni, illetve olvasóként választani alternatív cselekményrészek között. Ehelyett véletlenszerű kattintással röviden befogadható dolgokat fogyasztunk sokszor a weboldalakon, a közösségi média felületein. A hipertexttel szemben a hosszú szövegek olvasása koncentrált figyelmet, elmélyülést kíván, ennek sikere megmarad, ezt bizonyítja az e-könyv felívelése. Ezt a hagyományos könyv, s a nem hipertext alapú lineáris felépítésű elektronikus kiadvány is képes nyújtani (a megfelelő hordozó hardver közvetítésével, amelynek minősége nem elha-

nyagolható kérdés). A gazdasági oldalon már sokkal problémásabb a helyzet (főleg Magyarországon a beszűkült piac és a nyelvi korlátok kapcsán).

A hallgató megjegyzései

A beszélgetés során egyértelműen kiderült, hogy a többségi vélemény szerint paradigmaváltó időkben élünk, s ahogy Dippold Péter is utalt rá, az e-könyv elterjedése csupán egy kis szeletét adja az élet szinte minden területére kiterjedő, az információkezelés módszereit, eszközeit érintő nagy átalakulásnak.

Itt megítélésem szerint sokkal komolyabb dologról van szó, mint a Békés Márton által emlegetett kutyügyártók által gerjesztett hype-jelenségről. Az írás és a könyvnyomtatás megjelenéséhez hasonló, forradalmi jellegű, számos társadalmi, jogi vetülettel is bíró átalakulásnak vagyunk szemtanúi (s bizonyos értelemben valóban néha szenvedő alanyai is). Ha csak arra gondolunk, hogy a digitális világ megjelenése milyen kihívásokat támaszt ezeréves római jogi gyökerű hagyományok felé, s hogy miképpen változnak meg a társadalmi kommunikáció formái, szerkezetei, máris beláthatjuk, hogy bizony társadalomtudományilag és történetileg is értelmezhető keretek közé helyezhető ez az átalakulási hullám. Az új eszköztár, ami rendelkezésünkre áll, felhasználható a társadalmi, kulturális esélyegyenlőtlenségek csökkentésére, ám sajnos a növelésére is. A humán tényező, a különféle érdekek hálójá, a kultúrpolitikai felelősség nem megkerülhető egyetlen történelmi korban, s így a jelenben sem!

Hasznos a kritika, a provokáció, de ugyanakkor fel kell ismerni, hogy a korábbi kommunikációs forradalmak egyikében sem lehetett sikeresen totális módon szembeütni az árral, így van ez a jelenben, s ez vár ránk a jövőben is. Számot kell vetni a különféle, egymást követő technológiai hullámok pozitív, illetve negatív hatásaival. S mint ahogy a szakmai napon többen utaltak rá, ahogyan az írás sem tudta zárójelbe tenni a szóbeli közlés erejét, a mozgókép az irodalomét, a televízió a mozgóképét, az újfajta kommunikáci-

ós platformok és hordozóeszközök megjelenése sem húzza ki teljesen a nyomtatott könyvkultúra lába alól a talajt. Utóbbi értékeit akkor tudjuk a legjobban megőrizni, ha számot vetünk az átalakulás erejével, formáival, s megtaláljuk azokat a pontokat, ahol a nyomtatott könyvek világa igenis nagy vonzerőt képes jelenteni a jelenben, s jelenthet akár a jövőben is. Miközben a szépirodalom élvezetében és szakirodalmi feldolgozások használatában széleskörűen őrzi pozícióit a papíralapú világ, addig az aktuális tényalapú információk, a tudományos cikk publikációs tevékenység áttekintése eredményesebben végezhető digitális forrásokból.

Számos olyan információszerzési lehetőség kínálkozik (pl. a szemantikus web által nyújtott komplex információlekérdezési lehetőségek), ahol új minőség jelenhet majd meg. A nyom-

tatott kultúra kincseire is más szemmel tudunk tekinteni pl. digitális szöveg korpuszelemzések révén. A szemantikus keresési technológiák pedig minden eddiginél összetettebben és páratlan relevanciával tehetik egymással párhuzamosan lekérdezhetővé a hagyományos források leíró metaadatait (illetve a digitalizált teljes szövegű dokumentumokat) a digitális forrásokkal. Az új információkeresési lehetőségek palettája visszahat akár a nyomtatott forrásokban rejlő új értékek, értelmezési lehetőségek felfedezésére is! A digitális és a nyomtatott dokumentumok világa egymással összefonódó, új információs univerzumot fog alkotni. Nem lehetünk modern géprombolók, nem vonhatjuk ki magunkat a változás dinamikája alól.

Beérkezett: 2014. november 21.

Orosz iskolai könyvtári folyóirat magyar száma

A Biblioteka v skole (Iskolai könyvtár) című orosz havilap novemberben tematikus magyar számot jelentetett meg a Balassi Intézet támogatásával és hazai könyvtáros szakemberek bevonásával. Az Olga Gromova által szerkesztett folyóirat (kiadja a Szeptember 1. Kiadóház, www.1september.ru) 29 ezer megrendelőhöz jut el (90%-ban elektronikus formában).

A magánkiadó 24 módszertani folyóirat gazdája is, melyek lefedik az egyes tantárgyakat: angol nyelvtől fizikáig és testnevelésig, de készítenek folyóiratot az iskolai pszichológusok és a szülők számára is.

(A kiadóház tevékenységét „A tájékoztatástól a képzésig – szakfolyóiratokra épített továbbképzés. Egy oroszországi projekt története és tanulságai” címmel a Könyvtári Figyelő, 2014. 3. száma mutatta be.)

A Biblioteka v skole tematikus számában magyar és orosz szerzők (Baranyi András, Goretity József, Nagy M. Miklós, Sonnevend Péter, Soproni András, Tatjana I. Voronkina) írásai olvashatók a magyar kultúráról, az orosz irodalom magyar fordításáról, kiadásáról és befogadásáról, továbbá a száz éve született, Szibériában raboskodott Karig Sára életútjáról, illetve a sztálinista korszak szovjet könyvtártörténetéről. Olga Miaeots írása

A Pál utcai fiúk című halhatatlan regényről, Jelena Makarováé pedig a magyar gyermekirodalomról szól.

A magyarországi iskolai könyvtárak világába Budavári Klára, Buncsák Piroska, Kámán Veronika és a Dienes Éva–Kaszás Veronika szerzőpáros ad betekintést.

A magyar számot a moszkvai Balassi Intézet keretében működő Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központban mutatták be 2014. november 24-én (<http://www.moszkva.balassiintezet.hu/ru/>).

Idehaza az MKE Iskolai Könyvtárosok Szekciója tervezi a lapszám bemutatását. (S. P.)

LAKATOS Éva (1931–2014)

Botka Ferencné Lakatos Éva sajtóbibliográfus, bibliotecaria emerita, a hírlapok nagyasszonya életének 83-ik évében, 2014. november 1-jén délelőtt elhunyt.

Lakatos Éva tanító szülők gyermekeként 1931. december 17-én született a Kiskőrös melletti Bócsán. 1949-től 1952-ig az Országgyűlési Könyvtár munkatársa volt. 1953-ban először az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani osztályára került, majd egy évre rá a Hírlaptár munkatársa lett. A *Dezsényi Béla* vezette sajtóműhelyben kötelezte el magát egy életre a hírlapok mellett. A Hírlaptár különgyűjteményi státuszának megszűnésekor, 1969-ben hívták meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár folyóirattárának élére. 1971-ben – egy évig – a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtárában gondozta a folyóiratokat, majd 1972-ben visszatért az Országos Széchényi Könyvtárba. Rövid Plakát- és Kisnyomtatványtári kitérő után az állományvédelmi mikrofilmezésre kerülő hírlapok címfelnevőjeként dolgozott a Mikrofilmtárban. Korábbi főiskolai könyvtár szakos végzettsége mellé 1974-ben egyetemi diplomát szerzett. Igazi „könyvtárost próbára tevő” szép feladatra vállalkozott 1977-től a „rég csapattal” a Hírlapfeldolgozó Osztályon, ahol elkezdődött az időszak kiadványok tételes összerendezése és rekatalogizálása. 1984-től nyugdíjba vonulásáig az Olvasó és Tájékoztató Szolgálat hírlapcsoportját vezette, igazi könyvtárosként, bibliográfusként kiapadhatatlan tudásának tárházát önzetlenül az olvasók, kutatók rendelkezésére bocsájtotta.

Bibliográfusi tevékenységének legjelentősebb mérföldkövei a 15 kötetes *Magyar irodalmi folyóiratok bibliográfiája* (1972-2000), *A magyar színházi folyóiratok bibliográfiája 1778–1949* (2011) és az idén megjelent 5. kötettel lezárult *A magyar sajtótörténet bibliográfiája 1704–1944* (2010–2014). Publikációs tevékenységének egyik összegzése az 2004-ben napvilágot látott *Sikersajtó a századfordulón* című könyve, amelyet tanítómestere, Dezsényi Béla emlékének ajánlott.

Csak formálisan vonult nyugdíjba, ugyanis egy napot sem maradt távol szeretett munkahelyétől, az Országos Széchényi Könyvtártól. Hírlaptári olvasószolgálati-tájékoztatói munkáját és bibliográfusi kutatásait ugyanúgy folytatta, lankadatlanul tekerte a mikrofilm tekercseket, szeretettel, féltőn lapozta a hírlapköteteket. Idősebb és fiatal munkatársai gyakran fordultak hozzá szakmai tanácsért. Akkor volt igazán elemében, ha a hírlapokról beszélhetett, ilyenkor csillogó szemekkel, élénk taglejtésekkel, lelkesen magyarázott.

Nem búcsúzunk, hiszen Éva (néni) itt van, és emléke itt marad közöttünk: írógépén a sorváltásra figyelmeztető csengettyű hangja még visszhangzik, a billentyű utolsó leütésre vár, a raktárban zöld-fekete sorfalat állnak a hírlapok.

Elbe István

A Könyvtári Figyelő hatvan évfolyama

2. rész (1969–2014)*

POGÁNY György

A Könyvtári Figyelő harmadik korszaka: a szakmai innováció kiteljesítője (1969–1990)

1969-ben kezdődött a harmadik korszak, a folyóirat hosszú történetének minden jel szerint legjelentősebb korszaka. 1968-tól a hazai gazdasági életben reformok kezdődtek „új gazdasági mechanizmus” néven. A gazdasági reformokat ugyan nem követték a politikai intézményrendszerben hasonló intézkedések, a szellemi életben azonban kétségtelen pezsgés kezdődött. A könyvtár- és információügy is megkísérelte a területen várhatóan bekövetkező változásokat számba venni, még 1967-ben a Figyelő is a kérdésnek szentelte a 3. szám több írását. A számot bevezető szerkesztőségi közlemény le-

szögezte, hogy az elmúlt hónapokban különböző testületekben viták zajlanak a népgazdaság átfogó információs rendszerének kialakításáról, amelyek érintik a könyvtári, dokumentációs munka szerepét is. Az országos tájékoztató rendszer kialakítása új feladatokat jelent a könyvtáraknak, ugyanakkor új lehetőségeket is teremthet a könyvtárak további fejlődésében.⁴⁷ Csúry István megállapította, úgy kell tekinteni a gazdasági mechanizmus reformjára, mint ami szükségleteivel és inspiráló hatásával meggyorsítja a könyvtárügyi reformok érlelődését.⁴⁸ Az átalakulás egyik kiváltó oka az „információs válság címszó alatt összefoglalt funkcionális zavarok” voltak.⁴⁹ Meglátása szerint az információs igények arányainak átrendeződése kezdődött el a visszakereső tájékoztatás javára és

* A tanulmány első része lapunk 2014. 3. számában olvasható. (A szerk.)

az aktív tájékoztatás egyes típusainak kárára. Az új gazdasági mechanizmus okozta gazdasági változásokkal összhangban kell alakulniuk a könyvtári és dokumentációs intézményeknek is, és „*olyan információs rendszer körvonalai rajzolódnak ki előttünk, amelynek mind szervezete, mind funkciói mozgékonyan igazodnak a primer tevékenységekhez*”.⁵⁰ A változásoknak ki kell terjedniük a felügyeleti szervek irányítására és a szakfelügyeletre, a jogok egy részét az intézményekre kell ruházni. A könyvtáraknak a gazdaságosság, a rentabilitás és a szükségletekre termelés jegyében kell munkájukat megszervezni. Csűry a szak-, illetve felsőoktatási könyvtárak szempontjából foglalkozott a kérdéssel, az írásához hozzászóló Walleshausen Gyula⁵¹ az információs rendszer egészéről írt, melyből „*nem szabad kimaradniuk a közművelődési könyvtáraknak sem*”.⁵² A közművelődési könyvtárak munkájában is központi helyre kell kerülni a tájékoztatásnak, ehhez fokozott könyvtárpropaganda szükséges, hiszen a társadalom a könyvtárban sokszor még ma is csak „*könyvkölcsönző üzemet*” és nem olyan intézményt lát, ahonnan tájékoztatást kaphat.⁵³ A Csűry István, illetve Walleshausen Gyula által 1967-ben megfogalmazott elvi szempontok határozták meg a Figyelő szerkesztési gyakorlatát a következő korszakban.

A Könyvári Figyelő tartalmi átalakulása 1969-ben kezdődött. Az év során négy szám jelent meg (a 2–3. összevontan készült) A4-es formátumban. Az 1. számban volt olvasható a Figyelő történetében első alkalommal a szerkesztőbizottság névsora: *Arató Attila, Arató Ferenc, Barabási Rezső* – ő volt a folyóirat főszerkesztője is –, *Bóday Pál, Dobos Piroksa, Domanovszky Ákos, Gallai Ervin, Héberger Károly, Kertész Gyula, Kovács Máté, Láng Imre, Lévai Tamásné, N. Rácz Aranka, Rejtő István, Sebestyén Géza és Somkuti Gabriella*, a lap szerkesztője voltak a grémium tagjai. A testületnek 1971-ben lett tagja *Horváth Tibor*. A programadó írást Barabási Rezső jegyezte.⁵⁴ Az írás utalt arra, hogy a megújult Figyelő megpróbál mindent megtartani a korábbi évfolyamok előremutató gyakorlatából, ugyanakkor igyekszik lépest tartani a szakma fejlődé-

sével, a könyvtárosokat megkísérli tájékoztatni a hazai és külföldi törekvésekről, kísérletekről, újdonságokról. Kifejtette, hogy „*egy érezhető hiányt is szeretne pótolni: a hazai jelentősebb könyvtári dokumentumokat szeretné olvasói elé tárni, részben tájékoztatás, részben azonban az okos polémia, a vita kiszélesítése, a döntések demokratikusabb előkészítése érdekében*.”⁵⁵ A beköszöntő utalt a szerkesztőbizottság szerepére, kitért az OKDT közreműködésére és megindokolta a formátum változását azzal, hogy a lap előállítás, a terjedelem kihasználása így gazdaságosabb. A formai változások közé tartozott a 4. számtól bevezetett gyakorlat, a szerzők betűrendes felsorolása (munkahelyük megnevezésével együtt) *E számunk munkatársai* cím alatt. A folyóirat 500 példányban készült, számonként újrainduló lapszámozással. Rovatok még nem voltak, hacsak nem tekintjük annak az *OKDT hírei* és a *Külföldi hírek* elnevezéseket.

A Figyelő 1969-es átalakítása a gyakorlatban bevált, csupán a 70-es évek közepén mutatkoztak gondok; ismét összevont számok jelentek meg, és szükségessé vált a napi szerkesztési gyakorlat módosítása.

A szerkesztőség és a KMK a könyvtári reformok, a nevelő könyvtár eszméje helyett a sokoldalú tájékoztatást és szabad hozzáférést nyújtó könyvtári rendszer elkötelezett hívei voltak, és ez a szellemiség tükröződött a folyóirat cikkeinek túlnyomó többségében.⁵⁶ Ez az elkötelezettséget tükröző, nagy jelentőségű írás jelent meg az újjáalakult folyóirat első számában, mintegy jelképezve a következő időszak szerkesztési törekvéseit. *A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése* c. tanulmány megszületésének és publikálásának körülményeit az alábbiakban lehet röviden összefoglalni. Még 1968-ban készült *Sallai István* előterjesztése az OKDT Békéscsabán tartandó ülésére.⁵⁷ A mindössze húsz példányban készült anyag roppant nagy vihart kavart, a könyvtárügy konzervatív, a régi népkönyvtári felfogást képviselői csaptak össze a korszerű könyvtári törekvések, a public library híveivel.⁵⁸ Sallai előzetesen ígéretet kapott, hogy írása lesz az *Országos Népművelési Konferencia* vitaanyaga. A viharos OKDT ülés után más

döntés született, a résztanulmányokból N. Rácz Aranka szerkesztett egységes szöveget, amelyből Sallai István, Kovács Máté és Futala Tibor készítette végül el a „hivatalos”, az 1970-es Országos Népművelési Konferencia közművelődési könyvtárügyi előterjesztését, és ez a változat jelent meg a Figyelőben.⁵⁹ Ez a dokumentum lett az alapja a *III. Országos Könyvtárügyi Konferencia Könyvtár és művelődés* című vitaanyagának, gondolatai és egyes felvetései megjelentek az 1972-es *Szakmai irányelvekben* is.⁶⁰

A következő évfolyamban már szabályos rovatbeosztással jelent meg a lap, *Krónika, Tájékoztató, Szemle* lett az állandó rovatok neve, illetve átmenetileg, 1970-ben minden számban helyet kapott a *Lenin-centenárium* elnevezésű alkalmi rovat. A *Krónikában* hivatalos dokumentumok, munkatervek, konferenciákról beszámoló írások kaptak helyet, a *Tájékoztatóban* eredeti cikkek, tanulmányok jelentek meg hazai vagy külföldi szerzőktől, a *Szemle* rovatban pedig ismertetések láttak napvilágot. Alkalmi rovat volt a *Fórum* (ebben vitacikkek sorakoztak), a *tudománypolitika és a könyvtárak*, amely az MSZMP KB tudománypolitikai irányelveivel foglalkozott, a *Könyvtári kutatómunka* elnevezésűben pedig a könyvtárakban folyó kutatómunka ismertetését olvashatták az érdeklődők. Az év során a *Tartalomjegyzék* is gazdagodott *Névmutató*val, ezzel könnyebben használhatóvá vált az index. 1971-ben módosult a szerkesztőbizottság összetétele, Somkuti Gabriella helyett B. Nagy Ernő vette át a szerkesztői posztot. Mind a négy számban dominált a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia, közreadták a tanácskozás téziseit és a vitát (1. szám), a 2. számban három referátum cikké átdolgozott változata jelent meg, a 3. számban a konferencia ajánlásai kaptak helyet, a 4. számban pedig egy áttekintő, értékelő írás, illetve a tanácskozással foglalkozó írások bibliográfiája látott napvilágot.

1972-ben a 18. évfolyamban ismét változott a formátum, a lap visszatért a korábbi A5-ös méretre. A 4. számtól kezdődően emelkedett a példányszám, immár 600 példányban jelent meg évi 6 számban, több mint 50 ív terjedelemben. Az év során elhunyt Barabási Rezső főszerkesztő,

ezért az 5. számtól Sebestyén Géza vette át ezt a beosztást, és elhunyt Kovács Máté is, a szerkesztőbizottság tagja. A grémium új tagokkal bővült: *Kövendi Dénessel, Ruzsás Lajosnéval és Szurmay Ernővel*. Az 5. számtól két szerkesztője volt a lapnak, B. Nagy Ernő és Kövendi Dénes neve mellett is olvasható a megjelölés. Mivel B. Nagy Ernő a Könyvtári Osztály, Kövendi Dénes viszont a KMK munkatársa volt, megbízásával erősödött a KMK súlya, szerepe.

Az 1972-es évfolyamot két kérdéskör határozta meg. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásai között szerepelt az új, átfogó könyvtári jogszabály, törvény kidolgozása. Az előkészítő munka során Papp István rendszerezte a törvényben tárgyalandó kérdések körét,⁶¹ illetve az év során több szemletanulmány mutatta be a külföldi országok könyvtárügyi jogszabályait. A másik kérdés az IFLA 1972. évi budapesti kongresszusa volt, a jeles eseménnyel foglalkozott a Figyelő 6. száma (tömörítvények, referátumok formájában publikálta, illetve ismertette a folyóirat a tanácskozás történéseit). A magyar előadásokat nem közölték, az indoklás szerint „*kartársaink igen szép számmal szerepeltek a kongresszuson, de mint házigazdák – a dolog természete szerint – elsősorban külföldi kollegáikat igyekeztek tájékoztatni a magyar könyvtárügy egy-egy szektoráról, problémájáról. Reméljük azonban, hogy az ebből az alkalomból rendszerezett, kiérlelt gondolataik – előadásuk közvetlen visszhangjának s a hasonló tárgyú külföldi referátumoknak az ösztönzéseivel gazdagodva – alapul szolgálnak majd nem egy eredeti tanulmány írásához lapunk következő számai számára.*”⁶²

A 19. évfolyam 4. számától Kövendi Dénes helyett Vajda Kornél lett B. Nagy Ernő mellett a másik szerkesztő, és a szerkesztőbizottság tagjaként dolgozott Zircz Péter is. További változás volt, hogy ettől kezdve a főszerkesztő Sebestyén Géza és a két szerkesztő nem volt tagja a szerkesztőbizottságnak. Az év során folytatódott az előző évi budapesti IFLA-kongresszus anyagainak közreadása, és több írás foglalkozott a hazai könyvtárügy problémáival. Ezek az írások a készülő új törvény előkészítését szolgálták.⁶³ Fegyelemre méltó közleményt publikált Kamarás

István, aki az olvasáskutatás hazai helyzetéről adott áttekintést,⁶⁴ és több írás foglalkozott az átalakuló képzéssel. A folyóiratban publikált írásoknak több mint a fele a hazai könyvtári élettel foglalkozott, az év során 103 közlemény jelent meg a Figyelő hasábjain. 18 ismertetést közölt a lap: 15 hazai kiadványt, 3 pedig külföldi munkát ismertetett. A 85 cikk közül 52 írás foglalkozott itthoni problémákkal, és 33 közlemény témája volt a külföldi könyvtárgy.

A Figyelő ezekben az években a maga elé tűzött célokat jó színvonalon, kiegyensúlyozottan teljesítette. A szakma egyetértésével találkozott a szerkesztési gyakorlat, talán ezt bizonyítja, hogy 1974-ben a 4. számtól az addigi 600 helyett 700-ra nőtt a nyomtatott példányok száma. Kétségtelenül gyengíti ezt a hipotézist, hogy az 1975. 1. szám ismét csak 500 példányban készült, s a következő számokban már nem szerepelt a példányszám. Az éves előfizetési díj 90 Ft volt. Az 1974-es évfolyamban a hazai és a külföldi közlemények aránya megfordult. Az ismertetéseknél folytatódott a hazai fölény, az évben közölt 118 közlemény közül 28 recenzió volt, közülük 24 itthoni, 4 külföldi munkát ismertetett. A 90 cikk közül azonban 41 foglalkozott magyar, 49 pedig külföldi szakkérdéssel. Egy korábban meglehetősen mellőzött téma, a határon túli magyarság könyvtári ellátottsága is megjelent a lapban, a romániai *Könyvtári Szemle* egyik cikkét rövidített formában közölték.⁶⁵ Az év folyamán a Figyelő egyik szerkesztőjének, Vajda Kornélnak a helyét *Szinainé László Zsuzsa* vette át.⁶⁶

1975-ben fontos állomásához érkezett a Figyelő. A szerkesztőség annotációval kiegészítve három nyelven, angolul, németül és oroszul is közzétette a folyóirat tartalomjegyzékét. Valójában a korábbi években követett gyakorlat kiterjesztéséről volt szó, ugyanis a lapból mintegy 100 példány csereanyagként külföldre került, és a példányokba betették idegen nyelvű betétként a közlemények címfordítását és az önálló írások rövid ismertetését.⁶⁷ Az év során 117 közlemény jelent meg (89 cikk és 28 recenzió), folytatódott az önálló írások között a külföldi kérdésekkel foglalkozók túlsúlya (57-ra 32 hazai cikk esett). Az ismertetéseknél fordított az

arány, 9 külföldi és 19 hazai munkáról közöltek recenziót. Futala Tibor tollából az informatika értelmezéséről jelent meg szemletanulmány,⁶⁸ hat írás foglalkozott a tárgyszavazás, indexelés kérdéseivel, és több cikk tárgyalta a gépesítést. Papp István könyvtárpolitikai kérdést vizsgált a készülő könyvtári törvénnyel összefüggésben.⁶⁹ A tanulmány fontos elvi megállapítása volt, hogy „egységes könyvtári rendszer csak viszonylag fejlett, s egyre fejlődő, korszerűsödő anyagi-technikai bázison fejlődhetik ki. Egy kis túzással azt is mondhatnám, hogy az egységes könyvtárügy a technikai fejlődés következménye.”⁷⁰ (Ezzel fontos elvi megállapítást tett, hiszen felhívta a figyelmet a könyvtárügyben bekövetkezett technikai átalakulásra és sürgette a nemzetközi trendeknek az itthoni követését.)

1976-ban elhunyt Sebestyén Géza főszerkesztő, tiszttét a 4–5. számtól Kiss István, az ELTE tanácskezelője vette át. Szerkesztőbizottsági tag lett Gál Andorné, Mohor Jenő és Németh Zsófia, a lapot B. Nagy Ernő és Sz. László Zsuzsa szerkesztette. A folyóirat életében az 1970-es évek közepére sokasodni kezdtek a problémák. 1976-ban és 1977-ben ismét összevont számok jelentek meg, vagyis a lap kéthavi megjelenése illúzióknak bizonyult. A gondokat Papp István a lap státusának kettősségében látta.⁷¹ A Figyelő az 1969-es koncepció szerint az OKDT és a KMK közös lapjaként jelent meg olyan megállapodással, hogy az OKDT gondolja a hazai közleményeket tartalmazó részt, a KMK pedig a dokumentációs rovatokat, és ellátja az összes adminisztrációs és műszaki szerkesztési feladatot. Ennek megfelelően a főszerkesztőt és az OKDT-rész szerkesztőjét másodállásban a Minisztérium bízta meg, az egyéb munkákat a KMK munkatársa látta el. Papp István meggyőző véleménye szerint ez a felállás okozta a zavarokat. Két alapvető problémát jelölt meg: 1) Az olyan jellegű szakfolyóiratnak, mint a Figyelő, tartalmilag szerves egységet kell képeznie, nem lehet másrészt, csakis egymásra vonatkoztatva szerkeszteni az eredeti és másodlagos közleményeket tartalmazó cikkeket; a megosztott felelősség mind szerkesztéspolitikailag, mind gyakorlatilag zavarokat okozott. 2) A problémák másik oka az

volt, hogy „*hiú ábránd volt azt képzelni, hogy másodállásban vagy mellékállásban elvégezhetők a legfontosabb szerkesztési feladatok.*”⁷² Mindezekhez járult az OKDT válsága: a testület valójában nem működött az utóbbi években. Joggal kérdezhetjük, „*miképpen lehet egy olyan testületnek folyóirata, amely minden további nélkül évekre tetszhalálba vonulhat. S egyáltalán: lehet-e 'laptulajdonos' egy olyan testület, amely nem rendelkezik saját költségvetéssel, nincsenek munkáltatói jogai, csupán tanácsadó funkciót tölt be.*”⁷³ E tényezők együttesen vezettek oda, hogy 1977 végén, ha de jure nem is, de facto megváltozott a helyzet a szerkesztőségben. A KMK átvállalta a felelősséget a lap egészéért, és a főszerkesztő szerepköre lényegében a szerkesztőbizottság elnöklésére szorítkozott. Az írás további részében Papp István a Figyelő profiljával, szerkesztési gyakorlatának átgondolásával foglalkozott. Nem tartott szükségesnek lényeges módosításokat, azt kell megvizsgálni – taglalta –, milyen hatással lesznek a magyar könyvtár- és tájékoztatásügyben bekövetkezett változások, a várható fejlődési irányok a folyóiratra. Indítványozta a szerkesztőségi gyakorlatban a többi szak- és dokumentációs folyóirattal a munkamegosztást, felvetette a „lapszerkesztők tanácsa” nevű grémium megalakítását az egyeztetés, feladatmegosztás szerveként. A Figyelőre szükség van, igényli a szakma, ezt bizonyítja a megjelent példányszámok növekedése: míg 1972-ben ötszáz előfizetőhöz jutott el, 1978-ban nyolcszázra, sőt 1979-ben ezerre emelkedett a példányszám.⁷⁴ Ez a példányszám azután hosszú időre stabilizálódott.

1977-ben jelentkezett a Figyelő szerkesztősége először *tematikus számmal*, amit vendégszerkesztő állított össze. A folyóirat 3–4. számát az olvasáskutatásnak szentelte, és Kamarás István gondozta. Egyfajta tisztelegés volt a viszonylag újonnan intézményesült olvasáskutatás előtt; a tematikus összeállítás közreadását indokolta az eredmények méltánylása mellett a szakma fokozott érdeklődése a kérdés iránt.⁷⁵ A szám szerzői között volt mindenki, aki akkoriban olvasáskutatással foglalkozott: a KMK munkatársai (Fogarassy Miklós, Havas Katalin, Ka-

marás István, Katsányi Sándor és Nagy Attila) mellett az ELTE Szociológiai Tanszéke (Balogh Zoltán), az Irodalomtudományi Intézet (Mario D. Fenyő), a SZOT Központi Iskola (Gereben Ferenc), a Szépirodalmi Könyvkiadó (Gondos Ernő), a Pszichológiai Intézet (Halász László), a Népművelési Intézet (Józsa Péter), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Kerekes Pálné), a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése (Kulcsár Júlia) kutatói publikálták új eredményeiket.

1978-ban fontos változás történt a folyóirat nyomdai kivitelezésében: megújult a külalakja, új borítót kapott, a szedés sorkizárásos lett, növekedett az illusztrációk száma és a nyomdai előállítás minősége is javult. Az év során B. Nagy Ernőt és Sz. László Zsuzsát a Figyelő szerkesztői posztján Bárdosi Mária és Gerő Zsoltné váltotta, és az 1978. 6. számtól Kiss István halála miatt egy időre megszűnt a főszerkesztői tisztség. Az 5. szám ismét tematikus lett Sárdy Péter vendégszerkesztő gondozásában. Az írások a könyvtárgépesítés kérdéseit elemezték, a szerzők magyar és külföldi szakemberek voltak.

1979-ben folytatódott a tematikus számok közreadása; az 5. számban Fogarassy Miklós és Lakatos András vendégszerkesztő a könyvtári statisztikát és a hozzá kapcsolódó elemzési módszereket tárgyaló tanulmányokat jelentetett meg. Ez a szám egyébként újdonságot is hozott, Vályi Gábornak Pozsgay Imre kulturális miniszterrel a könyvtárügy aktuális helyzetéről készített interjúját. A folyóirat ekkor ünnepelte 25. évfolyamát, s a jubileum alkalmából Futala Tibor köszöntötte a Figyelőt.⁷⁶ (Az 1979-es évfolyamban komoly vita is zajlott az ISBD-alapú új bibliográfiai leírási szabványok hazai bevezetéséről Csüry István, Fügedi Péterné, Vajda Erik, Domanovszky Ákos és Varga Ildikó részvételével.)

Ezekben az években indult el egy kormányhatározat alapján az Országos Szakmai Információs Rendszer (OSZIR) kidolgozása. A Figyelő, illetve a szakma is részt vett a kibontakozó szakmai eszmecsereben: a lapban számos írás látott napvilágot a kérdéssel, illetve a különböző diszciplínák tájékoztatási rendszeréről.⁷⁷ Az OSZIR-al

kapcsolatos írások mellett a könyvtárosképzés helyzete is megvitatásra került a folyóiratban: az 1980. 2. szám Vályi Gábor vendégszerkesztésében az utánpótlás kérdését taglalta. (A téma aktualitását az adta, hogy az egyetemi képzés helyzete ismét bizonytalanná vált, és a két vidéki főiskolán is csökkent a felvehető hallgatói létszám és a felvehető szakpárosítás kínálata.) Az Országos Könyvtárügyi Tanács 1981-ben munkacsoportot hozott létre a könyvtári szaksajtó helyzetének áttekintésére. A részanyagokból Héberger Károly készített jelentést,⁷⁸ melyben megállapította, hogy „a hazai szaksajtó rendszere több évtizedes fejlődés eredményeként alakult ki”,⁷⁹ a periodikumok összefüggő rendszert alkotnak. Léteznek központi (országos), területi, illetve hálózati és szakterületi, továbbá határterületi szakfolyóiratok és dokumentációs jellegű kiadványok is. A létrejött központi szaklapok (Könyvtáros, Könyvtári Figyelő, Magyar Könyvszemle, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás) munkamegosztása kialakult, a lapok profilja károsan nem fedi át egymást.⁸⁰ A jelentés a központi lapok erősítését szükségesnek tartotta és javasolta működésük sokoldalú támogatását. A Könyvtári Figyelőről megállapította, hogy „alapvető célja a magyar könyvtárosok érdekei szakmai tájékoztatása, a nemzetközi és a hazai tapasztalatok tudományos igényű feldolgozása”,⁸¹ elsősorban elméleti írásokat, kutatási eredményeket, műhelymunkákat közöl, és rendszeresen beszámol az országos hatáskörű testületek, intézmények munkájáról. Kiemelten foglalkozik a társadalomtudományi információs rendszerekkel, e területen lényegében az egyetlen hazai publikációs fórumot jelenti. Rendszeresen tudósít a külföldi könyvtárügyről tömörítvények, úti beszámolók, szemlék formájában, időnként külföldi szerzők írásait is közli. A szerkesztés színvonala jó, a közölt írások stílusa megfelelő. A hiányosságok között említi, hogy „az egységes szakmai terminológia használata terén azonban további fejlődés szükséges.”⁸² Tanulmányai révén hozzájárul a szakmai munka tudatosabb, színvonalasabb végzéséhez, a közölt szakmai viták elősegítik a problémák tisztázását. Jó kezdeményezésnek tartja a jelentés az évenkénti te-

matikus számok közreadását és a tanulmányok után a helyet kitöltő, a forrás megjelölésével közölt érdekes könyvtári híreket. Jó színvonalú a szemlerovat, amelyben a legjelentősebb könyvtári kiadványok ismertetése olvasható. A folyóirat külső megjelenése vonzó, az illusztrációs anyag azonban bővíthető lenne. A külföldi felhasználást segítik elő az angol, német és orosz nyelvű tartalmi kivonatok. A szerkesztőség munkáját jelentősen segíti az aktív szerkesztőbizottság. Ugyanakkor a szerkesztőség létszáma nem kielégítő, a lapnak mindössze egy főállású munkatársa van, a felelős szerkesztői tisztséget a KMK tájékoztatási osztályának vezetője tölti be – akkoriban Gerő Zsoltné.⁸³

A jelentés a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásról (TMT) írt részben visszautal a Figyelőre, megállapítva, hogy a „TMT új profiljának kialakítását elsősorban a Könyvtári Figyelővel együttműködve, e lappal elvszerű elhatárolást kialakítva végzi.”⁸⁴ A jelentés kitért a szaksajtó olvasottságára is, és megállapította, hogy nem kielégítő. A lapok ismertségét felmérő kérdőívet százhusz könyvtárosnak küldték ki, de csak harmincheten juttatták vissza; ez az arány is mutatja az érdektelenséget.⁸⁵ A korábbi felmérések és szűrőpróbaszerű vizsgálatok alapján „elképesztő tájékoztatlanságot” tapasztaltak a könyvtári sajtóról, a lapokban folyó vitákról és a fontosabb közleményekről. Ennek oka a jelentés szerint az lehet, hogy a könyvtárosképzésben nem fordítanak elég gondot a szaksajtó használatára, illetve a könyvtárvezetők sem kívánják meg munkatársaiktól a lapok ismeretét. A Könyvtári Figyelő használatáról a jelentés megállapítja, hogy olvasóit elsősorban a vezető beosztású, illetve egyetemisták vagy főiskolát végzett személyek alkotják. Az ezres példányszámot alacsonynak tartja, és leszögezi, hogy nem juthat el mindenhová, ahol szükség lenne rá.⁸⁶

A Figyelő olykor megkérdőjelezte a szakma aktuális trendjeit, értékítéleteit. A 80-as években épült új könyvtárépületeket általánosságban elismerés övezte. Ezt a konszenzust vitatta Urbán László írása.⁸⁷ A cikk szenvedélyes hangú kiáltvány volt a középületek – köztük a könyvtárak – akadálymentesítése érdekében, egyúttal

jól illeszkedett a közművelődési könyvtárak új szolgáltatásait és új funkcióit kereső, a könyvtárügy reformját sürgető írások sorába. Ezek a publikációk a könyvtárügyi törvényerejű rendelet 1976-os elfogadása óta bekövetkezett társadalmi és szakmai változásokra reflektáltak. A szemléletváltozás egyik fontos jele volt, hogy a szakmai diskurzusban sokasodtak a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásával foglalkozó közlemények, és bár a hivatalos művelődéspolitikai a fizikailag hátrányos helyzetűek létezését tudomásul vette, a társadalmi eredetű hátrányokkal való foglalkozás még nem nélkülözte a kissé ellenzéki attitűdöt. Kamarás István egyik írásában a könyvtári nyilvánosság fokozását és olyan fórumok megteremtését sürgette, ahol szó eshetne az átalakuló értékekről, mert – mint megfogalmazta – sokféle „érték áll szemben többféle állampolgári és olvasói értékrenddel, mindeme sokféleség pedig bizonyos értékeket előnyben részesítő, a marxista értékrend hegemoniájával jellemezhető művelődéspolitikánkkal.”⁸⁸

Az 1980-as évek első felében a szakmai közgondolkodás centrumába a közművelődési könyvtárak funkcióinak újragondolása került. A polémia egyik vonulata a szakrészlegesítés kérdését járta körül Mándy Gábor két írása nyomán.⁸⁹ A szerző végkövetkeztése az volt, hogy a szakrészlegesítés a közművelődési könyvtárak előtt álló egyetlen reális fejlődési út, csak a szakrészleges könyvtár képes kellően differenciált szolgáltatást nyújtani. Az 1977-ben megjelent íráshoz Horváth Tibor egy korábban írt, de csak 1982-ben közzétett írásában szolt hozzá, arra figyelmeztetve a szakmát, nehogy a következő szakmai dogma a szakrészlegesítés legyen.⁹⁰ A vitaindítónak szánt cikke a következő évben számos hozzászólás született.⁹¹ Az írások első sorban Horváthnak azt a tételét vitatták, miszerint a szakrészlegesítést bevezető közművelődési könyvtárak a szakirodalmi szolgáltatások közvetítése helyett egyedileg vállalkoznak olyan funkciók teljesítésére, amelyek nem alapvető feladatuk. Vagyis Horváth Tibor írásában a könyvtárak rendszerszerű működése érdekében emelt szót, és mintha előkészítette volna nagy jelentőségű és széles körű szakmai érdeklődést

keltő, Futala Tiborral és Papp Istvánnal közösen jegyzett tanulmányát.⁹² Az írás a *Könyvtárközi együttműködés* című, Horváth Tibor szerkesztésében megjelenő tematikus számában kapott helyet. A közlemény fontos elvi megállapítása a közművelődési könyvtári gondolkodásban még mindig létező paternalista, nevelő szellemmel szemben a szolgáltatások szabad hozzáférése mellett érvelt: „Az egyéni és a társadalmi érdekazonosság két könyvtári alapfunkció maradtalan teljesítését követeli meg, nevezetesen: 1. A könyvtárhasználó állampolgárnak joga van bármely publikus dokumentumra a könyvtári rendszer bármely szolgálati helyén, legyen szó bárhol közzétett, bármilyen nyelven írt, bármely fajtájú dokumentumról is. Ezt az igényt teljességében nyilván nem a helyi gyűjtemények elszigetelt egységei, hanem csakis a könyvtári rendszer elégítheti ki. 2. A könyvtárhasználónak joga van ahhoz, hogy regisztratív szinten a világ teljes dokumentumtermésében tájékozódhassék. Ennek a funkciónak a teljesítésére még inkább vonatkozik az a tétel, hogy az egyedi könyvtár önmagában nem képes reá, csakis a rendszer részeként.” Az információhoz való szabad hozzáférés a szerzők érvelése szerint egyrészt állampolgári jog, másrészt nemzeti érdek.⁹³

A közművelődési könyvtárak új funkcióit is érintette Papp István tanulmánya, melyben a „nyitott könyvtár” eszméjét hirdette meg.⁹⁴ A megyei könyvtárak épületmodellje kapcsán fejtette ki, hogy az intézmény felszereltségében, külső-belső megjelenésében, szolgáltatásaiban, működésében meg kell felelni annak az új modellnek, amit a szerző „nyitott könyvtár”-nak nevezett, a fogalom alatt azt értve, hogy „nemcsak rendelkezésre áll a közönség minden egyes tagjának, de mindent elkövet annak érdekében, hogy a közönség használja is; nyitott minden információ előtt: noha állományát racionális nagyságrendben tartja, de a könyvtári rendszerhez való kapcsolódás révén képes beszerezni a használói számára szükséges bármely információt; nyitott új funkciók és szolgáltatások befogadására és nyitott színtere használói különféle kulturális tevékenységeinek. Nyitott kapcsolatainak építésében és nyitott mindenféle együttműködés előtt.

*Ha forradalmi jelentőségű tette volt könyvtárügyünknek az állomány szabadpolcra helyezése, azaz a könyvek és az olvasók közötti közvetlen kapcsolat létrehozása, a második forradalom éppen a nyitott könyvtár megvalósítása lenne.*⁹⁵

1982-ben a KMK irányításában jelentős változás történt: Papp István igazgató lemondott tisztségéről, és az intézmény átszervezése bizonyos mértékig érintette a Figyelő szerkesztését is. 1983-ban új funkció jelent meg a folyóirat irányításában: Papp István lett a szerkesztőbizottság elnöke, Bárdosi Mária helyett pedig Kovács Katalin vette át a szerkesztői tisztséget. A szerkesztőségi munkát megszabó dokumentum csak valamivel később jelent meg: az OSZK KMK és az OKT 1984-ben adta ki a szerkesztőségi ügyrendet, amelyet a Minisztérium is jóváhagyott.⁹⁶

A dokumentum szerint a lap felügyeletét az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója együttesen gyakorolja, és a szerkesztőbizottság közreműködésével szabja meg a folyóirat tartalmi irányvonalát és színvonalbeli követelményeit. Az állami felügyeletet a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya gyakorolja. A dokumentum a Figyelő feladatait az alábbiakban írta elő:

- ⊙ mozdítsa elő a hazai könyvtári és tájékoztatási rendszer fejlődését célzó elméleti és gyakorlati munkákat, biztosítson nyilvánosságot a könyvtár- és tájékoztatásügy kutatási, fejlesztési és gyakorlati eredményeinek;
- ⊙ a szakirodalmi tájékoztatás és a bibliográfia témakörén belül az általános vonatkozások mellett főként a társadalomtudományok és a humán területek idevágó kérdéseivel foglalkozzék;
- ⊙ elsősorban a témák elméleti, gyakorlati és módszertani vonatkozásait tárgyalja, esetenként azonban adjon helyet történeti feldolgozásoknak is;
- ⊙ adjon tájékoztatást a nemzetközi könyvtárügy és szakirodalmi tájékoztatás helyzetéről, fejlődési irányairól, eseményeiről, közvetítse, és kritikailag értékelje azokat a külföldi eredményeket, amelyeknek alkalmazása hozzájárul a hazai könyvtári szolgálat és szakirodalmi tájékoztatás fejlesztéséhez;

- ⊙ tájékoztasson az OKT plénumban, tagozataiban, szakbizottságaiban, igazgatói tanácsaiban és munkabizottságaiban, valamint az OSZK–KMK keretében folyó munkálatok eredményeiről.

A Könyvtári Figyelő *„különös figyelmet fordít a könyvtárpolitika, a könyvtári rendszer, az egyes könyvtártípusok, a hazai és nemzetközi könyvtárközi együttműködés tartalma és szervezete, az egyes könyvtári munkafolyamatok, a könyvtárospálya, a könyvtárosképzés és a könyvtári munkaerőgazdálkodás, a központi könyvtári szolgáltatások, a könyvtárak technikai felszerelése, berendezése és építése, a könyvtári üzemszervezés és a könyvtárgazdaságtan, valamint az állományépítés, a használói igények és szükségletek kérdéseire”*,⁹⁷ feladatait az egyéb könyvtári és tájékoztatási szakfolyóiratokkal együttműködve, munkamegosztásban látja el.

Az ügyrend előírta az évi hatszori megjelenést egyenként 10 A5-ös nyomtatott ív terjedelemben. Az egyes számokban közölt cikkekről angol, német és orosz nyelvű tartalmi összefoglalókat kell készíteni, a lezárt évfolyamokhoz éves tartalomjegyzék készül angol, magyar és orosz nyelven; intézkedett arról is, hogy a folyóirat cikkeiről tízévente magyar nyelvű repertórium készüljön. A folyóirat felelős szerkesztőjét az OSZK–KMK igazgatója bízta meg az OKT elnökének egyetértésével és a Művelődési Minisztérium jóváhagyásával az OSZK–KMK munkatársai közül. A felelős szerkesztő látja el a lap szellemi irányítását, jogi felelősséget vállal – a szerző után – a közölt írásokért, engedélyezi a számok kinyomtatását, tervezi és irányítja a szerkesztést, képviseli a folyóiratot. Akadályoztatása esetén a szerkesztő helyettesíti. A szerkesztőt a szerkesztőbizottság segíti munkájában. A grémium véleményező, javaslattevő és tanácsadó testület, nincs döntési és intézkedési jogköre. A szerkesztőbizottság legalább hat, de legfeljebb tizenkét tagból áll. A tagokat a szerkesztőbizottság elnökének és a felelős szerkesztőnek javaslatára az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója – az OKT elnöksége véleményének kikérésével és az MM Könyvtári Osztálya ve-

zetőjének jóváhagyásával – együttesen kéri fel négyévi időtartamra, amely kétéves szakaszokban korlátlanul meghosszabbítható. A tagok feladatukat társadalmi munkában látják el.

A testület

- ☉ megvitatja a hosszabb távú tematikai terveket és éves lapterveket,
- ☉ véleményezi az egyes számok terveit,
- ☉ testületként vagy tagjai révén véleményezi a közlésre benyújtott kéziratokat,
- ☉ segíti kialakítani a KF szellemi irányát, tematikai arányait,
- ☉ javaslatokat tesz témákra és szerzőkre,
- ☉ értékeli a megjelent lapszámokat,
- ☉ a KF szerkesztési gyakorlatára vonatkozó észrevételeit – elnöke révén – évente az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója tudomására hozza.

A testület évente hatszor, de legalább háromszor ülésezik. Az ülések napirendjét és időpontját a szerkesztőbizottság elnökének egyetértésével a felelős szerkesztő állapítja meg. Az ülésekre meg kell hívni az MM Könyvtári Osztálya vezetőjét, az OSZK–KMK igazgatóját és az OKT elnökét.

A szerkesztőbizottságot az elnök vezeti. Személyét a felelős szerkesztő javaslatára az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója – az OKT elnöksége véleményének kikérése és az MM Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyása mellett – együttesen kéri fel, illetve bízza meg négyévi időtartamra, amely kétéves szakaszokban korlátlanul meghosszabbítható. Az elnök feladatai: 1) részvétel a KF szellemi irányításában, 2) a szerkesztőbizottság munkájának a megszervezése, ülésének levezetése és 3) a szerkesztőség munkájának szakmai, politikai segítése. Akadályoztatása esetén a szerkesztőbizottság általa felkért tagja helyettesíti. Az elnök az OKT elnökének és az OSZK–KMK igazgatójának tartozik felelősséggel. Megbízását az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója – az OKT elnöksége véleményének kikérésével és az MM Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyásával – együttesen bármikor visszavonhatja.

A szerzők által benyújtott kéziratok mellett a

szerkesztőség maga is kezdeményezheti egyes közlemények megírását. A hosszabb távú terv keretében a szerkesztőbizottság bármely tagja – a felelős szerkesztő egyidejű tájékoztatása mellett – folytathat tárgyalásokat a számba jöhető szerzőkkel, de a kézirat elkészítésére vonatkozó felkérést csak a felelős szerkesztő vagy megbízásából a szerkesztő adhatja ki. A cikkek színvonalának elbírálására a szerkesztőség lektorokat kérhet fel. A lektor munkáját tiszteletdíjért végzi. Lektorai megbízást szerkesztőbizottsági tag is kaphat. A benyújtott kéziratokon szükséges javításokat a szerkesztőség vagy a szerzővel végezteti, vagy – a szerző beleegyezésével – maga végzi el. A szerkesztőség a munkát szabályzat szerint végzi, amit az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója együttesen hagy jóvá. (A szabályzat az ügyrend mellékletét képezi.⁹⁸) A szerkesztőség az OSZK–KMK szervezetében működik, a munkák személyi, anyagi és technikai feltételeit a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya az OSZK–KMK költségvetésében irányozza elő.

A lapot a Művelődési Minisztérium megbízásából a Múzsák Közművelődési Kiadó adja ki, és egyben ellátja mind a nyomdai, mind a terjesztői feladatokat, gondoskodik a szerzői és lektori tiszteletdíjak, valamint a kéziratok nyomdai előkészítésével kapcsolatos egyéb kiadások fedezetéről. A kiadással kapcsolatos kérdéseket, valamint a KF szerkesztősége és a Múzsák Közművelődési Kiadó tennivalóit külön megállapodása szabályozza (az ügyrend mellékleteként.⁹⁹)

A 80-as évek elején a Figyelő 1000 példányban készült, az 1985. 6. számtól emelkedett számonként 1350-ra. Az 1987. 3. számtól Kovács Katalin helyett *Pál Ilona* lett a lap szerkesztője, Kovács Katalin az 1989. 3–4. számtól vette vissza korábbi beosztását. (Az 1989. 3–4. számon szerkesztőként Kovács Katalin és Pál Ilona jegyezte a folyóiratot Gerő Zsoltné felelős szerkesztése mellett.) Ezen a számon szerepelt utoljára Papp István a szerkesztőbizottság elnökeként, az 1990. 5–6. számon már Gerőné neve sem szerepelt, a Figyelőt Kovács Katalin és Pál Ilona szerkesztette. A szerkesztőbizottság tagjai az évek során folyamatosan változtak.

Ezekben az években a folyóirat és az OKT kapcsolata zavartalan volt. A KF is időben megjelent, csak néha fordult elő kisebb csúszás. Folyamatosan haladt az éves anyag feldolgozásával az 1975–1984. évkörre vonatkozó repertórium összeállítása, de a fontos segédlet végül nem készült el. A lap elsősorban azokkal az aktuális témákkal foglalkozott, amelyeket az OKT is felvett munkaprogramjába és elemzett, így „írásokat közölt az OSZK egész könyvtárügyet érintő kérdéseiről, az iskolai könyvtárakról, a külföldi folyóiratokkal való ellátottságról, a társadalomtudományi szakirodalmi ellátás és információ általános és egyes szakterületen jelentkező problémáiról, az OMIKK centenáriuma alkalmából az országos műszaki szakirodalmi ellátásról stb. Az évfolyam jellemző vonásai közé tartozik a közművelődési könyvtárak szakrészlegeiről folytatott vita és a könyvtárközi együttműködéssel foglalkozó célszám. Remélhetőleg az a változás, hogy az OKT titkára lett az évfolyamtól a szerkesztőbizottság elnöke, hozzájárul ahhoz, hogy az OKT még inkább számíthasson lapjára.”¹⁰⁰

A nyolcvanas évek második felétől kezdtek sokasodni az elsősorban anyagi jellegű gondok. Az 1987. 6. számban szerkesztőségi közlemény tudatta az olvasókkal, hogy „1988-tól lapunk csak négy füzetben, 40 ív terjedelemben jelenik meg.”¹⁰¹ A következő évben már csökkent terjedelemben került az olvasókhoz, számozása azonban – az összevont számok miatt – változatlan maradt. Az év végén újabb szerkesztőségi közlemény tudatta a folyóirat életében bekövetkező jelentős változást: az OSZK KMK vezetősége úgy döntött, hogy saját kiadásban és saját nyomdájában jelenteti meg a lapot, vagyis felmondták az együttműködést az 1983-ig Népművelési Propaganda Iroda, 1984-től Múzsák Közművelődési Kiadó néven működő intézménnyel. (A változás egyúttal az előfizetői, illetve a példányonkénti ár emelését is jelentette.)¹⁰²

A Figyelő negyedik korszaka: a megújult folyóirat (1991–2013)

Az 1980-as évek végén és 1990-ben a lapban sokasodtak a várható társadalmi, politikai, gazdasági átalakulások könyvtárakra gyakorolt hatását latolgató írások. Előtérbe kerültek a könyvtári marketing és menedzsment kérdéseit, a szolgáltatások árát, a könyvtárügy irányítását, társadalmi ellenőrzését, finanszírozását taglaló közlemények.¹⁰³ A cikkek egy része egyébként érintette a szaksajtó helyzetét is; a felvetett javaslatok között akadt, amelyik a Figyelőt kiadó KMK megszüntetését indítványozta, és a folyóirat lehetséges kiadójaként a Magyar Könyvtárosok Egyesületét nevezte meg.

A rendszerváltoztatás végül nem sodorta el a KMK-t, az intézmény azonban alaposan átalakult. Lapgazdaként egyébként egyedül maradt, az OKT ugyanis nem működött ezekben az években, újjászervezésére csak 1995-ben került sor. Az átalakulás radikálisan érintette a Figyelőt is.

A változások érintették a lap formai és tartalmi elemeit. Formátumában visszatért a korábban már több alkalommal alkalmazott A/4-es méretre és évente négy szám megjelenését tervezték.

Főszerkesztője *Szente Ferenc*, a KMK igazgatója lett, a felelős szerkesztői tisztet *Kovács Lászlóné* (később Kovács Emőke néven) töltötte be, a külföldi folyóirat-figyelő részt *Hegyközi Ilona* és *Novák István*, a Tanulmányok és a Kitekintés rovatot pedig Kovács Katalin és Pál Ilona gondozta, és *Pajor Ildikó* volt a folyóirat tipográfiai arculatának megformálója, Posta Éva pedig a műszaki szerkesztő. Ezt a tisztséget később *Nagy László* töltötte be. A tartalmi változások közül a legjelentősebb az volt, hogy a megszűnt Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (KDSZ) Külföldi folyóirat-figyelő című rovatként élt tovább. A lap rovatbeosztása az alábbiak szerint alakult: *Tanulmányok*, amelyben elsősorban a hazai szerzők elméleti írásai kaptak helyet, a *Kitekintés*ben többnyire külföldi cikkek voltak olvashatók tömörítve vagy teljes fordításban, a *Szemle* pedig a hazai és a külföldi szakirodalom

recenzióit sorakoztatta. Az utolsó rovat, a lap hozzávetőleg harmadát kitevő terjedelemben, a *Külföldi folyóirat-figyelő* volt. A változásokat az új évfolyam megjelölés is jelezte, ugyanakkor a folyamatosságot hangsúlyozva zárójelben a „régí” Figyelő évfolyamszámozását is folytatta, illetve folytatja. Nagyon hasznos új elemmel is bővült a lap, anyagát kellően részletes, két részből álló éves index tárta fel. Az egyik része a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvismertetések rovat közleményeit tematikus tartalomjegyzékben és betűrendes mutatóval regisztrálta, a másik pedig a Külföldi folyóirat-figyelő rovat referátumait tette visszakereshetővé tárgyszómutató, szerzői index és intézménymutató segítségével. Sajnos, a kitűnő index csak néhány évig, 1996-ig jelent meg, a későbbiekben a MANCI adatbázisban lehetett a cikkekről tájékozódni. Az egyes számok tartalomjegyzéke angolul és németül is napvilágot látott, később – 2002-től – a német változat elmaradt. A megújult lap 1350 példányban jelent meg, a második évfolyamtól azonban már nem közölte a szerkesztőség a példányszámot. A Figyelő körüli összes teendőt (szerkesztés, kiadás, előállítás, terjesztés) a KMK, illetve az Országos Széchényi Könyvtár végezte. A nyomdában az 1999. 3. számtól történt változás, attól kezdve rövid ideig az OSZK nyomdaüzeme helyett az ETO-PRINT Nyomdaipari Kft. állította elő, 2001-től az AKAPRINT Nyomdaipari Kft.-ben készült, majd 2008-tól ismét változott a nyomda, egy váci üzemben, a Nalors Grafikai Kft.-ben készül jelenleg is. Amióta a KMK 2001-ben megszűnt, pontosabban átalakult Könyvtári Intézeté, a Figyelő ügyeit a jogutód intézmény látja el, de a lap kiadója az OSZK lett.

Programadó cikkében Sente Ferenc a változások alapvető indokaként azt említette, hogy azok *„a belátó takarékoság kényszerítő hatása alatt”* történtek. A lap céljául az alábbiakat sorolta fel: *„lásson el valódi figyelő szolgálatot a könyvtárosi, bibliográfusi, informatikusi mesterség tágas terein, vegyen észre itthon és külhonban minden jobbító újítást, minden teremtő gondolatot, minden változást. Mindent, ami nemes, és amit érdemes.”*

Reményei szerint a Figyelő olvasóközönsége

„a hivatását és önmagát komolyan vevő művelt könyvtárosok társasága” lesz, akikben él az igény, hogy beleszóljanak a szakma folyamataiba. Ígéretet tett arra, hogy a lap igyekszik megfelelni a képzés igényeinek is. A Figyelő a szerkesztőség szándéka szerint civil lap lesz, *„egy civil hivatás elkötelezett szellemi támogatója.”* Mindezek jegyében nagyobb teret szentel a külföldi témáknak, *„mert most egy ideig a tanulás, az áthangolódás a legfőbb tennivaló a szakmai szellemiség regenerálódása érdekében. Meg kell alapoznunk a közös gondolkodást, hogy a hazai talajon új gondolatok és ne tegnapi indulatok, eszmék és ne tegnapi téveszmék teremjenek.”*¹⁰⁴

A megváltozott Figyelő első éveiben ezek a törekvések messzemenően érvényesültek. Sőt, megállapítható, hogy az 1991-ben kialakított szerkesztési elvek és gyakorlat, a rovatbeosztás kiállta az eltelt évtizedek próbáját. Bár többször változott a főszerkesztő személye, a szerkesztőség személyi összetétele alig változott és ez a stabilitás mindenképpen hasznára volt a lapnak. Az idők során szükségszerűen bekövetkező változások szervesen következtek az előzményekből és nem jelentettek radikális szakítást a korábbi évek gyakorlatával. A Figyelő hosszú történetének az 1991-től kezdődő szakaszára elsősorban a kiegyensúlyozott, szilárd tartalmi és formai elemek a jellemzők. Természetesen a közölt cikkek követték a szakmai változásokat, sőt több esetben azok kezdeményezője is volt a szerkesztőség. A negyedévi megjelenés érthető okokból nem tette és teszi lehetővé a napi aktualitások szoros figyelemmel kísérését, de például a cikkek, tanulmányok egy része szakmai tanácskozásokon elhangzott előadások szerkesztett változata. A közölt írások tekintélyes része a szerkesztőség kezdeményezéséből íródott és íródik, vagyis a fontosnak és aktuálisnak ítélt témákhoz keresik meg a szerzőt.

A Figyelő munkatársai között a szakma nagy tapasztalatú képviselői épp úgy megtalálhatók, mint a pályakezdők; számos alkalommal a szerzők egy része még hallgató korában jelentkezett a lapban. Megkönnyíti a pályakezdő szerzők közlését, hogy a lap tanácsadó testületének, később szerkesztőbizottságának tagjai között

a képzőintézmények oktatói is helyet kaptak, így adott a napi kapcsolat a szerzői utánpótlást jelentő hallgatókkal. Ez a gyakorlat mindenképpen előnyére válik szemléleti frissességének, újszerűségének. A szerkesztőség néhány éven keresztül nívódíjjal próbálta ösztönözni a minőségi cikkek írását. Az írások stílusa többnyire az értekező próza legjobb hagyományait követi, ugyanakkor akad példa arra, hogy egyes cikkek, közlemények a publicisztikai írások felé közelítenek. Utóbbi műfaj megteremtésével a megújult Figyelő első évfolyamaiban a folyóirat főszerkesztője kísérletezett. Az 1. évfolyam minden számában egyfajta vezércikkkel, könyvtárpolitikai, publicisztikai jellegű írással, mintsem „szabályos” tanulmánnyal jelentkezett.

A kiegyensúlyozott szerkesztési gyakorlat abban a tényben is megfigyelhető, hogy minden könyvtár típussal foglalkozott és foglalkozik a Figyelő, bár nem azonos mértékben: a társadalomtudományi könyvtárak és a társadalomtudományi tájékoztatás nagyobb hangsúllyal szerepel a témák között. A közölt írások többnyire elméleti jellegűek, de akadnak a könyvtári napi gyakorlat egy-egy szegmensét bemutató közlemények is. A folyóirat írásaiból jól nyomon követhető a hazai könyvtárgépesítés fejlődése, a különféle integrált rendszerek megjelenése és alkalmazása, illetve az új szemlélet térhódítása az intézmények minőségbiztosításában, marketingjében. A közölt cikkek egy része érthető okokból már elavult, történeti forrássá vált. Elsősorban a könyvtárgépesítéssel és az új technikai lehetőségekkel foglalkozó írásokra vonatkozik ez a megállapítás, a gyors technikai fejlődés néhány év alatt elavulttá tett egyes eljárásokat, eszközöket. Jó példa erre a *videotex*: a 90-es években például számos írás taglalta könyvtári alkalmazásának kérdéseit.¹⁰⁵ A szerkesztőség gyakran élt a tematikus számok közreadásának gyakorlatával, meglehetősen rendszerességgel egy-egy számban azonos témát tárgyalt más és más megközelítésben. Például az 1991-es évfolyam 3. számában közölt cikkek egy része a Budapesten működő külföldi intézetek könyvtárait mutatta be, a 4. szám pedig a külföldi magyar

intézetek gyűjteményeit és információs szolgáltatásait ismertette. Ez a téma azután folytatódott a következő évi 1. füzetben is. Az 1992. évi 1. számban több közlemény érintette a dokumentum-beszerzést, az 1992. 2. szám írásai a környezetvédelem könyvtári jelenlétét taglalták, az 1992. 3. számban pedig több tanulmány a könyvtárközi kölcsönzés kérdéseit járta körül. Az 1990-es évek elején hangsúlyos helyet kaptak az európai kisebbségek könyvtári ellátását tárgyaló írások. Ezekben az években néhány éven át helyet kapott a lapban a KMK előző évi munkájáról beszámoló jelentés is.

A 180–190 oldal terjedelmű lapszámokban a periodikum négy fő szerkezeti része (Tanulmányok, Kitekintés, Szemle, Külföldi folyóirat-figyelő) közül a Szemle rovat terjedelme volt a legkisebb, átlagosan 20–25 oldalt tett ki, a másik három rovat nagyjából azonos, 50 és 60 oldal közötti terjedelemben volt olvasható. Ezek az arányok nagy vonalakban napjainkra is jellemzőek. Egy-egy számban nagyjából 80–90 referátum jelent meg, vagyis évente hozzávetőleg 350, a későbbiekben azonban gyakran évi 400 fölé emelkedett a referált cikkek száma. Az egyes számokban rovaton kívül hírek is helyet kaptak, ezek lényegében az üres tereket töltötték ki, ugyanakkor sokszor érdemi információt is tartalmaztak, illetve tartalmaznak a hazai és a nemzetközi könyvtári világ történeteiből.

A szerkesztőség kíváncsi volt az olvasók véleményére a megújult Figyelőről, ezért kérdőívvel fordult a használókhoz. A kérdőívet 800 címre küldték el, azonban mindössze 50 válasz érkezett, így nem lehetett a felmérést teljes értékű kutatásnak tekinteni. Mindenesetre a válaszokból bizonyos olvasói tendenciák és jelenségek kirajzolódtak. A visszaküldött kérdőívek zöme városi könyvtárak munkatársaitól érkezett (20), felsőoktatási intézmények könyvtáraiból 13 választ kaptak, a többi kisebb közművelődési könyvtárból, a nemzeti könyvtárból, illetve iskolai könyvtárból érkezett. A döntő többség (3 kivétellel) a „rég” Figyelőnek is olvasója volt. A válaszolók többsége egyéb szaklapot is olvasott, legtöbben (41 fő) a Könyvtárost, 28-an a Könyvtári Levelező/lapot, a Tudományos

és Műszaki Tájékoztatást 22-en nevezték meg, majd a Magyar Könyvszemle következett 7 említéssel. A válaszolók fele egy-egy számnak legalább a felét elolvasta, 40%-uk ennél is többet. A Figyelő tartalmára vonatkozó kérdésekre adott válaszokból – amint várható volt – meglehetősen nagy különbség rajzolódott ki. Az egyértelmű volt, hogy a túlnyomó többség jónak tartotta a Figyelő tartalmát, a véleménykülönbség az egyes témák közlési arányában alakult ki. Voltak, akik soknak tartották a könyvtárgépesítéssel foglalkozó közleményeket, mások sokallták a szakkönyvtárakkal foglalkozó írásokat, szemben azokkal, akik viszont ezen könyvtártípusról beszámoló közleményeket alacsonynak ítélték. A külföldi és a magyar vonatkozású cikkek arányát a többség megfelelőnek tartotta. Ehhez kapcsolódott az olvasók véleményét a Külföldi folyóirat-figyelő rovatról firtató kérdés, vagyis az, miként vélekednek a megszűnt KDSZ ilyen formában való továbbéléséről. A válaszolók túlnyomó többsége szerint az „*új rovat megjelenése informatívabbá tette a lapot és elősegítette a jobb tájékozódást, s azt is pozitívumnak tekintették, hogy nem két lapot kell átnézniük, ha tájékozódni akarnak, hanem egyben megtalálható a teljes külföldi helyzetkép is.*”¹⁰⁶ Összességében azt a végkövetkeztetést vonta le a közvélemény-kutatás összegzője, hogy az ötven válaszból pozitív kép rajzolódott ki, a szerkesztőség jól hasznosítható témajavaslatokat kapott, és az, „*hogy terveink és az olvasók érdeklődése megegyezik, megerősített bennünket abban, hogy jó irányba haladunk a külföldi és a hazai gyakorlat bemutatásával.*”¹⁰⁷

1993-ban a szerkesztőség élén változás történt. Sente Ferenc augusztustól megkezdte felmentési idejét, majd a következő évben nyugállományba vonult. A Figyelő főszerkesztői tisztét az 1993. évi 4. számtól Kovács Lászlóné (Kovács Emőke) töltötte be. A felelős szerkesztői pozíció megszűnt, ugyanakkor Kovács Katalin főszerkesztő-helyettesi kinevezést kapott. A főszerkesztő személyének változása nem jelentett változást a szerkesztés napi munkájában, a korábbi években kialakult és megszilárdult gyakorlat folytatódott.

A szerkesztőség nem zárkozott el a vitáktól. A lap 1993-ban publikálta a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenységét elemző két szakértői jelentést,¹⁰⁸ illetve Kiss Jenő észrevételeit, a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága határozatát a szakértői jelentésről, *Sonnevend Péter* válaszát, majd Kiss Jenő újabb megjegyzéseit.¹⁰⁹ Érdekes vitára került sor a könyvtári gyűjtőkör és a dokumentumok szabad hozzáférése témájában a szexirodalom kapcsán is.¹¹⁰

A Figyelő az 1990-es évek elején a folyóirathoz tartozó könyvsorozatot indított. 1993 és 1995 között három kötete jelent meg a *Könyvtári Figyelő könyvsorozata* elnevezésű vállalkozásnak: *Könyvtárak és információs intézmények szerepe a demokratikus tájékoztatás szolgálatában*. Szerk. Kovács Katalin, Rácz Ágnes, 1993., *Vajda Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével*. 1994., *A többkönyvű oktatás felé: könyv- és könyvtárhasználati módszerek, példák*. Főszerk. Nagy Attila, szerk. Kovács Katalin. 1995. Az A/4-es formátumban napvilágot látó sorozat kellő szakmai figyelmet kapott, de anyagi okok miatt meg kellett szüntetni.

A folyóirat 1994-es évfolyamában egy hagyományteremtő kezdeményezés történt. Az OSZK főigazgatójának, *Juhász Gyulának* halála után a fenntartó nyilvános pályázatot hirdetett a tisztségre, amelyet az addigi megbízott vezető, *Poprády Géza* nyert el. A lap közölte a nyertes pályázatot,¹¹¹ és attól kezdve a nemzeti könyvtár vezetői tisztségére pályázók anyagát közzétette.¹¹²

Az 1990-es évek elején elkezdődtek az új könyvtári törvény előkészítésének munkálatai. A Figyelő számos tanulmánya a jogszabállyal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott. Ehhez a kérdéshez kapcsolódott a lap egyik legnagyobb vitát és a legtöbb indulatot kiváltó írása, *Zsidai József* tanulmánya.¹¹³ A szerző publikációjában a hálózati rendszer értelmetlenné válásáról, kiüresedéséről fejtette ki gondolatait, és többek között az országos szakkönyvtárak egy részének jogutód nélküli megszüntetését, továbbá a megyei könyvtárak városi fenntartású intézménnyé alakítását vetette fel. (Az utóbbi javaslat egyéb-

ként a közelmúltban bizonyos értelemben megvalósult.) Az érintettek heves ellenérzését kiváltó hozzászólások egy része még közvetlenül a Zsidai-cikk után megjelent, más hozzászólások a következő számban kaptak helyet.¹¹⁴

1997-ben ismét átalakult a Figyelő. A főszerkesztő, Kovács Emőke nyugdíjba vonult, tisztségét Hegedűs Péter vette át. A változások egyik jele volt, hogy tanácsadó testület szerveződött a folyóirat szerkesztőségének támogatására, *Bényei Miklós, Bobokné Belányi Beáta, Haraszi Pálné, Katsányi Sándor, Moldován István, Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc* és *Sándori Zsuzsanna* vett részt a testület munkájában. A grémium hosszú időn keresztül változatlan összetételben működött, 2002-ben bővült új taggal, *Murányi Péterrel*,¹¹⁵ és *Sándori Zsuzsanna* elhunytja miatt a 2005. 2. számtól *Jacsó Péter* került be a testületbe. A grémium 2006-ban aztán megújult személyi összetételben átalakult szerkesztőbizottsággá.

Az új főszerkesztő 1997-ben nem tervezett radikális változásokat; mint írta, a lap jól körülhatárolt, az olvasók által elismert szerepet tölt be a hazai szaksajtóban, amelyet „*kár lenne feladni csupán az öncélú változtatás kedvéért.*”¹¹⁶ A hagyományok megőrzésének fontossága mellett érvelt, ugyanakkor néhány változást is bejelentett. Új rovatokat ígért, az új igényeknek megfelelően kilátásba helyezte a Figyelő megjelenését az információs világhálón: tartalomjegyzékkel és a nyomtatott változatban megjelent cikkek magyar és idegen nyelvű összefoglalóival. Aktívabb együttműködést helyezett kilátásba a külföldi könyvtári szakfolyóiratokkal, a szerzői gárda bővítését, illetve a szerzők közötti minőségi verseny meghirdetését ígérte. A lap anyagi támogatásának előmozdítására pályázati lehetőségek felkutatását és szponzorok megnyerését jelölte meg célul. A szerzők közötti verseny kiírására még abban a számban sor került: a szerkesztőség meghirdette „Az év legjobb publikációja” címet, és felhívta a folyóirat szerzőit, hogy vegyenek részt a kezdeményezésben.¹¹⁷ Első alkalommal *Domsa Zsófia* és *Kőműves Erika Bliss Bibliográfiai Osztályozása* címmel az 1997. évi 4. számban közölt tanulmánya nyerte el a címet.¹¹⁸

A kezdeményezés csupán néhány évig élt, a szerkesztőség elismerésében részesült később *Mohor Jenő* és *Futala Tibor*,¹¹⁹ *Géró Katalin* és *Murányi Péter*,¹²⁰ valamint *Hangodi Ágnes*.¹²¹

Az ígért új rovatok a következő számtól jelentek meg a lapban. Az egyik a *CD-ROM szemle*, a másik pedig a *Válogatás a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből* volt.

A következő évben a főszerkesztő újabb változásokat jelentett be. Ezek egy része a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásának volt köszönhető, vagyis 1998-tól vált a Figyelő megjelenésének fontos tényezőjévé az NKA. A támogatás egy részéből új, nagyobb teljesítményű számítógépet és szkennert vásárolt a szerkesztőség, és a remények szerint az új eszköz megkönnyíti majd „*a lap világhálózaton való ígért és nagyon várt megjelenését.*”¹²² A támogatás azt is lehetővé tette, hogy új, tetszetősebb borító készüljön, megújuljon, jobban olvasható és korszerűbb legyen a tipográfia. (Az új borítótervezője *Gerő Éva* volt.) Az 1998-as évfolyam 3–4. száma összevontan látott napvilágot, hogy az évi négy füzetes megjelenésben ne következzen be törés, egy különszám is megjelent az év során. Még 1997. szeptember 25–27. között Budapesten *Közművelődési könyvtárak egy új Európáért* címen a Magyarországi Francia Intézet és a budapesti Goethe Intézet szervezésében nemzetközi konferenciára került sor. A különszám a tanácskozás előadásait publikálta. A különszámok közreadása egyébként a következő években is folytatódott. 2000-ben *Gerő Gyula* szerkesztésében jelent meg a *Kitüntetett könyvtárosok névtára* című adattár, 2003-ban pedig ennek a füzetnek kiegészítése, pótlása látott napvilágot, illetve a füzetben kapott helyet a *Könyvtári események, krónika 2001* elnevezésű kronológia. Utóbbi a szerző néhány évvel később kiadott monumentális könyvtártörténeti adattárának volt részlete. Újabb különszám 2006-ban látott napvilágot, amikor az az évi 3. szám hirdette magát annak. A tényhez azonban hozzátartozik, hogy nem plusz-szám volt, vagyis négy füzet jelent meg abban az évben is, inkább tematikus számnak lehetne minősíteni *Gerő Gyula* adattárának folytatását. (Az adattár

következő részének közreadására a 2008. évi 4. számban került sor.)

A folyóiratban tárgyalt témák – akár eredeti cikkek, akár fordítások vagy tömörítvények – a szakma aktuális kérdéseivel foglalkoztak. Több írás taglalta az ellátórendszerek problematikáját, helyzetét, jelenét és várható jövőjét, a közművelődési könyvtárak ingyenes és térítéses szolgáltatásait, a referálás elméleti kérdéseit. Tematikus szám ismertette (1999. 4. szám) a Koppenhágában 1998-ban tartott nemzetközi konferenciát a *nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról*, és több írás foglalkozott a szerzői jog kérdéseivel ezekben az években. Számos alkalommal érintették a dolgozatok a képzés helyzetét, főleg a 2000-es évek elején, amikor megtörtént a hazai felsőoktatásban is az áttérés a bolognai rendszerre. A könyvtári munka egyes részterületeit (formai és tartalmi feldolgozás, tájékoztatás, gyűjteményszervezés) is számos tanulmány tárgyalta. A Figyelő rendszeresen beszámolt a szabványosítással kapcsolatos fejleményekről. Önálló közlemények adtak hírt a katalóguskonverzió hazai és nemzetközi helyzetéről, és a 90-es években a CD-ROM-okkal foglalkozó cikkek önálló rovatban kaptak helyet. Az ezredforduló körül jelentek meg a lapban a digitalizálás kérdéseit tárgyaló közlemények. A folyóirat több írása tárgyalata 2003-ban a nemzeti cikkrepertórium megvalósításának kérdéseit, 2005-ben pedig két számban a hazai társadalomtudományi gyűjtemények bemutatását vállalta a lap.

A Figyelő – bár nem a könyvtártörténet volt fő profilja – több-kevesebb rendszerességgel azért helyet adott a múlt egy-egy jelenségét, intézményét vagy személyét bemutató írásnak, rendszerint kerek évfordulóhoz kapcsolódva. Az egyetemi könyvtárosképzés ötven évéről négy írás emlékezett meg,¹²³ és ugyanebben a számban a közkönyvtárak ötven évéről is számos írás számolt be.¹²⁴ Ugyanakkor sajátos módon saját kerek évfordulójáról, a Figyelő 50. évfolyamáról nem közölt megemlékezést. Bizonyos mértékben pótolta azt a KMK múltját bemutató tematikus különszám 2010-ben. Érdekes kezdeményezés volt a múlt egy-egy kiemelkedő személyisége már-már elfelejtett művének köz-

lése a lapban. Szász Károly,¹²⁵ Gyalui Farkas,¹²⁶ Szinnyei József,¹²⁷ Ferenczi Zoltán¹²⁸ fontos és bizonyos értelemben a mának is szóló írását tette közzé a szerkesztőség értő bevezető sorok kíséretében. A történeti vonatkozású írások egyébként a Figyelő alkalmi rovataiban (*Múltunkból, Elődeink, Elődeink üzenik, Évforduló*) kaptak helyet a 2000-es évek második feléről. 2011-től újabb alkalmi rovattal, *Műhely* elnevezésével bővült a lap szerkezete. A Figyelő folyamatosan közölte – részben a Kovács Máté Alapítvány aktivitásának köszönhetően – a különféle szakmai rendezvényeken elhangzott előadások szövegét a néhai professzor munkásságáról.

A lap törekvései között megemlíthető a határon túli magyarság könyvtári ellátásának figyelemmel kísérése, többnyire ottani szerzők írásainak közlésével. Bár a tájékoztatás korszerű formáira nagy hangsúlyt fektetett a szerkesztőség, ezekben az években számos tanulmány foglalkozott a hagyományos bibliográfiák problémáival. 1999-ben új rovattal bővült a Figyelő, az 1. számban jelent meg első alkalommal a *Válogatás az OSZK új szerzeményeiből*. A rovatban közölt hungarikumokról a nemzeti könyvtár Gyarapítási osztályának Külföldi csoportja munkatársai referátumokat is készítettek, megkönnyítve a magyar művelődéstörténet kutatóinak munkáját. Az év során nagy jelentőségű esemény történt a Figyelő életében: az 1999. évi 4. számban jelent meg első alkalommal a közlemény, miszerint a lap online változata az Országos Széchényi Könyvtár honlapján elérhetővé vált.

A Figyelő főszerkesztői tisztségében 2001-től ismét változás történt, Hegedűs Péter helyét Dippold Péter vette át. A változást alig lehetett észrevenni, az új főszerkesztő nem hirdetett programot, vagyis folytatódott a korábbi években kialakult szerkesztői gyakorlat. Néhány év múlva azonban változások kezdődtek a lap életében. 2006-tól – szó volt róla – megújult a lap borítója, a tanácsadó testület megszűnt és helyette szerkesztőbizottság szerveződött. Összetétele – bár mutatott folytonosságot a korábbi grémiummal – az alábbira módosult: *Bényei Miklós, Hangodi Ágnes, Haraszi Pálné, Hegyközi Ilona, Jacsó Péter, Káldos János, Mader*

Béla, Murányi Lajos, Murányi Péter, Pallósiné Toldi Márta, Rácz Ágnes. Megújult a Figyelő borítója is, ekkortól lett a ma is használt barna alapon két figyelő szem. Az új arculatot Gerő Éva tervezte és ő vette át a műszaki szerkesztői tisztséget is.

Számos írás taglalta az információs társadalom elméleti kérdéseit, több közlemény próbálta tisztázni a könyvtár- és információtudomány határterületeit, az utóbbi években közölt cikkek közül nem egy taglalta a könyvtár 2.0 kérdését. A közölt tanulmányok egy része az olvasáskutatás megváltozott helyzetével és az információs műveltség kérdéseivel foglalkozott.

A Figyelő 2010. évi 4. száma tematikus szám volt, a KMK 1959-es megalakulásának jubileuma kapcsán az intézmény történetét, működését mutatták be „*Kell egy műhely!*” A Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) negyven éve (1959–1999) összesítő cím alatt a folyóirat írásai. A szám Kovács Katalin szerkesztésében készült. A *Visszatekintés* rovatba az intézmény egykori vezetői (Papp István, Sente Ferenc, Győri Erzsébet, Bartos Éva) írtak, a *Tanulmányokban* Kégli Ferenc, Hangodi Ágnes, Fehér Miklós, Pogány György, Bartók Györgyi, Péterfi Rita mutatta be a KMK egy-egy szervezeti egységét, tevékenységét köré. Az *Így látták* cím alatt pedig a KMK-val szoros munkakapcsolatban álló személyek (Arató Attila, Bényei Miklós, Gyuris György, Román Lászlóné, Tóth Gyula, Varga Béla) írásai, valamint Vajda Kornél szubjektív sorai kaptak helyet. Két függelék kapcsolódott a számhoz: az egyik a KMK kronológiája, a másik pedig az intézmény munkatársairól készült – csak elektronikus formában olvasható – adattár volt.

A lap megjelenését elsősorban az NKA-tól kapott pályázati támogatás tette lehetővé. Szűkösen ugyan, de a megítélt támogatás elég volt a nyomtatott megjelenésre, az online archívum költségeire is. Szerény mértékben ugyan, de honoráriumot is kaptak a szerzők. 2010 körül kezdett előtérbe kerülni az elektronikus publikálás a hagyományos forma mellett. Egyes cikkek nyomtatva csak rövidítetten jelentek meg, a teljes szöveg, az esetleges mellékletek, táblá-

zatok csak az elektronikus változatban voltak hozzáférhetők, sőt, már volt rá példa, hogy kizárólag elektronikusan volt olvasható egy-egy közlemény.

Dippold Péter főszerkesztő 2011-ben eltávozott az Országos Széchényi Könyvtárból, így a szerkesztőség összetételében ismét változás történt. A főszerkesztői tisztség megszűnt, a 2012. 2. számtól a lapot Kovács Katalin jegyzi felelős szerkesztőként. Megújult a szerkesztőbizottság: a grémium élére Hegyközi Ilona került mint elnök, a testület tagja Dippold Péter, Hajnal Ward Judit, Hangodi Ágnes, Koltay Tibor, Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, Sipos Anna Magdolna, Tóth Máté, Villám Judit lett.

Az új összetételű grémiumnak a megalakulás után három kérdéssel kellett foglalkozni. A *Magyar Tudományos Művek Tára* megkereste a Figyelőt, hogy igazi lektorált folyóirat-e. Az MTMT az ország tudományos kutatóinak, felsőoktatási oktatóinak publikációt regisztráló adatbázis, amely a lektorált, tehát teljes értékű tudományos folyóiratban közölt írásokat magasabb értékkel tartja nyilván, ezért a tudományos előrejutás szempontjából a szerzők számára egyáltalán nem mindegy, hogy lektorált folyóiratban jelenik-e meg közleményük. De természetesen az adott periodikum megítélése, presztízse szempontjából is van jelentősége a lektorálásnak. A folyóirat cikkeit ugyan nemzetközileg is számon tartották, számos külföldi referálólappal és adatbázissal dokumentálta, és alkalmanként megtörtént a beérkezett cikkek lektorálása is, a szó szoros értelmében azonban nem volt lektorált periodikum.

A szerkesztőbizottság állásfoglalása az volt, hogy ki kell dolgozni a lektorálási eljárás alapelveit, és a Tanulmányok rovatba, illetve a Műhely vagy a Múltunk alkalmi rovatokba szánt írásokat lektoráltatni kell. Hajnal Ward Judit a döntés előkészítéséhez tanulmányt írt a lektorálás külföldi helyzetéről.¹²⁹ A változásnak köszönhetően a Figyelő 2012 óta minden szempontból tudományos folyóirat lett. A beérkezett írások lektorálását a szerkesztőkkel párhuzamosan vagy egy szerkesztőbizottsági tag, vagy külső lektor

végzi. A lektor tudja, ki írta az adott közleményt, a szerző viszont nem ismeri a lektor személyét. Maga a lektorálás egy űrlapon történik, amelyen a lektor értékeli a cikket a Figyelő profilja, a témaválasztás aktualitása, a feldolgozás módja, újszerűsége, stílusa, nyelvezete szempontjából és ezeket figyelembe véve tesz javaslatot a közlésre, az esetleges változtatásokra, netán az elutasításra. A cikkek szerkesztőségi átfutási idejének, esetleges avulásának dokumentálása miatt 2012-től a szerkesztőség feltünteti az írássok beérkezésének időpontját.

A másik kérdés az elektronikus formátumra történő áttérés volt. A szerkesztőbizottság állásfoglalása szerint amíg csak lehetőség van rá, nyomtatott formában is meg kell jelentetni a Figyelőt. Ezt a véleményt egyébként megerősítette egy újabb felmérés a folyóirat fogadtatásáról. A kutatást ezúttal a Katalisten hirdette meg a szerkesztőség, párhuzamosan a *Könyv, Könyvtár, Könyvtárossal*. Maga az űrlap a Könyvtári Intézet honlapján volt elérhető. Célja az olvasói vélemények megismerése volt, ugyanakkor az NKA támogatási pályázathoz benyújtandó anyaghoz is információkat remélt a testület.

A három hétig nyitott kérdőív 2012. október elejéig volt elérhető, összesen 107 válasz érkezett, ami a folyóirat előfizetőinek szűk egyharmada, így bár reprezentatívnak tekinthető, de korántsem teljes körű.¹³⁰

A kérdőív 17 kérdést tartalmazott. A válaszolók több mint egyharmada főiskolai/egyetemi hallgató volt, ami szemléletesen dokumentálta a Figyelő nélkülözhetetlen szerepét a képzésben, negyede beosztott könyvtáros/informatikus, 18%-a pedig vezető beosztású volt. A képzésben oktatóként résztvevők aránya 9%. A válaszolók 75%-a folyamatosan nyomon követi a folyóirat írásait, sőt egyéb könyvtári lapok közleményeit is figyelemmel kíséri. A kutatás egyik sarkalatos kérdése volt annak firtatása, hogyan viszonyulnak az olvasók a Figyelő nyomtatott, illetve elektronikus változatához. A válaszolók 49%-a párhuzamosan használta a nyomtatottat és a webes felületet. Nagyjából negyede (26%) csak a nyomtatottat, másik negyede (25%) viszont csak az elektronikus változatot használja. Mindössz-

sze ketten nyilatkoztak úgy, hogy főlegesen tartják a papíralapú folyóiratot, és elégségesnek vélik az elektronikusát.¹³¹ A felmérés megerősítette a szerkesztőbizottság állásfoglalásának a helyességét, miszerint amíg lehet, meg kell jelentetni nyomtatott formában is a lapot.

A harmadik kérdés a folyóirat előfizetési árának meghatározása volt. A mind nehezebbé váló pénzügyi helyzet kétségtelenül a bevétel növelését indokolta volna, de a szerkesztőbizottság elvetette az elgondolást, mert félt, hogy sok előfizető nem újítja meg a lap megrendelését.

Az ötödik korszak: a körülmények szorításában – a Figyelő 2014-ben

A Figyelő megjelenését hosszú ideje elsősorban az NKA támogatás tette lehetővé, és a fő szponzor mellett a kulturális ügyek minisztériuma (aktuális nevén az Emberi Erőforrások Minisztériuma) juttatott anyagi forrást. 2014-ben az NKA folyóirat-támogatásokra fordítható keretének csökkenése miatt a könyvtári lapoknak megítélt támogatás összege jelentősen csökkent, sőt két lap – a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás és a Könyvtári Levelező/lap – egyáltalán nem kapott támogatást. A Figyelőnek megítélt összeg az igényeltnek hozzávetőleg a fele volt, ezért a lap megjelenését alaposan át kellett gondolni, és olyan megoldást kellett találni, amely a lehető legtakarékosabb előállítást teszi lehetővé. A változásokról Hegyközi Ilona adott tájékoztatást. Eszerint a lap áttér az ún. „hibrid” publikálásra, vagyis csökken a nyomtatott terjedelem, és emelkedni fog a csak elektronikusan elérhető tartalom, a továbbiakban a Külföldi folyóirat-figyelő rovat csak elektronikusan lesz elérhető, és a takarékoság jegyében megszűnnek a szerzői honoráriumok.¹³²

A szaklapokat egyaránt sújtó helyzet közös áttekintésére a könyvtári lapok szerkesztői 2014. február 19-én egyeztető megbeszélést tartottak. Létrehozták a *Könyvtári lapok fóruma* elnevezésű testületet a folyamatos konzultációra. Megállapították, hogy „az olvasók többsége ragaszkodik a nyomtatott lapszámokhoz.”¹³³ Megegyeztek abban, hogy az év folyamán a jö-

vöbeni pályázatokra való felkészülés jegyében – amelyek várhatóan az online közreadást preferálják – közösen tisztázzák az online közreadás várható teendőit és költségeit (indulás, fenntartás, migráció, tárhely, színvonalas keresés). Elhatározták, hogy 2014 tavaszán közös online felmérést kezdeményeznek a szakmai folyóiratok iránti igényekről, azok használatáról, a tervezett fejlesztésekről. A közös kérdőívet az egyes lapokra vonatkozó külön kérdések egészítik ki. A „szerkesztőségek vállalták, hogy e munka támogatására, annak kiindulásaként megfogalmazzák és megosztják egymással egyedi jellemzőiket (profil, célközönség stb.) és jövőképeiket.”¹³⁴ A szerkesztők kifejezték óhajukat, hogy „a szakmai folyóiratok kerüljenek be a készülő országos könyvtári stratégiába, például a könyvtárosok életpálya-modellje kapcsán az élethosszig tartó tanulás alapvető forrásaiként.”¹³⁵

A Figyelő 60. évfolyamát tehát nem éppen kedvező körülmények között kezdte meg, de megjelent, és minden jel szerint továbbra is napvilágot lát majd eleget téve indulása óta változatlan feladatának, a hazai könyvtáros társadalom sokoldalú és magas szakmai színvonalú tájékoztatásának.

Jegyzetek

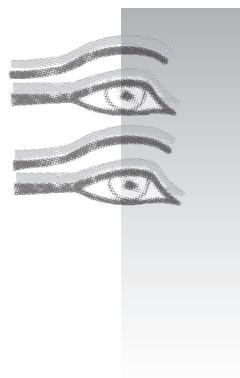
47. [A könyvtárak tájékoztatási munkájáról. Szerkesztőségi közlemény] = Könyvtári Figyelő, 13. évf. 1967. 3. sz. 81–82. p.
48. CSÜRY István: A könyvtárügy szerepe és fejlődési tendenciái az új gazdasági mechanizmusban = Könyvtári Figyelő, 13. évf. 1967. 3. sz. 83–104. p.
49. Uo. 85. p.
50. Uo. 89. p.
51. WALLESHAUSEN Gyula: Az új irányítási rendszer és a könyvtárak = Könyvtári Figyelő, 13. évf. 1967. 3. sz. 108–113. p.
52. Uo. 109. p.
53. Uo. 110–111. p.
54. Az 1969. évfolyam ele = Könyvtári Figyelő, 15. évf. 1969. 1. sz. 3. p.
55. Uo. 3. p.
56. A KMK tevékenységéről, a könyvtári reformok iránti elkötelezettségéről. „Kell egy műhely!” (Lásd az 5. sz. jegyzetben idézett művet.)
57. Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya. Előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére = Könyvtári Figyelő, 9. (45.) évf. 1999. 2. sz. 244–255. p.
58. A tanulmány keletkezéséről és évtizedekkel későbbi közléséről lásd FUTALA Tibor: „Public library”-csata 1968-ban, avagy előszó Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT-előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához = Könyvtári Figyelő, 9. (45.) évf. 1999. 2. sz. 240–243. p.
59. A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése = Könyvtári Figyelő, 15. évf. 1969. 1. sz. 5–24. p., a folyóiratban megjelent még Az OKDT vitájából címmel az előterjesztést követő polémia anyaga, uo. 25–28. p.
60. A közművelődési könyvtári ellátás : Irányelvek a távlati tervezéshez / szerk. Sente Ferenc. Bp.: Népművelési Propaganda Iroda, 1973. Az Irányelvek megszületéséről FUTALA, az 58. sz. jegyzetben i.m.
61. PAPP István: Az új könyvtári törvény előkészítéséről = Könyvtári Figyelő, 18. évf. 1972. 1. sz. 5–22. p.
62. Lapunk e számának tartalmáról = Könyvtári Figyelő, 18. évf. 1972. 6. sz. 574. p.
63. PAPP István: A könyvtárak kategorizálásának néhány kérdése = Könyvtári Figyelő, 19. évf. 1973. 1. sz. 5–18. p., FOGARASSY Miklós: A közgyűjteményi együttműködés alapelvei = Uo. 3. sz. 254–254. p., 265. p., TÖRÖK Sára: Tudományos és szakkönyvtárak együttműködése = Uo. 2. sz. 213–215. p. és 5–6. sz. 639–644. p.
64. Olvasáskutatás Magyarországon 1962–1972. Olvasásszociológiai kutatásokról közművelődési könyvtári szemmel = Könyvtári Figyelő, 19. évf. 1973. 5–6. sz. 489–502. p.
65. TÓFALVI Zoltán: Könyvtárak a Sóvidéken. Múlt és jelen = Könyvtári Figyelő, 20. évf. 1974. 6. sz. 577–582. p.
66. Az 5. számtól.
67. FARAGÓ Lászlóné: A nemzetközi könyvtári-informatikai szaksajtó képviselője a legnagyobb referáló lapokban és a hazai tanulságok. Hozzászólás Sárdy Péter cikkéhez, Könyvtári Figyelő 1974. 4. sz. = Könyvtári Figyelő, 21. évf. 1975. 2. sz. 197–198. p. Az idegen nyelvű tartalomjegyzékről az írás végén szerkesztőségi közlemény A szerkesztőség megjegyzései címmel a 198. oldalon.
68. Az informatika értelmezésének fő irányai = Könyvtári Figyelő, 21. évf. 1975. 1. sz. 65–71. p.
69. A könyvtárügy egységéről = Könyvtári Figyelő, 21. évf. 1975.

3. sz. 257–266. p.
70. Uo. 264. p.
71. PAPP István: A KMK tevékenységének néhány vonásáról 1978 = Könyvtári Figyelő, 25. évf. 1979. 3. sz. 279–292. p. A Könyvtári Figyelőről uo. 286–287. p.
72. Uo. 286. p.
73. Uo. 287. p.
74. Uo. 287. p.
75. Bevezető = Könyvtári Figyelő, 23. évf. 1977. 3–4. sz. 237. p.
76. FUTALA Tibor: A huszonötödik évfolyam elé = Könyvtári Figyelő, 25. évf. 1979. 1. sz. 5–7. p.
77. VÁLYI Gábor: Társadalomtudományi információ és dokumentáció = Könyvtári Figyelő, 23. évf. 1977. 5–6. sz. 419–429. p., KOVÁTS Zoltán: A tudományos-műszaki tájékoztatás országos rendszere. Szervezési vázlat és az alrendszerek munkamegosztása = Uo. 24. évf. 1978. 1. sz. 19–31. p., FÖLDI Tamás: A társadalomtudományi információ nemzetközi kapcsolatainak kérdéseihez = Uo. 24. évf. 1978. 2. sz. 125–137. p., ZSIDAI József: Gondolatok az Országos Szakmai Információs Rendszer tervezésének időszakában = Uo. 24. évf. 1978. 2. sz. 138–148. p., DÚZS János: Az Országos Szakmai Információs Rendszer kidolgozásának első szakaszáról = Uo. 24. évf. 1978. 3. sz. 221–227. p., ARATÓ Ferenc: A pedagógiai információs rendszer időszerű feladatai = Uo. 24. évf. 1978. 3. sz. 228–238. p., Hozzászólások Dúzs János: Az Országos Szakmai Információs Rendszer kidolgozásának első szakaszáról c. cikkéhez = Uo. 24. évf. 1978. 4. sz. 428–442. p., HÉBERGER Károly: Hozzászólás Arató Ferenc: A pedagógiai információs rendszer időszerű kérdései c. cikkéhez = Uo. 24. évf. 1978. 4. sz. 443–445. p., RÓZSA György: A társadalomtudományi információs rendszer működtetésének irányelvei. Tézisek az akadémiai kerekasztal-konferenciához 1978. március 7 = Uo. 24. évf. 1978. 6. sz. 701–705. p., FÖLDI Tamás: A közgazdasági információról. Visszapillantás és előretekintés = Uo. 25. évf. 1979. 3. sz. 233–248. p., DÁNYI Dezső: Hozzászólás Földi Tamás közgazdasági információról szóló cikkéhez = Uo. 25. évf. 1979. 3. sz. 249–250. p., WALLESHAUSEN Gyula: Levél Földi Tamáshoz a közgazdasági információ ügyében = Uo. 25. évf. 1979. 4. sz. 358–362. p., VAJDA Erik: A közgazdasági információs együttműködésről. Előretekintés visszapillantás nélkül. Gondolatok Földi Tamás cikkének olvasásakor = Uo. 25. évf. 1979. 4. sz. 363–371. p., DÚZS János: A Országos Szakirodalmi Információs Rendszer korszerűsítési koncepciójának tervezetéről = Uo. 25. évf. 1979. 6. sz. 539–548. p., MOHOR Jenő – SÁRDY Péter: A kulturális és művészeti információ helyzete és perspektívái Magyarországon = Uo. 25. évf. 1979. 6. sz. 549–554. p.
78. A magyar könyvtárügyi szaksajtó kérdései = Könyvtári Figyelő, 28. évf. 1982. 1. sz. 49–57. p.
79. Uo. 49. p.
80. Uo. 49. p.
81. Uo. 51. p.
82. Uo. 51. p.
83. Uo. 51. p.
84. Uo. 54. p.
85. Uo. 57. p.
86. Uo. 57. p.
87. URBÁN László: Levél az építészekhez a kerékbekötötték sorsa fölötti aggodalommal = Könyvtári Figyelő, 27. évf. 1981. 6. sz. 429–431. p.
88. KAMARÁS István: Érték és mérték = Könyvtári Figyelő, 30. évf. 1984. 1. sz. 44–51. p., az idézet 49. p.
89. MÁNDY Gábor: A szakrészlegesítés néhány kérdése : Elvek, tapasztalatok, alternatívák. Bp. : OSZK KMK, 1977. 57 p., Uő.: Szakrészleges szolgáltatások a közművelődési könyvtárakban. Bp. : OSZK KMK, 1982. 31 p.
90. HORVÁTH Tibor: A szakrészlegek kérdőjelei = Könyvtári Figyelő, 28. évf. 1982. 4. sz. 384–388. p.
91. PAPP István: A szakrészleges közművelődési könyvtár modelljéről = Könyvtári Figyelő, 29. évf. 1983. 2. sz. 153–160. p., KISS Jenő: Szakkönyvtár-e a szakrészleg? = Uo. 29. évf. 1983. 2. sz. 161–166. p., TAKÁCS Miklós: Szakrészlegek címke nélkül? = Uo. 29. évf. 1983. 3. sz. 245–249. p., SZITA Ferenc: Szakrészlegek a gyakorlatban = Uo. 29. évf. 1983. 3. sz. 250–255. p., KOLOZS Ibolya: Hozzászólás a kérdőjelekhez = Uo. 29. évf. 1983. 4. sz. 395–397. p., URSZIN Sándor: A szakrészlegesítés gondoljai Miskolcon = Uo. 29. évf. 1983. 4. sz. 398–400. p., MÁNDY Gábor: Hol kezdődik a szakrészlegesítés? = Uo. 29. évf. 1983. 6. sz. 615–616. p., HORVÁTH Tibor: Még egyszer a kérdőjelekről = Uo. 29. évf. 1983. 6. sz. 617–619. p. – Bár a szerkesztőség az 1983. 6. számban lezártak tekintette a vitát, a következő évben egy értékelő, összefoglaló írást jelentetett meg egy Magyarországon tanuló ghánai hallgató tollából (Owusu-Ansah, Edward Kojo: A szakrészlegesítéshez : A Könyvtári Figyelőben folyó vita értékelése = Uo. 30. évf. 1984. 4. sz. 384–389. p.).
92. FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? = Könyvtári Figyelő, 29. évf. 1983. 5. sz. 455–470. p.
93. Uo. 457. p.
94. A megyei könyvtárak épületmodelljéről = Könyvtári Figyelő,

28. évf. 1982. 1. sz. 25–37. p.
95. Uo. 28. p.
96. A Könyvtári Figyelő című folyóirat szerkesztőségének ügyrendje = Könyvtári Figyelő, 31. évf. 1985. 1. sz. 79–81. p.
97. Uo. 79. p.
98. A szabályzatot nem közölte a Figyelő és a lap irattárában sem érhető el.
99. A megállapodást nem közölte a Figyelő, és a lap irattárában sem érhető el.
100. PAPP István: Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája 1983-ban = Könyvtári Figyelő, 30. évf. 1984. 3. sz. 266–272. p., az idézet a 271–272. p.
101. Kedves Olvasónk! = Könyvtári Figyelő, 33. évf. 1987. 6. sz. 570. p.
102. Kedves Olvasónk! = Könyvtári Figyelő, 34. évf. 1988. 5–6. sz. 338. p.
103. SZENTE Ferenc: Könyvtárpolitikai töprengések: A kívülről irányítás tündöklése és bukása = Könyvtári Figyelő, 35. évf. 1989. 2. sz. 121–127. p., SZENTE Ferenc: Modell vágás – modell váltás = Uo., 35. évf. 1989. 5–6. sz. 461–464. p., HEGEDŰS Péter: Közkönyvtárak szolgáltatásainak finanszírozása = Uo., 35. évf. 1989. 2. sz. 183–189. p., TAMÁS Tibor: Utat a kiutaknak! Kísérletezés – piac – vállalkozás a könyvtárban = Uo., 35. évf. 1989. 1. sz. 25–44. p., ZSIDAI József: A szakkönyvtárak érzékeny jelene és veszélyeztetett jövője = Uo., 34. évf. 1988. 5–6. sz. 351–358. p., ARATÓ Attila: Könyvtáraink a restriktív években, van-e kiút a közművelődési könyvtárak számára = Uo. 34. évf. 1988. 5–6. sz. 359–366. p., FERENCZI Zsuzsanna: Mérték és arány = Uo., 35. évf. 1989. 4. sz. 387–391. p., PAPP István: A magyar könyvtárpolitika néhány aktuális kérdése : Vezérfonal a vitához = Uo., 36. évf. 1990. 1–2. sz. 17–22. p., Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciójának feljegyzése az időszzerű könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási tennivalókról = Uo., 36. évf. 1990. 1–2. sz. 22–26. p. és TÓTH Gyula, FOGARASSY Miklós, PÁDÁR Lászlóné – KENYÉRI Kornélia, PALLÓ SINÉ TOLDI Márta, TILCSIKNÉ Pásztor Ágnes, UGRIN Gáborné hozzászólása a két íráshoz = Uo., 36. évf. 1990. 1–2. sz. 26–41. p., NAGY Attila: Iskola és könyvtár a rendszerváltás küszöbén = Uo., 36. évf. 1990. 1–2. sz., 54–63. p., FEKETE Gábor: A közkönyvtár szociális-piaci modellje = Uo., 36. évf. 1990. 3–4. sz. 223–231. p.
104. SZENTE Ferenc: Lectori Salutem! = Könyvtári Figyelő, Új folyam 1. (37.) évf. 1991. 1. sz. 13–14. p.
105. Könyvtári Figyelő, Új folyam 1. (37.) évf. 1991. 2. szám írásai
106. KOVÁCS Katalin: A Könyvtári Figyelő – ahogy ötven olvasója látja = Könyvtári Figyelő, Új folyam 2. (38.) évf. 1992. 3. sz. 440–444. p., az idézet 443. p.
107. Uo. 444. p.
108. AMBRUS Zoltán – BÁTONYI Béláné – DEMETER Miklósné – SONNEVEND PÉTER: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és fejlesztése : Szakértői jelentés = Könyvtári Figyelő, Új folyam 3. (39.) évf. 1993. 3. sz. 389–402. p., EIDE-Jensen, Inger: Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárról = Könyvtári Figyelő, Uo. 403–409. p.
109. KISS Jenő: Észrevételek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban lefolytatott szakértői átvilágítás jelentéseihez = Könyvtári Figyelő, Uo. 410–414. p., Feladatterv a Kulturális Bizottság 1992. október 13-ai ülése határozatainak végrehajtására : A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkájáról készült szakértői jelentés megvitatása = Könyvtári Figyelő, Uo. 415. p., SONNEVEND Péter: Néhány szó a szakértői jelentéshez fűzött „Észrevételek”-hez = Könyvtári Figyelő, Uo. 416–417. p., KISS Jenő: Néhány szó a „Néhány szó”-hoz = Könyvtári Figyelő, Uo. 417. p.
110. ESZENYI Miklós: Szex a könyvtárban = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 3. (39.) évf. 4. sz. 572–576., KÖVENDI Dénes: Parttalan szex a könyvtárban? = Könyvtári Figyelő, Uo. 577–580. p., MOHOR Jenő: Szex és könyvtár, avagy hogy kerül a csizma az asztalra : Szemle = Könyvtári Figyelő, Uo. 598–604. p., CORNISH, Graham: Az UAP és a pornográf irodalom. (Ford. Kovács Katalin) = Könyvtári Figyelő, Uo. 605–606., ESZENYI Miklós: Szex a könyvtárban – szexkönyvtár: Válasz Kövendi Dénesnek = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 4. (40.) évf. 1994. 2. sz. 221–223. p.
111. POPRÁDY Géza: Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állásának elnyerése esetén megvalósítandó szakmai koncepció = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 4. (40.) évf. 1994. 3. sz. 351–358. p.
112. 1999-ben MONOK István: Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói munkakörére = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 9. (45.) évf. 1999. 3. sz. 489–497. p., POPRÁDY Géza: Szakmai program az Országos Széchényi Könyvtár vezetésére = Könyvtári Figyelő, Uo. 498–508. p., SONNEVEND Péter: Szakmai program az Országos Széchényi Könyvtár vezetésére (1999–2004) = Könyvtári Figyelő, Uo. 509–523. p., 2004-ben MONOK István: Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állásának elnyerésére = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 14. (50.) évf. 2004. 2. sz. 291–306. p., 2009-ben MONOK István: Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói álláshelyének betöltésére = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 19. (55.) évf. 2009. 4. sz. I–XVII. p., SAJÓ Andrea: Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói munkakörének betöltésére = Könyvtári Figyelő, Uo. XVIII–XXXII. p.

113. ZSIDAI József: Javaslat a magyar könyvtári szervezet átalakítására és a költséggazdálkodás racionalizálására = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 6. (42.) évf. 1. sz. 30–43. p.
114. HERMAN Ákos: megjegyzések Zsidai József dolgozata ürügyén = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 6. (42.) évf. 1996. 1. sz. 44–46. p., GULÁCSINÉ PÁPAY Erika: Mihez vezet a tájékozatlanság, avagy hogyan teheti tönkre a tudatos dezinformáció egy szakmailag eredményesen működő intézmény hangulatát? = Könyvtári Figyelő, Uo. 47–49. p., BILLÉDI Ferencné: Mi az az „írtó kapa” és hogyan kell használni? = Könyvtári Figyelő, Uo. 49–51. p., SÁRKÖZY Péter: Tülbuzgó tévedés = Könyvtári Figyelő, Uo. 52–53. p., FEDINECZ Sándor: Tájékoztató a MEDINFO helyzetéről és tevékenységéről = Könyvtári Figyelő, Uo. 54–55. p., ESZES Máténé: Szélgjegyzet egy javaslatához = Könyvtári Figyelő, Uo. 56–57. p., HORVÁTH Tibor: Kíméletes válasz Zsidai Józsefhez = Könyvtári Figyelő, Uo. 58–61. p., OROSZ Bertalané: Együtt vagy egymás ellen? = Könyvtári Figyelő, Uo. 62–66. p., AMBRUS Zoltán: Mi zavar engem a magyar könyvtárügyben? = Könyvtári Figyelő, Uo. 67–68. p., TUBA László: Könyvtári harakiri Zsidai-módra = Könyvtári Figyelő, Uo. 69–71. p., VARGA Róbert: Könyvtártörténeti gondolatok Zsidai József tanulmányát olvasva = Könyvtári Figyelő, Uo. 72–75. p., VAJDA Erik: Egy téves gondolatkör buktatóiról és veszélyeiről : Gondolatok Zsidai József írásáról = Könyvtári Figyelő, Uo. 76–80. p., Hozzászólások és kiegészítések Zsidai József tanulmányához (Rózsa György, Zalainé Kovács Éva, Tószegi Zsuzsanna) = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 6. (42.) évf. 1996. 2. sz. 256–259. p.
115. Könyvtári Figyelő, Új folyam, 12. (48.) évf. 2002. 3. sz. 357. p.
116. HEGEDŰS Péter: Tisztelt Olvasó! = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 7. (43.) évf. 1997. 1. sz. 11. p.
117. [Felhívás] „Az év legjobb publikációja” = Könyvtári Figyelő, 7. (43.) 1997. 1. sz. 12. p.
118. Az év legjobb publikációja '97 = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 8. (44.) évf. 1998. 2. sz. 218. p.
119. Könyvtári Figyelő, Új folyam, 9. (45.) évf. 1999. 4. sz. 833. p.
120. Könyvtári Figyelő, Új folyam, 11. (47.) évf. 2001. 1. sz. 57. p.
121. Könyvtári Figyelő, Új folyam, 12. (48.) évf. 2002. 1–2. sz. 70. p.
122. HEGEDŰS Péter: Tisztelt Olvasó! = Könyvtári Figyelő, 8. (44.) évf. 1998. 1. sz. 11. p.
123. SEBESTYÉN György: Az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének szerepe és jelentősége a hazai és nemzetközi könyvtárügyben = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 10. (46.) évf. 2000. 1–2. sz. 17–24. p., KÓKAY György: Ahogyan az első könyvtár szakos hallgatók látták = Könyvtári Figyelő, Uo. 25–29. p., SZABÓ Sándor: Képek a közelmúltból : Gondolatok az ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék hetvenes-nyolcvanas évekbeli történetéhez = Könyvtári Figyelő, Uo. 31–34. p., BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A Fülöp Géza emlékkönyv bemutatása = Könyvtári Figyelő, Uo. 35–37. p.
124. TÓTH Gyula: Tévút vagy torzó? 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 10. (46.) évf. 2000. 1–2. sz. 39–64. p., PAPP István: Bűnbeesés után : Szélgjegyzetek a magyar közkönyvtárügy 50 évére = Könyvtári Figyelő, Uo. 65–75. p., KISS Jenő: Emlékek, élmények, észrevételek – az ötven éves közművelődési könyvtárügyről = Könyvtári Figyelő, Uo. 76–83. p., HAVAS Katalin: A múlt és a jövő között: a jelen : Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei = Könyvtári Figyelő, Uo. 84–88. p.
125. SZÁSZ Károly: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 11. (47.) 2001. 3. 437–448. p.
126. GYALUI Farkas: A magyar könyvtárak jövőjéről = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 14. (50.) évf. 2004. 1. sz. 17–25. p.
127. SZINNYEI József: Alapítsunk hírlapkönyvtárakat! = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 17. (53.) 2006. 2. sz. 288–291. p.
128. FERENCZI Zoltán: A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 17. (53.) évf. 2007. 3. sz. 489–498. p.
129. HAJNAL WARD Judit: Ki szavatul a...? Helyzetjelentés a tudományos lektorálás állásáról = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 22. (58.) évf. 2012. 4. sz. 713–726. p.
130. KOVÁCS Katalin: Vélemények a Könyvtári Figyelőről : Egy felmérés eredményei = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 23. (59.) évf. 2013. 1. sz. 85–90. p.
131. Uo. 87. p.
132. HEGYKÖZI Ilona: A 60. évfolyam elé = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 24. (60.) évf. 2014. 1. sz. 9. p.
133. A könyvtári szaklapok szerkesztőségeinek nyilatkozata = Könyvtári Figyelő, Új folyam, 24. (60.) évf. 2014. 1. sz. 10. p.
134. Uo.
135. Uo.

Beérkezett: 2014. március 17.

Kovács Máté akadémiai könyvtári tevékenysége¹

HAY Diana

Bevezetés

Tanulmányomat elsősorban az Akadémiai Levéltárban található, eddig publikálatlan dokumentumok alapján készítettem. Természetesen felhasználtam néhány más, már eddig megjelent publikációt is, amely segített az akkori események megértésében, külön köszönetet szeretnék mondani ezért az Alapítvány elnökének, *Tóth Gyulának*, aki felhívta a figyelmemet ezekre az anyagokra, cikkekre.

A könyvtárosi köztudatban az a kép él, hogy 1953-ban az Akadémiai Könyvtár „megmentésére”, azaz a könyvtár fejlesztési koncepciójának kidolgozására és a korszerű működés megindítására hívták meg *Kovács Mátét*. *Pogányné Rózsa Gabriella* levéltári dokumentumok alapján² a téma egy részét már felvázolta, én az előzményekkel is bővítve, az MTA vezetése és az Akadémiai Könyvtár viszonyát elemezve vizsgálom

a helyzetet: azt hogy mennyiben kellett „megmenteni” a könyvtárat, és ebben milyen szerepe volt Kovács Máténak.

Először az Akadémiai Könyvtár helyzetét és azt vizsgálom, hogy mi készítette az MTA Elnökségét, hogy új igazgatót keressen. A folytatásban azt tárgyalom, hogy milyen feltételekkel vállalta Kovács Máté a vezetést, és mi történt tíz hónapos igazgatói működése alatt.

Az MTA és az Akadémiai Könyvtár az ötvenes évek elején

A Könyvtár szerepe óriási változáson ment keresztül az 1948–50-es szocialista hatalomátvétel után. 1949-ben átszervezték a Magyar Tudományos Akadémiát, melynek helyzetét, feladatait az 1949. decemberében megjelent XXVIII. törvény és az ennek alapján készült Alapszabály határozta meg. E törvény szerint a Ma-

gyar Tudományos Akadémia (MTA) a Magyar Népköztársaság legfőbb tudományos szerve, a magyar tudományos élet vezetője és irányítója lett, a gyakorlatban pedig úgy működött, mint egy minisztérium. Ehhez kialakították az MTA hivatali szervezetét, illetve változott a testület felépítése is, az addigi három tudományos osztály helyett hetet hoztak létre. Az újjászervezett Akadémia elkezdte a kutatóintézeti hálózat kiépítését is, melyben legrégibb intézete, az Akadémiai Könyvtár kiemelkedő helyet foglalhatott el, mert – az Alapszabály II. fejezet 7. §-a szerint – a könyvtár vezetője közreműködött az ügyek vitelében (ezt a fizikai közelség is megkönnyítette, hiszen egy épületben működött a Könyvtár és az Akadémia vezetése).

Az előbbiekből következik, hogy a Könyvtár feladatai is nagyban változtak: már nemcsak szűk körű tudós társaság számára kellett könyveket gyűjteni, hanem sokkal szélesebb tudományterületen és nagyobb olvasóközönség számára kellett gondoskodni az információról. Ez többek között a következő kérdéseket vetette fel:

- ☉ a gyűjtőkör tisztázása, mert az újjászervezett Tudományos Akadémián megnőtt a természettudományok és a műszaki tudományok szerepe (új osztályok jöttek létre),
- ☉ a központi könyvtár és az újonnan alakuló intézeti könyvtárak viszonyának a rendezése,
- ☉ a technikai haladás miatt a könyvtári szolgáltatásokban felmerült az új eszközök használatának a kérdése (pl. mikrofilm-szolgálat).

Ez a nagy változás – hozzátevé, hogy még a háborús károk helyrehozatala sem fejeződött be – problémás volt. A kortársak³ ezt így látták:

„Az Akadémia feladatainak megállapítása nagymértékben meghatározta könyvtárának alapfeladatát is. Nyilvánvalóvá tette azt, hogy intézetiünket az Akadémia keretében folyó munka könyvtári bázisává kell fejleszteni, és tevékenységét minden vonatkozásban a tudományos kutatás szolgálatába kell állítani.

Ennek megvalósítása a könyvtár teljes átalakítását és korszerűsítését kívánta meg. Ilyen irányban azonnal meg is indult a munka, de természetesen nem vezetett hirtelen változáshoz, és nem történhetett meg egyenletesen, zökkenők nélkül.”

Haraszthy Gyula⁴ pedig ezt írta:

„Az is természetes, hogy ez a fejlődés nem volt zökkenőktől és hibáktól mentes. Megmondhatjuk, hogy többet tehettünk volna az Akadémia célkitűzéseit szolgáló korszerű könyvtári munka színvonalának állandó emelése érdekében, a hibákat és hiányosságokat élesebb szemmel vehettük volna észre s kielemezésük után nagyobb lendülettel, több fegyelmettséggel, intenzívebb emberi szolidaritással szüntethettük volna meg azokat. Különleges helyi zavarok és nehézségek is nagyobb számban voltak – különösen az újjászervezés utáni első években – mint azok szükségessé és logikusak lehettek volna. Az ún. „objektív” körülmények – rossz helyiségvizonyok, a mindenképp fenyegető raktári helyhiány – nagymértékben hátráltatták munkánkat. Ezen a területen akadémiai szerveinktől sem tudtunk kapni megfelelő segítséget, nem csoda tehát, ha a sok évtizedes hátramaradással küszködő könyvtár nemegyszer megoldhatatlan nehézségek előtt állt.”

Ezekből a mondatokból világossá válik, hogy a válság egyik oka a könyvtári vezetés és az akadémia vezetése közötti feszültség volt, amely 1952 nyarán bontakozott ki.

„Válság” az Akadémiai Könyvtárban – 1952

Az MTA Elnöksége 1952 májusában megvizsgálta a könyvtár helyzetét (az elnökség napi-rendjén rendszeresen szerepelt a különböző akadémiai osztályok, intézetek, tudományágak tevékenységének a vizsgálata, ezen a májusi ülésen például a Kémiai Tudományok Osztálya munkáját is megvitatták).

Erre az alkalomra a könyvtár egy többoldalas beszámolót készített, amelyben Scher Tibor⁵, aki 1950 óta igazgatta a könyvtárat, ismertette az 1950-es újjászervezés óta lezajlott változásokat.

A beszámolót azzal kezdte, hogy az MTA Könyvtárban 1950 februárjában indult meg az átszervezés, és az első feladat a könyvtár munkájának népgazdaságunk és a magyar tudomány öt éves tervébe való beillesztése volt. Az elméleti alapok tisztázása során nyilvánvalóvá lettek a könyvtárat jellemző hiányosságok:

- ☉ a nyolcvan éve fennálló helyhiány, a gyűjtemények elhelyezésére szolgáló helyiségek

(kutatótermek, munkaszobák, raktár-helyiségek) túlszűfolttsága, illetve hiánya,

- ☉ a tervszerű gyarapítás hiánya,
- ☉ az állományvédelem hiányossága, nem megfelelően őrzött kéziratok,
- ☉ elavult szakrendszer,
- ☉ feldolgozatlan anyagok,
- ☉ szervezetlenség.

Ezeket a hiányosságokat az 1950–51-es év folyamán elkezdték felszámolni. Így a következő eredményekről számolhatott be Scher Tibor:

„1. Az 1950-ben megindított és 1951-ben befejezett építkezési-berendezési munkálatok során elkészült:

- a Kézirattár és a Régi Könyvek Gyűjteményének új helyiségei és bútorzata,
- a Keleti Gyűjtemény helyiségei és bútorzata,
- még öt új munkaszoba,
- befejeződtek az egész épületben a központi fűtés, a telefon és a villany szerelési munkái.

2. Megindult a tervszerű gyarapítás, a Szovjetunió és népi demokráciák könyveinek a gyűjtése.

3. Megállapították a könyvtár gyűjtési körének súlypontjait (a könyvtár történetileg kialakult gyűjteményeit, az Akadémiai jelenlegi feladatait és más nagy könyvtárak profilját figyelembe véve).

4. Megindult a Kézirattár tervszerű gyarapítása.

5. Megindult a régi könyvanyag restaurálása és a folyóiratok köttetése.

6. Megkezdtek a decimális szakozást az elavult szakrendszer helyett.

7. Új katalógust kezdtek építeni (a betűrendesen kívül 8 új szakkatalógust).

8. Számba vették a feldolgozatlan anyagot.

9. Kiépítették az új belső szervezetet, és kialakították a munkamenetet.

10. Fejlesztették a külföldi cserekapcsolatokat.”

Az elnökség elfogadta a jelentést, de a vita során elhangzott néhány kifogás, így többek között *Rusznay István* elnök megjegyezte, hogy a jelentésben ki kellett volna említeni a könyvtár két-három döntő problémáját, továbbá nem értett egyet sem a könyvtár profiljával, sem a mikrofilm-szolgálat fejlesztésével. Végül az elnökség a következő határozatot fogadta el:

„Az Elnökség a Könyvtár vezetőjének a jelentését el-

fogadja azzal, hogy 1952. szept. 1-re a többi könyvtár funkcióját átnézve készítsen javaslatot a Könyvtár profiljának (gyűjtőkörének) kialakítására.

A javaslat elkészítésével kapcsolatban a Könyvtár vezetője lépjen érintkezésbe azokkal az akadémikusokkal, akiknek a Könyvtárral szemben igényeik vannak, elsősorban *Lukács György* elnökségi taggal, továbbá az Akadémiai egyes osztályaival.”⁶

Fegyelmi eljárás Scher Tibor, az Akadémia Könyvtára vezetője ellen

E határozat alapján azt lehetett hinni, hogy minden a legnagyobb rendben van, de nem sokkal az elnökségi ülés után, 1952. május 19-én *Erdey-Grúz Tibor*, az MTA főtítkára a következő levelet írta *Biacsi Imre* hivatalvezető-helyettesnek:

„Scher Tibor elvtárs, az Akadémia Könyvtárának vezetője az Acták külföldre való küldésével kapcsolatban az Akadémia elnökének utasításait megszegte, és önhatalmúlag megváltoztatta anélkül, hogy erre engedélyt kért volna. Ennek következtében az Acták számos olyan külföldi helyre mentek, ahol azt nyilvánvalóan nem használhatják, viszont számos fontos külföldi tudományos intézmény nem kapta meg az Actákat, noha ezek címére való küldésre az Akadémiai elnöke utasította a Könyvtár vezetőjét. Ezáltal egyrészt az állam pénzével gondatlanul bánt a Könyvtár vezetője, annál is inkább, mert a kifogásolt helyekre küldött Actákért cserébe értéktelen folyóiratokat kapott, másrészt súlyosan ártott az Akadémia és az ország tudománypolitikájának, mert megakadályozta, hogy komoly tudományos intézmények tudomást szerezzenek a magyar tudományos élet eredményeiről. [...]

Felhívom, hogy indítson fegyelmi eljárást Scher Tibor, az Akadémia Könyvtára vezetője ellen, az Akadémia elnöke utasításának megszegése, az állam vagyonának gondatlan felhasználása, valamint az Akadémia tudománypolitikájával való szembehelyezkedés gyanúja tárgyában.”⁷

A fegyelmi bizottság⁸ munkájáról *Szöllősy László* 1952. június 20-án egy többoldalas feljegyzésében⁹ számol be az Elnökségnek, melyben ezt írja:

„Scher Tibor magatartására ebben a kérdésben az a jellemző, hogy egész idő alatt gondosan óvakodott

attól, hogy lehetőleg a legcsekélyebb formai hibát se kövesse el az Actákkal kapcsolatos tevékenységénél. Célja azonban a bizottság tagjai előtt nem vitás: ennek az egész kérdésnek a kezelésében őt az az elgondolás irányította, hogy sikerüljön összességében bebizonyítani, hogy a Könyvtár az Acták cseréinek lebonyolításánál milyen óriási összegű valutát takarított meg a Magyar Népi Demokráciának, hogy sikerüljön tetszetős kimutatásokat készíteni arról, hogy a beérkező cserefolyóiratok száma hónapról-hónapra milyen szép fejlődést mutat, röviden: hogy minél kézzelfoghatóbban bizonyítsa saját maga kiváló munkáját.

A legcsekélyebb mértékben sem törődött azzal, hogy ezzel a tevékenységével tulajdonképpen súlyos gazdasági és politikai kárt idézett elő népgazdaságunknak. Súlyos gazdasági kárt azért, mert hiszen nyilvánvaló, hogy a beérkező cserefolyóiratok nagy része olyan minőségű, hogy legfeljebb selejtpapír céljaira lenne felhasználható, tehát olyan folyóiratokról van szó, melyek rendelésére vagy elolvasására soha senki az országban nem gondolt.

A feljegyzés végén leszögezi, hogy:

„a bizottság tagjaiban egyöntetűen az a vélemény alakult ki, hogy Scher Tibor részéről a fegyelmi ügy leírásakor alatt megvolt a törekvés, hogy a felelősséget, ami őt terheli, az Akadémia Elnökségére, a tudományos osztályokra, illetve az Akadémiai Kiadóra hárítsa. Az az egész magatartás, amelyet Scher Tibor ebben a kérdésben az elmúlt időszakban és a vizsgálat folyamán tanúsított, a legcsekélyebb mértékben sem méltó egy nagy intézmény vezetőjéhez.”

A fegyelmi bizottság azt is megfogalmazta, hogy melyek a legfontosabb teendők:

„Összegezve az eljárás eredményeit a bizottság azt javasolja az Elnökség felé, hogy a Könyvtárral kapcsolatban indítson egy nagyobb irányú, mindenre kiterjedő vizsgálatot, melynek lefolytatásában vegye igénybe legjobb könyvtári szakembereink szakszerűségi hozzáértését is. A vizsgálat eredményétől függetlenül is a bizottság igen sürgősnek és fontosnak tartja, hogy az Elnökség jelöljön ki egy előadót, akinek feladatköre legyen a Könyvtárral való foglalkozás, továbbá sürgősen hozzon létre egy tudományos tanácsot a könyvtár tudományos problémáinak elvi irányítására.”

De nemcsak a fegyelmi bizottság kérdőjelezi meg Scher Tibor tevékenységét, hanem az akadémiai vezetésből mások is. Már folyik a fegyelmi vizsgálat, amikor egy levélben Tolnai Gábor¹⁰ a következőket írja a főtítkárnak a könyvtár építkezési és fejlesztési terveiről:¹¹

„A terv irreális, nem egy esetben a fantasztikum határán mozog, a realitásra nincsen figyelemmel, Egy ilyen terv több évtizedes perspektívát kell, hogy szem előtt tartson, és ugyanakkor egyáltalán nem tartja szem előtt a szovjet könyvtárügy eredményeit. Úgy látom, hogy egyedül az elavult porosz könyvtári rendszer példáját kopírozza, de azt is olyan fényűző módon, hogy nem egy esetben a tervezésnek ez a módja a fegyelmi felelősség határát érinti. [...]

Nem akarok további részletekbe menni a fegyelmi felelősség és ellenséges magatartást érintő feleltelen tervezés ismertetésében. Mindössze annyit, hogy Scher elvtárs, akivel nem egy alkalommal beszéltem, nem ért a könyvtárügyhöz. Tanácsadója, Nyireő István öreg könyvtáros, aki a felszabadulás előtt különböző nagy könyvtárakban dolgozott. Tudomásom szerint működése mindenütt súlyos kritikát kapott, a felszabadulás után pedig politikailag megbízhatatlan volta miatt B-listázták.”

A levél végén pedig javasolja, hogy:

„egy reális hosszú perspektívát szem előtt tartó könyvtár-fejlesztési terv kidolgozásához hozzunk létre legjobb könyvtári szakembereinkből egy szűk körű bizottságot.”

Ezek után az elnök 1952. június 25-én felkéri Tolnai Gábort az MTA Könyvtára munkájának és helyzetének megvizsgálására létrehozott bizottság vezetésére.¹²

„Vez.: Tolnai Gábor, az MTA levelező tagja (a Tudományos Minősítő Bizottság titkára) Tagok:

- Mátrai László, az MTA levelező tagja (az Egyetemi Könyvtár ig.)
- Varjas Béla (az Országos Széchényi Könyvtár vez.)
- Patkós Lajos (az MTA Hivatalának munkatársa, személyzeti vez.)
- Vértess György (az Országgyűlési Könyvtár ig.)
- Krámer Miklós (az MTA Hivatalának munkatársa, az V. Orvosi Tudományok Osztályának szaktitkára, a fegyelmi bizottságnak is tagja volt).”

A bizottság igen komoly munkát végzett a nyár folyamán, és 1952. augusztus 1-jére egy 33 oldalas jelentést¹³ készített, amit a bizottság minden tagja aláírt. Ebben a következőket írták:

„A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának feladata semmilyen formában sincs megállapítva: a régi ügyviteli szabályzat erre nézve nem intézkedik, új szabályzat pedig még nem jött létre. Tekintettel arra, hogy a funkció és a profil kérdése döntő tényező a szocialista könyvtárpolitikában és voltaképpen csak ezen mérhető le valamely könyvtár fejlődésének, működésének, vezetésének helyes vagy helytelen iránya: a bizottság mérlegelés tárgyává tette ezt is, bár döntésre nem tartotta magát illetékesnek.

Az a célkitűzés, amit a könyvtár jóváhagyás végett 1951. május 1-jén a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége elé terjesztett, a bizottság véleménye szerint teljesen elnagyolt, végiggondolatlan és úgy készült, mintha az Akadémia Könyvtárán kívül egyetlen más tudományos nagykönyvtár sem léteznék az országban, kivéve talán a műszaki és természettudományi könyvtárakat. A profilozási javaslat ennél fogva nem csupán maximalista, hanem egyenesen anarchisztikus, túlnyomórészt irreális jellegű és ezért semmiféle tervezés alapjául nem fogadható el.

A bizottság javaslata a könyvtár funkciójának és profiljának kérdésében elsősorban az, hogy azoknak leendő megállapítása a szocialista tervszerűség követelményeinek szigorú betartásával történjék, vagyis az országos könyvtárpolitika teljes távlatában, nem pedig – mint az eddigi javaslat – még a szakmai közvéleménynek is feltékeny kizárásával.”

A bevezető után a jelentés első részében áttekintették a könyvtári vezetés, szervezet munkáját, majd megvizsgálták egyenként az összes osztály munkáját, és végül javaslatokat tettek a legfontosabb teendőkre.

Tolnai Gábor ebből a hosszú jelentésből egy rövidebb összefoglalót¹⁴ készített az Elnökség részére, határozati javaslatokkal együtt. A jelentés elején felsorolja azokat az eredményeket, amelyeket 1950 után elért a könyvtár (ezeket már részben olvashattuk az elnökségnek szánt beszámolóban): rátértek a korszerű könyvbeszerzésre, megindult az igényes katalogizálási munka, és elkészültek a Keleti Gyűjtemény és a Kézirattár helyiségei, illetve egy új, modern raktárhelyiség is.

„A kétségtelen eredmények ellenére az előrehaladás nincs arányban azokkal a fogyatékokkal, amelyek a könyvtár munkáját jellemzik.”

Tolnai megismétli a könyvtárat vizsgáló bizottság megállapításait: azt, hogy a funkciót és a profilt meghatározó tervezet alapvetően helytelen, hogy a könyvtár munkájában a külső technikai fejlesztésnek a feladatai állnak az előtérben, és nem domborodnak ki a könyvtárhasználat fejlesztési szempontjai, azonkívül a könyvtár légüres elméleti térben mozog, és nem találja meg a gyakorlattal való kapcsolatot (pl. van már futószalagszerű feldolgozó munka, de nincs meghatározva, hogy milyen régi anyag kerüljön a futószalagra). Ezek után megfogalmazza javaslatait (határidővel és a felelős megnevezésével együtt):

„1. Megalakítandó az MTA Könyvtárának munkáját ellenőrző és irányító Tanács, amelynek feladatai a következők lennének:

- a könyvtár funkciójának és profiljának megállapítása*
- a könyvtári építkezés végleges tervének kidolgozása*
- a könyvtár elszigeteltségének megszüntetése*
- a könyvtár felügyeletét közvetlenül az Elnökség lássa el*

(Felelős: Erdey-Grúz Tibor főtitkár, határidő: szept. 15.)

2. Az eredményesebb munka érdekében át kell szervezni a könyvtár jelenleg szétaggalt szervezetét (14 egység) a következők szerint:

- szerzeményezés*
- feldolgozás (könyv-, folyóirat-, raktárcsoport)*
- közönségszolgálat (olvasóterem, kölcsönző és referens csoport)*
- különgyűjtemények*

(Felelős: Scher Tibor; határidő: szept. 30.)

3. Rendszeressé kell tenni a dolgozók körében az ideológiai képzést

(Felelős: Scher Tibor; határidő: okt. 15.)

4. A könyvtár egyetemet végzett dolgozóit be kell vonni az Akadémia felügyelete alatt meginduló ideológiai képzésbe

(Felelős: Patkós Lajos; határidő: okt. 1.)

5. A Könyvtár vezetését meg kell bízni azzal, hogy

indítson szakmai továbbképző tanfolyamot
(Felelős: Scher Tibor; határidő: okt. 1.)

6. Létre kell hozni egy Könyvtártudományi Állandó¹⁵ bizottságot (az I és II. Osztály keretében).
(Felelős: Erdey-Grúz Tibor főtitkár; határidő: nov. 1.)

Ennek megfelelően az 1952. szept. 20-i elnökségi ülésen¹⁶ megalakították a Könyvtári Tanácsot

Elnök: Mátrai László, az MTA levelező tagja (az Egyetemi Könyvtár ig.)

Tagok:

Alexits György, az MTA rendes tagja (III. Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya),

Straub F. Brunó, az MTA rendes tagja (V. Orvosi Tudományok Osztálya),

Tolnai Gábor, az MTA levelező tagja (I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya),

Varjas Béla (az Országos Széchényi Könyvtár vez.),

Dienes László (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vez.),

Haraszthy Gyula (a Közgazdaság-tudományi Egyetem Könyvtárának vez.), az Akadémiai Könyvtár vezetője

Titkár: Galambos Mihályné (az Elnökség melletti könyvtári előadó.)”

Erdey-Grúz főtitkár Tolnai Gábor javaslatait megismételve 1952. október 11-én levélben¹⁷ utasította Scher Tibort a könyvtár munkájának megjavítására és

„1) felkérte, hogy vegye fel a Könyvtári Tanács elnökével a kapcsolatot, és dolgozzon a következő feladatokon:

- a) a Könyvtár funkciójának és profiljának megállapítása,
- b) az építkezés végleges tervének kidolgozása,
- c) a Könyvtár elszigeteltségének megszüntetése.

2) Bejelentette, hogy az Akadémia vezetése foglalkozni fog azzal, hogy a legjobbakat bevonják az állami ideológiai oktatásba és

3) felkérte a Könyvtár vezetőjét egy szakmai továbbképző tanfolyam kidolgozására

és közölte, hogy az Akadémia Elnöksége foglalkozik egy Könyvtártudományi Állandó Bizottság felállításával.”

Kovács Máté kinevezésének körülményei

Ezzel egy időben az Akadémia vezetése már azzal foglalkozik, hogy új könyvtárigazgatót találjon. Az már a fegyelmi bizottság feljegyzéséből, illetve Tolnai Gábor leveléből kiderült, hogy az akadémia vezetői, bár elégedettek voltak Scher Tibor szervező képességével, de úgy látták, hogy nem ért a könyvtárügyhöz és rossz tanácsadókra hallgat. Az 1952. decemberi elnökségi ülésen¹⁸ erről a következőket mondta Rusznyák István elnök:

„Az Elnökség a könyvtártudomány legjobb szakértőiből összeállított bizottságot küldött ki, hogy megvizsgálja a könyvtár helyzetét. A bizottság – egy tag kivételével – azon a véleményen volt, hogy Scher Tibor szakmai tudása nem elég egy ilyen nagy feladat megoldásához, mint az Akadémiai Könyvtár vezetése. A Könyvtárnak még a profilja sincs megállapítva és ezt Lukács György elnökségi tag és Fogarasi Béla osztályelnök javaslatai alapján meg kell csinálni. Scher Tibor izolálta magát a többi könyvtártól, nem igyekezett tanulni és tapasztalatcserét végezni. Mivel az Akadémia számára rendkívül fontos hogy a könyvtárát a legjobb szakemberek irányítsák, ezért leváltották Scher Tibort.”

Azt csak sejthetjük, hogy milyen könyvtárigazgatót látott volna szívesen az Akadémia vezetése, de nagyon valószínű, hogy először akadémikus igazgatóban gondolkodtak, hiszen 1950-ig az Akadémiai Könyvtár igazgatói az MTA tagjai közül került ki. Mivel ebben az időben nem volt nagy létszámú az Akadémia (kb. 145 fő¹⁹), és azoknak, akik értettek a könyvtárügyhöz, volt más fontos feladata (Mátrai László az Egyetemi Könyvtár igazgatója volt, Tolnai Gábor pedig az újonnan megalakult Tudományos Minősítő Bizottság titkára stb.), máshol kellett igazgatót keresniük. Haraszthy Gyulát talán Mátrai László ajánlotta, hiszen Haraszthy 1935-től 1940-ig az Egyetemi Könyvtár feldolgozó könyvtárosaként dolgozott, de erre nincs semmilyen dokumentum. Az Akadémia vezetésének további gondo-

latmenetére azonban van forrásunk, mégpedig az a levél, amelyet 1952. okt. 10-én Erdey-Grúz főtitkár írt *Mód Aladárnak*, a Pártközpont köznevelési osztály vezető-helyettesének. Ebből a levélből kiderül, hogy az Akadémia vezetői a kor előírásai szerint *egyeztettek* a Pártközponttal és a minisztériummal, és még a leváltott vezető új munkahelyét is megkeresték. Mivel a levél rövid, és jól összefoglalja a helyzetet, szó szerint közlöm.²⁰

„Az Akadémiai Könyvtár vezetésének kérdését Rusznyák István elnök elvtárssal egyetértésben a következőképpen kívánjuk megoldani:

A Könyvtár vezetőjévé Haraszthy²¹ Gyula egyetemi tanárt, a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának vezetőjét kívánjuk kinevezni. Haraszthy Gyula azonban csak augusztus hó végén vette át bölcsészkar tanszékének vezetését. Ennek a tanszéknek rendbehozása és megszervezése egyelőre annyira igénybe veszi munkáját, hogy mellette nem vállalkozhat a következő hónapokban az Akadémiai Könyvtár vezetésére. Erre való tekintettel Haraszthy Gyula az Akadémiai Könyvtár vezetését akkor – de legkésőbb 1953 évi június 1-ig venné át, amikor tanszékének átszervezését befejezvé, kellő időt tud majd szakítani az Akadémiai Könyvtár vezetésére. Legkésőbb június 1-től kezdve Haraszthy Gyula főfoglalkozása az Akadémiai Könyvtár vezetése lenne, e mellett mellékfoglalkozásként elláthatná az egyetem tanszékét.

Addig, amíg Haraszthy Gyula az Akadémiai Könyvtár vezetését végleg átveszi, ideiglenes helyettesi minőségben Kovács Mátét, a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatóját bízónk meg az Akadémiai Könyvtár vezetésével. Kovács Máté – kinek családja Budapesten lakik – második állásként látná el ideiglenesen az Akadémiai Könyvtár vezetését. Az Akadémiai Könyvtár által megválasztott Könyvtári Tanács erre az időtartamra szűkebb bizottságot küldene ki, melynek tagjai Mátrai László és Haraszthy Gyula volnának, kik állandó tanácsokkal támogatnák Kovács Máté működését s azt folyamatosan ellenőriznék.

Javasoljuk, hogy Kovács Máté megbízatásával egyidejűen Scher Tibort a Pécsi Egyetemi Könyvtár vezetőjévé nevezzék ki, mely könyvtár hosszabb idő óta vezető nélkül van.

Fenti elgondolást a Köznevelési Minisztériumban Sulán Béla²² elvtárssal megbeszéltük és ő egyetért vele.

Mellékelten megküldöm a Haraszthy Gyulára és Kovács Mátéra vonatkozó kádervéleményeket.”

A főtitkár ezután Darvas József közoktatásügyi miniszternek írt²³, és kérte, hogy engedje át az Akadémia állományába Haraszthy Gyulát 1953. június 1-től, Kovács Mátét pedig félállásban 1952. november 16 és 1953. június 1. között. Egyben azt is javasolta, hogy Scher Tibort nevezze ki a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárának élére. Darvas József válaszában megadta az engedélyt, illetve kinevezte Scher Tibort²⁴.

Az akadémiai vezetők ezek után tárgyaltak a kinevezendő igazgatókkal, akik erre október 22-én a következő levelet²⁵ írták:

„Felszólítást kaptunk arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára újjászervezésben, főként gyűjtőkörének (profiljának) kimunkálásában, fejlesztési tervének, munkaszervezetének, munkatervének kidolgozásában, valamint az új típusú könyvtári munka gyakorlati beindításában és ellenőrzésében, mint szakértők és operatív kivitelezők működjünk közre. Bár a gondjainkra bízott könyvtárak vezetése és más feladataink ellátása munkaidőnket és munkaerőnket igénybe veszi, mégis, mivel a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának fontossága mindnyájunk előtt nyilvánvaló, készek vagyunk elvállalni azt, hogy az Akadémia Könyvtárának a tőlünk telhető segítséget megadjuk. Erre vonatkozó konkrét javaslatunkat mellékeljük.”

Kovács Máté igazgatósága (háromtagú bizottság az Akadémiai Könyvtár élén)

Javaslatuk az volt, hogy az MTA Könyvtárának vezetését átmenetileg, a végleges könyvtárvezető személyének a kinevezéséig, egy háromtagú bizottság lássa el. Ebből a javaslatból hosszan idézek, mert ennek alapján rekonstruálható, hogy hogyan működött a könyvtár 1952–53-ban.

„E bizottság a Magyar Tudományos Akadémia elnöke által megbízott külön bizottságaként működik. Működését 1952. nov. 1-én kezdi meg, s a végleges vezető kinevezése után legfeljebb 30 napig, legkésőbb 1953. szeptember 30-ig folytatja.

A bizottság tagjai²⁶: Haraszthy Gyula, a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának vezetője, Kovács Máté, a Debreceni Kossuth Lajos Tudomány-

egyetem Könyvtárának vezetője és Mátrai László akadémiai levelező tag, a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárának vezetője.

A bizottság feladata: a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára korszerű működésének megindítása, főként gyűjtőkörének (profil) kimunkálása, a könyvtár fejlesztési tervének az akadémiai fejlesztési tervvel való összehangolása, korszerű munkaszervezetének, munkamódszereinek és munkatervének kidolgozása, valamint a szocialista típusú tudományos könyvtári munka beindítása és ellenőrzése. A bizottság tagjai a következő munkamegosztással gondozzák a feladatokat: Mátrai László felelős a könyvtár gyűjtőkörére, valamint az akadémiai intézeti könyvtárhálózat fejlesztésére és összehangolására vonatkozó javaslat kidolgozásáért és az e téren folyó munka megindításáért, Kovács Máté felelős a könyvtár fejlesztési tervének szervezeti kimunkálásáért, korszerű munkaszervezetének és munkatervének kidolgozásáért, Haraszthy Gyula felelős az új típusú szocialista könyvtári munka gyakorlati beindításáért és ellenőrzésért.

A bizottság mint munkaközösség működik, de az egy-egy személyes felelős vezetés elvének megfelelő érvényre juttatása céljából a konkrét intézkedések megtétele egy-egy időszakban a bizottság egy-egy kijelölt tagjának a feladata. Az első időszakban, ami f. évi november 1-től előreláthatóan 1953. április 1-ig tart, s amikor főként a tervezési, szervezési feladatok kerülnek előtérbe, a vezető munkakört Kovács Máté látja el. A második időszakban, ami előreláthatóan 1953. ápr. 1-től a végleges könyvtárvezető kinevezéséig, ill. ettől számítva legfeljebb 30 napig tart s amikor a beindított új típusú könyvtári munka fokozása és ellenőrzése lesz a súlyponti kérdés, a vezető munkakörébe eső teendőkkel Haraszthy Gyulát kell megbízni.

A bizottság mint munkaközösség működésének módzatait, tanácskozásainak időpontját, és időtartamát, a bizottsági tagok hivatalos működésének idejét a szükségeshez mérten maga állapítja meg. A bizottság tanácskozásairól, javaslatairól, tervezett intézkedéseiről rövid jegyzőkönyvet készít, amit a könyvtár irattárában helyez el.”

Azt sajnos nem tudjuk, hogy a bizottság hány-szor jött össze és miről tanácskozott, mert ezen a javaslaton kívül semmilyen dokumentum nem került elő a levéltárban.

Ezután beszél Rusznyák István Kovács Mátéval, aki elmondja, hogy félállásuként elfogadja az állást, ezt Rusznyák közli a főtitkárral, illetve november 14-én megírja a felmondó leveleket Scher Tibornak és Nyireő Istvánnak és a kinevezési okmányokat Kovács Máténak és Moravek Endrének.²⁷ Ezzel egy időben Haraszthy és Mátrai is kap felkérő levelet²⁸ a könyvtárvezetésre (őket a főtitkár kéri fel), sőt fizetést²⁹ is kaptak ezért, ahogy ez egy másik fondban megmaradt levélből kiderül:

„1952 novemberében a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége az Akadémiai Könyvtár vezetőjének azonnali leváltását rendelte el.

A Könyvtár igazgatói státushely betöltésénél az Akadémia Elnöksége feltétlenül fontosnak tartotta, hogy oda olyan személy kerüljön, aki a ráháruló feladatok vitelére úgy politikai, mint szakmai szempontból a legalkalmasabb. Az Elnökség az igazgatói állás megüresedése alkalmával olyan személyt nem talált, aki e követelményeknek megfelel és emellett jelenlegi feladatai végzésében nélkülözhető lévén oda véglegesen kinevezhető. Ezért az Elnökség úgy határozott, hogy átmenetileg az Akadémiai Könyvtár ideiglenes vezetésével a debreceni egyetem könyvtárának igazgatóját bizza meg, aki jelenlegi állásának megtartása mellett, hetenként 3 napon keresztül az Akadémia Könyvtárának vezetését is ellátja. A hét további 3 napjában a Könyvtár vezetését helyettesi minőségben két másik személy látja el, akik kiválasztásánál szintén fent említett szempontokat kellett szem előtt tartani.

A Könyvtár vezetésének ezen ideiglenes megoldása addig tart, amíg a végleges vezető személyének kiválasztása megtörténik. Az ideiglenes vezetés azonban 1953. június 30-nál tovább tartani nem fog.

A jelenlegi félállású vezetőnek járó fél-illetmény fedezésére, valamint a két helyettesítő személyenkénti, havi 700 forintos tiszteletdíjának a fedezésére, a teljes könyvtárvezetői fizetés fedezetet nyújt. A vezetés ideiglenes megoldása tehát illetmény vonalon több-letkiadást nem eredményez.”

Közben 1952. október 30-án a Könyvtári Tanács³⁰ megtartotta első ülését, melyre már Kovács Mátét is meghívták, de nem tudott ott lenni. Az ülésen megbízták Schert Tibort azzal, hogy november 15-ig készítsen egy javaslatot a

könyvtár gyűjtőköréről, amit majd Mátrai László fog átnézni, és azután fogja a Könyvtári Tanács megtárgyalni.

Ahogy már említettem, az 1953. december 6-i elnökségi ülésen a főtitkár és az elnök tájékoztatta a többieket a könyvtár vezetésében bekövetkezett változásokról³¹. A főtitkár elmondta, hogy leváltotta Scher Tibort és Nyireő Istvánt, és

„helyette a Könyvtár vezetésével egyelőre ideiglenesen Kovács Mátét, a Debreceni Egyetemi Könyvtár vezetőjét, az igazgatóhelyettesi teendők ellátásával pedig Moravek Endrét bízta meg. Kovács Máté igen kiváló könyvtáros, Debrecenben nem nélkülözhető és ezért az a további elgondolás, hogy 1953 nyarától a Könyvtár vezetője Haraszthy Gyula, a Budapesti Közgazdaságtudomány Egyetem Könyvtárának vezetője, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár-tudományi Tanszékének tanára legyen. Pillanatnyilag Haraszthy Gyulát annyira igénybe veszi a tanszéki munka, hogy abból kikapcsolódni nem tud.”

Ezután mondta el Rusznyák István, hogy miért volt szükség Scher leváltására. A könyvtár vezetése pedig a következő évi jelentésében³² így számolt be az igazgatócseréről:

„Bár a Könyvtár haladása a régi Akadémia Könyvtárához képest igen jelentős volt és az 1952-es munkája is állandó fejlődést mutatott, az 1952. év nyarán a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége által elrendelt szocialista könyvtárvizsgálat súlyos hiányosságokat állapított meg. E hiányosságok legfontosabbika, hogy a könyvtár nem tudta működését az ötéves terv tudományos vonatkozásainak szolgálatába állítani és öncélúan, elszigetelten végezte munkáját. Ez a sajátosság abban is kifejezésre jutott, hogy a magyar könyvtárhálózatban sem igyekezett különleges helyét megtalálni. Ebből logikusan következett, hogy fontos, az ötéves terv tudományos célkitűzéseiből az ő számára adódó funkciókat nem ismerte fel, nem látta el és ennek megfelelően szervezeti felépítése is hiányos volt. A vizsgálat eredményeképp legcélyszerűbbnek az látszott, hogy a könyvtár vezetésében változás álljon be és az igazgatást egy hármastagú bizottság vegye át, amely a könyvtár munkásságának alapvető kérdéseit tisztázza és a szükséges átszervezést hajtsa végre. Az igazgatóság egyik tagja felelős vezetőként működjék. Ennek megfelelően 1952 novemberében Scher Tibor addigi igazgató és Nyireő

István igazgatóhelyettes kiváltak a könyvtárból, amelynek igazgatását átmenetileg Kovács Mátéból, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatójából – aki egyben felelős vezető lett –, Mátrai Lászlóból, a budapesti Tudományegyetem Könyvtárának vezetőjéből és Haraszthy Gyulából, a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának a vezetőjéből álló igazgatóság vette át.”

Az új vezetőség munkájának gyümölcse az 1953. márciusi elnökségi ülésre elkészített gyűjtőköri javaslat³³:

„I. Feladat (funkció)

Az MTA központi könyvtárának és intézeti könyvtárainak feladata az Akadémia irányításában folyó tudományos kutatás könyv (folyóirat) tájékoztatási és (fokozatosan) bibliográfiai igényeinek tudományos színvonalon való kielégítése. Mivel az Akadémia 8 osztálya a tudományok minden területét felöleli, mindent gyűjteni azonban egy könyvtár nem tud, szükséges az AK³⁴ gyűjtőkörének a többi tudományos könyvtárakkal összehangolt kijelölése (profilozása).

II. Gyűjtőkör (profil)

1. Az AK feladatát
 - a) a központi könyvtárban
 - b) az akadémiai intézetek könyvtáraiban
 - c) egyéb könyvtárakban gyűjtött anyagra támaszkodva végzi.
2. A központ gyűjti minden tudomány területéről azokat a segédkönyveket (lexikonokat, bibliográfiákat, szótárakat, kézikönyveket stb.), amelyek a magas fokú tájékoztató szolgálathoz szükségesek.
3. Gyűjti a szovjet tudomány minden területén megjelenő újdonságokat és régebbi műveket, e téren a teljességről csak kivételesen s akkor is csak valamely akadémiai intézet javára mondhat le.
4. Gyűjti a világ összes tudományos akadémiainak kiadványait.
5. Gyűjti a marxizmus-leninizmus irodalmát, valamint a módszertani és tudománytörténeti szempontból szükséges egyéb filozófiai irodalmat.
6. A természettudományok terén a központ (a 2-es pontban jelzettekén kívül) csak az alapvető, átfogó jellegű műveket gyűjti, e téren azonban már előre figyelembe veszi a még csak később felállí-

tandó intézetek igényeit és kutatási anyagot készít számukra.

7. A természettudományi kutatást közvetlenül szolgáló műveket az *intézeti könyvtárak* gyűjtik; ezek a kutatás szempontjából már elavult ilyenmű anyagukat, mint tudománytörténeti anyagot rendre átadják a központi könyvtárnak.
8. A *társadalmi tudományok* területén a központ gyűjti az országos viszonylatban reáháruló szakokat és ezek számára alapkönyvtár; ezek:
 - a, az egyetemes történet ókori része a világirodalom és

- b, a világirodalom-történet egésze, beleértve a
- c, klasszika filológiát, továbbá az
- d, orientalisztikát és a
- e, nyelvtudomány minden ágát.”

Az elnökség ezt a javaslatot már jónak tartotta, és az alábbi táblázatban látható kiegészítéssel el is fogadta. Érdemes az itt kialakított gyűjtőkört összevetni az 1952-es tervszel, ebből kiderül, hogy az 1953-as elnökségi előterjesztés kidolgozottabb és realisabb, és ebből következően évtizedeken keresztül ez maradt a könyvtár gyűjtőköre.

Gyűjtőkör 1952 (Könyvtári beszámoló)	Gyűjtőkör 1953 (Előterjesztés az elnökség részére)
az Akadémia jelen működési köre alapján:	a Könyvtár javaslata:
tudománytörténet (főként magyar tudománytörténet)	minden tudomány területéről a segédkönyveket (lexikonokat, bibliográfiákat, szótárakat, kézikönyveket)
	a szovjet tudomány minden területén megjelenő újdonságokat és a régebbi műveket
külföldi akadémiai és társaságok kiadványai	a világ összes tudományos akadémiainak hivatalos kiadványait
marxizmus-leninizmus	marxizmus-leninizmus irodalmát, valamint a tudománytörténeti szempontból szükséges egyéb filozófiai műveket
az ötéves terv szempontjából fontos természettudományi matematikai és műszaki anyag	a természettudományok terén az Akadémiai Könyvtár csak az alapvető, átfogó jellegű műveket gyűjti, a természettudományi kutatást közvetlenül szolgáló műveket az intézeti könyvtárak gyűjtik
magyar szépirodalom (különös tekintettel az editio princepsre)	
könyvtártudomány	
a könyvtár történetileg kialakult gyűjtőköre:	a társadalomtudományok területén gyűjti az országos viszonylatban reáháruló szakokat (ezekben alapkönyvtár):
magyar irodalom és tudomány szempontjából fontos anyag	ókortörténet
régi magyar irodalom	világirodalom

Gyűjtőkör 1952 (Könyvtári beszámoló)	Gyűjtőkör 1953 (Előterjesztés az elnökség részére)
• ősnymtatványok	• világirodalom-történet <i>beleértve a</i> klasszika-filológiát
• orientalisztika	• orientalisztika
	• nyelvtudomány
	• időszaki kiadványok gyűjtése terén követi az előbbi profilt, azzal a többlettel, hogy az Acták cseréje révén nyíló lehetőséget jól ki kell használni
• akadémiai muzeális anyag (Akadémia-történet, Széchenyi, Arany, Vörösmarty, Mikszáth, stb.)	• kéziratok és könyvrégiségek területén a magyar tudomány-történetre kell döntő figyelmet fordítani (szoros együttműködésben az OSZK-val)
	Az Elnökség kiegészítése:
• mikrofilm-anyag	• dokumentáció megszervezése, a mikrofilm és fotókópia-szolgálat megvalósítása
	• mikrofilm archívum a legfontosabb szakfolyóiratok régi köteteiből
	• kandidátusi és doktori disszertációk gyűjtése
	• tudományos kiadványcsere lebonyolítása

A könyvtári iratok³⁵ között fennmaradt két beszámoló jelentés, az egyik 1953 májusában készült, címe: *Tájékoztató jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1952. évi és 1953 első negyedévi munkájáról*, a másik 1954. júniusi, címe: *Jelentés az MTA Könyvtárának 1953. évi működéséről*. Ezek alapján képet alkotunk Kovács Máté és igazgatótársai egyéves működéséről. Az 1953-as jelentés elején újra leírják, hogy mi vezetett az igazgatócseréhez, az 1954-es ezt már nem teszi meg. Mindkét jelentés ugyanazokról az eredményekről számol be, de az 1954-es jobban szerkesztett anyag, így ezt közlöm:

„Az új igazgatóság működését avval kezdte meg, hogy a könyvtár főfeladatait és működési körét tisztázta, majd a könyvtárnak ezekből adódó teljes újjászervezését végrehajtotta. A könyvtár fő feladatait a következőkben foglalta össze:

1. *A magyar tudományos kutatásnak hazai és külföldi könyvvel és bibliográfiával való támogatása és*
2. *a magyar tudományos kutatás eredményeit, haladó hagyományait ismertető kiadványoknak a külföldi tudományos intézményekhez és kutatókhoz való rendszeres eljuttatása.*

A könyvtár főbb működési köre ennek megfelelően:

1. *Tudományos nagykönyvtár, főleg – de nem kizárólag – a tudományos kutatók igényeinek kielégítésére.*
2. *Mint központi könyvtár előkészíti és fokozatosan megindítja az akadémiai kutatóintézetek központi könyv- és folyóirat beszerzését, szakszerű feldolgozását és központi nyilvántartását.*
3. *Kifejleszti a könyvtárközi átkölcsönzések forgalmát bel- és külföldön egyaránt.*
4. *Saját bibliográfiai szolgálatát kiépíti, és tudományos könyvtáraink és dokumentációs szerveink együttműködését előmozdítja a tudományos*

irodalomban való rendszeres tájékoztatás céljából.

5. *Mint csereközpont megtervezi és megszervezi a magyar tudományos kiadványok külföldi cseréjét és terjesztését, ideértve a mikrofilmet is.*
6. *Mint tudományos intézet, időszerű könyvtártudományi, bibliográfiai és módszertani tudományos működést fejt ki, ill. a működés eredményeit publikálja. Az új igazgatóság javaslata alapján az MTA Elnöksége jóváhagyta a könyvtár gyűjtőkörét (profilját) is. Így a központi könyvtár az akadémiai intézetek könyvtáraival együttesen ettől kezdve szervesen beleilleszkedik abba a gyűjtési egészbe, amely a tudomány teljes körére vonatkozólag a magyar nagykönyvtárak együttműködése alapján kialakulóban van.*

Ezen elvi alapok kidolgozása után az új igazgatóság azoknak megfelelően átszervezte a könyvtárat: az igazgatóság és a Kézirattár létszámának csökkentésével és az 1953-ra engedélyezett létszámemelés felhasználásával megerősítette a Feldolgozó Osztályt, 7 tagú Bibliográfiai Osztályt, valamint új folyóirat és cserecsoportot szervezett és 1953 elején megindította a mikrofilm-laboratórium működését. A munka jobb megszervezése érdekében az 1953. év első felére kidolgozott tervet sokszorosította és a könyvtár minden dolgozójának a kezébe adta, továbbá új, áttekinthetőbb és jobb ellenőrzést biztosító munkanapló-rendszert vezetett be.

[...]

A világos elvi célkitűzések, a korszerű könyvtári feladatok, az új szervezeti felépítés megadják a lehetőséget arra, hogy – a szükséges tárgyi előfeltételek: kellő fedezet, létszám, megfelelő helyiségek stb. fokozatos biztosításával és fejlesztésével – a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtárát véve példaképül, korszerű szocialista nagykönyvtárrá fejlődjék és a magyar tudományos kutatás fontos segítőjévé váljon.”

Az Akadémia vezetői is elégedettek voltak a változással, így amikor lejárt Kovács Máté megbízatásának ideje, neki és két társának is megköszönték az addig végzett munkát. Kovács Máténak ezt írta levelében³⁶ Rusznyák István:

„Az MTA Könyvtára igazgatói teendői alól 1953. aug. 31-i hatállyal felmentem. Ez alkalommal az

Akadémia Elnöksége nevében a Könyvtár vezetése terén kifejtett értékes és odaadó munkájáért őszinte köszönetet mondok.”

Mátrai Lászlónak pedig a főtítkárral közös levelében³⁷ a következőket írta:

„A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége nevében köszönetet mondunk az Akadémia Könyvtárában – a Könyvtári Tanács elnökeként – végzett áldozatkész munkájáért, amely lehetővé tette, hogy a Könyvtár munkáját – állandó vezető hiányában is – fennakadás nélkül végezhesse.”

Jegyzetek

1. A tanulmány a 2012. nov. 12-i előadás szerkesztett változata. Az előadás a Kovács Máté Alapítvány ünnepi, kibővített kuratóriumi ülésén hangzott el a MTA Könyvtár és Információs Központ Vasarely-termében.
2. Főként az ELTE levéltárban található anyagok alapján írta körül Kovács Máté és Mátrai László szerepét az Akadémiai Könyvtár vezetésében az ötvenes évek első felében. ld. Pogányné Rózsa Gabriella: Tudomány vagy gyakorlat? Korabeli könyvtárszakmai gondolatok Kovács Máté és Mátrai László párhuzamos életrajz-vázlata kapcsán = Könyvtári Figyelő, 2012. 3. sz. 525–548. p.
3. Sz. NÉMETH Mária: Az Akadémiai Könyvtár fejlődése és munkája a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezése óta = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 217–229. p.
4. HARASZTHY Gyula: A 130 éves Akadémiai Könyvtár = Magyar Tudomány, 1956. 1. sz. 63–84. p.;
Haraszthy Gyula (1910–1990), irodalomtörténész, könyvtáros, egyetemi oktató, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója 1953 és 1960 között.
5. Scher Tibor (1912–1975), történész, orientalista, könyvtáros, művelődéstörténész, egyetemi docens; a jeruzsálemi Magyar Intézet vezetője, az Akadémiai Könyvtár igazgatója (1950. máj. 1–1952. nov. 15.), majd a pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója.
6. AL 3. Elnök (Rusznyák) 1/4/1–1952. május 3-i elnökségi ülés
7. AL 215. MTA Könyvtára 35/1 – 570-B/1952-EGT/KZs
8. A fegyelmi bizottság vezetője dr. Szöllősy László jogász, tagjai pedig az MTA Titkári Hivatalában dolgozó Kramer Miklós (Orvosi Tud. Osztálya), és Pákozdi Endre (Személyzeti Oszt.) voltak, a vizsgálat jegyzőkönyvei megtalálhatók az AL 215. MTA Könyvtára 35/1 dossziében
9. AL 215. MTA Könyvtára 35/1 – Titk-261/SzL/1952

10. Tolnai Gábor (1910–1990) irodalomtörténész, 1948-tól az MTA levelező tagja, ebben az időben a Tudományos Minősítő Bizottság titkára, 1947–48-ban az OSZK főigazgatója.
11. AL 30. Elnökségi Titkárság 232/4 – Tolnai Gábor levele a főtítkárhoz 1952. jún. 12., 19/1952.T.G.
12. AL 215. MTA Könyvtára 35/2. Tolnai írt egy felkérő levelet Haraszthy Gyulának is, de a bizottság nyár végi jelentésén nem szerepel a neve, úgy tűnik, hogy ő végül nem vett részt a munkában.
13. AL 215. MTA Könyvtára 35/2
14. AL 215. MTA Könyvtára 35/2
15. Akkoriban állandó bizottság nevet viseltek a mai tudományos bizottságok.
16. Az 1952. szept. 20-i elnökségi ülést végül nem hívták össze, mert csak két napirendi pontja volt, így körlevélben szavaztak az elnökség tagjai – AL 3. Elnök (Rusznay) 1/5
17. AL 5. Főtítkár (Erdey-Grúz) 15/3/15 – 1463-B/1952-EGT/KZs
18. AL 3. Elnök (Rusznay) 1/5
19. Pontos létszámot nehéz lenne mondani, hiszen több évet vizsgáltam (minden évben volt tagváltás, ekkor néhány fővel nőtt a létszám, és mivel idősebbekről van szó, időközben néhányan meg is hunytak).
20. AL 5. Főtítkár (Erdey-Grúz) 15/4/17–1621/B/1952-EGT/Ráthné
21. A levélben tévesen Harasztnak írták!
22. Sulán Béla 1951-ben még az MTA Hivatalában dolgozott, az I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya szaktitkára volt.
23. AL 5. Főtítkár (Erdey-Grúz) 15/4/17–1681/1952-PL/Gyné
24. AL 5. Főtítkár (Erdey-Grúz) 15/4/17–1412-2285/1952. XVIII.
25. AL 30. Elnökségi Titkárság 24/2–Haraszthy Gyula, Kovács Máté és Mátrai László levele és javaslata. A javaslat egy példánya az Egyetemi Levéltárban is megmaradt, ezt Pogányné Rózsa Gabriella már közölte (ld. a 2. sz. lábjegyzetet).
26. Kiemelések tölem.
27. AL 3. Elnök (Rusznay) 53/6/133–337-B/R
28. AL 30. Elnökségi Titkárság 24/3–Erdey-Grúz Tibor főtítkár felkérő levelei
29. AL 30. Elnökségi Titkárság 24/5–113/1953, Osztrovski György főtítkár levele Olt Károly pénzügyminiszterhez. Mivel 1952. dec. 6-án Erdey-Grúz Tibor kinevezték felsőoktatási miniszternek, lemondott az akadémiai főtítkári funkciójáról, utódja Osztrovski György lett.
30. Tagjait lásd az 521. oldal szövegében.
31. AL 3. Elnök (Rusznay) 1/5
32. AL 215. MTA Könyvtára 64/2 - Tájékoztató jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1952. évi és 1953. első negyedévi munkájáról
33. AL 3. Elnök (Rusznay) 2/1
34. AK – Akadémiai Könyvtár
35. AL 215. MTA Könyvtára 64/2
36. AL 3. Elnök (Rusznay) 67/5/a6 – R/959-1953.
37. AL 3. Elnök (Rusznay) 67/6/105 – R/1046-1953.
38. R/1046-953

Beérkezett: 2014. július 8.

Megjelent a Magyar könyvtártörténeti kronológia 2008–2010, Pótlások és javítások 1996–2007

Gerő Gyula összeállításában megjelent a *Magyar könyvtártörténeti kronológia 2008–2010, Pótlások és javítások 1996–2007* című kiadvány, amely az Országos Széchényi Könyvtár által 2010 februárjában három kötetben közreadott Magyar könyvtártörténeti kronológia 1996–2007 folytatása és befejezése.

A 4. kötet a 2008–2010-es időszak csaknem 1300 könyvtárügyi eseményének napra pontos dátumokhoz kapcsolódó, annotált leírásait tartalmazza. Megtalálható benne az alapkötetekben szereplő adatok kiegészítése, illetve pótlása, valamint a sajtó- és egyéb hibák kijavítása.

A tételek keresését személyi, intézményi, földrajzi és tárgymutató segíti.

A mű kiegészült a Kronológia 1–2., illetve 4. kötetében szereplő kiadványok nagyjából 2500 tételes bibliográfiájával, melyet Rácz Ágnes állított össze.

Megrendelhető az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványtárában (kiadvanytar@oszk.hu), illetve megvásárolható a könyvtár főbejáratánál lévő Ajándékboltban.

Hol tart ma a webarchiválás?

Szakirodalmi áttekintés

HEGYKÖZI Ilona

Az utóbbi bő másfél évtizedben sok ország nemzeti könyvtárában vált a digitális kultúra megőrzése, a hálózati források archiválása a rendszeres feladatok egyikévé. Olyan webarchívumok jöttek létre – kísérleti jelleggel vagy állandósuló szolgáltatásként –, amelyek az internetes források kiválasztásával, gyűjtésével és megőrzésével foglalkoznak saját országuk webterét tekintve, esetenként a kötelezpéldány-szolgáltatással is szoros összefüggésben. A webarchiválás – mint látni fogjuk – az egyes országokban mind volumenében, mind módszereiben igen sokféleképpen zajlik.

Bevezetésként, a webarchiválással kapcsolatos fogalmak és munkafolyamatok előzetes gyors áttekintéséhez kapóra jön az ISO 2013-ban megjelent nemzetközi jelentése (*Technical Report 14873: Information and documentation – Statistics and quality issues for web archiving*), amelynek tárgya a webarchiválással kapcsolatos statisztika és minőségi értékelés. A tömör fogalmi tisztázó rész ezt tartalmazza:

„A webarchiválás sokféle internetes forrás kiválasztását és összegyűjtését jelent, amelyeket aztán webarchívumokban tárolnak, tartósan megőriznek és hozzáférhetővé tesznek. A források begyűjtése túlnyomórészt automatikusan

és rendszeres időközönként harvesting-szoftverek (crawlerek) segítségével történik, amelyek megadott szabályok szerint és/vagy jegyzékek alapján vizsgálják át az internetet.

A begyűjtés (webaratás) átfogóan vagy válogató módszerrel történik. Az átfogó begyűjtés (bulk crawl) meghatározott formális szabályok szerint zajlik; például egy bizonyos nemzeti webtér (domén) tartalmát gyűjtik be (.fr vagy .de). Válogató begyűjtés esetén előre megadják az érintett webhelyek címeit: ezek vagy bizonyos témakörökkel (például az illető ország kultúrával és politikai életével), vagy bizonyos eseményekkel kapcsolatosan az összes internetes forrást begyűjtik (event harvesting). A válogató begyűjtést általában gyakoribb időközönként végzik, mint az átfogó begyűjtést, például félévente készítenek egy-egy „pillanatfelvételt”.

A webarchiválás feladata legtöbbször szoros összefüggésben van a kulturális örökség hagyományos gyűjtésével és megőrzésével, például a köteleespéldányok szolgáltatásával. A gyűjtés indoka mindkét esetben azonos: fennáll a veszély, hogy a publikációk – mind a nyomtatottak, mind a webhelyek – elveszhetnek az utókor számára. A veszély az internet-tartalom esetében még nagyobb, mint a hagyományos publikációknál; közismert, hogy milyen gyorsan eltűnnek webhelyek. Sok országban létrejött már a jogi struktúra a webarchiváláshoz, a kötelespéldányokkal foglalkozó jogszabályokhoz hasonlóan. A létrejövő nemzeti webarchívumok nemcsak megőrzik a kulturális örökséget, hanem hosszú távon elérhetővé is teszik a kutatók és más érdeklődők számára.

A web archiválása az 1990-es évek végén kezdődött, elsősorban a nemzeti könyvtárakban, részben azonban a nemzeti levéltárakban és más, szakosodott gyűjtéssel megbízott intézményekben is. A kezdetektől világos volt, hogy ennek a hatalmas feladatnak a megoldásához összefogás szükséges. Ezért jött létre 2003-ban az IIPC (International Internet Preservation Consortium). A konzorcium a webarchiválás jogi és mindenekelőtt technikai vonatkozásaival foglalkozik. Nagy súllyal részt vett például a WARC-formátum (Web ARChive file format)

kifejlesztésében, amely a későbbiekben ISO 28500 néven a webtartalmak összekapcsolásának, tárolásának és feldolgozásának szabványa lett.

*

Szakirodalmi áttekintésünk elején visszautalunk Drótos László 2006-ban megjelent tanulmányára, amely igen alaposan, módszeresen és rendszerbe foglalva ismertette a webarchiválás akkori helyzetét. A következő kérdéseket járta körül: miért van szükség az internetes tartalom archiválására; mi a lényege a web archiválásának; ki végezze el ezt a feladatot; milyen külföldi kísérleti programokra került sor addig; milyen tanulságokat hoztak ezek a programok; milyen technikai vonatkozásokkal kell számolni.

Drótos László cikke második részében részletesen kidolgozott javaslattal állt elő egy *Magyar Internet Archivum (MIA)* létrehozására. Kiindulásképpen felvázolta egy 2–3 éves kísérleti projekt általános és szakosodott munkacsoportokban elvégzendő teendőit. Bár a könyvtáros szakma nagy elismeréssel fogadta előterjesztett tervét, tény, hogy – legalábbis tudomásunk szerint – a mai napig nem indult el a MIA vagy más, hasonló program megvalósítása. Nyolc év elteltével ideje megvizsgálni, hogy mi történt időközben világszerte, hol tart ma a webarchiválás más országokban.

Drótos László cikkében az Internet Archive, a skandináv országok közös kezdeményezése (Nordic Web Archive), az ausztrál, a brit nemzeti könyvtár, a Library of Congress és a cseh nemzeti könyvtár akkori gyakorlatát ismertette. Összeállításunkban ezekkel is foglalkozunk, de kitekintünk néhány más kezdeményezés tapasztalataira is. Forrásaink a webarchívumok honlapjai, valamint hazai és külföldi cikkek (utóbbiak főleg a Könyvtári Figyelő folyóirat-figyelő rovatának referátumai) voltak.

Amire sokszor hivatkoznak: Ausztrália

Ausztráliában a nemzeti könyvtár foglalkozik – már 1996-tól – a digitális információk hosszú távú megőrzésével. Az erre a célra létrehozott *PANDORA-archívum*ban őrzik a nemzeti jelen-

tőségű, hosszú távú megőrzésre érdemes, válogatott webes forrásokat. 2013 márciusában az archívum mérete 8,19 terabájtot tett ki. A web tartalmának automatikus begyűjtésére, leírására és hozzáférhetővé tételére kifejlesztették a *PANDAS* szoftvert.

A PANDORA szelektív archívum, a válogatás fő szempontja a webhelyek jelentősége és kutatási értéke. Tíz partnerrel működnek együtt (ezek: az egyes államok könyvtáraival, társadalomtudományi kutatóintézetekkel, a nemzeti film- és hangarchívummal, a nemzeti galériával). Az egyes partnerek határozták meg saját gyűjtőkörüket. A nemzeti könyvtár értelemszerűen az országos jelentőségű dokumentumokra összpontosít, az állami könyvtárak az egyes államok és régiók szempontjából fontos dokumentumokra, míg a ScreenSound Australia a zenei és filmmel kapcsolatos webhelyekre specializálódik, és így tovább.

Begyűjtés és beszolgáltatás: Ausztria

Ausztriában az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) a műszaki egyetemmel közösen 2000-ben kezdett egy kísérleti program keretében a webarchiválással (az „osztrák internet” archiválásával) foglalkozni. Ekkor módosították az úgynevezett médiatörvényt: a beszolgáltatandó dokumentumok és egyben az ÖNB gyűjtőköre kibővült az offline kiadványokkal. A 2009. évi módosítás már felhatalmazta az ÖNB-t, hogy az online kiadványokat is gyűjtse, és létrehozza az osztrák webarchívumot (*Web@rchiv Österreich*). Átfogó, automatikus begyűjtésre évente max. négy alkalmat irányoztak elő (nem kötelezően, hanem megengedő jelleggel; jelenleg a Webarchiv honlapján kétfévenkénti gyakoriságot említenek), ekkor az „időszaki elektronikus média” tartalmaira (webhelyek, e-folyóiratok, e-könyvek stb.) összpontosítanak, amennyiben azok az .at doménbe tartoznak vagy osztrák vonatkozásúak (a domének az utóbbi esetben változatosak lehetnek, pl. .com, .net, .org, .info, .cc, .eu stb.). A válogató begyűjtés körébe a gyorsan változó oldalak tartoznak (hatóságok, tudományos testületek webhelyei). Események-

hez kapcsolódóan is végeznek archiválást. Az ÖNB emellett egyedi médiatartalmakat is gyűjthet; erről a médiatulajdonosokat előre értesítenie kell. A szelektív begyűjtés szempontjából a következő ismérvekkel rendelkező dokumentumok jöhetnek szóba: amelyek nem jelentek meg nyomtatásban, tartalmuk zöme nem hangzó anyag vagy film, nem határozott ideig jelennek meg, valamint a tartalmak beadása, tárolása és megőrzése viszonylag egyszerűen kivihető.

A webhelyek begyűjtése mellett a webhelyek beszolgáltatására is van mód; ez szabványos interfészek közvetítésével zajlik, akár online, akár offline üzemmódban (DVD-n). Maga az archívum tudományos célokat szolgál. A Webarchiv nemzeti könyvtárban és az erre feljogosított könyvtárakban (ezek száma megközelíti a húszat) helybeni használatra áll rendelkezésre speciális terminálok. A nemzeti könyvtár honlapján alapos kérdezz-felelek összeállítás olvasható a webarchívumról, annak működéséről, a beszolgáltatás módjáról, a jogi és műszaki vonatkozásokról.

A csehek megcsinálták...

Csehországban 2000-től van napirenden a web archiválásának a kérdése, 2001-ben meg is kezdődtek a munkálatok. A *WebArchiv* projektben a nemzeti könyvtár partnerei a Morva Könyvtár és a brnói Masaryk Egyetem Informatikai Intézete. A projekt célja a cseh webes kulturális örökség megőrzése. Csehországban mind a nemzeti jelentőségű webforrások begyűjtését, mind a válogató, tematikus gyűjtést alkalmazzák. A kötelezpéldányokról szóló törvény azonban még nem tér ki a hálózati dokumentumokra. A 2006. júniusi szerzői jogi törvény megfelel az EU 2001/29/EC direktívájának, azaz az archívum elérhető a nemzeti könyvtárban helybeni használatra. Egyes fontos internetes forrásokról megállapodást kötnek a kiadókkal annak érdekében, hogy a könyvtár jogosult legyen elérhetővé tenni azokat hálózatában; ezekhez külön szerveren biztosítják a hozzáférést.

Az internetes források begyűjtése automatikusan történik. A források beszerzését, indexelését

és megőrzését előre meghatározott paraméterek szerint végzik. A szoftverek nagy része nyílt forráskódú (például a Heritrix; a teljes szövegű indexelés a Nutch-csal történik, a hozzáféréshez a Nutchway rendszert és a WERA felületet használják), és az IIPC dolgozta ki. A projekt résztvevői saját szoftvereket is kifejlesztettek. A fájlok és az adatok tekintetében a szabványos archív formátumra törekшенek.

A cseh WebArchiv a következőket tartalmazza: az interneten szabadon elérhető digitális dokumentumokat, kutatási és művészeti tárgyú kiadványokat, híreket és aktuális információkat, időszaki kiadványokat, monográfiákat, konferencia anyagokat, kutatási és más jelentéseket, tudományos kiadványokat, csak digitális formátumban létező szöveges, valamint egyes vizuális és hangzó dokumentumokat.

A csehországi projektnek az a célja, hogy mindezt archiváljanak, amit valaha is közzétettek a cseh webtérben. Ez a cél természetesen technikailag nem teljesíthető, és a weben publikált dokumentumok mindegyike nem is alkalmas archiválásra. Ezért a begyűjtés és archiválás mindhárom szokásos módszerét alkalmazzák: az átfogó webaratót, a válogató begyűjtést és a tematikus gyűjtemények létrehozását (országos jelentőségű eseményekről). Mindhárom módszerhez részletes útmutató áll rendelkezésre.

A WebArchiv keresőfelületén első lépésben a WebArchivban és az Internet Archive-ban lehet keresni. Magát a gyűjteményt is három csoportba sorolva „tálalják”: átfogó témák (Subject Directory), átfogó webaratók és tematikus gyűjtemények (Európai Parlamenti választások, 2009; Cseh elnökség az EU-ban, 2009; Csehszlovákia 1968-as megszállásának negyvenedik évfordulója, 2008; elnökválasztás, 2008; a nemzeti könyvtár új épülete, 2007; olimpiai pályázat, 2007; árvizek, 2002 stb.).

A webaratók statisztikai adatai közül utoljára 2007-es adatok szerepelnek a WebArchiv honlapján. A .cz doménből 2007-ben 81 300 000 rekordot gyűjtöttek be, ezzel az állomány 3 600 000 megabájtnyira nőtt (az összes rekord száma: 206 827 686, az állomány 8 799 382 megabájt).

Webarchiválás együttműködésben: Dánia

Dániában a kötelespéldány-szolgáltatásról szóló jogszabályt 1997-ben kiterjesztették a fizikai hordozón közreadott elektronikus publikációkra és a statikus hálózati dokumentumokra (módosítva 2005-ben). A Dán Királyi Könyvtár 1998-tól kezdte meg az internetes források szelektív archiválását. A regisztrált források közé a kiadók engedélyével bekerültek az elektronikus folyóiratok is. A jogszabály értelmében a kiadóknak be kell jelenteniük kiadványaikat, a Királyi Könyvtár így értesül azok címéről. Ezt követően a munkatársak begyűjtik, ellenőrzik, feldolgozzák és archiválják a dokumentumokat.

A Királyi Könyvtár, az Aarhusi Állami Könyvtár és az aarhusi egyetem internet-kutatási központja kísérleti jelleggel webarchívumot hozott létre (*Netarkivet.dk*) a különböző archiválási stratégiák tesztelése érdekében. A tapasztalatok alapján módosították a kötelespéldány-rendeletet. A két együttműködő könyvtár közösen gondoskodik „a dán internet” tartalmának beszerzéséről és megőrzéséről. Közös archívumot építenek, amely biztonsági okokból mind Koppenhágában, mind Aarhusban megtalálható. Az archívumot csak kutatók használhatják, mégpedig azok, akik erre engedélyt kértek és kaptak a Dán Adatvédelmi Ügynökségtől.

A Netarkivet.dk statisztikai adatai szerint évi négy alkalommal készítenek pillanatfelvételeket. Legutóbb 2014. augusztus vége és október közepe között 32 854 767 537 265 bit adatot gyűjtöttek be, közel 610 millió dokumentumot.

A szelektív webarató keretében 80–100 kiválasztott, gyakran frissülő webhelyet (pl. közszolgálati médiát, olyan gyakran látogatott weboldalt és portálokat, amelyek a civil társadalom, a hatóságok és a kereskedelmi szektor tevékenységét tükrözik, és wikiket, blogokat, egyedi és személyes oldalak tartalmát akár naponta többször is rögzítik).

A kiemelt eseményekhez (számuk évente 2–3) kapcsolódó webarató körébe azok az események kerülnek be, amelyek felkeltették a közvélemény figyelmét. Ezek között vannak „ki-

számítható” (például a választások) és „kiszámíthatatlan” események egyaránt (például egy természeti katasztrófa vagy a Mohamed-karikatúrák nyomán kialakult válság).

Közös keresési lehetőség: Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban a nemzeti webarchívumba (*UK Web Archive*) olyan webhelyek kerülnek, amelyek „a brit emberek életének, érdeklődésének és tevékenységeinek sokszínűségét mutatják be, és tükrözik a webes technológiához kapcsolódó innovációkat”. Gyűjtőkörébe beletartoznak az úgynevezett „szürke irodalom” forrásai is, vagyis azok a webhelyek, amelyek jelentéseket, állásfoglalásokat és más efemer jellegű, de igen fontos információt tartalmaznak. A webhelyekről rendszeresen pillanatfelvételek készülnek. Az 2004-től épülő archívum szabadon hozzáférhető a weben. Az archívumban rögzített webhelyek körének bővítésére bárki javaslatot tehet.

2013 áprilisától a British Library megkezdte a teljes brit webtér archiválását a nem nyomtatott dokumentumokra vonatkozó, 2013. évi jogszabály előírásainak megfelelően. A munkába a kötelesempéldányra jogosult öt másik könyvtárat

is bevonták (a skót és a walesi nemzeti könyvtárat, a cambridge-i egyetemi könyvtárat, az oxfordi Bodley könyvtárat, a dublini Trinity College könyvtárat). További partnerek: a JISC, The Wellcome Library, The Women’s Library (London Metropolitan University) stb. Az archívum csak a kötelesempéldányra jogosult könyvtárakban érhető el, speciális engedéllyel pedig a webhelyek szűk köre külső helyszínről is.

A brit nemzeti webarchívumban vannak „különgyűjtemények” is. Ezekben az összeállításokban olyan webhelyek szerepelnek, amelyeket könyvtárosok, kutatók és más szakemberek az érintett intézményekkel együttműködve választottak ki. Ezek köthetnek egy-egy eseményhez (pl. olimpiai és paralimpiai játékok, 2012), témához (pl. a Credit Crunch Collection, amely 2008 júliusa és 2010 januárja között a globális pénzügyi válság eseményeit rögzítette bankok, vállalati, önkormányzati, fogyasztói és pénzügyi tanácsadói webhelyek és blogok alapján) vagy témakörhöz (pl. The British Countryside Collections).

A nemzeti webarchívum infrastruktúráját a British Library biztosítja. Igyekszik jobb keresési lehetőséggel és egyéb szolgáltatásokkal

Weboldalak régi változatainak keresése több archívumban (Memento)

a „használói élményt” is javítani. A UK Web Archive-ot a British Library biztonságos digitális repozitóriumban is megőrzi.

A brit webarchívum *Mementos* néven hasznos szolgáltatást, közös keresési lehetőséget nyújt a világ webes archívumaiban, pontosabban azok metaadataiban. Ezzel egy-egy webhely történetét lehet áttekinteni, tekintet nélkül arra, hogy az illető webhelyet hol dokumentálták. A keresési eredmények megjelenítéskor kiderül, mely archívumokban és hány alkalommal rögzítették az adott webhely tartalmát egy bizonyos időszakban. Ennél bonyolultabb keresés is lehetséges különböző kiegészítő alkalmazások (pl. a Memento Fox) segítségével.

2014 novemberében az archivált webhelyek száma meghaladta a tizennégy ezret, az egy-egy címre vonatkozó pillanatfelvételek száma a 67 ezret, az archívum mérete pedig majdnem elérte a 25 terabájtot.

Hatalmas ország – hatalmas archívum: USA

Az Egyesült Államokban a Kongresszusi Könyvtár webarchívuma (*The Library of Congress Web Archives, LCWA*) a webarchiválás fő intézmé-

nye. Szakreferensek és kurátorok által kiválasztott, archivált webhelyek gyűjteményeiből áll. A Kongresszusi Könyvtár arra törekszik, hogy a jövő kutatói számára értékelje, kiválassza, összegyűjtse, feldolgozza, megőrizze és hozzáférhetővé tegye a digitális dokumentumokat. A webarchívumok fejlesztését a Minerva fejlesztési program keretében kezdték meg.

Az indulás éveiben (2000-től) egyes témákkal vagy eseményekkel kapcsolatos webhelyeket gyűjtötték be (ilyenek voltak a választások, az iraki háború és a szeptember 11-i események). 2004-ben figyelmüket kiterjesztették a veszélyeztetett digitális tartalomra is.

A Kongresszusi Könyvtár meghatározott időszakonként és a legkülönbözőbb formátumokban archiválja a web kiválasztott tartalmát. A webarchívumot kiszervezték. Havi gyarapodása megközelíti az 5 terabájtot. Az amerikai kötelepéldány-rendelet nem tér ki a Kongresszusi könyvtár digitális megőrzési és webarchiválási feladataira, ezért minden érintett weboldal tulajdonosát igyekeznek megkeresni és értesíteni az archiválás tényéről, és ha szükséges, hozzájárulását kérni a szolgáltatáshoz.

The screenshot shows the Library of Congress Web Archives interface. At the top, there's a navigation bar with 'LIBRARY OF CONGRESS', 'ASK A LIBRARIAN', 'DIGITAL COLLECTIONS', and 'LIBRARY CATALOGS'. Below this is a search bar with 'Archived Web Site' selected and a 'GO' button. The main content area is titled 'Archived Web Sites' and shows search results. On the left, there's a sidebar with 'Refine your search' options: 'Available Online' (940) and 'All Items' (940). Below this are 'Original Formats' (Archived Web Site) and 'Online Formats' (Image, Web Page, PDF). The 'Results' section shows '81 - 120 of 940' items, sorted by 'Relevance'. The results are displayed in a grid of four columns, showing thumbnails and titles of archived web pages: 'The Nixon Center', 'Warblogging.com', 'Stars & Stripes', and 'Calon Legislatif Indonesia 2009'.

A Kongresszusi Könyvtár webarchívumának katalógusa

A Kongresszusi Könyvtár webarchívumai között szerepelnek: (elnöki, kongresszusi és kormányzói) választási webarchívumok, kongresszusi képviselők és bizottságok weboldalai, a legfelső bíróság változásait dokumentáló források; oktatási, kutatási intézményekhez kötődő jogi tárgyú blogok. Emellett archiválnak olyan, konkrét eseményhez vagy témához nem kapcsolódó webhelyeket, amelyeket a könyvtár szakemberei választanak ki; ezek a digitális formátumban létrejött tartalmak az analóg állományt egészítik ki. Vannak olyan archívumok, amelyek egyedi webhelyeket tartalmazzak. Néhány téma a tematikus gyűjteményekből: a polgárháború 150. évfordulója, az 1812. évi háború 200. évfordulója, a darfuri (Szudán) válság, pápaválasztás. A távoli események dokumentálásába bevonják a Kongresszusi Könyvtár tengerentúli irodáit is (Kairó, Újdelhi, Rio de Janeiro, Iszlámábád, Jakarta). A könyvtár partnerként együttműködik a világ más intézményeivel különböző természeti katasztrófák és társadalmi történesek megörökítésének érdekében (például a francia nemzeti könyvtárral az ukrajnai konfliktus és a tunéziai jázminos forradalom ügyében). A Kongresszusi Könyvtár hatással van a személyes archiválás elterjedésére is: egyre többen igyekeznek ugyanis elsajátítani, hogyan lehet digitális formában archiválni weblapjaikat, fotóikat stb. a családtörténet forrásaként a következő generációk számára.

Webes források a katalógusban: Németország

Németországban a Német Nemzeti Könyvtárról (Deutsche Nationalbibliothek, DNB) szóló törvény életbe lépésekor, 2006-ban a DNB megkapta azt a feladatot, hogy gyűjtse, feltárja, regisztrálja és archiválja a nem fizikai hordozón megjelent (hálózati) dokumentumokat; ezzel gyűjtőkörébe bekerültek a webhelyek is. A DNB egy szolgáltatót bízott meg, hogy kiválasztott weboldalakat automatikus eljárással gyűjtsön be. Ezzel az eljárással pillanatfelvételt készítenek. Egy adott URL-ről elindulva annak tartalmát, valamint az ehhez linkekkel kapcsolódó tartal-

makat tárolják. További külső partnerekkel is együttműködésre törekszenek.

A begyűjtés szelektív jellegű. Kiválasztott intézményekhez (például szövetségi hatóságok, érdekképviselői szövetségek, kulturális intézmények stb.), valamint bizonyos eseményekhez (például a 2013. évi Bundestag-választáshoz) kötődő weboldalakra összpontosítanak. A weboldalak körét bővítik. A webarchívumok kiválasztását a DNB munkatársai végzik tartalmi és formai kritériumok alapján. A weboldalakat működtetőiknek jelenleg nem kell bejelenteniük a nemzeti könyvtárnak, de lehetséges, hogy a későbbiekben lehetőséget adnak az önkéntes bejelentésre is. Ha szükséges és technikailag lehetséges, bizonyos eseményekhez kapcsolódva kiválasztott oldalakat a közösségi hálóról (Facebook, Twitter stb.) is begyűjtjenek. A közösségi háló tartalmának általános gyűjtését azonban nem tervezik.

A begyűjtést meghatározott időközönként, rendszeresen végzik el. A gyűjtés gyakoriságát az egyes weboldalaknál egyedileg állítják be, aszerint, hogy tartalmát mennyire tartják relevánsnak, illetve az milyen gyakran változik. Jelenleg a negyedévenkénti gyakoriság a legjellemzőbb.

A weboldalak jogi megfontolások alapján csak a DNB olvasótermibe férhetők hozzá. A weboldalakat és az egyes pillanatfelvételeket mind a katalógusból, mind a webarchívumból belépve lehet hívni.

Az archivált weboldalakat a tájékozódást segítő kategóriákba csoportosítva sorolják fel. Egy-egy címre kattintva az illető cím összes archivált verziójáról áttekintést lehet kapni az archiválás dátumával és órájával egyetemben. A webarchívumban az archivált weboldalak tartalma teljes szöveggel is kereshető. A keresés szűkítéséhez két menüből lehet szempontokat választani. A keresést egy bizonyos időszakra is korlátozni lehet. A keresés eredményét megjelenítve az archivált weboldal egy keretben jelenik meg, ami azt jelzi, hogy nem egy aktív, hanem egy archivált weboldallal van dolgunk. A fejlécben megjelenik a begyűjtés dátuma, az eredeti URL és lehívható a fájl rekordja a DNB katalógusából.

**DEUTSCHE
NATIONALBIBLIOTHEK**

English | Kontakt | A-Z | Förderer | Datenschutz | Impressum | Hilfe | Mein Konto

**LEIPZIG
FRANKFURT AM MAIN**

Katalog

Einfache Suche

Erweiterte Suche

Browsen (DDC)

Suchverlauf

Meine Auswahl

Hilfe

Datenshop

Mein Konto

Ablieferung von
Netzpublikationen

Informationsvermittlung

Über die Deutsche
Nationalbibliothek

KATALOG DER DEUTSCHEN NATIONALBIBLIOTHEK

Gesamter Bestand

Musikarchiv

Exilsammlungen

Buchmuseum

Suchformular zurücksetzen

"Willy" and "Brandt" and "100." and "Geburtstag"

Finden ->

☒ Expertensuche ?

Ergebnis der Suche nach: "Willy" and "Brandt" and "100." and "Geburtstag"

Zurück zur Trefferliste

Treffer 1 von 8

Link zu diesem Datensatz

http://d-nb.info/1049442369

Titel/Bezeichnung

FAZ.net, Festakt zum 100. Geburtstag [Elektronische Ressource] [Archivierte Website]

Umfang/Format

Online-Ressource

Anmerkungen

Langzeitarchivierung gewährleistet

URL

http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/festakt-zum-100-geburtstag-zwei-bundespraesidenten-ehren-willy-brandt-12708244.html

gehört zu

100. Geburtstag Willy Brandt

Zugehörige Zeitschnitte

1. 17.03.2014

Zu: FAZ.net, Festakt zum 100. Geburtstag

Online-Zugriff

Webarchiv öffnen (nur im Lesesaal möglich)

Aktionen

In meine Auswahl übernehmen

Druckansicht

MARC21-XML-Repräsentation dieses Datensatzes

RDF/XML-Repräsentation dieses Datensatzes

Dokumentation Linked Data

b1: BIBFRAME-Repräsentation dieses Datensatzes

Projekt BIBFRAME

Korrekturanfrage

Teilen

Tweet

Info

Online források katalógusrekordja a DNB-ben: Száz éve született Willy Brandt

A téma iránt érdeklődők további hasznos információkat találhatnak az IIPC honlapján és a webarchiválásról szóló éves bibliográfiákban.

Felhasznált források

DRÓTOS László: Mi a MIA? Javaslat egy Magyar Internet Archivum létrehozására = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. évf. 2006. 6. sz. 264–274. p.

Ausztria:
<http://www.onb.ac.at/about/webarchivierung.htm>
 [2014. dec. 2.]

Ausztrália:
<http://pandora.nla.gov.au>; [2014. dec. 2.]

Csehország:
<http://en.webarchiv.cz/>
 brosúra:
http://en.webarchiv.cz/files/dokumenty/letak/letak07_eng.pdf
 [2014. dec. 2.]

Dánia:
<http://netarchive.dk/in-english>
 [2014. dec. 2.]

Egyesült Államok:
<http://lcweb2.loc.gov/diglib/lcwa/html/lcwa-home.html>
 [2014. dec. 2.]

Egyesült Királyság:
<http://www.webarchive.org.uk/ukwa>
 [2014. dec. 2.]

Németország:
http://www.dnb.de/DE/Netzpublikationen/Webarchiv/webarchiv_node.html
 [2014. dec. 2.]

POLL, Roswitha: Internationaler Fachbericht für die Archivierung des Internets = B.I.T.Online, 17. 2014. 1. 23-26.
www.b-i-t-online.de; [2014. dec. 2.]

REYES AYALA, Brenda: Web Archiving Bibliography 2013. = UNT Digital Library. <http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc172362/>
 [2014. dec. 2.]

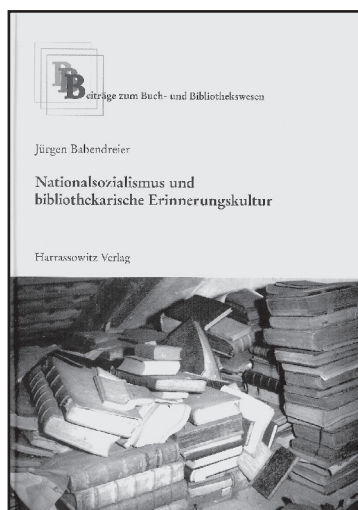
Több információforrás a webarchiválásról az IIPC honlapján
<http://netpreserve.org/web-archiving/bibliography>
 [2014. dec. 2.]

A nemzeti szocializmus és a fasizmus könyvtárügyéről: újabb elemzések

A következőkben a *Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen* sorozat két újabb tanulmánykötetének ismertetése következik, néhány szerény – a továbbgondolás reményével írott – megjegyzés kíséretében. A téma – diktatúra és könyvtárügy – mellett a kiadó is összeköti az ismertetésre kiválasztott köteteket.¹ A Harrassowitz Kiadó korábban sokat tett már a kérdés feldolgozása érdekében. Itt csupán a két kötetben megjelent *Bibliotheken während des Nationalsozialismus*. (Hrsg. von P. Vodosek, M. Komorowski. T. 1-2. 1989.) tanulmánykötetre szeretnénk utalni.

A két kötet születési körülményei eltérőek. A Klaus Kempf és Sven Kuttner által összeállított kötet írásai egy 2012 őszén tartott szűk körű konferencia előadásainak (számuk 12, átlag húsz oldalasak) szerkesztett szövegét nyújtják. E konferencián – a Comói-tó partján lévő Villa Vignoniban – német, osztrák és olasz könyvtárosok, illetve történészek találkoztak, hogy néhány gondolati csomóponthoz kapcsolódva foglalják össze legújabb kutatási eredményeiket. (A figyelmes olvasó magában töprenghet, miért maradt ki a kötetcíméből az „osztrák” tartalom, jóllehet Köstner-Pemsel és Stumpf írása a bécsi egyetemi könyvtárnak az ausztrofasizmus, tehát még Ausztriának az 1938-as Anschluss előtti időszakára is kitér.) A három olasz szerző tanulmánya olaszul olvasható, jó összefoglalást kínáló német nyelvű kivonat kíséretében. A szerzői szándékok eltérőek, viszont közös bennük a törekvés, hogy a tárgyalt kérdések a valós értelmezés végett, mindig kapják meg a tudományos igényű kontextust. Ebben az is pozitív szerepet játszhat,

Das deutsche und italienische Bibliothekswesen im Nationalsozialismus und Faschismus : Versuch einer vergleichenden Bilanz / hrsg. von Klaus Kempf und Sven Kuttner. – Wiesbaden : Harrassowitz V., 2013. – 246 S. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen. B. 57.)

ISBN 978-3-447-06951-5

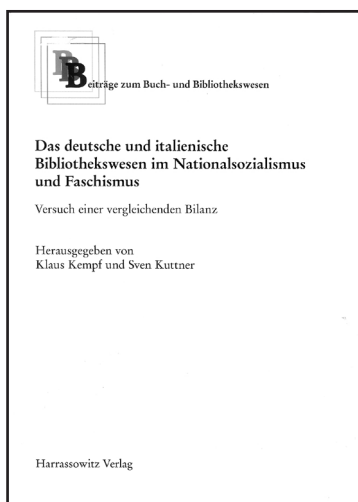
ISSN 0408-8107

BABENDREIER, Jürgen

Nationalsozialismus und bibliothekarische Erinnerungskultur / Babendreier, Jürgen. Wiesbaden: Harrassowitz, 2013. – 153 S. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen. B. 58.)

ISBN 978-3-447-10001-4

ISSN 0408-8107

hogy a szerzők lényegében kivétel nélkül társadalom- vagy humán tudományi háttérrel fordultak a könyvtárügy kérdései felé, más szóval, „nagyobb” tudományágak szélesebb látókörét képviselik. Tipikus példaként említjük az osztrák *A. Schmidtet*, aki filozófiát, pszichológiát és művészettörténetet tanult, Husserlből doktorált, majd ezt követően lépett az osztrák nemzeti könyvtár (ÖNB) kötelékébe, s szerzett könyvtárosi diplomát is.

Babendreier hét tanulmánya 2004–2010 között íródott, az átlagos terjedelem itt is húsz oldal körüli, az írások közül több a német könyvtáros egyesület éves közgyűlésén kapott először nyilvánosságot. Minden írása közvetlen tartalmán túlmutatóan egyben szinte vádirat is egyes német könyvtárosoknak és könyvtáraknak a nemzeti szocializmus tizenkét éve alatt elkövetett bűntettei, bűnrészsége ellen (ha másként nem, hát *Babits Mihály* szavai szerint: „vétkesek közt cinkos, aki néma”). A szerző eközben nem mindig törekedett az összefüggések, háttérben meghúzódó okok, szándékok és analógiák megrajzolására.

A konferencia-kötet alcíme „összehasonlító mérleget” (*Versuch einer vergleichenden Bilanz*) ígér, miközben voltaképp ez a mérlegkésztetés csak egy tanulmányban érhető tetten, mely viszont túltekint szakmánkon és a tudománypolitika erővonalait vázolja a két diktatúra vonatkozásában (*Ch. Dipper: Nationalsozialistische und faschistische Wissenschaftspolitik im Vergleich*). A tanulmány címe is jelzi a paradoxont: az 1922 végén hatalomra került fasizmus másodikként íródik le, miközben *Hitler* rendszere 1933-ban épült ki. (Arra már csak épp utalhatunk, hogy a harmincas évek óta a magyar fogalomhasználat a „fasizmus” terminust terjeszti ki az nyugat-európai totalitárius rendszerekre.) A szerző felismerései közül fontos talán annak közvetítése, hogy sem az olasz, sem a német diktatúra nem indult kidolgozott, vagy akár csak alapjában világosan vázolt tudománypolitikai gondolatokkal. Nagyon érdekes a szerző azon felvetése, hogy jelentős eltérés állapítható meg a két ország ante quod (vagyis a diktatúra bevezetését megelőző) tudományos világát illetően. A német tudomány évszázados eredményes múltja, s nem csekély önállóságra tekinthetett vissza, természetesen főként az egyetemek körében. A fejlődésben eladdig jócskán lemaradt Olaszországban Mussolini szívesen aktivizálódott e téren is, például támogatást adott tudományos célokra, létrehozta az *Accademia d'Italia*t, tagok választásába szolt bele. Ám mindez inkább eszköz volt a kezében, mondhatni tisztán presztízs emelési aktivizmus. Jellemző, hogy a Nobel-díjas tudós *Marconi* a magánszféra pénzeit is igyekezett megcélózni. Tipikus példa a Mussolini-fél instrumentális felhasználásra a neves fizikus *Volta* halálának 100-ik évfordulójára (1927) rendezett nemzetközi konferencia, melyre 12 Nobel-díjast is sikerült meghívni. E sorba illeszkedik az első IFLA-kongresszus 1929-ben (Rómában és Velenében), amelynek megnyitását személyesen celebrálta a Duce. Az

imázs javítását célozhatta továbbá az is, hogy a nagyszámú külföldi vendég állampénzen körbeutazhatta az országot. Az IFLA-kongresszusról *M. Guerrini* jól dokumentált dolgozata ad összszegzést. Az olasz könyvtárügy korszakbeli keresztszetszetét az ismert könyvtártörténész, *A. Petrucciani* tanulmánya tárja az olvasó elé, sajátos háromszögben ábrázolva a főbb szereplőket (politika, értsd: fasiszta párt – bürokrácia, azaz államigazgatás – szakma, főként a tekintélyes könyvtárigazgatók köre, kik többnyire egyben neves tudósok is voltak). Talán legfontosabb eseményként azt érdemes kiemelni, hogy 1926-ban országos hatáskörű könyvtárirányító szervet (Direzione Generale delle Accademie e Biblioteche) hoztak létre az oktatási minisztérium keretében. A népkönyvtárak világában igyekezett szerephez jutni a Népművelési Minisztérium (Ministero per la culture popolare) is, s nem meglepő módon a katolikus egyház is. A szakmai egyesület (Assoiazione italiana biblioteche) viszont csak az IFLA-konferencia után, 1930-ban jö(hete)tt létre, ismét csak jól illusztrálva a felülről vezérlés mechanizmusát. *J. Andresen* írása Dél-Tirol könyvtári világába kalauzol. Itt a szerző által jogosan ultranacionalistaként minősített *E. Tolomei* közreműködése volt a fasiszms szempontjából meghatározó. Minden eszközzel (német tannyelvű iskolák betiltása, német sírfeliratok tiltása stb.) arra törekedtek, hogy az „idegen származású” lakosság „szellemi meghódítása” az olasz mivoltot, az olaszosítást (italianitá) erősítse, esetünkben a könyvtári vonalon is. A kötet szerkesztői szerint két tartalmi csomópont köré építették fel a kötet tartalmát. Az egyik a diktatúra időszakában tevékenykedő könyvtárosok mozgásterét és motivációit kívánta letapo-gatni. A másik a könyvtári állományok illegitim eszközökkel történő gazdagítása, illetve ennek utóélete, a kötelezővé vált restitúció. Az elsőhöz kapcsolódva különösen érdekes esettanulmány a müncheni egyetemi könyvtár személyzeti helyzetének alakulásáról született elemzés (*S. Kuttner*: „*Verwendung im Büchereidienst der Hauptstadt der Bewegung*”: *Alte Kämpfer in der Universitätsbibliothek München*). A hitleri 12 év alatt itt összesen 149 munkatárs dolgozott, közü-

lük minden negyedik-ötödik (33) volt párttag. A férfiak és nők aránya: kétharmad – egyharmad. „Régi harcosok” (alte Kämpfer) – így nevezték a már a náci hatalomátvétel előtt a náci pártba lépetteket – a 33-ból 13, s többségük a harmincas évek végén lépett be az intézménybe. Megállapítható, hogy Hitler ugyan előszeretettel nevezte Münchent a „mozgalom fellegrvárának” (mint-hogy onnan indult a náci párt), ám az Egyetemi Könyvtár korántsem tűnt ki ilyen „mozgalmi” minőségben. A háború utolsó éveiben a szövetségesek bombázásai nem kímélték e könyvtárat sem: épületeinek 90%-a, háború előtti állomá-nyának harmada esett áldozatul. Kuttner végül összegzi a háború utáni helyzetet: miként zajlott a „nácitlanítás”. Itt mint „hungarikumra” érde-mes a jelentős könyvtáros és könyvtártörténész *Ladislau Buzás*ra vonatkozó adatokra felfigyel-nünk. Buzás a későbbiekben fontos könyvtártör-téneti monográfiákat írt.

A második csomópont tekintetében elsőran-gú, tömör összegzés született az ÖNB-ről (*A. Schmidt*: *Die Österreichische Nationalbibliothek im Nationalsozialismus und die Restitution von NS-Raubgut*).² Az 1934-től kiépülő rendi állam (Ständestaat) elkezdte főként a nép- és mun-káskönyvtárak állományának megtisztítását a számára nem kívánatos irodalomtól, s eme tisz-togatások lefölozése az ÖNB-nek kínált gyara-podási forrást *J. Bick* igazgatása alatt. Az efféle módszerek különösen erősödtek az 1933-tól tit-kos párttag *P. Heigl* igazgatása alatt: öt rögtön az Anschluss után nevezte ki a birodalmi kormány az akkor Staatsbibliothek in Wien-nek neve-zett intézmény élére. Előszertettel aknázták ki – egyebek mellett – a felszámolt, nagy múltú szabadkőműves páholyok gazdag könyvállomá-nyait (mellesleg e kincsekből jutott mind a bajor, mind pedig a berlini Staatsbibliotheknek is). Ennél is nagyobb „fogások” következtek számos példátlanul gazdag magánkönyvtárnak a Gestapo általi elkobzása következtében. 1945 után a visszatért *J. Bick* irányítása alatt az in-tézmény természetszerűleg alig foglalkozott a törvénytelenül szerzett javak visszaadásával. Erre érdemben a New-York-i nemzetközi meg-állapodás után hamarosan, még 1998 végén

született törvény kötelezte a nagy osztrák közgyűjteményeket.³

Babendreier tanulmánykötetét legfrissebb (2010) írása zárja, mely *G. Leyh* fontos és messzemenően tanulságos életútjáról, illetve egy máig aktualitását frissen őrző írásáról (*Die Bildung des Bibliothekars*) tartalmaz reflexiókat. Leyh (1877–1968) 1904-ben lépett a könyvtári pályára, s 1921-től vezette a német viszonylatban egyik fontos egyetemi könyvtárat, a tübingenit, emellett 1922-től szerkesztette a legfontosabb szakfolyóiratot, a *Zentralblatt für das Bibliothekswesen*, 1936-ban elnöke a Német Könyvtáros Egyesületnek, folytatója és újrateemtője a *Milkau* által megvalósított hatalmas könyvtárosi kézikönyvnek. Alakja, pályafutása és gondolkodása sajátos lehetőséget nyújt a náci időszak könyvtárosainak dilemmáira és mozgásterére. Kiemelésre érdemes, hogy 1937-ben, hatvanadik születésnapja alkalmából soha nem látott terjedelmű és minőségű *Festschrift* látott napvilágot (nyolc ország könyvtárosai tollából 37 írást tartalmazva), majd 1947-ben a tiszteletadás e formája megismétlődik (igaz, ekkor csak kézirat formájában, könyvként az anyag később, 1950-ben látott napvilágot), 1957-ben pedig életmű-bibliográfiája kap nyilvánosságot.⁴ A szerző gyors ütemben végigfutja a kilenc évtizedre nyúló életművet, keresve és érzékeltetve az egyéni kihívások mellett a társadalmi kötöttségeket is: Leyh 1936-os elnöki beszédében a hatalmasok felelősségére figyelmeztet, 1946-ben befejezett, drámaian tömör elemzésében a háború pusztításait összegzi (*Die deutschen wissenschaftlichen Bibliotheken nach dem Krieg. 1947.*), majd 1949-ben Stockholmban a könyvtárosi hivatásról ad elő. Ennek cikkváltozata 1955-ben kéziratként magyar fordításban is olvashatóvá vált (A könyvtáros-nevelésről. OSZK: 21 oldal házi sokszorosításként). A tanulmány megérdemelné a teljes szövegre alapozó hazai befogadást is. Brémai könyvtárosként különösen mélyrehatóan szól Babendreier a brémai állami könyvtár (Staatsbibliothek Bremen) „ingyenes” állománygyarapításáról a harmadik birodalom évtizedében (*Geschenkt? Kostenlose Bestandsvermehrung an der Staatsbibliothek Bremen im Dritten Reich*).

Az írás a többihez képest több mint ötven oldalas terjedelmével is kitűnik. A statisztikai számok nyelvén megállapítható, hogy míg 1927–1933 között a vásárlás és ajándékozás egyharmad-egyharmad arányt képviselt, a következő, 1940-ig tartó periódusban az arány megbillent, az „ajándékozás” átlagosan megközelítette a 40%-ot, a vásárlás viszont 30% alá csökkent. Az írás ennek hátterét megvilágítva jóval többről is szól: a népkönyvtári állományok folyamatos tisztogatásáról, a közkönyvtárak működését szabályozó (voltaképp törvénynek szánt) 1937-es központi Irányelvekről (*Richtlinien für das Volksbüchereiwesen*), a könyvtárosok létét befolyásoló köztisztviselői törvény folyamatos változtatásairól stb.

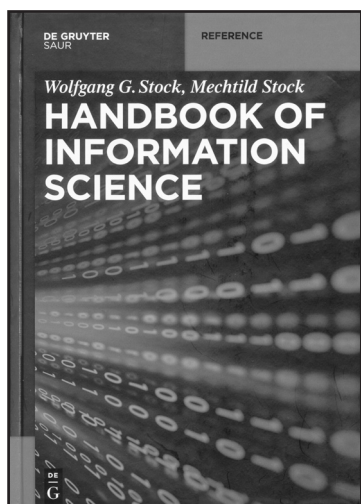
Egy recenzióban nem térhetünk ki minden írásra, különösen, ha húszról van szó. Rövid összegzőként talán máris megállapítható, hogy a német és osztrák könyvtárosok különösen sokat tesznek a diktatúra idejével kapcsolatos könyvtári múlt feltárására és tisztázására, méghozzá sine ira et studio. A konferenciakötet azt mutatja, hogy az olasz könyvtárosok sem restek e tekintetben. Tekintetünket körbehordozva megkockáztatható az a tézis, hogy az orosz szerzők inkább a kilencvenes években voltak e téren aktívak; az újabb keletű, államilag sulykolt „pozitív patriotizmus” szelleme alig tűri a bűnök leleplezését. Szűkebb, közép-kelet-európai régiókban sok még a tennivaló, miközben a szovjet típusú diktatúra könyvtári következményeinek *komparatív* feltárására különösen jó lenne összefogást szervezni.⁵

Jegyzetek

1. A sorozat épp 60 éve indult, s a jobb években 2–3 kötet is napvilágot látott. 60 év alatt közel 60 kötet, irigylésre méltó teljesítmény. Hazai szemmel aggodalmat kelthet, hogy a legutóbbi tucatnyi kötet nem jutott el itthoni gyűjteménybe, s e mögött aligha a szakmai érdeklődés csökkenését vélhetjük.
2. Itt érdemes megemlíteni a pár éve megjelent monumentális munkát: *Geraubte Bücher: die Österreichische Nationalbibliothek stellt sich ihrer NS-Vergangenheit*. Hrsg. von H. Murray, Ch. Köstner, M. Werner. Wien: Böhlau V., 2004.

3. A New-York-i megállapodás végrehajtásáról a magyar parlament 2013-ban alkotott törvényt, ám ez inkább lehetőséget kínál a visszajuttatásra, s nem kötelességként írja elő a teljes körű feltárást és az azt követő visszaszolgáltatást, mint az osztrák törvény tette már 15 évvel korábban. Egyszer eljön az idő, hogy mi is többre vállalkozzunk.
4. Újabb érdekes hungarikum, hogy a szerző egyik legfontosabb forrása a magyar (származású) Leszlei Márta (1923- ?) 1971-ben született doktori disszertációja (Marta Leszlei-Dosa: Scholarship, libraries, politics in the life and work of Georg Leyh.)
5. Magyar oldalról máris több eredményt említhetünk. Egy fontos tanulmánykötet (A könyvtárak és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok. Szerk. Monok István. Bp.: OSZK – Gondolat, 2003. 210 p.) mellett itt elég legyen Sipos Anna Magdolnának e folyóiratban megjelent számos tanulmányára utalni (Index librorum prohibitorum, 2007. 3. sz.; Kis magyar diktatúratörténet – indexekben és könyvtári selejtezésekben elbeszélve, 2011. 1. sz. stb.). A szükséges következő fokozat az lesz, ha a szakmai intézmények és vezető személyiségek mozgását, a diktatúrával való együttélése lesz a vizsgálat tárgya. Itt is tanulhatunk az ismertetett kötetekből.

Sonnevend Péter

STOCK, Wolfgang G. – STOCK, Mechtild
Handbook of information science
/ Wolfgang G. Stock,
Mechtild Stock ; transl. by Paul
Becker. – Berlin ; Boston : de
Gruyter Saur, 2013. – IX, 901 p. –
(Reference)
ISBN 978-3-11-023499-2

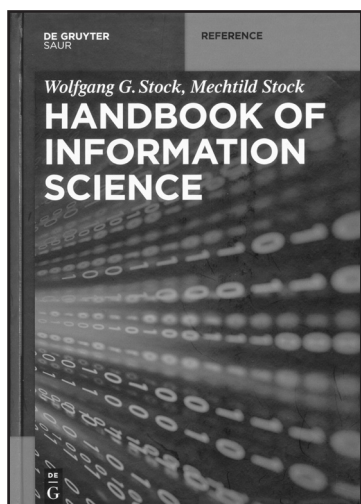
Az információtudomány kézikönyve

Az eredetileg német nyelven írt, angolra fordított vaskos kézikönyv áttekinti az információtudomány főbb területeinek ismereteit, a kutatásokban és alkalmazásokban máig elért eredményeit. A szerzők teljes életműve ehhez az ágazathoz kötődik: *Wolfgang G. Stock* a Heinrich Heine Egyetem (Düsseldorf) Információtudomány és Nyelvtechnológia programjának tanszékvezető professzora, *Mechtild Stock* pedig a dokumentáció különböző ágazataiban (főként az indexelésben) szerzett tapasztalatokat, további kutatási területe az információs szolgáltatások, a tudásszervező rendszerek (tezaurusz) és az információ-hermeneutika.

Az információtudománynak – sokan ismételtelen elmondták már – nincs egységes meghatározása. Többféle értelemben használják, a szerzők ennek magyarázatát abban látják, hogy mindössze fél évszázada önállósodott interdiszciplináris ágazatról van szó, s ha fejlődéstörténetét például a matematikával vagy a fizikával mérjük össze, rendkívül fiatalnak mondható. Szorosan összefügg többek között az információtechnológiával, az egyes ágazatok viszont saját eredményekre támaszkodva alakítják ki saját fogalomhasz-

3. A New-York-i megállapodás végrehajtásáról a magyar parlament 2013-ban alkotott törvényt, ám ez inkább lehetőséget kínál a visszajuttatásra, s nem kötelességként írja elő a teljes körű feltárást és az azt követő visszaszolgáltatást, mint az osztrák törvény tette már 15 évvel korábban. Egyszer eljön az idő, hogy mi is többre vállalkozzunk.
4. Újabb érdekes hungarikum, hogy a szerző egyik legfontosabb forrása a magyar (származású) Leszlei Márta (1923- ?) 1971-ben született doktori disszertációja (Marta Leszlei-Dosa: Scholarship, libraries, politics in the life and work of Georg Leyh.)
5. Magyar oldalról máris több eredményt említhetünk. Egy fontos tanulmánykötet (A könyvtárak és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok. Szerk. Monok István. Bp.: OSZK – Gondolat, 2003. 210 p.) mellett itt elég legyen Sipos Anna Magdolnának e folyóiratban megjelent számos tanulmányára utalni (Index librorum prohibitorum, 2007. 3. sz.; Kis magyar diktatúratörténet – indexekben és könyvtári selejtezésekben elbeszélve, 2011. 1. sz. stb.). A szükséges következő fokozat az lesz, ha a szakmai intézmények és vezető személyiségek mozgását, a diktatúrával való együttélése lesz a vizsgálat tárgya. Itt is tanulhatunk az ismertetett kötetekből.

Sonnevend Péter

STOCK, Wolfgang G. – STOCK, Mechtild
Handbook of information science
/ Wolfgang G. Stock,
Mechtild Stock ; transl. by Paul
Becker. – Berlin ; Boston : de
Gruyter Saur, 2013. – IX, 901 p. –
(Reference)
ISBN 978-3-11-023499-2

Az információtudomány kézikönyve

Az eredetileg német nyelven írt, angolra fordított vaskos kézikönyv áttekinti az információtudomány főbb területeinek ismereteit, a kutatásokban és alkalmazásokban máig elért eredményeit. A szerzők teljes életműve ehhez az ágazathoz kötődik: *Wolfgang G. Stock* a Heinrich Heine Egyetem (Düsseldorf) Információtudomány és Nyelvtechnológia programjának tanszékvezető professzora, *Mechtild Stock* pedig a dokumentáció különböző ágazataiban (főként az indexelésben) szerzett tapasztalatokat, további kutatási területe az információs szolgáltatások, a tudásszervező rendszerek (tezaurusz) és az információ-hermeneutika.

Az információtudománynak – sokan ismételtelen elmondták már – nincs egységes meghatározása. Többféle értelemben használják, a szerzők ennek magyarázatát abban látják, hogy mindössze fél évszázada önállósodott interdiszciplináris ágazatról van szó, s ha fejlődéstörténetét például a matematikával vagy a fizikával mérjük össze, rendkívül fiatalnak mondható. Szorosan összefügg többek között az információtechnológiával, az egyes ágazatok viszont saját eredményekre támaszkodva alakítják ki saját fogalomhasz-

nálatukat. Meghatározását – írják a szerzők a bevezetőben – gyakran alkalmi célok vezérlik, attól függően, hogy elméleti vagy alkalmazott kutatással társítják. Nem hagyható figyelmen kívül a tudás- és a hálózati társadalommal foglalkozó tanulmányok során; összefonódik a könyvtartudománnyal, a nyelvészettel, a pedagógiával és a metatudománnyal; a mindennapi és szakmai életben pedig az információs műveltségben ölt testet. A szerzők a kézikönyv céljaira alakítanak ki egy meghatározást, miszerint az információ-tudomány egyszerre tudomány és technológia; tárgya a reprezentáció, a tárolás és szolgáltatás, az információ környezetének figyelembe vételével a releváns tudás megszerzésére irányuló (többnyire digitális) dokumentumok keresése (search) és a visszakeresés (retrieval). A kötet 5. oldalán ábrán vázolja az információ-tudomány részterületeit és azok további elágazásait. Három fő területet különböztetnek meg, ezek az (1) *elméleti*, (2) az *empirikus* és (3) az *alkalmazott* információ-tudomány. Az elméleti ág két nagy területe az *információ-visszakeresés* és a *tudásreprezentáció*; az empirikus problémakörhöz csatolják az *informatikát*, beleértve a *webtudományt* is; az alkalmazott kutatások témacsoportjai pedig a *tudásmenedzsment*, az *információs műveltség*, az *információs piac* valamint az *információs társadalom*. A két utóbbi terület – tekintettel arra, hogy más összefoglaló kiadvány jelent meg róluk – már nem került be a kézikönyv nagyobb tematikai egységei közé. A kötetben e szempontoknak megfelelően kap hangsúlyt a reprezentáció, az információ feldolgozása, tárolása, rendszerezése, szolgáltatása és használata, a relevancia, a digitalitás, a dokumentumok és a tudás problémaköre. A szerzők szövé teszik: a tudás vizsgálatánál általában jelentős körülménynek tekintik az adott társadalmi-kulturális környezetet és a rögzítettséget, következésképpen a tudást mint statikus elemet veszik figyelembe. Az információ viszont, hangsúlyozzák, mindig dinamikus elemeket is hordoz és generál. A kézikönyv rendre figyelembe veszi a kognitív folyamatokat és az információs kontextust, komplex módon beleszövi anyagába ezeket a szempontokat.

A kötet három nagyobb szerkezeti egységre tagolódik: az *információtudomány* általános, teoretikus kérdéseit követi az *információkereséssel* foglalkozó, mintegy négyszáz oldalnyi áttekintés és a *tudásreprezentáció* több mint háromszáz oldalas fejezete. A bennük taglalt témakörök logikus gondolamenetet követő alfejezetekbe rendeződnek. Az egyes részkérdéseknek egy-egy rövidebb, legfeljebb két-három oldal terjedelmű szakaszt szentelnek, az alfejezetek azonban folyamatosan végigolvasható koherens szövegegységekké állnak össze. Nemcsak általános megállapításokat vagy nagy ívű összefoglalást adnak, hanem a nyitott kérdésekről folytatott szakmai diskurzust is érzékeltetik azaz, hogy eredeti forrásból is idéznek egy-egy sajátos nézetet, kérdésfeltevést vagy frappáns megfogalmazást. Megtörik ezzel a kézikönyvekre gyakran jellemző, olykor egyhangú, sablonos szerkezet, a kötetet lapozgatók örömeire pergőbb, olvasmányosabb részleteket kínálva fel. A fejezetek tehát lineáris szövegolvasásra, fokozatosan szélesedő és mélyülő szaktudományos ismeretszerzésre is alkalmasak, jól követhető vezérfonalként vagy olvasókönyvszerűen is használhatók. Az illusztrációk főképp modelleket, folyamatokat, reprezentációs sémákat mutatnak be, alátámasztva és vizualizálva a szöveges leírásokat. Minden szakasz végén a részkérdésekről elmondott lényegesebb megállapítások összefoglalója „Conclusion” cím alatt tézisek formájában is szerepel, ezt követi a szövegben hivatkozott művek bibliográfiája. Az irodalomjegyzékekből is látható, hogy a kötet a frissebb eredmények felé orientálódik, s külön érték a német szakirodalom bevonása a kézikönyv tartalmának megformálásához. A történeti előzmények érthetően csak korlátozottan kaptak teret a diszciplínát a mai állapotának megfelelő, „state of the art” típusú feltérképezési munkában. Egyetlen forrást mégis hiányolhatunk, ez a terjedelmében és tartalmában is impozáns, 1970-ben *Introduction to information science* címmel (szerk. *Tefko Saračević*) megjelent gyűjtemény, amely magában foglalja az ágazatot megalapozó ismereteket, lenyűgöző alapossággal és szisztematikussággal tekinti át – és egyben örökíti meg

– az akkor még igen fiatal terület kérdésköreit és eredményeit. A kötet végén megtalálható a szó-kásos fogalomgyűjtemény, rövidítés-, táblázat- és ábrajegyzék valamint a név- és tárgymutató, ezek egy-egy fogalom, személy és egyéb elnevezés tisztázását, illetve más apróbb információk felderítését is könnyűszerrel lehetővé teszik.

Az információtudományról szóló bevezető fejezet körvonalazza a terület hatáskörébe vonható fő és mellékágazatokat és azok összefonódásait más, konvergáló szomszédos ágazatokkal (információtechnológia, gazdaság-, könyvtártudomány, elméleti és számítógépes nyelvészet, pedagógia, a tudományok tudománya); kitér a tudással, az információval és a megértéssel kapcsolatos mozzanatokra, valamint összefüggésükre az információ-architektúrával. Nem tárgyalja a kérdésköröket teljes szélességükben, és nem is kalandozik el az átfedések révén rokonítható diszciplínák rengetege felé. A kötet egészén keresztül a könyvtáros szakma szempontjából releváns momentumok kerülnek előtérbe – így az információtudomány fogalma sem mosódik össze a könyvtártudomány egészével, ez utóbbi feladatait ugyanis specifikus tevékenységek (gyűjteményszervezés, megőrzés, rendszerezés, a dokumentumok és a dokumentumokba foglalt tudás szolgáltatása) empirikus és elméleti vizsgálatához kötik. A két ágazat azonban vitathatatlanul szoros rokonságban és tematikai átfedésben van egymással. Egyik közös, kiemelkedően fontos metszéspontjuk a dokumentum fogalma, amivel a kézikönyv többféle szempontból is foglalkozik: a dokumentumot és az információt használó közönségen kívül tárgyalja a dokumentumtípusokat és hordozóikat, a digitális környezetet valamint a dokumentumkezelésben alkalmazott kapcsolt adatok modelljét. Érdekes a szerzőknek a megszokottól eltérő, holisztikusabb megközelítése az információs műveltséghez fűződően: az információs műveltség az ő értelmezésükben az információtudomány eredményeinek alkalmazása a mindennapi élet vagy a szakmai munka során, az információtudományos tudás hasznosulása a laikus felhasználók körében. Két témacsoportban, a praktikus információkeresési és az információelőállítással

kapcsolatos kompetenciák szemszögéből követik az információs műveltség kérdéskörét.

Az információ-visszakeresést taglaló terjedelmes fejezet rövid történeti áttekintéssel kezdődik, majd folytatódik az alapelvek, alapfogalmak, a rendszerek teljesítményének kritériumait tárgyaló alfejezetekkel, tárgyalja a mérési eljárásokat, a keresőmotorokat és a keresőrendszerek architektúráját. A fogalmi rendszerrel működő, azaz a rendszerbe épített szabványos szótárral, valamint a szövegfeldolgozással operáló információkereső rendszerek ismertetője átvezet a nyelvtchnológiai modellek és eljárások taglalásához, egyre közelebb kerülve a specifikusabb szakmai kérdéskörökhöz, mint amilyenek például a név- és anaphora felismerés, a relevancia- és valószínűségkalkuláció. A szerzők külön-külön fejezetben, részletesebben foglalkoznak a Boole- és egyéb, klasszikusnak tekintett keresőrendszerekkel (statisztikai alapú, vektorteres, kép, hang stb. visszakeresési eljárások) és a webes eljárásokkal (linkelési topográfia, a rangsorolásban részt vevő tényezők, a személyre szabható keresés, automatizált témakövetés). Logikusan következnek e kérdések után az internetes hálózati alkalmazásokhoz kapcsolódó egyéb problémák és jelenségek: a közösségi hálózatok és „kis világok”, a vizuális és a többnyelvű keresés, a gépi szótárak és korpuszok alkalmazása, valamint más speciális, a fejlettebb mesterséges intelligencia-irányzatok áttekintése, mint például az érzelemfelismerő keresési algoritmusok.

Az empirikus alkalmazások Magyarországon kevésbé emlegetett nagy területe az *informetria*, amely a rendelkezésre álló technikai adatok alapján az információ különféle mérési eljárásait dolgozza ki. A kézikönyv *J. Tauge-Sutcliffe*, *L. Egghe*, *C.S. Wilson* és *D. Wolfram* meghatározását veszi alapul, eszerint a témakörbe tartozik minden, ami az információ kvantitatív aspektusa, többek között a bibliográfia, a bibliometria, tudománymetria, webometria, a hálózati közösségek együttműködése stb., de az ágazat más meghatározásokkal is szélesedhet, elegendő, ha a változatos digitális gyűjteményekre és azok rendezésre, elemzésre és feltárára váró információkvantumjaira gondolunk. Kétféle meg-

közelítésből folynak vizsgálatok: egyik a tartalomra és a keresőrendszerre fókuszál, a másik a felhasználói jellemzőkre, a hozzáférésre és a rendszerrel történő interakcióra összepontosít. Ezek alapján három kutatási terület körvonalazódik: az információ-felhasználó és az információ felhasználása; az információs rendszerek és szolgáltatások értékelése, valamint maga az információ témaköre képezi vizsgálatok tárgyát. A fejezet áttekinti a legismertebb adatgyűjtési, elemzési, kiértékelési módszereket és eszközöket. Ehelyütt foglalkozik a szemantikai hálózatokkal, az információáramlás elemzésével és a felhasználói információs viselkedés kutatásának módszereivel is.

A tudásrepresentációnak szentelt nagy fejezet is történeti áttekintéssel, a könyvtártudományból ismert legelterjedtebb leírási eljárásokkal és a klasszikus osztályozási rendszerek ismertetésével kezdődik, s tér át fokozatosan a napjainkban dinamikusan fejlődő tudáskezelő rendszerek (knowledge organization system, KOS) sajátosságaira, építésük és kezelésük eljárásaira. Itt is az általánosabb, elméleti kérdésektől haladnak a részproblémák felé. A két központi fejezetet akár meg is lehetett volna cserélni, hiszen – amint azt a szerzők a bevezetőben említik is – nincs információkeresés tudásrepresentáció (metaadatok, indexelés) nélkül. A tudásrepresentáció célja a megformált, valamiféleképpen rögzült tudás megragadása és kezelhetővé tétele, ezért kerülnek vizsgálati körébe többek között a nyelvi kifejezések, a jel és a jelentés, a kategóriák és a fogalmi rendszer problematikája. E kontextusban, fontosságuknak megfelelően a fogalmakkal külön alfejezet foglalkozik, ismételten többféle szempontot érvényesítve. A fogalomelmélet teoretikus kereteit a szemiotika (jel, jelentés, representáció viszonya), a formális logika és az ismeretelmélet (empiricizmus, racionalizmus, hermeneutika, pragmatika és a habermasi kritikai elmélet) teremti meg. Hangsúlyosan szerepelnek a kategória- és a definícióalkotáshoz kapcsolódó elméleti tudnivalók, s folytatódnak a szemantikai relációk taglalásával. Egy mai korszerű kézikönyvből nem maradhat ki a bibliográfiai metaadat témája, a szerzők ezeket is

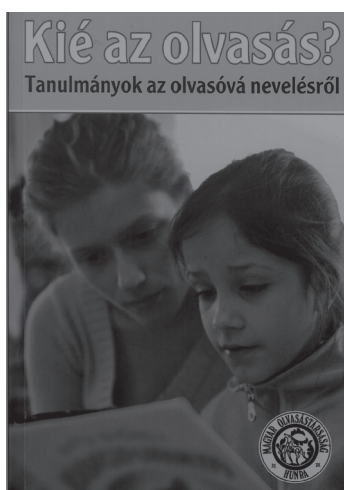
többoldalú megvilágításba helyezik: szólnak a dokumentumokhoz kapcsolható relációtípusokról, feltárulkozik az FRBR entitás-kapcsolat modell-család, a bibliográfiai rekord- és besorolási adatformátumok átvezetnek a webes metaadatok kérdésköréhez, taglalják a közösségi címkézést, a fazettás rendszereket és a web-ontológiára irányuló kutatásokat, eredményeket. A könyvtári alkalmazásokon kívül a múzeumi és más archívumokban kezelt objektumok (tárgyak, művészeti alkotások stb.) reprezentációs kérdései is sorra kerülnek. Hasonlóképp, a tudásszervező rendszereknek szentelt terjedelmesebb alfejezet is a szélesebb alkalmazási terület perspektívájából foglalja össze az alaptudnivalókat, számos példát is említve az elterjedtebb nomenklatúrákról és osztályozási rendszerekről, többek között az egészségügy, a szellemi jogvédelem, a kereskedelem, az ipar területeiről. Aktuális téma a rendszerek közötti átjárás megteremtése az ehhez szükséges megfeleltetési mechanizmusokkal, a szerzők ezeket az eljárásokat is érintik. Az indexelés, a tartalmi kivonatolás és a tömörítés bekezdései után a kézikönyv minőségbiztosítási szempontoknak is teret enged, amikor összefoglalja a tudáskezelő rendszerek értékelésének módszereit.

Az *elméleti* és az *alkalmazott* szempontokra fordított arányos figyelem a kézikönyv egyik fő erőssége. Hatféle alkalmazási területet emel ki, ezek az internetes keresőmotorok, a web2-es közösségi oldalak, a digitális könyvtárak (a katalógusok és a hozzájuk kötődő digitális objektumok), a digitális szolgáltatások és a vállalati tudásmenedzsmentben alkalmazott információs szolgáltatások. A mű egészén át érvényesül a *tudni mit*, és *tudni hogyan* átadás szándéka. Figyelemreméltó, hogy a német nyelvterület szakirodalma és a német szabványok, valamint egyéb, a tudományterület szempontjából jelentős gyakorlati alkalmazások is szervesülnek. A szöveg terminus technicusait helyenként két nyelven is közlik (például object – Gegenstand; broader term – Oberbegriff), ez különösen jól esik a magát európainak érző olvasónak.

Az új kézikönyv jól használható, kiegyensúlyozott, arányosan megszerkesztett kiadvány,

könnyen befogadható, mégis igényes megszólalás jellemzi. Az illusztrációk találóak, hozzájárulnak a szövevényesebb szakmai kérdések megvilágításához. Hatalmas ismeretanyagot rendszerez, körültekintően megválasztott és dokumentált forrásokra épül, világos vonalvezetésű, kiválóan megszerkesztett tartalommal segítheti a tájékozódást, használói sokat meríthetnek belőle. Hasznos összefoglalás az információtudomány lényegéről, eddig elért eredményeiről, a mai fejlesztések alapjául szolgáló, meggyökeresedett eljárásokról, a még nyitott kérdésekről és a fejlesztési irányokról, ezért jó szívvel ajánlható a könyvtár- és információtudomány ágazatait aktívan művelő szakembereknek, a szakmát még tanulóknak, és mindazoknak, akik más területeken is kapcsolatba kerültek az információkezelés kérdéskörével.

Dudás Anikó

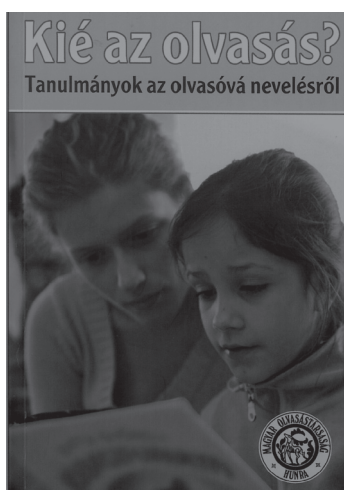
Kié az olvasás? : tanulmányok az olvasóvá nevelésről / [szerk. Gombos Péter] ; [kiad. Magyar Olvasástársaság ...]. – Budapest : M. Olvasástárs., 2014. - 127 p. : ill. ; 21 cm
ISBN 978-963-08-8797-7

(Legyen) Az olvasás mindenkié!

Az olvasással kapcsolatos szakirodalom egyidős a könyvtárakkal, még akkor is, ha a könyvtártudomány látókörébe csak a modern időkben került bele igazán e téma. Az összegyűjtött írásos emlékek mindig is megőrzésre és kisebb-nagyobb kör használatára, olvasásra rendeltettek. Mindazonáltal *Tóth Gyula* frappáns terminológiájával élve az írásbeliség és „olvasásbeliség” közel sem mindig voltak egymástól elválaszthatatlanul összetartozó fogalmak; nem minden írott forrás címzettje volt az ember, sokszor inkább az istenek számára készültek a textusok, de az írni és az olvasni tudás sem mindenkor volt egyazon személy sajátja. (Ahogyan sajnálatosan ma sem mondhatjuk azt, hogy mindenki, aki a betűvetést megtanulta, valóban író és/vagy olvasó ember lenne.) A történelem során a vonatkozó publikációk foglalkoztak – a teljesség igénye nélkül – az olvasás céljával, lelket nemesítő, nevelő hatásával, azzal, hogy ki és mit olvasson, illetve milyen tartalmak befogadásától tartózkodjék, valamint néha azzal, hogy (a túl sok) olvasás veszélyes. Az ifjúsági irodalmat tulajdonképpen a felvilágosodás teremtette meg, és tette az olvasást a felnővekvő generáció nevelésének egyre hangsúlyosabb részévé. A XIX–XX. század fordulója időszakától az olvasásszociológia, később pedig a -pszichológia és -pedagógia csatlakozott a tágran értelmezett könyvtár- és információtudomány vizsgálódási kö-

könnyen befogadható, mégis igényes megszólalás jellemzi. Az illusztrációk találóak, hozzájárulnak a szövevényesebb szakmai kérdések megvilágításához. Hatalmas ismeretanyagot rendszerez, körültekintően megválasztott és dokumentált forrásokra épül, világos vonalvezetésű, kiválóan megszerkesztett tartalommal segítheti a tájékozódást, használói sokat meríthetnek belőle. Hasznos összefoglalás az információtudomány lényegéről, eddig elért eredményeiről, a mai fejlesztések alapjául szolgáló, meggyökeresedett eljárásokról, a még nyitott kérdésekről és a fejlesztési irányokról, ezért jó szívvel ajánlható a könyvtár- és információtudomány ágazatait aktívan művelő szakembereknek, a szakmát még tanulóknak, és mindazoknak, akik más területeken is kapcsolatba kerültek az információkezelés kérdéskörével.

Dudás Anikó

Kié az olvasás? : tanulmányok az olvasóvá nevelésről / [szerk. Gombos Péter] ; [kiad. Magyar Olvasástársaság ...]. – Budapest : M. Olvasástárs., 2014. - 127 p. : ill. ; 21 cm
ISBN 978-963-08-8797-7

(Legyen) Az olvasás mindenkié!

Az olvasással kapcsolatos szakirodalom egyidős a könyvtárakkal, még akkor is, ha a könyvtártudomány látókörébe csak a modern időkben került bele igazán e téma. Az összegyűjtött írásos emlékek mindig is megőrzésre és kisebb-nagyobb kör használatára, olvasásra rendeltettek. Mindazonáltal *Tóth Gyula* frappáns terminológiájával élve az írásbeliség és „olvasásbeliség” közel sem mindig voltak egymástól elválaszthatatlanul összetartozó fogalmak; nem minden írott forrás címzettje volt az ember, sokszor inkább az istenek számára készültek a textusok, de az írni és az olvasni tudás sem mindenkor volt egyazon személy sajátja. (Ahogyan sajnálatosan ma sem mondhatjuk azt, hogy mindenki, aki a betűvetést megtanulta, valóban író és/vagy olvasó ember lenne.) A történelem során a vonatkozó publikációk foglalkoztak – a teljesség igénye nélkül – az olvasás céljával, lelket nemesítő, nevelő hatásával, azzal, hogy ki és mit olvasson, illetve milyen tartalmak befogadásától tartózkodjék, valamint néha azzal, hogy (a túl sok) olvasás veszélyes. Az ifjúsági irodalmat tulajdonképpen a felvilágosodás teremtette meg, és tette az olvasást a felnővekvő generáció nevelésének egyre hangsúlyosabb részévé. A XIX–XX. század fordulója időszakától az olvasásszociológia, később pedig a -pszichológia és -pedagógia csatlakozott a tágran értelmezett könyvtár- és információtudomány vizsgálódási kö-

rébe. De természetesen nem célszerű „hazabeszélni”, nemcsak a könyvtárosságot foglalkoztatja e kérdés, hanem az egész oktatásügynek, a kultúrpolitikának és egyáltalán a politikai élet ágenseinek is meg kell nyilatkozniuk az olvasás ügyében – mutatják ezt a nemzetközi felmérések vagy például az Európai Unió vonatkozó programjai is.

A *Kié az olvasás?* című tanulmánykötet széles tematikája és a dolgozatok szerzőinek sokféle elemzési szempontja szintén az összetársadalmi feladatvállalás igazságát és fontosságát hangsúlyozza. A címben feltett kérdés tehát szimbolikus, több kontextusban is felvetődik, és így többféleképpen értelmezhető. Ki olvashat, és kinek a feladata az olvasástanítás szűkebb és tágabb értelemben? A kötet bevezetőinek első mondataiban a válasz lényege megtalálható: legyen mindenki olvasó (értsd: igazi értő olvasó), és az olvasástanításban „mindannyiunknak – családoknak, pedagógusoknak, könyvtárosoknak, kortárs csoportoknak, kiadóknak, médiának, egyházaknak stb. – megvan a maguk feladata, szerepe” (7. p.). A feladat, a szerep pedig aktivitást, elkötelezettséget, felkészültséget és innovációs készséget követel a folyamat minden résztvevőjétől, nem utolsósorban az „olvasóvá nevelődő”-től is (10. p.). De hogyan, mivel lehet őt magát motiválni, hogy erőfeszítéseket tegyen olvasóvá válása érdekében? Hogy mik mindezek elméleti alapjai és gyakorlati tudnivalói, konkrét lépései, eljárásai, eszközei – erre ad válaszokat a *Magyar Olvasástársaság* kiadásában és *Gombos Péter* szerkesztésében közzétett tomos, amelynek szakmai minőségét nem csupán válogatott auktorai fémjelzik, hanem a lektor személye, *Komáromi Gabriella* is biztosítja. A viszonylag kompakt szedésű és kis formátumú kiadvány nem a középkor fóliáns méretű távolságtartóan tiszteletkeltő tudományos kódexeire emlékeztet, hanem az olyan alapművekre, amelyek fizikai valójuk kis mérete okán nemcsak a könyvespolcon találják meg stabil helyüket, hanem mindennap magunkkal vihetők, táskában-zsebben elférnek, bármikor fellapozhatók, újra és újra haszonnal forgathatók.

A tanulmánykötet tartalmi súlypontjait tulajdon-

képpen a két utolsó fejezet elméleti összegzései (*Fűzfa Balázs: Helyzetkép a mai magyarországi irodalomtanításról* és *Nagy Attila: Olvasásfejlesztés*) adják. A szerkesztői vezérgondolat az összegzés lehetett, másik logikával élve azonban e két dolgozat a kollektív határainak megvonásával talán inkább a könyv elejére (is) kíváncsított volna. A két említett mű nagyvonalakban prezentálja az „olvasásügy” jelen helyzetét, a gyakorlatorientált publikációk a konkrét teendőket, lehetőségeket, javaslatokat tárják az érdeklődő olvasó elé.

Fűzfa Balázs az irodalomtanítás mai problémáit áttekintő dolgozata abból az axiómából indul ki, hogy „a tanítási folyamat és az irodalom ereendően ellentétes természet”-ű, kettősükben a „reproduktivitás” és a „produktivitás” szembenállása figyelhető meg; az irodalomtanítás értelme a pontosabb dekódolás, értelmezés megtanítása, „a ’ráismerési képesség’-nek a fejlesztése” (106–107. p.). Mindazonáltal a tantárgy oktatása megmaradt a pozitivista hagyományoknál, „képtelen intézményesíteni, beemelni műveltséganyagába, népszerűsíteni azokat a gondolatokat, ötleteket, alapelveket, amelyek között diákjaink a minden napjaikat élik” (113. p.).

Érdemes a szerző javaslatait teljes – tömör – terjedelmükben idézni:

- a. „minden osztály és minden tanár a maga ízlése szerint formálhassa a tananyagot;
- b. a tanár többféle irodalomtudományi iskola felfogását mutathassa be;
- c. a tananyagnak maximum körülbelül 30%-a legyen központi tervekben szabályozott;
- d. váljék elfogadottá magyarórákon az IKT-eszközök használata;
- e. módszertanunk középpontjába a kreativitás és a produktivitás kerüljön;
- f. válhasson a tanítás részévé a populáris irodalom és kultúra, és azokkal több figyelem essen a ma irodalmára!” (114. p.)

Nagy Attila kapcsolódik a modern világban „lemaradó” oktatási módszerek és oktatott tartalmak kérdésköréhez, alapvetése többek között a „szövegértési készség”-nek magyarított reading literacy fogalom definícióinak változását követi – ez is mutatja valójában már a lezajlott, de az

oktatási gyakorlatba be nem épült paradigma-váltást –, a fogalom értelmezése „az írott szöveg megértésétől” „a különböző szövegek eltérő értelmezésén” keresztül a „velük való elkötelezett foglalkozás képességéig” szélesedett (119. p.). És ezzel magyarázható az is, hogy a kötet összeállításakor a legfrissebb, 2012-es PISA-vizsgálatok tanúsága szerint a magyar fiatalok lemaradása a „digitális írásbeliség gyengeségében ragadható meg”, de csupán a technikai eszközpark fejlesztése nem oldja meg e problémát, a család – (óvoda), iskola – könyvtár háromszögben minden agensnek van tennivalója (119–120. p.).

Az összeállítás nyitó tanulmányában *Pompor Zoltán* elsősorban – de hangsúlyozni kell, hogy nem kizárólagosan, hiszen ahogyan a címben olvasható *Közös szenvedélyünk az olvasás* – a pedagógus szerepét mutatja be az olvasóvá nevelésben, mivel a NAT felelős vezetőként őt, illetve az intézményt nevesíti abban a törekvésben, hogy az iskola olyan fiatalokat bocsásson útjukra, akik – a szerző szavaival élve – „nemcsak elolvassák a könyveket, hanem értik is, amit olvasnak, akik elgondolkodnak az olvasottakról, és akikkel lehet beszélgetni a gondolataikról” (9. p.). A tanároknak, vagyis az egész tanári karnak és éppígy az iskolai könyvtárosoknak ehhez saját olvasás iránti elkötelezettségükre kell építeniük, tájékozottnak kell lenniük a gyermek- és ifjúsági irodalomban, tájékoztatniuk kell az olvasóvá nevelés/nevelődés többi szereplőit, és velük együttműködve kell céljuk eléréséért fáradozniuk. A dolgozat konkrét honlapok, intézmények ajánlásával, valamint hazai és külföldi projektek ismertetésével nyújt segítséget az iskolai munkában, de éppen a kamaszkorban az olvasástól elforduló fiúk „megtartása” érdekében szól az apák szerepéről is.

Köztudott, hogy a gyermek, a későbbi fiatal és felnőtt életében milyen meghatározó jelentőségűek az őt a magzati korban ért impulzusok, majd a csecsemő- és kisgyermekkorai események, szokások és emlékek. A ma már kötelező és formális, intézményesült oktatás, nevelés kezdete az óvoda. *Daróczi Gabriella* *Az óvodai versélmény* című írásában a gyermekversek-

ben, mondókákban a ritmus, a hangzás elődleges voltát hangsúlyozza, irodalmi példái között a már klasszikusok mellett a modernnek művei közül is válogat. A későbbiekben a szerző egy konkrét vers (*Nemes Nagy Ágnes: Amikor Bors néni gyerek volt*) óvodai „feldolgozásának” lehetőségeit, az ajánlott feladat-elemeket és az esztétikai, nyelvi, illetve a kognitív fejlesztés területén kitűzött célokat, az elérésükhöz alkalmas feladatokat mutatja be.

Másik irodalmi műfaj a tárgy *Kovács Marianna* és *Stiblar Erika* közös munkájának. A mesemondó–pszichológus szerzőpáros *A népmese megélésének szerepe az olvasóvá nevelésben* címen közzétett dolgozatában a kisgyermekkorai mesehallgatás és az olvasóvá válás összefüggéseit bontják ki: „a belső képalkotás alapfeltétele és folyamatos eszköze a szövegértő olvasás létrejöttének, a megélés pedig az élmények megszületésének és az olvasás hasznosulásának” (40. p.). A hagyományos, régi mesélők és mesélések még figyelembe vették, hogy éppen kinek szól a mese, de a mai mesélők számára már tudatosan kell megteremteni a szájhagyományra és szóbeliségre, interaktivitásra jellemző, arra épülő körülményrendszert. A meséhez tehát szorosan tartozik a mesélés eseménye, a technikai és kulturális fejlődés eredményeként a tisztán a médiára, a filmekre szorítkozásnak a veszélye, hogy „A történet és 'mese' élménye sok esetben olyan nagymértékben tolódik a virtuálisan, külső képi eszközökkel megjelenített rajzfilmes világ felé, hogy a belső képalkotás képességének kialakulása és a történetek követésének és megélésének képessége csorbul.” (42. p.)

A kulturálisan (és szociálisan) hátrányos helyzetű családból érkező gyermekek olvasási, tanulási nehézségeivel régóta foglalkozik a szakirodalom, de a gyermeküknek mindent, még a legmodernebb technikát is megadó, szociálisan egyáltalán nem hátrányos helyzetű szülők felelőssége is más dimenzióban látható *V. Lukács Ilona* írásában. A kevesebb olvasásnak mindenképpen negatív hatásai vannak a kisdiákok körében – akármi legyen is ennek az oka. A „...De a könyvben nem ugrál a kiskacsa...” című tanulmány a könyvtáros, a pedagógus és a

család szövetségét mutatja be az olvasóvá nevelésért. Szerzője vizsgálódásait a szülőkre fókuszálja, mint az olvasóvá nevelés elkezdőire, az ő feladatuk, hogy ne engedjék, hogy a technika bővölete elnyomja a könyvét, „*úgy kell [gyermekük számára] a könyvet megszerettetni, mindennapi eszközként elfogadtatni, hogy mindaz, ami benne rejlik, saját képzelőerejük segítségével megmozduljon; mint [...] a kislány tabletjén a kiskacsa*” (39. p.).

A tanulmánykötet második nagy témája a kötelező vagy közös olvasmányok, illetve egyáltalán az irodalomtanítás céljának, mikéntjének kérdése.

Békei Gabriella dolgozatában (*Ötletek, feladatok a motiváláshoz és a feldolgozáshoz a kötelező olvasmányok kapcsán*) arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyartanároknak „*muszáj megbarátkoznunk a digitális technológiákkal, de legalábbis elfogadnunk, hogy az X, Y, sőt a Z generáció tagjai olvasnak bár, de teljesen másként, mint szüleik tették*” (53. p.). Mivel az olvasás fogalma mára már kiegészült az elektronikus olvasás és a metaolvasás területeivel, ennek a változásnak megfelelően a kötelező olvasmányokat sem lehet a „*premodern kor pozitivista-filológus szemlélet*”-e (53. p.) alapján megválasztani és a hagyományos módon feldolgozni: élni kell a netes forrásokkal, teret kell engedni a diákok érdeklődésének, választásának, kreativitásának (például képregények készítésével vagy kereszt-rejtvény feladatokkal). Természetes, hogy „*nemzeti klasszikusaink ismeretéről nem mondhatunk le, de emellett minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy élvezettel megszerzett ismeretekhez juttassuk diákjainkat*” (60. p.).

Az olvasás megváltozásáról is szót ejt Péterfi Rita: *Ötletek az olvasás megszerettetéséért* című írásában, amikor arra a szakirodalomban és szakmai konzultációkban sokszor hallható panaszra utal, hogy nem olvasnak a gyermekek. Mindezzel együtt – hívja fel figyelmünket az olvasásshociológus – a gyermekkönyvtárakban délután sok a fiatal olvasó (a vizsgálatban éppen a 15 éves korosztályról van szó), aki több könyvet is szeretne hazavinni, és önállóan, értőn használja a gyűjteményt. A szerző ezért felveti, hogy meg-

fontolandó lehetne az ajánlott olvasmányokat a könyvtári kölcsönzési statisztikákból lesűrűhető adatok alapján kiválasztani (62–63. p.) – nem feledkezve meg a könyvbeszerzés egyéb csatornáiról sem. A mű további része budapesti pedagógusok körében végzett felmérése alapján az olvasás megszerettetésében sikerrel alkalmazott módszereket, praktikákat ajánlja olvasói figyelmébe.

Az irodalomtanítás jelen válsága/lehetőségei kapcsán fejt ki véleményét Gombos Péter *Irodalomtanítás és/vagy olvasóvá nevelés?* címen. A kötetben a NAT-tal és a közoktatás változásaival kapcsolatban több kritikai megjegyzés is felmerült, többször éppen az, hogy nem korszerű és nem enged elég teret az újító módszereknek, tartalmaknak, eszközöknek. A HunRA elnökének érvelésében az áll, hogy a NAT expressis verbis nem tartalmazza az olvasóvá nevelés feladatát, ahogyan korábban sem, de az irodalom, az olvasás megtanítása, megszerettetése nemcsak az aktuális kerettanterven múlik, hanem a pedagógus személyiségén, elkötelezettségén, azon, hogy ő mennyire törekszik a kötelező feladatok mellett ezen a területen is oktatni, nevelni pl. az ajánlott olvasmányok megválasztásában vagy valamilyen szempontból a kötelezőkhöz kapcsolódó szövegek prezentálásával. Meggyőződése, hogy „*A tantervek sokkal nagyobb szabadságot adnak annál, mint amennyire azzal a kollégák élni mernek!*” (74. p.), és nem azt tartja a fő kérdésnek, hogy mit kell(ene) olvasatni az eddigiek helyett, hanem azt, hogy a klasszikusok mellé mit kell még választani, hogyan lehet másképpen a klasszikus irodalmat is közelebb vinni a diákokhoz netes technikával, drámapedagógiával, modernül, okostelefonnal ...

Fenyő D. György nem a kötelező, hanem Közös olvasmányok listáját állítja össze a diákokkal közösen munkálkodva: néhány megkerülhetetlen alkotás mellé tanítványai ajánlásai, véleménye, kutatásai, magánolvasmányai figyelembevételével készíti el az olvasnivalók jegyzékét. Munkájában néhány konkrét olvasmánylistát, azok létrejöttének történetét és elemzését is adja, azonban célja nem saját jegyzékének elterjesztése, hanem azokat a szempontokat ve-

szi lajstromba, amelyeket a kollégáknak saját irodalomjegyzékük összeállítása során célszerű figyelembe venni.

Olasóv nevelés és irodalomtanítás című dolgozatában *Arató László* a knonkzvetts és az olvasóvá nevelés ellentttt veszi grcs alá, az elit- és a tmegkltra, az értékes és a népszerű irodalom, a kompetenciafejlesztés és az ismeretközvetítés szembenllstt vizsgálja. Nézetei szerint a NAT nem vesz tudomást arról, hogy az utóbbi időben megváltozott a választott olvasmányok köre, a magyar klasszikusoktól a külföldi kortárs irodalom felé fordultak a fiatal olvasók, gy az iskolai (kötelező) olvasmnylista „megerősíti, meglehet véglegessé teszi az olvasás említett kettészakadását, az iskolai ktelezk és a magnolvasmnyok világának átjárhatatlanná válását” (94. p.). Javaslat, hogy nyitni kell a népszerű irodalom felé, onnan kell átvezetni a hagyományos irodalomtörténeti rtekhez, a klasszikus kánonhoz; fel kell ismerni a klasszikus és a modern műfajok közötti prhuza-

mokat, paralel szövegeként kell kezelni a régit és az újat. Ez pedig nem csupán a tananyag tartalmának megváltozását jelenti, hanem összefügg a tanári szerep trtkeldsvel, a diákoktól is tanuló tanár megjelenésével, ami azonban csak elktelezettsggel és többletmunka felvállalásával lehetséges.

Akár elméleti alapozásként, akár az olvasóvá nevelés legkülönfélébb szinterein alkalmazható, illetve adaptálható ötletek gyűjteményeként, gyakorlatorientált mindentudknt jó szívvel ajánlható e kötet a jelenlegi és jövőbeli pedaggosoknak, könyvtárosoknak, szlknek és olvasóknak (vagy a mg-nem-olvasóknak), illetve mindazoknak, akik szvkn viselik az olvasás gyt, vagyis azt, hogy a mai technika vívmányaival l irástudók közössége, modernül a tartalomipar által képviselt irásbeliség mellől ne vesszen ki az olvasásbeliség, a felnvekv jv generáció szenvedélyes, rutinos és rt olvasó legyen.

Pogny Rózsa Gabriella

Második, átdolgozott kiadásban olvasható a Nemzeti Tka 27. kötete

A 2013-ban megjelent „Knyvim az n fiam” : Vitkovics Mihály könyvtára (Csepregi Klára ; Bor Kálmán. – Bp. : OSZK ; Gondolat, 2013. – 288 p.) * című kötet Kégli Ferenc gondozásában idn újra napvilágot látott bővített és átdolgozott kiadásban, jóval kisebb példányszámban, mint az első (ISBN 978 963 200 627 7).

A legfontosabb különbség az, hogy bekerült a kiadványba Kerényi Ferenc (1944–2008) irodalomtörténész által a Pest megyei Levéltárban felfedezett, Vitkovics Mihály könyvtárának kéziratos számbavételét tartalmazó kézirat szövege, az egyes tételek élére az alábbi sorrendben: Nro / A’ Könyv Czimje. / Szerzője. / Kiadója vagy fordítója. / Hányadik kiadás? / A’ Kiadás Helye s Ideje. / Hány Tomus / Hány Darab / szrevtelek.

(A hiányzó adatot „–” jelzi.) gy követni lehet, hogy a könyvtár-rekonstrukció milyen adatokra támaszkodhatott. Természetesen a hagyaték korabeli leltrozinak munkájáról is szlgaltat adatokat.

Ebből eredően a terjedem is jócskán bővült, 48 oldallal lett vaskosabb a könyv (332 p.).

Az első kiadásban a szerzők a cirill, illetve görög betűs leírások mellett latin betűs trst is közöltek, amit akkor vitattunk. Ezt korrglta az új kiadás: az orosz, szerb és görög nyelvű kötetek adatai csak cirill, illetve görög betkkel szerepelnek.

Kt leírással is bővült az összeállítás, a 137. s a 225. tétellel, Szerdahelyi Gábor művének (Kassa, 1732.) s Agapios (1580–1664/7) munkájának (Velence, 1766.) azonosításával.

A bevezető tanulmány lbjegyzetein is módosítottak, és a sajtóhibákat is javították.

Azt már csak a kötekedő recenziós teszi szv, hogy a 902. tételben a megjegyzés a fejléc helytelen nvalakjt (Mezerus) teszi szv, de nem adja meg a helyes névformát (Meyer), és hogy a szerzői muttban szereplő Weis, Markus Nissa s Weiss, Marcus Jakob egy és ugyanazon személy (964, 1023).

gy tűnik, hogy az átdolgozás a muttk ellenőrzésére nem terjedt ki, s a szerzői névalakok is megérdemelnének egy szakmai vitát.

Összességében mégis elmondható, hogy az átdolgozó hatalmas munkát végzett, és keze nyomán szinte új m született, amely a kuttk számára fontos segédletként szlgl.

(Murányi Lajos)

* Az első kiadás ismertetését ld. Könyvtári Figyelő, 60. vf. 2014. 1. sz. 113–116. p. (A szerk.)

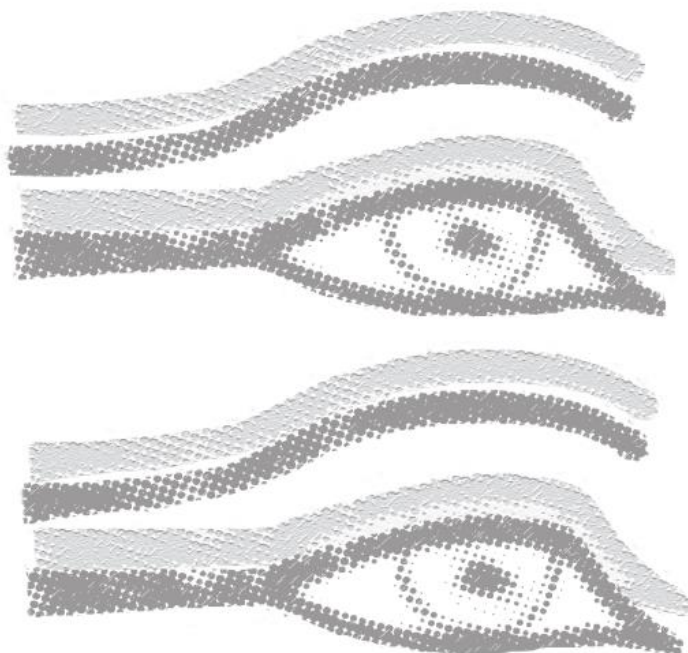
FOLYÓIRAT **FIGYELŐ**

KÜLFÖLDI

242
319

**A Könyvtári Figyelő
elektronikus rovata**

2014/4

24. (60.) ÉVFOLYAM, 2014. 4. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítóterv: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4-6. (Budavári Palota F. épület) ✂

Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂

Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-

hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős

kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:

Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

A referátumok szerzői

BOGNÁR Noémi Erika (Könyvtári Intézet, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.)

Tartalom

A referátumok szerzői	e-3
Tartalom	e-3
Könyvtár- és információtudomány	e-5
Könyvtár- és tájékoztatásügy	e-8
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények.....	e-15
Munkafolyamatok és szolgáltatások.....	e-24
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	e-37
Vezetés, irányítás.....	e-37
Felhasználók és használat	e-42
Információelőállítás, -megjelenítés és –terjesztés	e-48
Könyvtárgépesítés, könyvtárápület	e-52
Kapcsolódó területek.....	e-58

Kedves Olvasók!

60. évfolyamához érkezett a Könyvtári Figyelő. Mivel takarékoskodnunk kell a nyomdai előkészítés és a nyomtatás költségeivel, az idei évtől áttérünk a hibrid publikálásra, azaz némiképp csökken a nyomtatott kiadvány terjedelme, és több lesz a csak elektronikusan elérhető tartalom.

A Külföldi folyóirat-figyelő rovatot ezentúl a nyomtatott számok elektronikus rovataként adjuk közre, a nyomtatott lapszámban pedig utalunk a rovatra. A rovat megszokott formátumát megőrizzük; olvasóink akár ki is nyomtathatják a rovat tartalmát. Előfizetőink a szokásos módon, online azonnal hozzáférhetnek a friss lapszámokhoz, bennük a referátumokhoz.

Ajánljuk figyelmükbe az online megjelenés nagy előnyét: a szövegben szereplő linkek „élnek”, azaz egy kattintással elvezetnek az ismertetett intézmények, szolgáltatások stb. weboldalaira.

Talán érdemes itt ismét megemlíteni, hogy a rovatban szereplő egyes referátumok szövege egy-egy keresés eredményeinek megjelenítésekor a Humanus adatbázis (<http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/cikk-mokka>) rekordjaiban is olvasható. Éljenek ezzel a lehetőséggel is!

Jó böngészést, hasznos tájékozódást kívánunk.

A szerkesztők

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

242/2014

JOHNSON, J. David: Controlling the flood: when more of a dose is less. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 70. (2014) 3., p. 330-345.

Az információáradat kontrollálása: amikor az egy adaggal több a kevesebb

Információ; Információáramlás; Információrobbanás

Az információ mennyiségének modern kori növekedése folytán fontossá vált az információáradat ellenőrzése és az információs túlterhelés csökkentése. Annak ellenére, hogy meghatározása körül sok vita van, az információt úgy is definiálhatjuk, mint a környezetünkben felismert ingereket. Ezzel azt feltételezzük, hogy az egyén kognitív folyamatai formálják, hogy mit és hogyan fog fel ezekből az ingerekből. Az információ azonban értelmezhető olyan üzenetek soraként is, amelyek bizonytalanságunkat csökkentik. A túl sok információ zavaró, és elborít bennünket. Éppen ezek az információáradat okozta problémák.

Az adagolás metaforája alapvető gyakorlati kommunikációs kérdésekre irányítja a figyelmünket. Az információ mennyisége, a kommunikáció ismétlődése és módja meghatározó, de inkább durva megközelítése az adagolásnak, mivel a multitasking kapcsán nem tudjuk, hogy valóban odafigyelnek-e az adott információra.

A kommunikációelmélet szerint a gyakoriság, az üzenetek ismétlődése valószínűsíti a nagyobb hatást. Ha azonban a gyógyszerek adagolásának analógiáját vesszük, nem egy óriási adag gyógyszert szoktunk bevenni annak reményében, hogy hatása örökké tart. A tartós hatás érdekében inkább több kisebb, ismétlődő adagot veszünk be, különösen, hogy a nagy adagokat esetleg szervezetünk nem tudja tolerálni, viszont szükségünk lehet a hatás fokozására. Az ismétlés azonban túlادagoláshoz vagy gyógyszer-intolerancia kialakulásához vezethet. Az adagok sorozatokba szervezése is fontos. A kemoterápiában például az egyes alkotóelemek dózisát a gyógyszer-tolerancia megerősödésének

megfelelően fokozatosan növelik. Ez hasonlít arra, ahogyan az információ megszerzése történik, mivel a kérdések sorba állítása különösen fontos a bizonytalanság csökkentése során. A túlterhelés kapcsán azonban az alapvető problémák egyike az, hogy nem tudjuk az információ áramlását kézben tartani, és egyszerre kell feldolgoznunk azt az információt, amelyet szakaszosan könnyebb lenne. Az alkalmazás módja a kommunikáció esetében a megfelelő csatorna megválasztását jelenti.

A működési zavarok mutatják, hogy az adagolásnak is megvannak az árnyoldalai. A túl sok információ tagadása és az előre való elmenekülés a hibás alkalmazkodás útjai, de tudjuk, hogy van, aki elkerüli az információt különösen akkor, ha az az általa hozott döntéssel ellentmondásban van. Sokszor viszont nem az okoz nehézséget, hogy az információ igénybevételéről döntsünk, hanem az, hogy mikor hagyjuk abba az informálódást. Ezt gyakran meghatározzák az emberi információkezelés és a figyelem korlátai, amelyeket nem is szabad figyelmen kívül hagynunk. Az információs túlterhelés ellen a delegálás, vagyis a felelősség megosztása eszközével is védekezhetünk. El kellene gondolkoznunk azon, hogy milyen információt kell szemétkébe dobnunk vagy figyelmen kívül hagynunk. Ezzel azonban óvatosnak kell lennünk, mert ha elhamarkodottan döntünk, jelentős erőfeszítésbe kerülhet az információ helyreállítása.

(Koltay Tibor)

Kutatás

243/2014

DEMŠAR, Franci – JUŽNICH, Primož: Transparency of research policy and the role of librarians. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 46. (2014) 2., p. 139-147.

A tudománypolitika átláthatósága és a könyvtárosok szerepe

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Központi katalógus - online; Kutatás információellátása; Publikálás -

tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos kutatás; Tudománypolitika

A tanulmány egy kutatási ügynökségnek a kutatók magatartására gyakorolt hatását a tudománypolitika keretében vizsgálja, és azt, miért döntenek az adott központi katalógus rendszer – *Co-operative Online Bibliographic and Services* – használatáról, mely rendszer a kutatási adatok értékelésének az alapja. Közép- és Kelet-Európa országai, az Európai Unió új tagállamai ideális terep egy kutatási szervezet evolúciójának a tanulmányozására, mivel a változások itt zajlanak a leggyorsabban, és alapvetőbbek, mint a nyugat-európai országokban. A tanulmány azt mutatja be a Szlovén Kutatási Ügynökség esettanulmányán keresztül, hogy a kutatási eredmények átláthatóvá tétele milyen hatással jár országos szinten. A szerzők a Thomson *Scientific Web of Science* hivatkozási adatbázist használták kiindulási pontként a publikálás elemzéséhez, miután ismertették az új szlovén kutatás-nyilvántartási rendszert. Az eredmények azt mutatják, hogy az átláthatóság, ha ezt a kutatást támogató szervezet eleve megköveteli, változást jelent, és elősegíti a kutatási eredmények közzétételének a növekedését, mivel a kutatók általában az átláthatóságot pozitívumnak tekintik, mely népszerűsíti és segíti a munkájukat. A tudományos és felsőoktatási könyvtárak munkatársai által végzett munka is felértékelődik, mivel ők a felelősek az adatokért. Ez összhangban van azzal a javaslattal, hogy a könyvtári és információs szakembereknek meg kell ragadniuk a lehetőséget, hogy befolyásolják a kormányzati döntéseket azzal, hogy bibliometriai szakértelmüket adják a kutatások értékeléséhez.

(Autoref.)

Lásd még 294

Tudománymetria, bibliometria

244/2014

ARDANUY, Jordi: La publicación de artículos en las áreas de ciencias sociales y humanidades analizada a partir de los sistemas de información sobre investigación : el caso de las Universidades de Barcelona y Girona. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 37. (2014) 1.
Res. angol nyelven

Társadalom- és humán tudományi cikkek publikálásának elemzése a kutatási információk

rendszerek alapján a barcelonai és gironai egyetem esetében

Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria

A tudományos teljesítmények elemzéséhez és bibliometriai mutatók meghatározásához általában a nagy nemzetközi bibliográfiai adatbázisok (pl. Web of Science, Scopus) szolgálnak forrásul. Ezek különösen alkalmasak olyan szakterületek esetében, ahol az angol az elsődleges publikációs nyelv, és a publikációk nagy többsége folyóiratcikk. Számos vizsgálat és tanulmány mutatta be ezen eszközök használatának nem kielégítő voltát a nem angol domináns, illetve monografikus publikációs gyakorlatú tudományterületek (azaz jellemzően a társadalomtudományok és humaniorák) esetében. Ezekben az esetekben érdemes az összefoglalóan *Current Research Information Systems* (CRIS) néven emlegetett tájékoztató adatbázisokat használni.

Spanyolországban számos olyan információs adatbázis működik, melynek segítségével a kurrens kutatási tevékenység követhető nyomon egyes intézmények (pl. egyetemek), illetve egyes területek (pl. tartományok) tekintetében. Ilyen adatbázisokat használtak forrásul ahhoz, hogy a két katalán egyetem publikációs tevékenységét részletesen elemezzék a humán és a társadalomtudományok (antropológia, szépművészet és művészettörténet, kommunikáció, jog, dokumentáció, közgazdaság, pedagógia, filológia, filozófia, földrajz, történelem, régészet, nyelvészet, pszichológia, szociológia, szociális munka) területén. A publikációk nagyjából 1–1 harmada folyóiratcikk, kongresszusi közlemény, könyv. 57%-uk spanyol, 27,5%-uk katalán, 11,5%-uk angol nyelvű, a maradékon a francia, olasz, német, galíciai és portugál nyelvű publikációk osztoznak. Az átlagot meghaladó mértékű az angol nyelvű publikációk aránya a közgazdaság és a pszichológia (közel 30%), a nyelvészet és a filozófia (17 illetve 15%) területén.

A CRIS adatbázisokból nyert adatok alapján sokkal megalapozottabb, és részletesebb bibliometriai elemzést végeztek, mintha a nemzetközi adatbázisokból szerezhetőkre hagytak volna.

(Mohor Jenő)

245/2014

RÍOS-HILARIO, Ana Belén – TRAVIESO-RODRÍGUEZ, Crispulo: Estudio de la Revista Española de

Documentación Científica : análisis comparativo de los periodos 1989-1999 y 2000-2010. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 36. (2013) 3. Res. angol nyelven

A Revista Española de Documentación Científica két évtizedének összehasonlító elemzése

Bibliometria; Felmérés; Folyóirat -könyvtári

Korábbi tanulmányok elemezték a folyóirat 1989–1999 (illetve 1999–2001) közötti éveinek tartalmát. A következő évtizedet ezek folytatásaként, az összehasonlíthatóság érdekében azonos módszerekkel vizsgálták meg.

Az első szembetűnő eredmény, hogy a második évtizedben jelentősen megnőtt a publikációk száma, egyéb okok mellett köszönhetően a spanyol kutatási főtánc két intézetének: a tudományos-műszaki dokumentációs tanulmányok intézetének és a humán és társadalomtudományi központnak. Emelkedett a közlemények minősége: a második évtizedben csökkent a csak mennyiségi módszereket alkalmazó tanulmányok száma, és nőtt a minőségi, illetve a mindkét megközelítést alkalmazóké. A célkitűzéseket tekintve jelentősen emelkedett a magyarázó (az okokat feltáró) publikációk aránya. A cikkeket megalapozó adatok összegyűjtésének módszerei közül csökkent a dokumentáció és az interjú (mint adatforrás) aránya, ugyanakkor nőtt a körkérdések, kérdőívek és (jelentősen) a megfigyelések alkalmazása. Tartalmi szempontból a cikkek nagy többsége az információ, dokumentáció tárgykörébe tartozik, némiképp csökkent (28,7-ről 24,5%-ra) a más diszciplínákat érintő (leginkább orvostudomány, közigazgatás tárgyú) publikációk aránya. Mindkét évtizedben igen erős a bibliometria (mint téma és mint módszer) jelenléte, és a két évtized alatt megfigyelhető az információ–dokumentáció (azaz a könyvtár- és információtudomány, a *Library and Information Science*) mint tudományos diszciplína konszolidációja.

(Mohor Jenő)

246/2014

RUDOLF, Daniel: Die Evaluation des wissenschaftlichen Wertes elektronischer Zeitschriften nach einem Modell

der California Digital Library. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 65. (2014) 3., p. 185-189. Res. angol és francia nyelven

Elektronikus folyóiratok tudományos értékének vizsgálata a Kaliforniai Digitális Könyvtár modellje alapján

Bibliometria; Elektronikus folyóirat; Hatékonyság

A tanulmány a Kaliforniai Digitális Könyvtár (CDL) által alkalmazott folyóirat-értékelési módszert mutatja be, amely olyan paramétereket tartalmaz, mint a vizsgált címek használhatósága, minősége és költséghatékonysága. Ezután arról számol be, hogyan alkalmazták ezt a módszert 2012-ben a Würzburgi Egyetemi Könyvtár biológiai és kémiai tanszéki könyvtáraiban az e-folyóiratok (biológia: 118, kémia: 88 cím) esetében. A szerző az eredmények kiválasztott körét részletesen ismerteti, és összehasonlítja a használatonkénti költségeken alapuló értékelési eredményekkel.

(Autoref.)

247/2014

SCHREIBER, Michael: Do we need the g-index?. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 11., p. 2396-2399.

Szükségünk van-e a g-indexre?

Bibliometria; Hivatkozás

Nyolc adathalmazból vett rendkívül kis mintán De Visscher nemrégiben (2011-ben) bebizonyította, hogy a g-index közelít az összes hivatkozás számának négyzetgyökéhez. (A g-index az a legmagasabb n , amelyre igaz, hogy a szerző legidézettebb n számú tanulmányának együttesen legalább n^2 hivatkozása van.) Azzal érvelt, hogy bibliometriai szempontból nem jelentős a különbség. A szerző 26 adathalmaz jóval nagyobb empirikus mintájának felhasználásával bemutatja, hogy nagyobb lehet a különbség, és a g-index alkalmazása mellett érvel.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

248/2014

ZARNDT, Frederick [et al.]: Razmešenie mirovogo kul'turnogo nasledia v Internetu metodom kraudsorsinga
In: Bibliotekovedenie. – (2014) 2., p. 88-91.

A világ kulturális örökségének elhelyezése az interneten a crowdsourcing módszerével

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Használó; Megőrzés

A legnagyobb crowdsourcing módszert használó projektek a Wikipédia és a Kickstarter. (A 2001 óta működő Wikipédia több mint 20 millió szócikket tartalmaz 282 nyelven. A Kickstarter 2009 óta működik, lényege, hogy innovációs projektek fejlesztéséhez gyűjtenek pénzügyi támogatásokat.) A „crowdsourcing”-ra keresve a Wikipédia 2013 júliusában 168 találatot adott, ebből 11 vonatkozott a könyvek, folyóiratok és kéziratok digitalizálására, valamint a könyvtárakra. Nagy érdeklődésre tartanak számot a régi hírlapok digitális gyűjteményei. A Kaliforniai Digitális Hírlapgyűjtemény (California Digital Newspaper Collection = CDNC) és a Cambridge-i Városi Könyvtár (Massachusetts, USA) munkatársai használói felmérést végeztek. A CDNC-ben a felmérés 2013. február–márciusban folyt, a 14 kérdésből álló kérdőívre 555 válasz érkezett, míg a cambridge-i könyvtáréra mindössze 30. Mindkét könyvtárban a felhasználók nagy része családtörténeti kutatással foglalkozik (Cambridge: 82%, CDNC: 66%). A válaszok elemzéséből az is kiderült, hogy a válaszadók jelentős része 30 évesnél idősebb volt, más genealógiai szolgáltatást is megkeresett. A CDNC (<http://cdnc.ucr.edu>) a legnagyobb nyílt hozzáférésű digitális hírlapgyűjtemény Kaliforniában, 1846-tól napjainkig 60 ezer számot, 550 ezer szöveges oldalt tartalmaz. A projektet a Kaliforniai Egyetem bibliográfiai kutatóközpontja irányítja, résztvevői szövetségi és kaliforniai intézmények.

A digitalizálási munkák 2005-ben kezdődtek. A CDNC honlapja 2007 októbere óta működik, 2009-től kezdve a Veridian szoftverrel. 2011 augusztusában vált lehetővé, hogy a regisztrált felhasználók módosíthatják az archívumban található szövegeket (user text correction). A néhány hónap alatt regisztrált több mint 1300 főből

mintegy hatszázan több mint egymillió szöveges sort javítottak ki. A honlapon kezdettől fogva megtalálható a Google Analytics, amivel a honlapon tartózkodás átlagos idejét lehet mérni.

A könyvtárak és levéltárak számára új fogalom, a civil archiválás gyorsan elterjedt a világban. Lényege, hogy az internet segítségével bevonják a társadalmat az archívumok építésébe, a meglévő gyűjtemények kiegészítésébe és a hibaigazításba. Elsőként 2009-ben az Ausztrál Nemzeti Könyvtárban alkalmazták a Trove a nemzeti történelmi dokumentumok interaktív portáljának építéséhez. Egy speciális panel segítségével bárki írhat szöveget, tehet fel fényképeket, képeket. A Cambridgei-i Városi Könyvtárban is ezt a módszert követték, 2013-ban ünnepelték a történelmi hírlapgyűjtemény (Historic Cambridge Newspaper Collection, <http://cambridge.dlconsulting.com>) egyéves fennállását. A DL Consulting céggel és új-zélandi szakemberekkel együttműködve a könyvtár digitalizálta és nyílt hozzáférésűvé tette mindazokat a hírlapokat, amelyeket a szerzői jog nem érint, köztük az USA legrégebbi hetilapját, a Cambridge Chronicle-t. A Veridian használatával az is látható, hogy ki javította a legtöbb hibát. Az eltelt év alatt a felhasználók 40 ezer olvashatatlan sort korrigáltak, a teljesítmény heti ezer sorra nőtt. A projekt sikere is bizonyítja, hogy a társadalomnak valós igénye, hogy helyi szinten bekapcsolódjon a történelmi források megőrzésébe és rendelkezésre bocsátásába. Az önkéntes szövegjavítók blogjai arról tanúskodnak, hogy szabadidejükből sokat fordítanak olyan alkotó tevékenységre, amellyel mások hasznára lehetnek.

Az OCR-rel rögzített szövegek javítását kiszervezéssel is meg lehet oldani, ahogy ez Ausztráliában, Új-Zélandon, Szingapúrban vagy Kaliforniában történt. A folyamat költségei miatt a korrekciót a címekre korlátozták, a Trove projektben még egyes cikkek első négy sorára. (A Trove projektben az önkéntesek munkájának értéke meghaladta a 2000 USA dollárt.)

A munka során az önkéntesek általában találnak valamit, ami számukra értékes. Bár az eredményt nehéz mérni, a crowdsourcing az internet korszakában a könyvtárak és az általuk kiszolgált közösség együttműködésének egyszerű módja.

(Viszocsekné Péteri Éva)

249/2014

ZIMMER, Michael: Assessing the treatment of patron privacy in Library 2.0 literature. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 32. (2013) 2., p. 29-41.

A személyes adatok védelme a Library 2.0-s irodalomban

Adatvédelem; Felmérés; Információtechnológia; Könyvtáresetika; Könyvtártudományi szakirodalom

A 2.0-s könyvtár a Web 2.0 ideológiáját kísérli meg a könyvtári szférában meghonosítani. A fogalmat általában Casey 2005-ös cikkéből eredeztetik, és bár a következő évben (egy tanulmány szerint) több mint 60 különböző megközelítése és 7 meghatározása született, egyetértés mutatkozott abban, hogy technológiája és szolgáltatásai interaktív, kollaboratív és használatközpontú webalapú technológiát hoztak a könyvtári szolgáltatások (és gyűjtemények) számára. Csak példákat említve: valós idejű beszélgetés (segítségkérés) lehetősége, illetve blogok, wikik és hasonló platformok által elősegített kommunikáció a könyvtári személyzet és az olvasók között; az olvasók értékelhetik a könyvtári állomány dokumentumait; a közösségi hálózat platformjain is lehetővé válik a kommunikáció és az online szolgáltatás; dinamikus és személyes ajánlási rendszerek jönnek létre stb. Mindez azonban együtt jár az információs etika világában felmerülő súlyos kérdésekkel, különös tekintettel az olvasó (használat) személyiségi jogaira. Az ALA magánszférával kapcsolatos politikája messzemenően védi az olvasót, titokban tartva nemcsak személyes adatait, hanem intellektuális tevékenységét is. A legtöbb könyvtár csak korlátozott ideig őrzi meg az ezzel kapcsolatos adatokat (sőt, számos helyen azonnal törlik a kölcsönzés rekordját, amint az olvasó visszahozta a művet), és lehetőség van a névtelen böngészésre, helyben használatra. Ezt látszik fenyegetni a könyvtári 2.0, ugyanis ahhoz, hogy a Web 2.0 platformjainak, technológiáinak előnyei teljes mértékben a könyvtári szolgáltatások javára válhassanak, a könyvtárnak információkat kell gyűjtenie (és megtartania) az olvasókról. A fentebb említett példák mindegyike igényel valamilyen bejelentkezést, felhasználói nevet, a lehetőségek használata köthető a könyvtári beiratkozási adatokhoz (esetenként az IP-címhez). A véleményközlés, ajánlás, a közösségi platformok használata óhatatlanul is adatokat szolgáltat az olvasó személyes jellemzőiről (beleértve akár a politikai, ideológiai, szexuális orientációt és

hasonlóan érzékeny információkat). Azaz, míg a 2.0 könyvtári eszközök és szolgáltatások javítják a könyvtári szolgáltatások színvonalát, és segítik az olvasó tevékenységét, a növekvő igény az olvasó tevékenységének nyomon követésére, az erre vonatkozó adatok gyűjtésére és tárolására ugyanakkor kihívásként jelentkezik az olvasó magánszféráját illetően a hagyományos könyvtári etikával szemben.

Ezért vizsgálták meg a 2.0-s könyvtár irodalmát arra keresve a választ, hogy abban vajon felismerik-e az olvasó magánszférája védelmének problémáit; ha igen, mennyire „veszik komolyan”; és ha egyáltalán, akkor milyen megoldásokat javasolnak. A LISTA és LLIS teljes szövegű adatbázisokból kiválasztották a 2005 és 2011 közötti, *Library 2.0* témájú összesen 677 cikket. Ezek fele 18 időszaki kiadványban jelent meg (a legtöbbet a *Computers in Libraries* és a *Library Journal* publikálta). Az összes cikk teljes szövegében való keresések eredményeként megállapítható, hogy a magánszféra és az ehhez kapcsolódó kifejezések (*privacy*, *private*, *intellectual freedom*, *confidentiality*) összesen 203-szor fordulnak elő, 71 cikkben. Ezt tovább finomítva (kiszűrve pl. a magánélet kifejezést, a kiadvány *privacy policy*-jára vonatkozó közlést stb.) 39 olyan cikk maradt, a teljes anyag mindössze 5,8%-a, amely releváns módon említi az olvasó személyiségi jogait, illetve magánszférájának védelmét a 2.0-s könyvtárral összefüggésben (jegyzékük a függelékben található). A probléma felismerése tehát 39 cikkben érhető tetten, közülük mindössze 11 foglalkozik az említésnél részletesebben a kérdéssel, 22 azonban komoly problémának tartja. 14 írás próbál meg valamiféle tanácsot adni a *privacy* problémák kezelésére, ám gyakorlatilag sehol nem jelenik meg semmilyen reális megoldás ezekre a lényegi etikai problémákra.

Tanulság: az „adatintenzív” technológiák használata és a magánszféra hagyományos védelme közötti egyensúly megteremtéséhez sok és komoly munkát kell még elvégezni.

(Mohor Jenő)

Lásd még 264, 268

Nemzeti könyvtárügy

250/2014

KNIFFEL, Leonard: Building a pipeline to education in Azerbaijan : how library service is burgeoning in the oil-rich nation In: American libraries. – 45. (2014) 6., p. 46-49.

Távvezeték építése az oktatáshoz Azerbajdzsánban. A könyvtári szolgáltatások alakulása az olajban gazdag országban

Könyvtárügy

A függetlenség elnyerése (1991) óta az ország vezető helyet foglal el a világgazdasági reformban. Bakuban hatalmas építkezések folynak, tervezik a 2024. évi nyári olimpiai játékok megpályázását. A külföldi befektetők sorban állnak.

Mindez hatással van a könyvtárakra is. A 2013-ban az Azerbajdzsáni Diplomataképző Egyetemen (Azerbaijan Diplomatic Academy University = ADAU) nyílt könyvtár a nemzetközi üzleti kapcsolatok oktatásába irányuló befektetés jó példája. Az egyetemi hallgatók száma a 2011. évi 70-ről 2013-ra 700-ra nőtt, 95%-uk azeri. A könyvtár közel negyvenezeres állománya az egyetem küldetéséből következően főleg angol nyelvű. A könyvtár nyolc munkatársa közül hat szerzett MLS fokozatot a Bakui Állami Egyetemen. A heti 65 órás nyitva tartást hat részmunkaidős hallgató segíti.

A könyvtár épületét ugyanaz az amerikai cég tervezte, amely az egész kampuszt. A könyvtár korszerű berendezésű, multimédiás hallgatói tanulóközponttal, kávézóval, rendszeres programokkal és kiállításokkal. Az amerikai közkönyvtáraktól annyiban tér el, hogy a gyűjtőköre az ADAU hat alapképzési irányának felel meg. Baku többi könyvtára is a könyvtári szolgáltatások új modelljét követi.

A bakui Amerikai Központ könyvtára, új nevén Információforrás Komplexum valójában az Azerbajdzsáni Nyelvészeti Egyetem része, nyitott a nagyközönség számára. 2003 óta a másik öt amerikai központ ténylegesen oktató intézménnyé vált.

Az 1922-ben alapított Azerbajdzsáni Nemzeti Könyvtárban a munkatársak száma 360, az ötmillió állomány 40%-a orosz nyelvű. A teljesen felújított könyvtár nagy olvasótermét és népszerű könyvgyűjteményét mindenki használhatja. A digitalizálási projektek haladását a munkakörülmények (kis munkaszobák, alacsony

fizetés) lassítják. A könyvtár főigazgatója szerint a fő probléma a helyhiány, nehézkes az információs technológia bevezetése, de tény, hogy a könyvtár költségvetése 2005 óta évről évre nő.

Az Elnöki Könyvtár két korábbi városi könyvtár egyesítéséből jött létre 2003-ban; a kormány végrehajtó szerveit szolgálja, de a nagyközönség számára is nyitott. Munkatársainak száma 60.

A könyvtárak a szovjet rendszer némiképp korszerűsített változata szerint működnek; a könyvtárosok elégedetlenek az alacsony fizetésekkel és hiányolják a szakma elismertségét. Azerbajdzsánban a felnőtt lakosság 99,4%-a írástudó (2007. évi felmérés); a többi szovjet utódállamhoz hasonlóan a kommunista oktatási rendszernek köszönhetően az emberek elég műveltek és intelligensek voltak ahhoz, hogy megdöntsék a rendszert. Általános megfigyelés, hogy csak a legszegényebbek járnak az ország 40 ezer közkönyvtárába, a Makszim Gorkij Könyvtárban például hétköznap délután annyian vannak, hogy diákokat kell segítségül hívni. Az iskolai könyvtárakban nagyrészt könyvolvasó termek vannak, ahol képzetlen dolgozók vagy önkéntesek ügyelnek.

A bakui egyetem könyvtár szakán évente átlagosan 40–60 fő végez, csak 20%-uk megy könyvtárba dolgozni. Az Azerbajdzsáni Könyvtári Egyesületnek 370 tagja van, főleg az idősebb korosztályból.

Azerbajdzsán a legkevésbé konzervatív muzulmán ország. A vallási fundamentalizmussal szembeni ellenállás legjobban a nők szerepében érződik: természetes a modern öltözködés, a nőket a munkaerőpiac minden területén alkalmazzák, különösen a könyvtárakban. Alijev elnök célja, hogy az ország vonzó legyen a külföldi tőke számára. Bakuban a könyvtárosok szolgáltatás-orientáltak, ugyanolyan barátságosak, mint a sétáló utcák butikosai. Szívesen beszélnek könyvtáruk gyűjteményeiről és elkötelezettségükről.

A könyvtárakat különböző kormánysszervek felügyelik: a közkönyvtárak a Kulturális és Turisztikai Minisztériumhoz tartoznak, az egyetemi könyvtárak az Oktatási Minisztériumhoz, kivéve a Külügyminisztériumhoz tartozó ADAU-t. Az ADAU könyvtára a példa arra, hogy a könyvtárakba és az oktatásba történő beruházás az egyetlen út a szegénység leküzdésében.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Együttműködés

251/2014

BATTALOVA, Saniâ Salihzânovna: Desât' let uspešnoj kooperacii : rol' bibliotečnogo konsorciuma v informacionnom prostranstve Kirgyszstana In: Vestnik BAE. – (2014) 1., p. 58-61.

A sikeres együttműködés tíz éve. A könyvtári konzorcium szerepe Kirgizisztán információs terében

Adatbázis; Állománygyarapítás; Együttműködés - belföldi; Szolgáltatások átvétele

Az elektronikában elért eredmények jelentős hatással voltak a társadalom egészére, ezen belül az információ előállítására és elérésének biztosítására. A világon gyorsan terjedtek a közösségi hálózatok, hatalmas információforrásokkal és lehetőségekkel. Megváltoztak a felhasználók is: a mai fiatalok azt igénylik, hogy azonnal megkapják a szükséges információkat anélkül, hogy könyvtárba vagy más információs intézménybe kelljen menniük. Még a legnagyobb könyvtárak sem képesek az információs források és szolgáltatások teljes körét biztosítani. Ezért a könyvtárak különböző szervezeteket, egyesületeket, konzorciumokat hoznak létre a legfontosabb feladatok közös megoldására.

A könyvtárak együttműködése több mint százéves múltra tekint vissza, a konzorciumok száma az 1990-es évek végén nőtt ugrásszerűen. Kirgizisztánban 2002 végén hozták létre nem állami és nem kereskedelmi egyesületként a Könyvtári-információs Konzorciumot (KIK). Fő feladatai: az információ közös elérésének bővítése, egységes politika a hardver/szoftver kérdésekben, saját elektronikus állományok építésének támogatása, a könyvtárak érdekképviselése és a nemzetközi kapcsolatok bővítése, tapasztalatcsere és továbbképzés.

A konzorcium két korábbi szervezetből (a közkönyvtárak és a könyvtárosok egyesülete) jött létre. Felépítése:

- *köztársasági* szint: a forrásokkal rendelkező nagykönyvtárak (nemzeti könyvtár, szabadalmi könyvtár stb.) és a nagy egyetemek könyvtárai;
- *megyei* szint: a kulcsszerep, a megyei könyvtárak csomópontként működnek (a harmadik szinten lévő könyvtárak és információs központok csatlakozásához);

- *regionális* szint: a kerületi könyvtári rendszerek és hálózatok, amelyek egyúttal hozzáférési pontok a falusi, iskolai könyvtárak és az olvasók számára.

A konzorciumnak formálisan 87 könyvtár a tagja, valójában ennél sokkal több, mivel a falusi és regionális könyvtárak formálisan nem tagok. Középtávú stratégiai célok: közös elektronikus katalógusok rendszerének fejlesztése, nyílt forráskódú rendszerek alkalmazása a könyvtárakban és nyílt elektronikus archívumok építése, a tudományos adatbázisok közös licencelése. A saját információs források létrehozása az ország számára a függetlenség elnyerése után vált különösen fontossá. A közös munka több sikeres projektet is eredményezett, mint a disszertációknak és a kirgiz és közép-ázsiai tudósok munkáinak autoreferátumaiból épült adatbázis, vagy a régi és ritka könyvek teljes szövegű adatbázisa, a *Kirgizisztán könyves emlékei*. A KIK tagja az eIFL.net konzorciumnak, aminek köszönhetően a könyvtárak a legújabb információkat is tudják szolgáltatni. Míg korábban a külföldi partnerek kezdeményezték a részvételt a nemzetközi programokban, mára a külföldiek számára fontos elektronikus tartalom előállításával a KIK egyenrangú fél lett.

A KIK pénzügyi stabilitásának fontos tényezője, hogy költségvetésének alapja saját vállalkozói tevékenysége. A stabilitást növeli a felhasználók és a könyvtárak különböző szolgáltatások iránti igényeinek figyelése (monitoring), ezek megvalósítása a bizottságokon és munkacsoportokon keresztül.

A KIK tízéves fennállása alatt számos eredményt ért el, ezek között szerepel közös bibliográfiai adatbázisok építése, közös licencek alapján a külföldi tudományos folyóiratok elérhetővé tétele (2012-ben 11 licenc), 3 teljes szövegű nyílt hozzáférésű repozitórium építése, több mint 800 könyvtáros képzése, a normatív alapidokumentumok kidolgozása, bekapcsolódás az országos programokba. Az eltelt évtized alatt szerzett tapasztalatok képezik a további fejlődés alapjait. A következő időszak tervei között szerepel az információ szabad és széles körű elérésének biztosítása, új szolgáltatások fejlesztése, a könyvtárközi integráció és együttműködés bővítése, nemzeti információs források építése és elérhetővé tétele, a partnerkapcsolatok szélesítése, a könyvtárosok szakmai szintjének emelése.

(Viszocsekné Péteri Éva)

252/2014

KETONEN, Aino: National cooperation in Finland In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 2., p. 18-19.

Országos szintű együttműködés Finnországban

Együttműködés -belföldi; Közművelődési könyvtár; Városi könyvtár

A *Közkönyvtárak konzorciuma* projektet az Oktatási és Kulturális Minisztérium hirdette meg, a Helsinki Városi Könyvtár, a közkönyvtárak központi könyvtára koordinálja. Az előkészítő munkák még 2013-ban kezdődtek, a konzorciumhoz a könyvtárak 2014 februárja óta csatlakozhatnak. A szerződés kidolgozása során különös figyelmet fordítottak arra, hogy a konzorcium működése ne legyen párhuzamos a már létező szereplőkével, és a szerződés szilárd alapot teremtsen a könyvtárak jövőbeni együttműködéséhez is. Mivel a minisztériumi finanszírozás véges, a tervek szerint a továbbiakban a működést a tagdíjakból fedezik. A tagdíjak nagyságát a települések lakosainak száma alapján állapítják meg, így az összeg előre tervezhető lesz. A tagok a felügyelő bizottságon keresztül tudnak a konzorcium gazdasági tevékenységére és teljesítményére, a könyvtárközi együttműködés fejlesztésére hatni.

Új tagok bevonása az előkészítő szakaszban kezdődött egy kérdőív szétküldésével. A válaszadók közel 90%-a reagált úgy, hogy a legfontosabb feladat az e-anyagok közös beszerzése. 2013 őszén indult az első közös beszerzési pilot projekt a KL-Kuntahankinnat céggel együttműködve. Az első szerződéseket előreláthatólag 2014-ben kötik.

A közbeszerzési szerződésekről szóló törvénynek megfelelően a KL-Kuntahankinnat egy közös közvetítő cég, amely versenyszervezéssel, tenderek kiírásával foglalkozik. A könyvtárakkal kötött keretszerződések megkönnyítik az e-anyagok beszerzésével kapcsolatos döntéshozatalt. A KL-Kuntahankinnat felelős a szerződések kezeléséért és a vitás kérdések megoldásáért.

A Helsinki Városi Könyvtárban régóta folyik az e-anyagok szolgáltatása, a pilot projektben felhasználták a munkatársak tapasztalatait. Az együttműködésnek köszönhetően megtakarítás érhető el, az előnyöket a kisebb települések is élvezhetik.

Finnországban régóta folyik regionális együttműködés, országos szintű kiterjesztése egy természetes lépés előre. Az e-anyagok használata és beszerzése azonban újdonság a közkönyvtárakban. A konzorcium segítségével a

könyvtárak új szolgáltatásait naprakészen tudják tartani, meg tudják osztani a vonatkozó információkat, és a szolgáltatók számára fel tudják tártani az olvasói igényeket.

A tavasz folyamán országos szintű tesztelő csoportok alakultak az új szolgáltatás kipróbálására. Különös figyelmet fordítottak a használhatóságra és a tartalomra. A könyvtárak önkéntes alapon vehettek részt a tesztelésben, az eredményeket a regionális felelős és a felügyelő bizottság is megkapja.

A Helsinki Városi Könyvtár részvétele a *NextMedia* projektben jelzi a könyvtárak aktívabb szerepét; a projekt kiterjedt az egész könyvpiacra, ezen belül fejlesztették az e-könyvek könyvtári terjesztését. A közös projekt eredményei: egy új, megfelelő licenc a könyvtárak számára, több kiadó részvétele a könyvtári terjesztésben, az ország az elsők között volt a böngésző olvasás bevezetésében. A projekt zárójelentése a közkönyvtárak számára online elérhető. A *NextMedia* projekt eredményei hasznosak az egész könyvtári területen, az új licencmodellek és gyűjtemények a nagy Helsinki-térségen kívüli könyvtáraknak is elérhetők.

A *Közkönyvtárak konzorciuma* az együttműködés új formája. Ebben az évben az előkészítő bizottság áttekinti a konzorcium tevékenységét. Azok a könyvtárak, amelyek a múlt évben választottak a kérdőívre, az e-anyagok közös beszerzése mellett a metaadat-folyamatok fejlesztését várják. Az információs hálózatok és rendszerek közötti kapcsolatok megkönnyítik a metaadatok használatát mind a könyvtáraknak, mind a könyvpiac többi szereplőjének. Az együttműködés célja a kiadások csökkentése, a metaadatok finomítása úgy, hogy közben az olvasók elégedettek maradjanak.

(Viszocsekné Péteri Éva)

253/2014

KRISCHOK, Klaus: Netzwerk im Wandel : die Bibliotheken des Goethe-Instituts : neue Balance zwischen physischer Präsenz und digitalen Angeboten In: BuB. – 66. (2014) 5., p. 364-367.

Res. angol és francia nyelven

Változások a hálózatban. A Goethe Intézet könyvtárai: újfajta egyensúly a fizikai jelenlét és a digitális kínálat között

Kulturális kapcsolatok; Külföldön fenntartott könyvtár; Nyelvismeret -használóké

„Részletes és aktuális képet kell adni Németországról annak társadalmi, politikai és kulturális életéről nyújtott információk közvetítésével” – a német nyelv és a nemzetközi kulturális csere külföldi fejlesztése mellett ez a cél olvasható hatvan éve a német kulturális intézet alapszabályában. Az információk biztosítása a könyvtárak feladata ugyan, de az intézet minden tevékenysége a Németország-kép alakításáról szól. Vajon ma, digitális környezetben indokolt-e még a könyvtárakat működtetni? A válaszáért érdemes először a múltba tekinteni, majd a jövőre nézve a lehetőségeket számba venni.

A kilencvenes évekig az volt az elképzelés, hogy a könyvtárak révén – lehetőleg átfogóan, történeti mélységben és naprakészen – német nyelven tájékoztassák a külföldi látogatókat. A vezető médium a könyv volt. Az olvasók általában jól tudtak németül, gyakran az ott élő németek közül kerültek ki, és a könyvtárak voltak a német kultúra fellelővái, egyben találkozóhelyek is. A rendszerváltás után a Goethe Intézet új intézeteket nyitott Kelet-Európában, Rigától Kijevig. Az érdeklődés azóta sem csillapodott. Partnerkönyvtárakkal vették fel a kapcsolatot, német dokumentumállomány került a vendéglátó ország nagyobb könyvtáraiba. (A 95 külföldi Goethe intézeti könyvtár mellett 89 kooperációs könyvtár is működik.) A Kelet-Európában működő intézményeket látogatják ma is a legtöbben, mivel a nyelvtanfolyamokon részt vevők számára a könyvtár többletet jelent, és a némettanárokat is szakmailag segíti.

A német nyelv népszerűségének csökkenésével nyilvánvaló lett, hogy a fogadó ország nyelvére lefordított műveket is érdemes tartaniuk, valamint növelni kell a multimédiás kínálatot. A digitális „forradalom” a századfordulón kezdődött: az intézetek először rendezvényeiket, nyelvtanfolyamaikat, médiakínálatukat propagálták online, majd a nyomtatott dokumentumok helyett átálltak az elektronikus publikációkra. Defenzívába kényszerültek a könyvtárak – át is nevezték őket információs központtá –, más területeken kezdtek tevékenykedni (fordítás-támogatás, részvétel a helyi könyvvásárokon, könyvtárosok továbbképzése stb.).

Napjainkban, illetve 2007 és 2012 között a média-kölcsönzés 17%-kal nőtt (770 ezer egység), a látogatók száma összesen 700 ezer főt tett ki évente. Impozáns számok, de eltörpülnek a honlap (www.goethe.de) 27 milliós látogatottsága mellett! A jövő sikerének titka az alábbiakban foglalható össze: az intézet könyvtárai továbbra is segítik a német nyelv közvetítését, részesei a kulturális cserének, online információk közvetítői,

hozzáértően tájékoztatnak, szabad, cenzúrázatlan hozzáférést biztosítanak az információkhoz. Nehézséget jelent a technikai korszerűsítés költségeinek előteremtése, annak mérlegelése, hogy a kölcsönzés helyett a helyben való használat kerüljön-e előtérbe stb. A költségvetési felelősség és a döntések decentralizálása révén rugalmasabbá válik a hálózat munkája. 2013-ban elkészült a minden területre kiterjedő digitális stratégia is, és megmaradt az a törekvés, hogy fizikai térként is képviseljék a német kultúrát.

Utóiratként megjegyzi a szerző (a Goethe Intézet müncheni központjának munkatársa), hogy 2008-tól a médiatárakat megint könyvtárnak hívják, a közben (Indiában) bezárt intézményeket megnyitották – kisebb, de jóval korszerűbb állománnyal –, néhány államban pedig az intézet könyves buszával elégitik ki az igényeket (Egyiptom, Palesztina).

(Murányi Lajos)

Lásd még 306, 315

Jogi szabályozás

254/2014

HJERPE, Annika: Detailed digital deposits In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 2., p. 6-7.

Részletes szabályozás a digitális köteleespéldányokról

Elektronikus dokumentum; Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelesepéldány; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

Svédországban 2012 júliusában kezdték alkalmazni a digitális anyagok kötelesepéldányáról szóló törvényt. A kísérleti időszak alatt a tartalmat számos intézet, nemzeti ügynökség és médiavállalkozás szolgáltatja. A jogszabály kidolgozói úgy gondolták, hogy időt kell adni a gyakorlat kialakításához és megszerzéséhez 2015-ig, amikor a jogszabály teljes mértékben hatályba lép.

Az új törvény az eredeti kötelesepéldány-rendeletet egészíti ki a digitális anyagokra vonatkozó szabályokkal. Svédországban az első kötelesepéldány-törvény megjelenése (1661) óta az országban kiadott nyomtatott anyagokból két példányt kellett a kincstárnak küldeni. Az évszázadok során a törvényt többször felülvizsgálták, hatálya kiterjed a hanganyagokra és a mozgóképekre, most pedig már a digitális anyagokra is.

A folyamat hosszabb időt vesz igénybe, mint a törvényhozók gondolták, aminek oka, hogy nincs egy

felelős szervezet, és hiányoznak a műszaki megoldások. A nemzeti könyvtárban is gondot jelent, hogy különböző, összehangolásra váró műszaki rendszereket használnak. Az átmeneti időszakban a szolgáltatók 98%-a a hálózaton keresztül akarja a tartalmakat küldeni.

A Svéd Nemzeti Könyvtárban nem minden online publikáció esik a törvény hatálya alá, csak a svéd vonatkozású, kizárólag digitális médiában publikált anyagok, mint pl. a honlapok, pdf-fájlok, rádió- és tv-adások. A szolgáltatók nem az egész honlapot vagy a teljes adatbázist küldik, főleg hírek és jelentősebb cikkek, a cikkekhez kötődő blogbejegyzések (posztok) stb. érkeznek. Közös bennük, hogy az anyagnak teljesnek és véglegesnek kell lennie.

A szolgáltatókat három csoportba lehet sorolni:

1. a kiadók, akik már analóg publikációkat is küldtek; ezek általában szervezetek, egyesületek, könyvkiadók és médiaházak;

2. az elektronikus publikációk professzionális előállítói, ilyenek az e-könyvek és a webes magazinok kiadói;

3. kormánysszervek, amelyekre némileg más szabályok vonatkoznak: az általuk küldött anyagoknak is teljesnek és véglegesnek kell lenniük, emellett valódi hatósági publikációknak, mint a jelentések, a PhD disszertációk, munkaanyagok, tájékoztató anyagok, útmutatók és oktatófilmek. A másik különbség, hogy a hatóságoknak az anyagokat analóg és digitális formában is meg kell küldeniük.

A Svéd Nemzeti Könyvtár 1997-ben kezdte a honlapok begyűjtését. Az alkalmazott szoftver az interneten publikált svéd vonatkozású tartalmakat kereste és archiválta. Az új jogszabály által előírt eljárás abban különbözik a korábbi begyűjtési módszertől (harvesting), hogy a jövőben a média előállítói a felelősek a tartalmak megküldéséért.

Nemzetközi vonatkozásban a Svéd Nemzeti Könyvtár az elsők között volt a webes archiválásban, de az archiváló programok már nem használhatók olyan mai webes tartalmakhoz, mint az online filmek vagy a jelszóval megnyitható honlapok. Ezért az új jogszabályt úgy kell a továbbiakban alakítani, hogy a jövőben minden anyag felismerhető legyen.

Digitális anyagokra vonatkozó jogszabály sok országban létezik, de egyik sem olyan részletes szinten rendeli el a szolgáltatást, mint a folyóiratcikk-szintű svéd rendszer.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtárosi hivatás

255/2014

FOLK, Amanda L.: Librarians as authors in higher education and teaching and learning journals in the twenty-first century : an exploratory study. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 1., p. 76-83.

Könyvtáros szerzők felsőoktatási és pedagógiai folyóiratokban a 21. században

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat; Könyvtárosi hivatás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szakirodalom -pedagógiai

2010-ben tette közzé a felsőoktatási és tudományos könyvtárak szövetsége (ACRL) Megan Oakleafnek a felsőoktatási könyvtárak értékéről készített terjedelmes jelentését (http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/value/value_report.pdf), melyben felszólítja a könyvtárosokat, bizonyítsák, hogy fontosak intézményük számára. Kutatási témákat vázol számukra, és megadja a következő teendők listáját. A tanulmányban a könyvtárosok „láthatósága” azt jelenti, hogy olyan alapvető értékeket közvetítenek, mint az információs műveltség vagy a szellemi szabadság, az egyetemi oktatásra és tudományos tevékenységre való befolyás demonstrálása stb.

A tanulmány azt vizsgálta, hogy publikáltak-e könyvtárosok 2000 és 2012 között az Egyesült Államok felsőoktatási, illetve multidiszciplináris pedagógiai folyóirataiban, és az alábbi kérdésekre keresett választ: 1) Milyen gyakran publikáltak könyvtárosok szerzőként vagy közreműködőként e két folyóirattípusban, illetve melyik típus volt kedveltebb? 2) Ha igen, milyen témát választottak? 3) Milyen típusú cikket publikáltak? 4) Milyen típusú intézményben dolgoztak a szerzők? Nagy egyetemeken vagy sem?

A szakirodalom áttekintése után a vizsgálat módszertanát ismerteti a szerző. A vizsgált periodikák körét tekintve elsősorban a lektorált folyóiratokra (pl. a *New Directions for Higher Education*) terjedt ki a figyelme – a magazinokat és a hírlapokat eleve kizárta –, s főleg azokra, amelyek a szerzők alapadatait közölték. (Ezért nem került be a vizsgálatba a *Research in Higher Education* vagy a *Journal of Effective Teaching*.) Az adatgyűjtés során a könyvtáros szerzőket is kigyűjtötte – a könyvismertetések, szemle tanulmányokat és a szerkesztői észrevételeket nem vette figyelembe. (Ha a szerző

foglalkozása nem volt egyértelmű, Google-kereséssel próbálkozott.) A cikkeket empirikus, elméleti vagy kísérleti kategóriákba osztotta, majd a Carnegie-féle osztályozás alapján határozta meg a szerző munkahelyének típusát.

Összesen 2979 közleményt elemzett, ebből a tizenegy vizsgált folyóirat *negyvenegy cikkének* (1,38%) volt könyvtáros szerzője vagy közreműködője (huszonhét első szerző, tizennyolc közreműködő). Az 1377 felsőoktatási folyóiratban megjelent cikk közül nyolcnak (0,58%), az 1602 pedagógiai folyóirat cikke közül harmincháromnak (2,06%) volt könyvtáros a szerzője.

A legtöbb közlemény elméleti jellegű volt (20), tárgyat tekintve az információs műveltség témája dominált (28). Huszonhét szerző (57%) volt nagyobb egyetemi könyvtár munkatársa. Az eredmények összefoglalását követően a szerző felveti, érdemes lenne megvizsgálni, mi motiválta a szerzőket abban, hogy nem szakmájuk folyóirataiban publikáljanak (erre a cikk nem vállalkozott), de a szakma jövője szempontjából is fontos, hogy a könyvtárosok a változásokhoz való alkalmazkodás mellett jelentős szerepet vállaljanak – értékeléssel vagy publikálással – anyaintézményük tevékenységében.

(Murányi Lajos)

256/2014

ZIMMER, Michael: Librarians' attitudes regarding information and internet privacy. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 84. (2014) 2., p. 123-151.

Könyvtárosok véleménye a felhasználók személyes adatainak a védelméről

Adatvédelem; Könyvtárosi hivatás; Közvéleménykutatás

A cikk egy felmérés megállapításairól számol be, mely a könyvtárosok véleményét szondázta a könyvtári felhasználók magánéletének és személyes adatainak a védelméről. A tanulmány, amely az American Library Association (ALA) 2008-ban végzett, hasonló témájú felmérésére támaszkodott, fontos adatokat szolgáltat arra, hogy a személyes adatok védelmezői értékelni tudják, milyen a magánszféra védelmének a helyzete az Egyesült Államokban, és milyen szerepet játszanak a könyvtárak a használók adatainak a védelmében. Az eredmények szerint a válaszadók összességében komolyan aggódnak az adatok védelme miatt, és az a vágyuk, hogy ellenőrizhessék a személyes adatokhoz való hozzáférést és azok felhasználását, de ugyanakkor a 2008-as tanulmányhoz képest adatvédelmi attitűdjük kicsit megváltozott. A cikkben az esetleges következmények is szóba kerülnek: így a jövőbeli érdekképviselő, valamint az ALA, a hasonló érdekvédők és az oktatási csoportok szerepe.

(Autoref.)

Lásd még 308

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

257/2014

LIN, Hui – LUYT, Brendan: The National Library of Singapore : creating a sense of community. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 70. (2014) 4., p. 658-675.

A Szingapúri Nemzeti Könyvtár: a közösségi érzés kialakítása

Használó; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A tanulmány a Szingapúri Nemzeti Könyvtár (NK) a lakosság életében betöltött szerepét vizsgálja, és bemutatja, hogyan támogatják a könyvtárak a társadalom egészét. (A <http://www.nlb.gov.sg/About/HistoryofNationalLibrarySingapore.aspx> címen az intézmény rövid története olvasható.) A cikk történeti jellegű, és minden lényeges dokumentumot felhasznált. (Igazgatók, miniszterek levelei, a könyvtári bizottság jegyzőkönyvei, éves jelentések, statisztikák, újságcikkek stb.) Fontos forrás volt az a levélgyűjtemény is – *Moments in time: memories of the National Library* (2004) –, amely olvasók leveleit adta közre. (A levelek arról szóltak, mit jelent számukra a régi, 1960-ban átadott NK.)

Az NK szerepét vizsgáló kutatás McMillan és Chavis közösségi érzés (*sense of community*) elméletére (1986) támaszkodott, mely segíti a könyvtár és közönsége közötti viszony jobb megértését. McMillan és Chavis a közösségi érzés kialakulásának négy kritériumát fogalmazták meg:

- a *tagság*, a valahová tartozás érzése,
- a *befolyásolás* lehetősége (az egyén úgy érzi, számít a csoportban, hatással tud lenni működésére és a csoport is rá),
- az *integráció és a szükségletek kielégítése* (a hit, hogy az egyén szükségletei találkoznak azokkal az erőforrásokkal, amelyet a tagság nyújt),
- a *közös érzelmi kapcsolat* (a közös múlt, az együtt töltött idő és az élmények hatására alakul ki).

Szingapúr történetének felvázolása után (1819-ben született, de csak 1965-ben lett független köztársaság) az NK szerepét elemzik a szerzők. A város története és a könyvtárra nagy hatással bíró személyek és szervezetek adják a sikeres NK kialakulásának a hátterét. Számos magánszemély és szervezet aktívan részt vett döntéseivel, tevékenységével, adományaival az NK átalakulásában, s közös erőfeszítéseik nyomán impozáns gyűjtemény épült kevesebb mint ötven év leforgása alatt.

A könyvtár szemtanúja volt egy olyan generáció felnövekedésének, akik együtt tanultak és nőttek fel, miközben csatlakoztak a könyvtári közösséghez. Az intézmény az évtizedek alatt komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy számtalan módon kielégítse a szingapúri lakosság igényeit. A gyarmati évek alatt a könyvtár állománya angol nyelvű volt, és csak a kiváltságosak férhettek hozzá. Később, a múlt század ötvenes éveiben minden tekintetben megpróbált a köznép felé nyitni, és a soknemzetiségű Szingapúr szolgálatát tűzte ki célul. A különböző csoportok kiszolgálása a tanulási terek, a decentralizált hozzáférés, a többnyelvű gyűjtemény, a szolgáltatások, programok és a megfelelő nyitva tartás által valósult meg. Ezek nyomán a felhasználók száma gyors növekedésnek indult. Az eredmények azt mutatják, hogy az NK fontos szerepet játszik a közösségi érzés kialakításában. (2001-ben közel 2 millió tagja volt, a lakosság fele.) Az intézmény vonzereje nem az épület fizikai tulajdonságaiban gyökerezik, hanem a közösségi érzésben, amelyet az évek során alakult ki a szingapúriak között.

Szingapúr sajátosan többnemzetiségű, többnyelvű ország, a történelem során jött létre a mai formája, és vált a különböző kultúrák kölcsönhatása révén sokszínű városállammá. Az együttélés nehézségeinek leküzdésében nagy szerepet tulajdonítanak az NK-nak. A könyvtárban létrejövő

közösséghez való csatlakozás kétirányú: a használók befolyással vannak a könyvtárra, és a könyvtár is hatást gyakorol rájuk. Az intézményben a szingapúriak találkozhattak egymással, együtt tanulhattak és fejlődhetek. Ezáltal a közösségben egy érzelmi kapcsolat alakult ki a gyakori találkozások és a magas minőségű interakciók következtében. (Az összetartozás érzése és a tagság biztonságérzetet ad.) Az NK kohéziós tényezőként járult hozzá a szingapúri identitás kialakulásához, így az itt élők (kínaiak, malájok, indiaiak, európaiak, eurázsiaiak) közösen tudják elképzelni Szingapúrt nemzetként.

(Bognár Noémi Erika)

258/2014

OLSEN, Jon Arild: Digital book collections as a cultural telescope In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 2., p. 9-11.

A digitális könyvgyűjtemény – a kultúra távcsöve

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár; Patriotika

A Norvég Nemzeti Könyvtár tíz évvel ezelőtt határozta el, hogy 2018-ra digitalizálja teljes könyvvállományát. A hatalmas ráfordítás viszonylag kevésbé jelentős maradt volna, ha eredményeit nem tennék hozzáférhetővé. Ez megtörtént, az intézmény kibővített kollektív licencmegállapodásainak köszönhetően.

A Kopinor szerzői jogi szervezettel kötött szerződés alapján a nemzeti könyvtár kb. 250 ezer, Norvégiában 2001-ig kiadott könyvet tesz online elérhetővé, s ezzel a világon elsőként bocsátja rendelkezésre a teljes nemzeti irodalmi örökséget digitális formában. Az elérés norvég IP címhez van kötve, de a későbbiekben kiterjeszthető más országokra is, ahol a jogszabályok megengedik a kibővített kollektív licencmegállapodást (például a skandináv országokban).

Egy digitális könyvgyűjtemény sokkal többet ér, mint nyomtatott szövegek digitális változatainak összessége: egyfajta szövegkorpuszként is használható, amely alkalmas az automatikus elemzésre. A digitális szövegek és metaadatok minősége részben meghatározza az elemzés színvonalát és pontosságát. A Norvég Nemzeti Könyvtár digitális könyvgyűjteményében minden dokumentumhoz tartoznak katalógusadatok (ellenőrzött bibliográfiai metaadatok a nemzeti bibliográfiából és a besorolási névtérből). Ezeket

annotáció formájában további adatok egészítik ki az OCR-ezés minőségéről stb.

A Norvég Nemzeti Könyvtár az úgynevezett *NB n-gram* keresés kifejlesztésével megtette az első lépést abba az irányba, hogy a digitális könyvgyűjtemény korpuszként legyen kezelhető. Ez a keresési alkalmazás a digitális bölcsészet, a szövegbányászat stb. módszereivel fontos megállapításokhoz vezethet. A metaadatokat felhasználva a korpuszról statisztikai adatok generálhatók, amelyek például egy-egy szó életpályájának, más szavakkal való közös előfordulásának vizsgálatát teszik lehetővé, és összehasonlításokra is módot ad. A nyelvtudományi kutatások mellett az *n-gram* más tudományterületeken is hasznos lehet (például a társadalom fejlődésének, a történelmi eseményeknek vagy az irodalomtudománynak a kutatásában). Franco Moretti, a Stanford Egyetem professzorát idézve „olyan lehetőség ez, mint amikor a távcsövet feltalálták, és akkor számtalan, addig láthatatlan dolog vált láthatóvá”.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 254, 271, 283, 306

Felsőoktatási könyvtárak

259/2014

ACRL. Research Planning and Review Committee: Top ten trends in academic libraries : a review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education In: College & research libraries news. – 75. (2014) 6., p. 294-302.

A tíz legfontosabb trend az amerikai felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi hallgató; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Oktatás információellátása

A Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesületének (Association of College and Research Libraries) szakértői kétévenként áttekintik a felsőoktatási könyvtárakban tapasztalható legfontosabb trendeket. Ezek egyike a nyílt adatokhoz, a hatalmas mennyiségű adatokhoz („big data”) és az adatkezelési tervek előtérbe kerüléséhez kötődik. Az a tény, hogy az amerikai egyetemek az adatok kezeléséhez kapcsolódó szakokat indítanak, új kezdeményezésekre sarkallja a felsőoktatási

könyvtárakat. Az adatok újrafelhasználása és kezelése jó minőségű metaadatokat igényel, amihez a könyvtárosoknak megvan a szakértelme, viszont az intézményeknek, a kutatóknak és a könyvtárosoknak közös nyelvet, megegyező definíciókat kell találniuk ezen a területen. Egyre több lesz a nyílt hozzáférésű adat, ami szintén feladatokat ró a könyvtárakra.

A következő trend az, hogy a mobil eszközök gyártói egyre többféle képernyőméretet kínálnak, amire egyre gyakrabban az a válasz, hogy a szolgáltatók egyetlen szerverről a felhasználói eszköz méretéhez automatikusan alkalmazkodó tartalmakat nyújtanak. Ezt a könyvtáraknak is figyelembe kell venniük.

A felsőoktatás kialakulóban levő nyitottságával összefüggésben számos feladat jelentkezik. A felsőoktatási könyvtárak részt vesznek a nyílt hozzáféréshez gyakran szükséges szerzői díjak biztosításában. Emellett olyan

kezdeményezésekkel alakulhat ki együttműködésük, mint a Coalition of Open Access Policy Institutions (<http://www.sparc.arl.org/COAPI>) és a Compact for Open-Access (<http://library.duke.edu/research/openaccess/cope>). Emellett támogatják a nyitott oktatás forrásainak beszerzését és népszerűsítését, viszont nem világos, hogy milyen lesz a tömeges nyílt online kurzusok (massive open online courses, MOOCs) elfogadottsága. Bár az oktatás teljesítményalapú finanszírozása nem új, sok helyütt reneszánszát éli. Az, hogy a korábban domináns felvételi számokkal szemben nagyobb súlyt kap a hallgatók megtartása vagy sikerességük, a könyvtárakra is feladatokat ró, elsősorban abban, hogy új, jobb módokat találjanak ezeknek a fejleményeknek és összefüggéseknek a dokumentálására, az információs műveltség alapfogalmainak további definiálására, valamint abban, hogy programjaikat az egyetemi hallgatók új értékelési módszereihez igazítsák. A kompetencia-alapú tanulás előtérbe kerülése az oktatókkal való együttműködésre ösztönzi a könyvtárosokat. Az ACRL olyan ide kapcsolódó programjai, mint az *Assessment in Action: Academic Libraries and Student Success* (<http://www.ala.org/acrl/AiA>) célja pedig az, hogy a könyvtárosok az ehhez szükséges készségek birtokába jussanak.

A felsőoktatási könyvtárakban nagy hagyományai vannak a tanszékekkel való együttműködésnek a minőségi szűrők szolgáltatásában, ami várhatóan folytatódhat a tudományos teljesítmény alternatív metrikái (altmetrics) kidolgozása terén.

A digitális bölcsészet támogatásában a repozitóriumok működtetése, a metaadatok

kezelése, valamint az oktatókkal folytatott együttműködés terén szerzett tapasztalatuk folytán kulcsszerepet játszhatnak a felsőoktatási könyvtárak, amelyek ebből a célból több helyütt új munkaköröket hoztak létre, viszont ismerniük kell, hogy milyen digitális bölcsészeti kutatások folynak intézményeikben. Tevékenységükben hasznosíthatják az ACRL kiadásában megjelenő *Keeping Up With...* sorozat megfelelő kötetét (http://www.ala.org/acrl/publications/keeping_up_with/digital_humanities).

(Koltay Tibor)

260/2014

BROWN, Catherine M.: Concerts and dances in a library? : an undergraduate library as campus cultural space In: *College & research libraries news*. – 75. (2014) 7., p. 387-391.

Koncertek és tánc a könyvtárban? Az alapképzéses hallgatók könyvtára mint kulturális tér

Főiskolai könyvtár; Public relations; Rendezvény

A Los Angeles-i Kaliforniai Egyetem (UCLA) alapképzéses hallgatókat kiszolgáló könyvtárának rotundájában, hosszabb-rövidebb megszakításokkal, 1990 óta rendeznek a hely akusztikájának megfelelő koncerteket és táncelőadásokat. Az előadók – főként az egyetem hallgatói és oktatói – ingyenesen lépnek fel. A programokról negyedévenként küldenek e-mail üzeneteket a tanszékeknek. Ennél sűrűbb értesítést nem igényelnek, viszont célszerű volt minden tanszéket megkeresni. A koncertekhez kötődő e-mail-listát állítottak össze, rendezvényeik a tanszékek eseménynaptáraiban is szerepelnek, továbbá plakátokat és szórólapokat küldenek szét. Felhasználják a könyvtári weboldalt és a közösségi médiát is.

Ezek a rendezvények olyan láthatóságot biztosítanak a könyvtárnak, amely más eszközökkel nem érhető el. A tapasztalatok alapján a hasonló programokra vállalkozó könyvtáraknak ajánlható, hogy minél hamarabb fogjanak bele a szervezésbe, legyenek nyitottak és befogadók, könnyítsék meg a fellépők dolgát. Leszűrhető, hogy egy folyamatos tanulási folyamatról van szó, amelyben a PR munka kiemelkedően fontos.

(Koltay Tibor)

261/2014

EINASTO, Olga: Investigating e-service quality criteria for university library : a focus group study. – Bibliogr. In: *New library world*. – 115. (2014) 1/2., p. 4-14.

Az e-szolgáltatások minőségének kritériumai egy egyetemi könyvtárban: fókuszcsoporthoz vizsgálat

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Hatékonyság; Szolgáltatások

A szolgáltatás minősége és új elektronikus szolgáltatások stratégiai kérdést jelentenek a felsőoktatási könyvtárak számára, amennyiben jobban akarják segíteni a tanulást és a kutatást. Jelen vizsgálat célja az, hogy meghatározza az e-szolgáltatások legfontosabb értékelési kritériumait – a legnagyobb észt egyetemi könyvtár használóinak a szemszögéből. Erre a célra fókuszcsoporthoz alkalmaztak. A kapott adatokat Krueger hét attribútumával összhangban értelmezték (szavak; szövegösszefüggés; a belső koherencia; a megjegyzések gyakorisága; a megjegyzések sajátossága; a megjegyzések intenzitása; nagy ötletek). A kutatásban részt vevők az alábbi 15 minőségi kritériumot találták a legfontosabbnak: felhasználó-barátság, megbízhatóság, biztonság, sebesség, hitelesség, relevancia, világosság, kompetencia, visszacsatolás, párbeszéd, részvétel, érzékenység, empátia, esztétika. Az összes kritériumot megmagyarázták és megvitatták. Az ezzel a kvalitatív módszerrel nyert minőségi kritériumok listáját tekintették kiindulópontnak ahhoz, hogy létrehozzák az e-szolgáltatás minőségének koncepcionális modelljét, illetve ez szolgált alapul a további mennyiségi felmérések kérdőívének a kidolgozásához. A tanulmány gyakorlati hozadéka, hogy leírja, miként kell megtervezni az e-szolgáltatásokat a felhasználók elvárásainak megfelelően, fontos minőségi kritériumok alapján. A tanulmány friss szemmel elemzi az e-szolgáltatások minőségét és az egyetemi könyvtári szolgáltatások kialakítását, továbbá azt is megmutatja, miként lehet a technológiai és marketingmódszereket egy harmadikkal, a közösségi megközelítéssel kiegészíteni, melynek része a kommunikáció, a felhasználói részvétel és a visszajelzés.

(Autoref.)

262/2014

KRUSE, Filip – THESTRUP, Jesper Boserup: Research libraries' new role in research data management, current trends and visions in Denmark In: LIBER quarterly. – 23. (2014) 4.

A tudományos könyvtárak új szerepe a kutatási adatok kezelésében: jelenlegi trendek és víziók Dániában

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A kutatási adatok mennyisége folyamatosan növekszik, az új technológiából adódó lehetőségeknek köszönhetően mind a digitális adatok, mind a kutatás tárgyainak gyűjtése és elemzése terén. A növekedés egy koherens IT infrastruktúrát tesz szükségessé. Ennek az infrastruktúrának biztosítania kell a tárolást, megőrzést és több nyílt hozzáférést kell nyújtania az adatokhoz annak érdekében, hogy a kutatók, a kutatási tanácsok és a kutatási alapítványok igényeit is kielégítse. A cikk a DEFF (*Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek, a Dán Elektronikus Tudományos Könyvtár*) égisze alatt végzett kutatási projekt eredményeit foglalja össze arról, miként tárolják, őrzik a kutatási adatokat, és hogyan biztosítják ehhez a hozzáférést a dán egyetemeken. Az egyetemek nem rendelkeznek közös IT infrastruktúrával a kutatási adatok kezelésére. A tanulmány ismerteti az egyes egyetemek és kutatóintézetek különböző megoldásait, valamint a kutatási adatok kezelésére kidolgozott stratégiájuk hátterét. Az egyetemen gyakorlat főbb okai: az e téren mutató országos politika hiánya, a különböző tudományos hagyomány és kultúra, valamint az IT szolgáltatások eltérő felhasználása és szervezése.

Ez a fejlődés számos olyan perspektívát tartalmaz, melyek különösen fontosak a tudományos könyvtárak számára. A tudományos könyvtárak gondoznak már digitális gyűjteményeket és aktív webarchívumok létrehozásában, ezáltal új módon kapcsolódtak be a kutatásba és a tudás terjesztésébe. A tanulmány példákat mutat be arra, hogyan könnyítik meg az Állami és Egyetemi Könyvtár szolgáltatásai a kutatási adatok kezelését, különös tekintettel a kutatási tárgyak digitalizálására, a kutatási adatok tárolására, megőrzésére és megosztására. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a tudományos könyvtárak – tapasztalataik és szakértelmük miatt – a kutatási adatokat kezelő infrastruktúra fontos részét alkotják.

(Autoref.)

263/2014

MONTGOMERY, Susan E.: Library space assessment : user learning behaviors in the library. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 1., p. 70-75.

A könyvtári tér értékelése: a használók tanulási szokásai a könyvtárban

Berendezés; Felmérés; Főiskolai könyvtár; Használó; Igény; Könyvtárpépület -egyetemi, főiskolai

A kis magánfőiskola, a floridai Rollins College könyvtára mindössze 3000 diákot szolgál ki. A földszinten egy kis kávézó, IT információs pont, számítógépes részleg, kölcsönző és tájékoztató pult, tájékoztatási segédkönyvtár és a könyvtárosok irodái találhatók. A könyvtár munkatársai arra voltak kíváncsiak, milyen szerepet játszik a könyvtári tér a diákok tanulásában. (A könyvtárat informális tanulási térnek tekintik.)

A földszint tervezett felújítása miatt alkalom nyílt arra, hogy felmérjék, milyen hatást gyakorol a térbeli átalakítás a diákokra. A felmérést a felújítás előtt és után is elvégezték; főleg a tanulási módra koncentráltak, és arra, miként könnyítette meg a tér tanulásukat.

2012 nyarán került sor a földszint mintegy négyötödének a felújítására. Előtte, 2012 tavaszán egy tizennégy pontból álló kérdőívvel mérték fel a diákok tanulási szokásait. (A felmérést 2013 tavaszán megismételték.)

A 240 kérdőív kiértékelése nyomán az alábbiakra derült fény:

- a diákok elégedettsége nőtt a felújítás után (a terek kialakítása, a kávézó bővítése és a kényelmesebb bútorok miatt);
- a használók a felújítás előtt is, utána is elsősorban közösségi tanulásra használták a könyvtári teret;
- az új környezet jobb lehetőséget biztosít az egyéni munkára;
- a közösségi tanulás módja eltérő volt a különböző korcsoportokban, illetve diákok, végzősök és az oktatók esetében;
- a könyvtár látogatóinak száma egy év alatt 15%-kal nőtt.

A kapott eredmények esetében figyelembe kell venni, hogy a könyvtár négyemeletes, és a térbeli átalakítások csupán az épület kis részét érintették. A használók igényeinek vizsgálata folytatódik a jövőben is. (A cikk tömör összefoglalása lényege a szerző színes poszterén is, a <http://libraryassessment.org/bm~doc/31montgomeryposter.pdf> címen elolvasható.)

(Murányi Lajos)

264/2014

REINSFELDER, Thomas L. – ANDERSON, John A.: Observations and perceptions of academic administrator influence on open access initiatives. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 39. (2013) 6., p. 481-487.

Hogyan befolyásolják az egyetemi vezetők a nyílt hozzáférési kezdeményezéseket?

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Felsőoktatási intézmény; Hozzáférhetőség; Vezetés

A szakirodalom a nyílt hozzáférés témáját gyakran a szerzők, a könyvtárosok vagy a kiadók szemszögéből tárgyalja. Az egyetemi vezetők szerepével azonban viszonylag kevés kutatás foglalkozott. Mivel a könyvtárosok egyedülálló helyet foglalnak el a tudományos kommunikáció rendszerében, könyvtárigazgatók körében végeztek vizsgálatot annak tanulmányozására, milyen a kapcsolat az egyetemi vezetők tettei és az intézmény nyílt hozzáférés iránti elkötelezettsége között, a könyvtárosok nézőpontjából. Az eredmények azt mutatják – a könyvtárosok véleménye alapján –, hogy ha az egyetemi vezetők figyelme fokozódik a nyílt hozzáférés iránt, akkor az oktatók és a könyvtárosok nyílt hozzáférési tevékenysége is fokozódik. A nyílt hozzáférés pártolójának figyelembe kell venniük az egyetemi vezetők szerepét, és mindent meg kell tenniük az ő támogatásuk elnyerésére.

(Autoref.)

Lásd még 255, 272, 273, 278, 292, 298, 300, 304, 305, 308, 309

Közművelődési könyvtárak

265/2014

CHARBONNEAU, Deborah H.: Public library websites and adherence to senior-friendly guidelines In: Public library quarterly. – 33. (2014) 2., p. 121-130.

Követik-e a közkönyvtári honlapok az idősbárát irányelveket?

Honlap; Idős olvasó; Irányelvek -könyvtári; Közművelődési könyvtár; Tipográfiai szerkesztés

A cikk annak a felmérésnek az eredményéről számol be, mely azt vizsgálta, hogy a közkönyvtárak honlapja megfelel-e az idősbárát

irányelveknek. Összesen 104 közkönyvtári honlapot (N = 104) elemeztek. Megvizsgálták, hogy mennyire felelnek meg ezek az idős internetezők számára ajánlott webes elérhetőségi elveknek, s az eredmények azt mutatták, hogy a közkönyvtári honlapok gyakorlata problémás lehet. Emiatt a közkönyvtárak honlapján kínált források és szolgáltatások elérése potenciális kihívást jelent az idősök számára. A cikk végül ajánlásokat közöl, melyekkel a közkönyvtárak javíthatják a honlapon kínált weboldalak és online tartalmak minőségét.

(Autoref.)

266/2014

JUNG, Meike: Die Stadtbibliothek Stuttgart ist Bibliothek des Jahres 2013 In: Bibliothek. – 38. (2014) 2., p. 218-228.

Res. angol nyelven

A Stuttgarti Városi Könyvtár az év könyvtára 2013-ban

Hatékonyaság; Kitüntetés, jutalom; Városi könyvtár

A Stuttgarti Városi Könyvtárat választották 2013-ban az év könyvtárának. A Német Könyvtári Szövetség (dbv) sajtóközleménye szerint „a Stuttgarti Városi Könyvtárban olyan intézményt tisztelhetünk, mely a 'könyvtár, mint innovatív tanulási hely' jövőbe mutató koncepcióját korán kialakította, és következetesen meg is valósította”. Korai fejlesztés a gyermekkönyvtárakban, segítség a házi feladatokhoz és felolvasások több nyelven a városrészek könyvtáraiban, részvétel Baden-Württemberg tartományi továbbképzéseiben és a digitális írástudás fejlesztése mind olyan témák, melyek régóta jellemzőek a Stuttgartban folyó munkára. A központi könyvtár mobil számítógépes munkaállomásait, a 24 órás könyvvisszaadást és kölcsönzést, valamint az egyedülálló dokumentum-visszaosztó berendezést üzembe tudták helyezni 2011-ben, a központi könyvtár újjáépítése során. A városi könyvtár a hagyományt ötvözi az innovációval: emlékezet és avantgárd egyszerre.

(Autoref.)

267/2014

MATTESON, Miriam L. – MILLER, Shelly S.: What library managers should know about emotional labor In: Public library quarterly. – 33. (2014) 2., p. 95-107.

Mit kell tudnia egy könyvtárvezetőnek az érzelmi munkáról?

Közművelődési könyvtár; Munkahelyi légkör; Vezetés

A cikk az érzelmi munkát könyvtári környezetben mutatja be, és a vezetőknek kínál stratégiákat, melyekkel az érzelmi munka negatív hatásai minimalizálhatók mind a munkatársak, mind az olvasók körében. A tanulmány ismerteti az érzelmi munka összetevőit, és olyan válaszsztint-rendszert mutat be, ahol minden szintre a megfelelő stratégia áll rendelkezésre (esemény, képzés, felügyelet, az emberi erőforrások, szervezeti kultúra). Ezek a stratégiák a vezetőknek adnak ötleteket az érzelmi munka hatékony intézményi kezelésére. Az érzelmi munkavégzés hatásainak a megértése és olyan eszközök kifejlesztése, amelyek ellensúlyozzák a potenciális negatív következményeket, pozitív munkahelyi légkört és az olvasók jobb kiszolgálását eredményezheti.

(Autoref.)

268/2014

SPACEY, Rachel [et al.]: Regulating use of the internet in public libraries: a review. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 70. (2014) 3., p. 478-497.

Az internet használatának szabályozása a közkönyvtárakban

Hozzáférhetőség; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szellemi szabadság

A cikk elsőként a nagy-britanniai közkönyvtári internethasználat történetét és szabályozási módszereit tekinti át. Nagy jelentőségű volt a kormányzat által támogatott *People's Network* elnevezésű fejlesztés, melynek során 100 millió fontot áldoztak a közkönyvtárak számítógépekkel és internettel való ellátására, és a könyvtárosok kiképzésére. 2012-re 206 helyszínen 43 ezernél több terminálon több mint 35 ezer óra időtartamban használták a látogatók az internetet. Használoi visszaélések a könyvtárak egyharmadában fordulnak elő. Legtöbbször pornográf tartalmak letöltésével kapcsolatosak, de ide tartozik a számítógépes beállítások megváltoztatása vagy a szerzői jogok megsértése is. A médiahatóság megállapítása szerint a könyvtárak már megtették a megfelelő ellenintézkedéseket, de ha internetszolgáltatóknak minősítik őket – amire megvan az esély –, akkor súlyos teherként nehezedik majd rájuk a jogsértés megelőzésére és tettenérésére szolgáló fejlesztések kötelezettsége és költsége. A cikk szól a már bevezetett szabályozásokról, például a

hálózathasználati irányelvekről (*Acceptable Use Policies*), valamint a 2010-es kalózkodás elleni törvény, a *Digital Economy Act* könyvtárakra gyakorolt hatásáról is.

Egy nemzetközi felmérés szerint a könyvtárak több mint fele nem használ szűrőprogramokat, a többiek pedig elsősorban a gyermekek védelmére, a vírusvédelem érdekében, a közérkölcsök és vallási értékek megóvásáért és bűncselekmények megelőzésére alkalmazzák. A szakirodalomban számos érv található a technikai szabályozók bevezetése mellett és ellen. A legjelentősebb szakmai szervezetek (*CILIP*, *ALA*, *ALIA* és az *IFLA*) ugyan belátják, hogy a szűrőprogramok hasznosak lehetnek az illegális tartalmak ellen (gyermekpornográfia, faji gyűlöletkeltés, terrorizmus, hacker tevékenység, vírusterjesztés), ugyanakkor hangsúlyosan elutasítják az internet cenzúráját. Álláspontjuk szerint a gyermekek, szülők és tanárok internethasználati képzésére kellene a hangsúlyt helyezni. A szűrőkön kívül szóba jöhető eszközök pedig az internethasználati szabályzat betartásának aláíratása, a szabályzat kihelyezése a könyvtárban, olvasói azonosítót igénylő előzetes helyfoglalási rendszer működtetése, a monitorok ellenőrizhető módon történő elhelyezése, a log fájlok ellenőrzése, a monitor távolról történő követése. A cikkben ismertetett nagy-britanniai felmérések részletesen vizsgálják, hogy hol, mit, hogyan és milyen eredménnyel szűrnek a könyvtárak, és kiderül, hogy egyáltalán nem egységes és következetes a könyvtári gyakorlat.

A nemzetközi összehasonlításban figyelemre méltóak az egyesült államokbeli jogi esetek, melyekben a jogszabály (*Children's Internet Protection Act* – *CIPA*) által kötelezően előírt szűrés ellen indított perek eredményeiről kapunk tájékoztatást. Ezen kívül olvashatunk kanadai, ausztráliai, afrikai és dániai felmérésekről, melyek konklúziója, hogy az internetszolgáltatás, mely az információhoz és tudáshoz való széles körű és egyenlő hozzáférés eszköze, szilárdan beépült a közkönyvtárak repertoárjába.

(Fazokas Eszter)

269/2014

VAKKARI, Pertti: Models explaining the perceived outcomes of public libraries. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 70. (2014) 4., p. 640-657.

Modellek a közkönyvtárak hasznosságának elemzésére

Felmérés; Használó; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár

A kutatási trendek azt mutatják, hogy a könyvtár hatékonyságának mutatóit már nem a számszerű adatokra kell alapozni (kölcsonzési statisztikák, dokumentumállomány), hanem arra, hogyan szolgálja használóit. A programok és a könyvtár hasznossága változó képet mutat a különböző felhasználói csoportok esetében, erről azonban nagyon kevés adattal rendelkezünk, így az eddigieknél sokkal mélyebb vizsgálatokra van szükség.

Finn kutatók path analízist és a lineáris regresszió módszerét alkalmazva keresték a választ a következő kérdésekre: Milyen tényezők jelzik a leghatékonyabban a közkönyvtár hasznosságát a mindennapi tevékenységek során, a karrierépítésben és kulturális élet területén? Megmagyarázzák-e a modellek e három kulcsterület eredményeinek eltérését?

A kutatók 2010 májusa és júliusa között 6000 kérdőívet küldtek ki 15 és 79 év közötti felnőtteknek. A cél 1000 fős reprezentatív minta kialakítása volt. A kitöltőknek egy 22 elemből álló listán kellett jelölniük, hogy az adott területen a könyvtár milyen gyakran volt hatással az életükre. Ezt a 22 elemet sorolták be később a három kulcsterület alá.

Az eredményeket már korábbi tanulmányokban részletesen elemezték, amikor például megállapították, hogy a nők, a fiatalabb korosztály és a magasan iskolázottak azok, akikre a könyvtár leginkább hatással van a kulturális tevékenységek és a karrier területén. Ezzel szemben az alacsonyabban iskolázottak, a középkorúak, valamint az idősebb korosztály számára főleg a mindennapi tevékenységekben nyújt segítséget.

A korábbi publikációkhoz képest a mostani az analízisek használatában jelent újdonságot. A többszörös regressziós analízis egy általános statisztikai technika, amelynek használatával egy függő változó és több független változó közötti kapcsolatot elemezhetünk. Ennek egy speciális fajtája a többszörös lineáris regressziós analízis, amit a kutatók itt is alkalmaztak, és amely lehetővé teszi minden egyes független változó hatásának a mérését. A path analízis lényege, hogy elemzi minden független változó közvetlen és közvetett hatását a függő változókra, vagyis leírja a folyamatokon belüli összefüggéseket, kapcsolatokat.

Az eredmények azt mutatják, hogy az adott évben olvasott könyvek száma nem befolyásolja azt, hogy a könyvtár milyen hatással van az ember hétköznapi tevékenységére. Ezzel szemben a

könyvtárhasználat, a maximum alapfokú végzettség, a napi szintű internethasználat, illetve a könyvtár által biztosított internet-hozzáférés, valamint a kor komoly befolyásoló erővel bírnak. A közkönyvtárak főleg az idősek és az alacsonyan iskolázottak életében látnak el többletfunkciót a hétköznapi különböző területein. A path analízis azt mutatja, hogy az életkor növekedésével egyre kisebb az esélye, hogy valaki az interneten keressen információkat, de egyre nagyobb, hogy a könyvtárban. Ugyanakkor nagyon sokan használják párhuzamosan a kettőt, sőt a könyvtárban az internetet.

A könyvtárnak a kulturális tevékenységekre gyakorolt hatásában sem a felhasználó neme, sem az internethasználati szokásai nem játszanak szerepet. Ebben főleg a könyvtárhasználat gyakorisága, az olvasott könyvek száma, illetve a képzettség meghatározó, ezeket követi a kor és könyvtárba vetett bizalom mértéke. A felállított modell szerint minél iskolázottabb, fiatalabb és több könyvet olvas a válaszadó, valamint minél gyakrabban használja a könyvtárat, annál biztosabb, hogy az ezen a területen pozitív hatást gyakorol rá. Összehasonlítva az idősek adataival a fiatalabbak többnyire magasabban iskolázottak, ezért gyakrabban olvasnak könyveket, emiatt pedig sokkal többször veszik igénybe a könyvtár által nyújtott szabadidős tevékenységeket.

A karrier támogatásának hatékonyságában a legfontosabb tényezők relevancia szempontjából sorrendben a következők: könyvtárhasználat, iskolázottság, kor, nem, olvasási gyakoriság, internethasználat. Minél gyakrabban használják a válaszadók szakmai céljaikra a könyvtárat és az internetet, minél szakképzettebbek és fiatalabbak, ellenben minél kevesebb könyvet olvasnak, annál nagyobb hatással lesz számukra könyvtár a hivatásuk területén. A nemek közötti különbség csak ezen a területen jelentkezik: a nők hasznosabbnak érzik a könyvtárat, mint a férfiakat. Az eredmények azt mutatják, hogy a különböző társadalmi csoportok körében a könyvtárnak különböző szerepe van, ezért szolgáltatásait a célcsoportok igényeinek megfelelően kellene kialakítania.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 252, 274, 295, 302, 311

Börtönkönyvtár

270/2014

RESCHKE, Christian – SCHLEBBE, Kirstin – UMLAUF, Konrad: Seminararbeit liefert Konzept für Gefangenenbibliothek : Umsetzung in der Justizvollzugsanstalt Heidering : Gelungene Zusammenarbeit zwischen Hochschule und Praxis In: BuB. – 66. (2014) 5., p. 376-379.

Res. angol és francia nyelven

Szakdolgozatból alakult ki a börtönkönyvtár koncepciója

Börtönkönyvtár; Könyvtártudományi szakirodalom

A német törvények szerint a börtönkönyvtárak az elítéltek tanulását, továbbképzését és szabadidejének eltöltését szolgálják, ami nem jelenti azt, hogy minden intézetben lennie kell könyvtárnak. A berlini Humboldt Egyetem könyvtár- és információtudományi tanszékén a mesterképzés egyik záró dolgozata a *Heideringben* épült új büntetés-végrehajtási intézet könyvtára számára dolgozott ki egy koncepciót, melyet most megvalósítanak. A cikkben az együttműködést ismerteti a büntetés-végrehajtási intézet képviselője – a kapcsolat kezdeményezője –, a dolgozat szerzője és a tanszék oktatója.

A téma alig ismert a nyilvánosság számára. 2007-ben azonban a Német Könyvtáregyesület (dbv) az *Év könyvtára* címet adományozta a münsteri büntetés-végrehajtási intézet könyvtárának. Aztán ismét csend lett, majd 2013-ban megjelent egy monográfia, ami a német és a nemzetközi tapasztalatokat adta közre *Medienangebote für Menschen in Haft in Deutschland und International* címmel.

A könyvtártudományi szakirodalom eddig nem foglalkozott a témával, de van néhány fontos, bár részben elavult irányelv: (1) a Német Könyvtári Intézet (DBI) 1986-ban kiadott kézikönyve, (2) az IFLA irányelvei (1992, 2005), (3) a 2012-ben kiadott brit irányelvek. A beszámolók a következő

szempontokat hangsúlyozzák: az állomány használata és annak motívumai, az állomány állapota és összetétele.

A münsteri díjazott könyvtár mintául szolgál ugyan, de ha eltérünk a mintától, az nem lesz okvetlenül rosszabb. A münsteriekénél rendszeres nyitvatartási idő van, szabadpolcos a könyvtár, a kölcsönzés felügyelet mellett kis csoportban zajlik – az elítéltek 80%-a látogatja –, a kölcsönzést professzionális szoftver segíti, a könyvtári feladatokat is az elítéltek végzik.

A heideringi újonnan épült büntetés-végrehajtási intézet a berlini járásban működik 648 férőhellyel. A börtönkönyvtár 135 négyzetméteres, három helyiséggel (kölcsönző, olvasó és raktár). Az őrzésen kívüli „funkcióidegen” feladatokra külsősöket alkalmaznak, a könyvtárost még keresik. Az állományt a már említett irányelvek alapján alakították ki: gyakorlati okokból csak nyomtatott könyv-, folyóirat-, CD- és DVD-anyagot szereztek be. A könyvtár a szórakozást, az általános és jogi tájékozódást, a nyelvtanulást és kreatív tevékenységeket (festés, számítógépes alkalmazások) szolgálja. A szépirodalmi anyagon belül is hangsúlyosan van jelen a fantasy és a krimi műfaja, de a vers és az erotikus irodalom is számottevően képviselve van. A könyvtár tekintetbe veszi a célcsoport jellemzőit, ezért a könyvek egyszerű nyelvezetűek, számos olvasmány szolgálja a drogprevenciót, az agresszió kezelését, nevelést, írás-olvasás gyakorlását stb., de vannak idegen nyelvű könyvek is. Az audiovizuális dokumentumok között zenei felvételek, hangos könyvek, játék- és oktatófilmek vannak. A kurrens napilapokat és folyóiratokat több nyelven is megtalálják az elítéltek.

(Murányi Lajos)

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 275, 276, 294

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

271/2014

BRAZIER, Caroline: Vozmožnosti i problemi formirovaniâ fonda cifrovih materialov : opyt Britanskoj biblioteki In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2014) 6., p. 15-19.

A digitális állományok alakításának lehetőségei és problémái: a British Library tapasztalatai

Állománygyarapítás; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Szerzői jog

A British Library (BL) közzétette a 2013–2015. évi állományalakítási stratégiájáról szóló szemléjét (*From Stored Knowledge to Smart Knowledge: The British library's Content Strategy 2013–2015*), amelyben áttekinti a környezet várható változásait, beleértve az eleve digitálisan előállított anyagokat.

Az állományalakítási politika alapelvei közül az első a válogatás; már a korábbi anyagok is érintették az e-dokumentumokat, de nem vették figyelembe a nyomtatott anyagokról történő átállás összes következményét. Az alapelvek változatlanok: a gyarapítás a tudományágak és témák struktúráját követi. A fő tematikus irányok: művészet és humán tudományok; természet-, műszaki és orvostudomány; társadalomtudomány. A dokumentumtípus szerinti válogatásnál a fő szempont a nemzeti könyvtári feladatokból adódó típusok (hírlapok, hangzó anyagok) és a világon elismert gyűjtemények (térképek, kéziratok) gyarapítása. A hosszú távú megőrzés mellett elv még a garantált elérhetőség.

2013-ban lépett életbe a nem hagyományos dokumentumok kötelezpéldány-szolgáltatási szabályozása. Már a 2003. évi törvény is tartalmazta az e-anyagok gyűjtésének alapelveit, de újabb 10 év kellett a megfelelő eljárások kidolgozásához. A nyílt hozzáférés új modelljeinek, köztük a tudományos kiadványok radikális változásainak vizsgálata a BL-ben a tudósok kiszolgálásának megújításához, a tudományos folyóiratok előfizetésének ártértékeléséhez vezetett. Jelenleg az e-könyveket

érintő modelleket vizsgálják, ami szintén hatni fog az állományalakítási politikára.

Az utóbbi évtizedekben változtak a jogi keretek is, a szerzői jogok sokkal szélesebb kört érintenek. A WIPO (World Intellectual Property Organisation) olyan nemzetközi szerződés-tervezeteket vizsgál, amelyek kényelmesek a könyvtárak és a tudósok számára, megkönnyítik a tömeges digitalizálást és az ún. árva művek használatát Európában. Vizsgálják az adatok és szövegek mély feldolgozását legálisan tiltó lehetőségeket. Az e-dokumentumokkal folytatott munkában ismerni kell a határt a „lehetőség” és a „megengedett” között. A jogi és normatív keretek meghatározzák a könyvtár lehetőségeit: a befektetés nem térül meg, ha a felhasználók nem kapják meg a szükséges e-anyagot.

Egy nemzeti könyvtárnak a mai igények mellett a jövő nemzedékekre is gondolni kell, pontosan meg kell határozni helyét a digitális korszakban. Tisztázandók a „nemzeti” és a „gyűjtemény” fogalmak: az új szabályok meghatározzák, hogy a hálózati kiadványoknál mikor lehet a „Nagy-Britanniában publikált” jelzöt használni, az állomány alakítása egyre inkább a doménnev azonosításán alapul. Új értelmet kap az állomány és a gyarapítás fogalma: a könyvtári szervereken lévő dokumentumok mellett a licencek, egyesületi tagság vagy együttműködési szerződések alapján elérhetőkre is vonatkoznak. A „kapcsolat a dokumentummal” az olvasók bizalmát növeli a könyvtár által kiválasztott és a biztonságosan elérhető források minősége és relevanciája iránt. Az állományba tartozást a fizikai tulajdonlás helyett az elérhetőségi jog határozza meg.

Ma már egyre több kiadó és könyvtár vesz részt az e-dokumentumok megőrzésének biztosításában (Portico, CLOCKSS). A BL köteletségének tartja, hogy a nemzeti gyűjteményt saját szerverén helyezze el, de fontos szerepe van a nemzetközi együttműködésnek is, az osztott állományok közös építésének. E célból a BL javasolja a UBC és a UAP digitális korszakhoz alkalmazkodó felülvizsgálatát.

A BL-ben az e-anyagokat különböző területeken gyűjtik, mint

- a kereskedelmi kiadók e-publikációi,
- az eleve elektronikusan előállított anyagok,

- a kulturális és a tudományos örökség e-
anyagai.

Az e-anyagok állományépítésében a legfontosabb a könyvtárosok felkészültsége, a válogatáshoz, a gyűjtéshez, a megőrzéshez és a kezeléshez szükséges jártasságuk. A BL-ben az e-kurátorok (digital curator) csoportjának feladata az új közeg tanulmányozása, javaslatok kidolgozása a könyvtárosok továbbképzéséhez.

(Viszocsekné Péteri Éva)

272/2014

HERRERA-MORILLAS, José Luis: La Gestión de la colección en las bibliotecas universitarias españolas. Planes y normativas : la selección. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 36. (2013) 4.

Res. angol nyelven

Gyűjteménykezelés a spanyol egyetemi könyvtárakban. Tervezetek és szabályzatok: a kiválasztás

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gyűjtőköri szabályzat

A cikk a spanyol egyetemi könyvtárak állományának fejlesztését és kezelését szabályozó belső dokumentumok, könyvtári szabályzatok vizsgálatát tűzi ki célul, először a gyűjtőkört, a megszerzendő dokumentumok, információforrások kiválasztására vonatkozó előírásokat elemelve.

A 71 spanyol egyetemi könyvtárból (négy egyetem speciális jellege miatt figyelmen kívül maradt) 33 rendelkezik a gyűjtemény kezelésére vonatkozó valamilyen belső dokumentummal, tervszellettel, általánosabb vagy részletekbe menő szabályzattal, így összesen 43 dokumentum állt az elemzés rendelkezésére. 10 tervszet 2005 és 2009 között készült, a legrégebbi szabályzat 1998-ból, a legtöbb 2010-ből és 2011-ből való (13 pedig nem jelöli keletkezésének dátumát). Valamennyi dokumentumban szerepel a gyarapítás és a kivonás, egy kivétellel az összes felöleli a kiválasztás, és három híján mindegyik az értékelés elveit. A megőrzés és konzerválás kérdéseit 6 dokumentum tartalmazza. Összefoglaló, egységes, a gyűjteménykezelés minden aspektusára kiterjedő dokumentummal mindössze 10 könyvtár rendelkezik, és a spanyol egyetemi könyvtárak felének (38 könyvtár) semmilyen, az állomány kezelését legalább részben szabályozó belső dokumentuma sincs. 23 könyvtár esetében látszik szükségesnek a meglévő szabályozó

dokumentumok kiegészítése. A beszerzés és/vagy előfizetés kérdéseit önállóan 12, az ajándékokat 8, az állományapasztást 7 dokumentum tárgyalja. Az állományba kerülő dokumentumok kiválasztásával részletesebben 18 dokumentum foglalkozik, legtöbbjük a válogatás kritériumait írja le, legtöbbször a nyelvet, a használat előre látható mértékét, a tartalmat (és annak értékét), a gyűjteményhez való illeszkedést és az aktualitást, ezt követően a tekintélyt (a szerző és/vagy kiadó presztízsét), a formátumot és a duplumok elkerülését említve. A kritériumok mellett szó esik a kiválasztással kapcsolatos felelősségről, a válogatás forrásairól és eszközeiről. Említést érdemel az a néhány dokumentum, amely csak egyes dokumentumtípusok (elektronikus források, illetve folyóiratok és adatbázisok) vonatkozásában közöl kritériumokat, illetve a dokumentumokat a használók köre (hallgatók, oktatók) szerint különbözteti meg.

A konklúzió ismételten hangsúlyozza, hogy a kiválasztással foglalkozó dokumentumokban, két egyetem kivételével, feltűnően hiányzik az elektronikus dokumentumokkal való részletesebb foglalkozás, illetve a nyílt hozzáférési mozgalom figyelembevétele.

(Mohor Jenő)

273/2014

HERRERA-MORILLAS, José Luis: La Gestión de la colección en las bibliotecas universitarias españolas. Planes y normativas. (2.) : la adquisición. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 37. (2014) 1.

Res. angol nyelven

Gyűjteménykezelés a spanyol egyetemi könyvtárakban. Tervezetek és szabályzatok, 2. rész: a beszerzés.

Ajándék; Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Folyóirat-előfizetés; Gyűjtőköri szabályzat

A cikksorozat célja a spanyol egyetemi könyvtárak gyűjteménykezelési gyakorlata alapját képező belső dokumentumok, könyvtári szabályzatok vizsgálata.

A (tervezett) sorozat második darabja harminc olyan szöveget vizsgál, amelyek a spanyol egyetemi könyvtárakban az információforrások beszerzésének módját szabályozzák. A tanulmányozott dokumentumokból kitűnik, hogy a szerzeményezés a könyvtárak egyik fő tevékenysége, amit a kiválasztástól elkülönültek,

de ugyanakkor azzal összefüggőnek tekintenek. A dokumentumok szerint strukturált és szabályozott tevékenység, ami az elektronikus források megjelenése nyomán nem sokat változott, alapjaiban a nyomtatott dokumentumok beszerzésének szabályozása vonatkozik a digitális forrásokra is. Különös figyelmet fordítanak az ajándékozásra (illetve az ajándékok befogadására), ugyanakkor kevés szó esik az együttműködésről, holott annak nagy szerepe lenne a periodikum-előfizetések esetében. Kitűnik, hogy a spanyol egyetemi könyvtárak még mindig igen nagy mennyiségben szereznek be nyomtatott dokumentumokat (elsősorban könyveket). Annak ellenére, hogy immár egyre több más hordozón (és csak elektronikusan) megjelent dokumentumot szereznek be, és közelednek a „hibrid egyetemi könyvtárrá” válás felé, a beszerzési formák között kevés helyen említik a bérlet, a licenc lehetőségét (ám egyetlen helyen még az interneten keresztül szabad hozzáférés is szerepel). Mindenütt jelen van a vásárlás, az ajándék és a csere, az érintetteknel a kötelezpéldány, de érdekes módon az előfizetést is csak néhány könyvtár tekinti a beszerzés egyik módjának.

A közeljövőben érdemes lenne újabb vizsgálatot végezni annak felmérésére, hogy a változó (technológiai) körülményekhez mennyiben és mikor igazodnak a belső szabályzatok, illetve, mivel feltűnt, hogy a szerzeményezési szabályzatok mennyire nem foglalkoznak a régi és ritka könyvek beszerzésével, külön tanulmány tárgyát képezhetné ezek kezelése a spanyol egyetemi könyvtárakban.

(Mohor Jenő)

274/2014

KALAN, Abby Preschel: The practical librarian's guide to collection development : weeding and acquisition made easier In: American libraries. – 45. (2014) 5., p. 42-44.

Gyakorlati útmutató az állománygyarapításhoz: egyszerűbb lett az állománykivonás

Állományapasztás; Állományalakítás; Közművelődési könyvtár

A szerző, aki évek óta gyarapít egy elővárosi, közepes méretű közkönyvtárban az Egyesült Államokban (Madison, N.J.), tapasztalatai nyomán azokat a gyakorlati eljárásokat foglalja össze, melyek nyomán használható gyűjtemény alakítható ki a serdülők és a felnőttek számára.

Az első lépés az *állománykivonás*: ez ébreszt rá arra, hogy kétszer is meggondoljuk olyan könyvek beszerzését, melyek csak kevés olvasónkat érdekelnek, s ekkor derül ki, mely szakokban rendelkezünk kevés vagy avult irodalommal. Állítsunk fel *fontossági sorrendet*: mely területek a legfontosabbak olvasóink és a közösség számára. (Nézzük át az egyes szakok kölcsönzési statisztikáit, az intézmény gyarapítási szabályzatát és stratégiai terveit.) Ne felejtjük el, hogy a közkönyvtár nem felsőoktatási könyvtár: tehát ha nem szakosodtunk egy szakterületre, *tudományos műnek nincs helye* az állományban. Selejtezéskor mindig alaposan *mérlegeljünk*: a kölcsönzés adatai támpontot adnak a mű fontosságának megítéléséhez – miként a szerző is –, valamint a tájékoztatási segédletek is támpontul szolgálhatnak a döntéshez. Nézzük meg a könyv *fizikai állapotát*: pótolni kell-e vagy kivonni. (Ha van a közelben partnerkönyvtár, ahonnan a mű átkérhető, inkább új könyvet szerezzünk be helyette.) Ezután további szempontok is szóba kerülnek, melyek a selejtezést gyorsíthatják: a gyorsan avuló szakirodalmat (egészségügyi, jogi), az útikönyveket, a politikai irodalmat (ha nincs történeti értékük), emlékiratokat (ha ma már érdektelenek), a nem történeti értékű természettudományos műveket, a politikailag nem korrekt irodalmat kidobhatjuk. (Nehezebb a döntés a „kényes” klasszikus művek esetében: ezeknél a szabadpolcra való eltávolítás a célravezető a selejtezés helyett.) Könnyebb a helyzet a ronggyá olvasott klasszikus művekkel: egy új kiadás jóval vonzóbb.

A szerző felhívja a figyelmet az okos gazdálkodásra is: arányosan, havi bontásban próbáljuk felhasználni újdonságok beszerzésére szánt költségvetésünket. (Ha mégis kevés lenne a keret, pályázzunk, gyűjtsünk támogatókat stb.) Jól kell ismerni az olvasókat: a kölcsönzési statisztikák alapján tudható, mit szeretnek, melyik szerző, milyen téma vagy műfaj a legkedveltebb. Érdemes figyelni a könyvismertetéseket, és előre beszerezni a majdani sikerkönyveket. (Csak az a kérdés, hány példányra futja majd.) Bár fontos az állományépítés, nem szabad elfelejteni, hogy olvasóink igényeit is illik kielégítenünk! Érdemes figyelni a nagykereskedők statisztikáit is: a Baker & Taylor összesíti, hogy a könyvtárak egy-egy címből mennyit vásároltak összesen, ez is támpontot ad ahhoz, mi lesz népszerű. Ha fiókkönyvtárat működtetünk, a többiek beszerzéseire is figyeljünk, és próbáljunk együttműködni. Érdemes a gyűjtemény arányaira figyelni: mely szakok hiányosak. (Ezek pótlására a szerző a költség 20–25%-át javasolja.) További javaslatok is figyelemre méltóak: Ismerjük meg

azokat a forrásokat, melyek előkészületben lévő könyveket és/vagy könyvismertetőket közölnek. Kerüljük azon művek beszerzését, melyek iránt csak rövid ideig van érdeklődés, illetve sarlatánok, jószok és pozőrök könyveinek megvásárlását. Amikor ismeretterjesztő irodalmat választunk, ne felejtjük el, a két-három éve kiadott művek esetleg négy-öt éve érvényes információkat tartalmaznak. Figyeljünk arra, mely információs források állnak rendelkezésre elektronikusan (ezek frissebbek, mint nyomtatott megfelelőjük), és azokat ajánljuk inkább. Az ISBN használatával – mind a gyarapítás, mind a selejtezés során – rengeteg idő takarítható meg.

Befejezésül még egy tanáccsal szolgál a szerző: minél több területet próbáljunk szerezni az újdonságaik bemutatására, és készítsünk szórólapokat – elektronikus és papírfomátumút is –, egyszóval igyekezzünk felhívni az olvasók figyelmét a könyvtárra és könyveinkre.

(Murányi Lajos)

275/2014

KÜMMEL, Christoph – STROHSCHNEIDER, Peter: Ende der Sammlung? : die Umstrukturierung der Sondersammelgebiete der Deutschen Forschungsgemeinschaft In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 61. (2014) 3., p. 120-129.

Res. angol nyelven

A Német Kutatási Alap országos gyűjtőköri programjának átalakítása

Egybehangolt állományalakítás; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A hatékony tudományos infrastruktúra kiépítése nagy kihívást jelent a jövőben Németországban. Megvalósításához az összes érdekelt fél szoros együttműködésére van szükség. A tanulmány célja a Német Kutatási Alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) szerepének tisztázása, különös tekintettel támogatásnyújtó feladataira. A DFG által finanszírozott országos gyűjtőköri programot (Sondersammelgebiete) alapos értékelés után nemrégiben jelentős mértékben átszervezték. Ez alapvető átstrukturálódáshoz vezetett, mivel a szakirodalmi információs szolgáltatások (Fachinformationsdienste für Wissenschaft, FID) finanszírozása már nem kizárólag átfogó szakirodalmi gyűjtemények fejlesztését szolgálja.

A cikk áttekinti a támogatási rendszer változásait az elmúlt több mint 60 év során, kiemeli a DFG minőség-orientált kiegészítő finanszírozásának fontosságát, amely meghatározó szerepet játszott az információs infrastruktúra kialakításában és továbbfejlesztésében. Végül bemutatja, milyen feladatokat kapott a FID az országos információs infrastruktúra rendszerében, és mit jelenthet a DFG továbbfejlesztett támogatási rendszere a könyvtári gyűjtemények számára.

(Autoref.)

276/2014

ROLF, Griebel: Ein "folgenreicher" Paradigmenwechsel : die Ablösung der Sondersammelgebiete durch die Fachinformationsdienste für die Wissenschaft In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 61. (2014) 3., p. 138-158.

Res. angol nyelven

Egy súlyos következményekkel járó paradigmaváltás: az országos gyűjtőköri program felváltása a szakirodalmi információs szolgáltatásokkal

Egybehangolt állományalakítás; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

A cikk azokat a problémákat vázolja, melyek a Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) országos gyűjtőköri programjának (Sondersammelgebiete, SSG) szakirodalmi információs szolgáltatásokká (Fachinformationsdienste, FID) való átalakításából következnek. A dolgozat, mely helyreigazítja a gyűjtőköri programmal kapcsolatban élő néhány téves nézetet, rámutat, hogy a szakirodalmi információs szolgáltatások alapvető elemei a DFG korábbi támogatási koncepcióival folyamatosságot mutatnak, vitatkozik az átfogó módon gondoskodó állományépítésről a válogató gyűjteményfejlesztésre való áttérés paradigmájával, valamint bírálja a jelenlegi időszakra jellemző szigorúan „csak e-források” beszerzésének a következményeit. Fikciónak tartja azt az elképzelést, hogy a tudományos közösség döntő módon bekapcsolódhatna az állománygyarapításba. Az új szolgáltatási paradigmába való rövid utas átmenet arra utal, hogy befellegzett a magas színvonalú, tartós, stabil és megbízható szakirodalmi ellátásnak.

(Autoref.)

Lásd még 251

Állományvédelem

277/2014

ERDEI Klára: Landeskonzzept zur Bestandserhaltung in Archiven und Bibliotheken in Schleswig-Holstein In: Bibliotheksdienst. – 48. (2014) 2., p. 148-158.

Tartományi szintű koncepció Schleswig-Holstein könyvtári és levéltári állományának megőrzéséről

Fejlesztési terv; Közgyűjtemény; Megőrzés

Schleswig-Holstein szövetségi tartomány 2012 júniusa óta rendelkezik kulturális öröksége megőrzésének 10–50 évre szóló koncepciójával. A tartomány könyvtárai és levéltárai körében 2011-ben végzett felmérés szerint a kulturális örökség megőrzése Schleswig-Holsteinben – a pénzügyi és humán erőforrások hiánya miatt – rendkívüli módon veszélyeztetett. Az eddigi károk részletes számbavétele után intézkedési keretrendszert dolgoztak ki a megelőzés, konzerválás és az információbiztonság érdekében. A 2013-tól 2022-ig tartó időszak költségkalkulációja éves szinten átlagosan mintegy 2,62 millió euróval számol, ami az elkövetkező 50 évben összesen 128,7 millió euró ráfordítást jelent. A cikk bemutatja a megőrzési koncepció megszületésének körülményeit és az e célra összehívott munkacsoport tevékenységét. Ezután röviden beszámol a legfontosabb felismerésekről és eredményekről, valamint a terv megvalósításának első lépéseiről.

(Autoref.)

Lásd még 248

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

278/2014

TRASKA, Maria R.: Extremism @ the library : propaganda from all sides coexists in select academic collections In: American libraries. – 45. (2014) 6., p. 32-35.

A szélsőséges irányzatok irodalmának gyűjtése. A bal- és jobboldali szélsőség dokumentumai néhány amerikai felsőoktatási könyvtárban

Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Különgyűjtemény; Zárt anyag

Ha a szélsőséges nézetek irodalma vagy a gyűlöletpropaganda kerül szóba, akkor tüntetések, elvakult holokauszttagadók vagy az Amerikai Polgári Szabadságjogok Szövetségének (ACLU) a szólásszabadságot védő követeléseai jutnak az eszünkbe. E mozgalmak dokumentumainak gondozása speciális felkészültséget igényel. A radikális irodalom vagy a gyűlöletbeszéd olvasása nem igazán élvezetes, de az „emberi színjáték” tanulmányozása nem volna teljes, ha nem kukkantana be az emberi természet sötét zugaiba. Ennek az irodalmát gondozni és feltárni a tudományos kutatás számára – és közben elzárni a szélsőségesek elől – nem könnyű.

Az Egyesült Államokban az egyik ilyen nagy gyűjtemény a *Duke Egyetemen* van: 2013-ban kapták meg a *Southern Poverty Law Center* (SPLC) *Intelligence Project* szélsőséges és gyűlöletcsoportok tevékenységét dokumentáló anyagainak terjedelmes anyagát. (Az SPLC civil szervezetként a faji egyenlőségért küzd a tolerancia oktatása, a polgárjogok képviselése és a szélsőséges szervezetek megfigyelése révén; megfigyelőközpontja figyelemmel kíséri a gyűlölet- és egyéb szélsőséges csoportokat az Egyesült Államokban, és ha illegális tevékenységre bukkan, felhívja erre a rendvédelmi szerveket, a sajtót és a közvélemény figyelmét. Az adomány 90 dobozból állt (nyomtatványok, periodika, röpiratok, kivágatok, rölapok, levelek stb. az 1980 és 2010 közötti időszakból), több mint 85 ezer tétellel; feldolgozása mára be is fejeződött. A radikális nézetek kutatásának további központjai a *Baylor Egyetem* (Texas) – ők is kaptak az SPLC-től anyagokat a kilencvenes években, főleg Ku-Klux-Klan-ellenes irodalmat – a *Michigan Állami Egyetem* (MSU, Michigan) és a *Brandeis Egyetem* (Massachusetts). A legfrissebb kézikönyv szerint (*Directory of special libraries and information centers*, 2010.) 30–35 ilyen gyűjtemény létezik az USA-ban. (18-ban a rasszizmus, antiszemitizmus, Ku-Klux-Klan irodalma dominál, míg 12-ben a faji viszonyok témában található anyag.)

A Duke nem tervezi gyűjteménye digitalizálását, mert (1) ezt már megtette az SPLC korábban, (2) szerzői jogi okokból, (3) nem akarja felhívni a potenciális (nem kutatási céllal) érdeklődők figyelmét. Ugyanígy vélekedik az MSU és a Brandeis is – utóbbi jelentős röpiratgyűjteménnyel rendelkezik. A legnagyobb gond a silány papíron kiadott dokumentumok megőrzése és konzerválása. Újabb nehézséget jelent, hogy a szélsőséges irodalom „átköltözött” az internetre,

bár az SPLC továbbra is havonta 50–60 papíralapú kiadványt kap, de arra nem futja, hogy az online radikális irodalmat is nyomon kövesse.

A fenti kutatóközpontok vezetői úgy vélik, csak az eddigi hiányok pótlására van lehetőségük, és pénzügyi lehetőségeik szabják meg, hogy képesek lesznek-e elektronikus dokumentumokkal is frissíteni különgyűjteményüket.

(Murányi Lajos)

Lásd még 313

Raktározás

Lásd 318

Feldolgozó munka

279/2014

JUNKER, Ulrike: Can indexing be automated? : the example of the Deutsche Nationalbibliothek. – Bibliogr. jegyzetekben In: Cataloging & classification quarterly. – 52. (2014) 1., p. 102-109.

Automatizálható-e az indexelés? A Német Nemzeti Könyvtár példája

Elektronikus publikáció; Gépi indexelés; Nemzeti könyvtár; Tárgyi feltárás; Tárgyszójegyzék

A német közös besorolási adatok jegyzéke (Gemeinsame Normdatei, GND) átfogó ellenőrzött szótárt is tartalmaz a különböző témájú dokumentumok indexeléséhez. Hagyományosan elsősorban könyvek intellektuális tárgyi feltárására használják, de most a Német Nemzeti Könyvtár (Deutsche Nationalbibliothek) olyan munkafolyamatok fejlesztésén és bevezetésén dolgozik, amelyek révén online publikációk automatikus tárgyszavazása válik lehetővé. A cikk ezt a projektet, ennek eredményeit és problémáit vázolja fel.

(Autoref.)

Lásd még 280, 312

Katalógusok

280/2014

WESTRUM, Anne-Lena: The library catalogue of the future In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 2., p. 14-16.

A jövő könyvtári katalógusa

Információtechnológia; Online katalógus; Városi könyvtár

Az Oslói Városi Könyvtár gyűjteményének bemutatására igyekszik új utakat keresni. Az *Aktív polcok* projektben a katalógus RDF reprezentációjára építve új, interaktív munkaállomást fejlesztettek ki a könyveknek. Az RDF reprezentáció a könyvek és más tartalmak szolgáltatásában egészen új lehetőségeket kínál.

Az *Aktív polcok* projekt segíti a használókat és a személyzet tagjait abban, hogy ugyanazon szerzőtől újabb, különféle könyveket találjon, vagy olyan művekhez jusson, amelyek hasonlítanak a már elolvasotthoz. Az olvasónak csak rá kell helyeznie a kiválasztott könyvet egy polcra, amely mellett a képernyőn – a dokumentum RFID azonosítója alapján – megjelennek a kapcsolódó tételek. Mivel a központi könyvtár 1933 óta ugyanabban a régi épületben található, az állomány 70%-a a raktárakban van, így közvetlenül nem böngészhető az olvasók számára. Ezért is fontos, hogy digitális formában prezentálják a műveket.

Az RDF formátum segítségével nyerték ki a MARC rekordokban megbúvó információelemeket. Kombinálhatók a tárgyszavak és a műfajok, ahogyan generálhatók hasonló címek is, és az ISBN szám alapján kinyerhetők más forrásokból olyan tartalmak, amelyek gazdagítják a saját adatainkat. Az RDF reprezentáció a MARC rekordok konvertálásából született. Valamennyi mű kapott egy egyedi azonosítót, amivel ugyanazon tartalmak különböző kiadásai együtt válnak kezelhetővé. Mindehhez az FRBR modell jelentette az alapot. A megoldással elkerülhető lett, hogy a kapcsolódó tételek listájában ugyanazon mű különböző kiadásai szerepeljenek.

A projekt előzménye a Póde projekt volt, amelynek keretében a MARC-adatokat, a Z39.50-es és az SRU (Search/Retrieve via URL) protokollt használták a szolgáltatás fejlesztésére, de ez időigényes volt, és nem felelt meg a célnak. Ezért célszerűbbnek látszott az adatokat RDF-be konvertálni, és a rekordokat tovább javítani és gazdagítani. Az *Aktív polcok* azt jelenti jelen

esetben, hogy a könyvtárban elhelyezett 22 inch méretű, érintőképernyős kijelzőn lehet böngészni a könyveket.

Az irodalom és az információ terjesztése a közkönyvtárak alapvető feladatát jelentik. Az *Aktív polcok* projekt hozzáadott értéket jelent a használóknak a könyvtárlátogatás során, amelyet akár online környezetben is meg lehetne kapnia. Ezért úgy tekintenek erre az eszközre, mint a jövő katalógusára. A szolgáltatás előfeltétele, hogy nyílt felületeken jó minőségű metaadatokat kell prezentálni. Ehhez gazdag adattartalommal bíró nagy országos adatbázisok kellene a szerzőkről és a művekről.

A könyvtáraknak nyitottnak kell lenni minden újdonságra, kipróbálni új lehetőségeket, majd a használoi visszajelzések tükrében alakítani a szolgáltatásaikat. Az *Aktív polcok* erre jelent jó példát. A projektben használt MARC2RDF szoftvert a könyvtár maga fejlesztette ki, amelyet ha bárki használatba kíván venni, ingyenesen letöltheti a GitHub-ról, és azzal ugyanazt megvalósíthatja a saját intézményében.

(Tóth Máté)

Információkeresés

281/2014

BEST, Paul [et al.]: Systematically retrieving research in the digital age : case study on the topic of social networking sites and young people's mental health. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 40. (2014) 3., p. 346-356.

Kutatási eredmények szisztematikus keresése a digitális korban: esettanulmány a közösségi hálózatok és a fiatalok mentális egészségének témájáról

Adatbázis; Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése

Az online információkeresés mindennapos gyakorlattá vált a tudósok-kutatók és az átlagemberek körében egyaránt. A tanulmány nyolc adatbázis teljesítményét értékelte olyan kutatási eredmények keresésével, amelyek a közösségi hálózatoknak a fiatalok mentális egészségére gyakorolt hatására vonatkoztak. A szerzők összesen 43 empirikus tanulmányt találtak a fiatalok közösségi hálózat használatáról és az ezzel kapcsolatos mentális hatásokról. A Scopus és az SSCI bizonyult a „legérzékenyebbnek”, míg a

PsycINFO a pontosságával tűnt ki. A hatékony kereséshez nagy általános adatbázisokra van szükség, kiegészítve témaspecifikus katalógusokkal. A cikkben ismertetett módszertan a tapasztalatlan keresők, pl. alsóéves hallgatók számára olyan keretrendszert nyújt, amelynek segítségével reális léptékű keresést végezhetnek, amikor valamilyen szakirodalmi szemle készítésére vagy más hasonló projektre vállalkoznak.

(Autoref.)

282/2014

BLUMMER, Barbara – KENTON, Jeffrey M.: Reducing patron information overload in academic libraries. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 21. (2014) 2., p. 115-135.

A használok információs túlterhelésének csökkentése a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Használoi szokások; Használok képzése -felsőoktatásban; Információkeresés

Az információs túlterhelés gátolja az információ hatékony felhasználásának képességét: mind a nyomtatott, mind az online gyűjteményekben való keresésnél gondot okozhat. Felsőoktatási könyvtárosok már számos stratégiát fejlesztettek ki, hogy segítsék a használokat az információs túlterhelés hatásainak a csökkentésében. A cikk azokat a legjobb gyakorlatokat mutatja be, amelyeket a felsőoktatási könyvtárosok a használok információs túlterhelésének mérséklésére alkalmaznak. A szakirodalom áttekintése alapján öt téma körvonalazódott: az információ „tálalása”, használoképzés, használoi stratégiák, a könyvtárosok szerepe és szoftvertechnológiák. Az információs műveltségi képzés továbbra is kiemelt szerepet játszik az információs túlterhelés leküzdésében, mivel a használok keresési készségeinek fejlesztése elősegíti a hatékony keresést. Az információs problémamegoldó készségek kutatása, amely az egyének információkeresésénél alkalmazott metakognitív stratégiáira irányul, segíthet a digitális könyvtárakban keresést végzők információs túlterhelésének csökkentésében.

(Autoref.)

Lásd még 299

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

283/2014

MAYR, Michaela: Virtuelle Auskunftsdienste an der Österreichischen Nationalbibliothek In: Bibliothek. – 38. (2014) 2., p. 266-271.
Res. angol nyelven

Virtuális tájékoztatói szolgáltatások az Osztrák Nemzeti Könyvtárban

Nemzeti könyvtár; Referenz; Számítógép-hálózat

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár 2012–2016-ra szóló stratégiai fejlesztési tervében szerepel a virtuális tájékoztatói szolgáltatások bevezetése. Az információs szolgáltatások osztálya „egyablakos” ügyintézészt biztosít az érdeklődők számára, működteti a „Kérdezd a könyvtárost!” és a csevegő szolgáltatást. A tanulmány leírja a bevezetésükhöz szükséges műszaki és szervezési változtatásokat, melyek összesen másfél évet vettek igénybe, valamint az új szolgáltatásokkal kapcsolatos tapasztalatokat.

(Autoref.)

Lásd még 298

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

284/2014

BIRCH, Katie – MELVYN, Tony: Cross-border document delivery : the convenience and perils of sharing articles around the world, in the cloud In: Interlending & document supply. – 42. (2014) 2/3., p. 70-74.

Nemzetközi dokumentumszolgáltatás: az e-cikkek megosztása a felhőben – kényelmes és veszélyes megoldás

Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés - nemzetközi; Elektronikus folyóirat; Letöltés; Szerzői jog

Az Article Exchange az OCLC felhőalapú dokumentumszolgáltatási rendszere. A könyvtárak 2011-ben szívesen fogadták ezt az akkor még kísérleti szakaszban lévő kezdeményezést, mert sokat bajlódtak az Ariel dokumentumküldő

rendszerrel, főleg kompatibilitási problémák miatt. Az Article Exchange 2012-ben az OCLC szolgáltatásainak a része lett, az előfizető könyvtárak külön díj fizetése nélkül vehetik igénybe. A világon 1200 könyvtár használja, több tízezer alkalommal évente.

A munka menete a következő: a kölcsönadó könyvtár a kért cikk másolatát webböngészőt használva képi fájlban feltölti a felhőbe. Amikor ez megtörtént, a rendszer egyedi URL-t és jelszót hoz létre az adott cikkhez, amellyel a kérő könyvtár – amely e-mailben értesítést kap a bibliográfiai adatokról, az URL-ről és a jelszóról – elérheti a dokumentumot. A fájlt a rendszer 30 napig megőrzi, utána automatikusan törli. Minden dokumentumfájlt legfeljebb ötször lehet lehívni. Az Article Exchange meghatározott fájlformátumokat támogat.

Az Article Exchange mellett a könyvtárak továbbra is használják az Ariel, az Odyssey és az ILLiad szoftvert is. Továbbra is szokás e-mailben PDF fájlokat küldeni, annak ellenére, hogy a fájlok mérete gondokat okozhat, és biztonsági kockázatok is felmerülnek.

Az elektronikus folyóiratokat korábban egyáltalán nem szolgáltatták könyvtárközi kölcsönzésben, ugyanis a licencek ezt nem tették lehetővé, és nem alakult ki hatékony munkafolyamat. Ma már rendelkezésre állnak erre a célra különböző eszközök (ilyen például az OCLC e-forrásokkal kapcsolatos tudásbázisa, a Knowledge Base, amelyet a könyvtárközi kölcsönzési alkalmazásba integráltak, és az adott könyvtár licencfeltételei is beleépíthetők), és a megfelelő munkafolyamatok is jól alakulnak.

A könyvtáraknak be kell tartaniuk a licencek feltételeit. (A szerzők megjegyzik, hogy az USA-ban a licencek még a jogszabályokat is „felülírják”.) A könyvtárközi dokumentumszolgáltatást a licencekben általában szabályozzák. A korlátozásokat be kell tartani (pl. az országhatárokon vonatkozóan; ahol a korábbi szövegekben Ariel szerepel, ott az Article Exchange-t az Ariel megfelelőjének kell tekinteni). Bizonyos licencek az kívánják meg a könyvtáraktól, hogy az USA szerzői jogi előírásait kövessék, nem pedig a saját országukét. A cikk ezt követően néhány rövid bekezdésben ismerteti az USA, Kanada, az EU, az Egyesült Királyság és Németország szerzői jogi előírásait, és egy-két mondatban kitér arra, hogyan használhatják az Article Exchange-t az illető ország könyvtárai.

Fontos, hogy a könyvtárak tisztában legyenek saját országuk szerzői jogi előírásaival. A könyvtárközi kölcsönzés munkatársai működjenek szorosan együtt azokkal, akik a licencfeltételekben jártasak.

El kell érni, hogy a licencmegállapodásokba kerüljön be a biztonságos elektronikus átvitel kívánalma is.

(Hegyközi Ilona)

285/2014

DE JONG, CJ – NANCE, Heidi: In a world of Amazon, is it time to rethink ILL? In: Interlending & document supply. – 42. (2014) 2/3., p. 42-50.

Az Amazon világában ideje újragondolni a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségeit?

Állománygyarapítás; Felmérés; Gazdaságosság - könyvtárban; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés

Napjainkban a könyvtárközi kölcsönzési kérések kielégítésére sokféle lehetőség van. A hagyományos eljárás mellett kísérleti jelleggel a könyvtárak közül egyre többen próbálkoznak azzal, hogy a kért műveket megvásárolják: takarékoságból, az állomány hiányait pótlandó, másképpen teljesíthetetlen kérések esetén vagy a kérések gyorsabb kielégítése érdekében. A döntés szempontjai, amelyeket a könyvtárak ilyenkor mérlegelnek, gyakorlatilag azonosak a vásárlás esetén alkalmazottakkal. Az így beszerzett műveket rendszerint sokan kölcsönzik.

A vásárlásos könyvtárközi kölcsönzésről (Purchase ILL) elektronikus levél útján felmérést végeztek amerikai felsőoktatási könyvtárakban. Közel 500-an válaszoltak. Az eredmények a következő trendeket mutatták: A könyvtárközi kölcsönzési részlegek kölcsönzés helyett – főként a takarékoságra hivatkozva – sok esetben megvásárolják a dokumentumot (a válaszolók 77,5%-a alkalmazta ezt a módszert). Ugyanakkor a kérések kielégítésének alternatív módszereivel még csak elenyésző mértékben élnek a könyvtárak. Ezt a bonyolult eljárással és az elégtelen költségvetéssel indokolják. Magát a beszerzést a gyarapítási részlegre bízzák.

A felmérés összegző megállapításai: A felsőoktatási, szak- és közkönyvtárak hagyományos könyvtárközi kölcsönzési tevékenységüket sok esetben ingyenes, nyílt hozzáférésű, megvásárolt vagy haszonkölcsönzés keretében átadott dokumentumokkal egészítik ki. Legtöbbjük előre meghatározza a beszerzés kritériumait (téma, szállítási idő, költség). A könyvtárközi kérések nyomán történő vásárlások továbbra is kis részt képviselnek, ezen a téren van növekedési lehetőség. A következők merültek fel: A használók javasolhassák a könyvtárközi

kérőlapon, hogy „a könyvtár vásárolja meg ezt a dokumentumot”. A könyvtári költségvetésben határozzák meg a könyvtárközi kölcsönzéshez kapcsolódó vásárlásokra szánt összeget. Részletesen meg kell vizsgálni, hogy a könyvtárak miért nem kedvelik azt a megoldást, hogy rövid távú hozzáférést vásárolnak e-könyvekhez vagy e-cikkekhez.

Az interneten sok ingyenes online forrás is fellelhető: nyílt hozzáférésű folyóiratok, intézményi repozitóriumok. Amikor a könyvtárak a könyvtárközi kérések intézése során rábukkannak ezekre, törlik a könyvtárközi kérést, és a használat eligazítják, hogyan érheti el ezeket. Komoly megfontolást igényel, hogy az ingyenes forrásokat hogyan illesszék be a könyvtári ügymenetbe a rendszeresen szolgáltatott források közé, hogyan teremtsenek egyensúlyt a hagyományos munkafolyamatok és az ingyenes források között, és hogyan takarítsanak meg ezzel időt és pénzt.

(Hegyközi Ilona)

286/2014

MANGIARACINA, Silvana [et al.]: Assessing the effectiveness of a national resource sharing system In: Interlending & document supply. – 42. (2014) 2/3., p. 978-104.

Egy országos forrásmegosztási rendszer hatékonyságának értékelése

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Felmérés; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Szoftver; Szolgáltatások használata

Az olasz NILDE (Network for Inter-Library Document Exchange) rendszert a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatások javítása és az olasz könyvtárak közötti együttműködés előmozdítása érdekében a kétezres évek elején fejlesztették ki a Nemzeti Kutatási Tanács Bolognai Regionális Központjának könyvtárában. Jelenleg a NILDE hálózatához 830 könyvtár tartozik, 77%-uk egyetemi, 9%-uk egészségügyi kutatóintézet, illetve kórházi könyvtár, a többiek egyéb (nem magán) kutatóintézetek, nonprofit szervezetek.

A 2005-ben kifejlesztett végfelhasználói interfészt 18 ezer, a saját könyvtárában regisztrált olvasó használja. A NILDE közvetlen használata a könyvtár számára azért előnyös, mert egyetlen forrásból kapja meg a jól kitöltött kérőlapokat, az olvasókat valós időben automatikusan tudja tájékoztatni kérésük állapotáról, részletes statisztikai adatokat és olvasói profilokat kap,

kontrollálni tudja a szabályszerű hozzáférést. Az olvasó pedig a bibliográfiai adatbázisból átemelheti a NILDE kérelmre a bibliográfiai adatokat, nyomon követheti kérésének sorsát. A 2011-ben bevezetett NILDE 4.0 új tulajdonságokkal is rendelkezik. Teljes könyvtárközi kölcsönzési szoftvert építettek be, amely teljes körű statisztikákat és kérés történetet nyújt a teljesítménymutatók (teljesülési arány, átfutási idő) figyeléséhez. Mivel egyes forráslicenckek nem teszik lehetővé a kiadó PDF fájljának továbbítását, csak a kinyomtatott változatát, olyan elektronikus dokumentum-továbbítási modult tartalmaz, mely ilyen esetekben a PDF-fájlt automatikusan grafikus fájlra alakítja (azaz „digitális hard copyt” hoz létre). A végfelhasználói modul személyes bibliográfiai hivatkozások kezelését, adatok rendezését, importját és exportját teszi lehetővé és könyvtárközi kölcsönzési kérések indítását bármely, OpenURL-szabványon alapuló elektronikus bibliográfiai forrásból. Többnyelvű támogatás nyújt, olasz, angol, spanyol, francia és görög nyelvű felhasználói interfészekkel. Ha a használó újra kér már kért dokumentumot (vagy folyamatban lévő kérését ismétli meg figyelmetlenségből), a NILDE törli a kérést, és e-mailben értesíti az olvasót.

A NILDE szolgáltatásának értékelése az utóbbi néhány évben az adatbázisból szerzett mennyiségi és a felhasználói kutatásokból származó minőségi adatok összevetésén alapult. 2011-ben a mennyiségi adatok azt mutatták, hogy kevés könyvtár generálja a forgalom nagy részét, amelyekben magas a közvetlen végfelhasználók száma. A kutatás egyrészt a használók részéről az interfész elismerését, másrészt a könyvtári személyzet részéről az ellenállást mutatta ki, ők ugyanis nem tartották késznek az olvasókat az interfész használatára. 2012-ben könyvtárosi továbbképzésekre került sor, ennek nyomán megnőtt a közvetlen használók száma és azon könyvtáraké is, melyek lehetővé teszik olvasóik számára a közvetlen kérést. Ugyanakkor még sok a tennivaló, hiszen így is csak a hálózatba tartozó könyvtárak egyharmada teszi ezt.

A 2013-ban végzett kutatás lehetővé tette a tipikus NILDE felhasználó profiljának megrajzolását: 25–34 év közötti, a természettudományi-műszaki területen kutató nőről van szó, aki Olaszország északi vagy középső részének valamelyik egyetemén dolgozik. Sok a teendő a használói kör – elsősorban egyetemi hallgatókkal történő – kibővítéséért. Mindazonáltal a NILDE célközönsége rendkívül heterogén, így minden kezdeményezés csak az egyes könyvtárakból

indulhat ki. Ugyanis a 2013-as kutatás egyik fontos eredménye volt, hogy szervezési, szervezeti problémák adódhatnak olyan könyvtárakban is, amelyek befogadták és népszerűsítik a közvetlen végfelhasználói modult. A kutatás szerint a leginkább igényelt tulajdonság a NILDE integrációja a bibliográfiai adatbázisokkal, ami valójában már lehetséges. (Ennél fogva a következő továbbképzésekben helyt kell kapnia az interoperabilitást lehetővé tevő technológiáknak.) Még nagyobb probléma, hogy a végfelhasználó nem juthat hozzá az elektronikus dokumentumhoz, ez azonban a szerzői jogi szabályozások miatt nehezen orvosolható, és kívül van a NILDE hatókörén. A közeljövőben a NILDE mobil applikációinak kidolgozása válik szükségessé.

(Mohor Jenő)

287/2014

XU, Anne – MORENO, Margarita: Journey of discovery : challenges of e-book lending in a digital world In: Interlending & document supply. – 42. (2014) 2/3., p. 51-56.

Az e-könyvek kölcsönzésének kihívásai a digitális világban

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus könyv; Hozzáférhetőség; Igény; Könyvtárközi kölcsönzés

Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár példáján és amerikai tanulmányúti tapasztalatok birtokában a szerző esettanulmányokra alapozva vizsgálja, hogyan oldható meg az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzése és szolgáltatása, főleg kölcsönzése.

Ausztráliában egyes könyvtárak már költségvetésük több mint 80%-át elektronikus dokumentumokra költik, konzervatív vagy kevésbé jól finanszírozott társaik kb. 6%-át. A beszerzési megoldások: előfizetés, fájlként és/vagy a terjesztő platformján való megvásárlás, a megtekintés arányában való térítés, az önkéntes kötelezpéldány-szolgáltatás (a nemzeti és állami könyvtárak esetében). A dokumentumok túlnyomó része licencköteles, a könyvtárosok ezért csak azután vívták ki a közös felhasználás lehetőségét, amikor összefogtak, és megfogalmazták, hogyan kell ezt a kérdést szerepeltetni a licencekben.

Az e-források hozzáférhetővé tétele a dokumentumszolgáltatásban igen sokféleképpen van megoldva. A felsőoktatásban vannak olyan kis könyvtárak vagy konzorciumok, amelyek tárgyalásokkal érték ezt el, más esetekben a dokumentumszolgáltatás csak a saját országra,

valamely szektorra, egyes szolgáltatási formákra korlátozódik, vagy egyáltalán nincs engedélyezve. Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár hosszú ideje gyűjti az e-kiadványokat, de még nincs érvényben a kötelespéldányok beszolgáltatási kötelezettsége. 2011-ben a könyvtár felülvizsgálta gyűjtőkörének a tengerentúli vonatkozású részét, és azt az elvet határozta meg, hogy ha valami digitális formátumban rendelkezésre áll, azt előnyben kell részesíteni a nyomtatott formátummal szemben. 2012 júliusában áttértek az e-könyvek beszerzésére ebben a gyűjteményrészben. A megoldás korlátai: egy-egy fejezet szolgáltatható ugyan a dokumentumszolgáltatásban, de az e-kölcsönzés nem engedélyezett más könyvtár olvasója számára. A távoli elérés lehetőségével a nemzeti könyvtár olvasói élhetnek.

Az e-könyvek az Egyesült Államokban jóval elfogadottabbnak számítanak. Kölcsönzésüknek többféle modellje van. *A terjesztők és a kiadók* e-könyves platformokon szolgáltatnak aggregált tartalmakat a könyvtárak számára DRM-mel ellátva. A könyvtárak különböző beszerzési opciókkal élnek (előfizetés, haszonkölcsönzés, megvásárlás örökös vagy egyéb időtartamra szóló hozzáféréssel, egyidejűleg egy vagy több felhasználóra szóló és/vagy korlátlan hozzáférés). A felsőoktatási és tudományos könyvtárak egyidejűleg több felhasználóra szóló licencekkel kísérleteznek, és a dokumentumokat igény szerint szerzik be. A közkönyvtárak viszont inkább egy felhasználás, örökös hozzáférést biztosító vásárlásra törekszenek. Igény szerinti beszerzés is van, ez úgy zajlik, hogy a katalógusba nagy mennyiségben betöltik a kapható e-könyvek rekordjait, és a tényleges „beszerzés” egy-egy mű megtekintésekor vagy letöltésekor történik meg. A licencek alapján meghatározzák az egyidejű használók számát (egy, korlátozott vagy korlátlan számú) és a kölcsönzési időszakot (határozott vagy korlátlan). Előfizetés és vásárlás egyaránt lehetséges. A legrugalmasabb kölcsönzési modell a korlátlan, több felhasználás hozzáférés, amely természetesen sokba kerül. A kiadók néhány esetben az újonnan megjelent e-könyvek esetében embargós időszakokat állapítanak meg.

A könyvtárak szakítottak a passzív fogyasztó szerepével: maguk is kölcsönzik a tulajdonukban lévő e-könyveket anélkül, hogy a terjesztőket ebbe bevonnák. Megvásárolják az e-könyveket a kiadóktól, saját e-tartalomkezelő rendszereikkel hostként működnek, és egyszerre egy felhasználónak meghatározott időszakra kölcsönzik a DRM-védelemmel ellátott e-könyvfájlokat. Ez az e-könyvek piacára is hatással

van: a terjesztőket új, a könyvtárak számára kedvező megoldások kialakítására ösztönzi.

Az *Internet Archive* is kölcsönöz e-könyveket. Open Library-jában nyílt és szabad hozzáférést biztosít több mint egymillió, szerzői jogi védelem alatt nem álló e-könyvhöz, továbbá hasonló mennyiségű, szerzői joggal védett (főként régebbi kiadású) ingyenes e-könyvhöz. Ez utóbbi szolgáltatás neve In-Library Loans, és közvetlen kölcsönzési szolgáltatást nyújt mintegy ezer könyvtár számára. A gyűjteményt tömeges digitalizálás keretében építették, ehhez a dokumentumok legnagyobb részét könyvtári partnerek és antikváriusok bocsátották rendelkezésre.

Az *OCLC* 2011-ben WorldShare programja keretében kísérletezett az Ingram Digital MyiLibrary e-könyveinek kölcsönzésével; ezt a gyűjteményt lelőhelyként szerepeltették a rendszerben. Az *OCLC FirstSearch* rendszerében keresve a könyvtárak a WorldShare könyvtárközi kölcsönzési modulja segítségével igényelhetik a kiválasztott művet – kilenc napra kaphatják meg a listaár 15%-áért. A megoldás hatékonysága nem ismert, a kísérlet célja a forrásmegosztás vizsgálata e-könyves környezetben.

A nemzetközi és országos könyvtáros és kiadói szervezetek (IFLA, EBLIDA, ALIA, BICC stb.) síkra szállnak az e-kölcsönzés érdekében és különböző iránymutató dokumentumokat bocsátanak ki, igyekeznek a különböző partnerek érdekeit egyeztetni. Még számos kérdés vár tisztázásra.

Ausztráliában a kérdéssel kapcsolatban a következőket irányozták elő: Jogszállal kell szabályozni, hogy a könyvtárak hogyan vásárolhatják meg és szolgáltatathatják a szerzői jog betartásával az e-könyvekhez való hozzáférést könyvtárközi kölcsönzési célra. A jogi szabályozásnak ki kell térnie a saját kiadású dokumentumokra is. A szerzői jogi törvény tegye lehetővé a könyvtári használók számára a rövid időtartamra szóló, időszakos hozzáférést. Deklarálták, hogy az igényre történő beszerzés nem alkalmas teljességgel a könyvtárközi kölcsönzési igények kielégítésére, és magas költségekkel jár. Megoldás lehet a megtekintések arányában történő fizetés, amelyet sok forgalmazó kínál, és kívánatos lenne ennek kiterjesztése az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzésére. A kérő könyvtárak ez esetben elfogadható mértékű térítést fizetnének az elérésért közvetlenül a kiadónak vagy a szolgáltató könyvtárnak.

(Hegyközi Ilona)

288/2014

ZENG, Lijun [et al.]: Construction of a one-stop document supply service platform In: Interlending & document supply. – 42. (2014) 2/3., p. 120-124.

Egyetlen hozzáférési pontos dokumentumszolgáltatási rendszer kialakítása

Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Gépi könyvtárközi kölcsönzés

A CALIS (China Academic Library and Information System = Kínai Egyetemi Könyvtári és Információs Rendszer) az egyetemi könyvtárak egységes rendszere a külső források kezelésére, a hatékony szolgáltatási politikák kialakítására, amely ezzel párhuzamosan országos szinten támogatja a könyvtárközi kölcsönzést és dokumentumszolgáltatást. A CALIS része a CDSSP (CALIS document supply service platform = CALIS dokumentumszolgáltatási platform), amely a dokumentumküldés, a könyvtárközi kölcsönzés, a pay-per-view (megtekintésenkénti fizetés), az e-könyv kölcsönzés és bérlés, valamint az elektronikus források használata funkciókat látja el. Mindez a használók oldaláról azt jelenti, hogy egyetlen hozzáférési ponton keresztül valamennyi szakirodalmi szolgáltatáshoz hozzáférhetnek, majd a könyvtárközi kölcsönzést már a saját könyvtárukon keresztül kérhetik.

A CDSSP öt alrendszerből áll.

1. CALIS hitelesítési rendszer. Minden használó rendelkezik egyedi azonosítóval, amellyel valamennyi szolgáltatáshoz hozzáfér, a rendszer ennek alapján kezeli a használói jogosultságokat.
2. A CALIS könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumküldési rendszer a vonatkozó ISO 10160/10161 szabvány alapján automatizáltan kezeli a könyvtárközi kéréseket. A rendszer bevezetésének első fázisaiban ehhez a partnerkönyvtáraknak telepíteniük kellett helyben a rendszert, jelenleg a szoftvert felhő szolgáltatásként (SaaS) érhetik el a regionális vagy tartományi központok szervereiből.
3. A CALIS központi ütemező és kéréseljesítő rendszer országos szinten központosítja az egyetemi könyvtárak dokumentumszolgáltatási tevékenységének ütemezését. A rendszer osztja szét a kéréseket az együttműködő intézmények között. A dokumentumküldés kapcsán felmerülő költségekkel a könyvtárak rendszeresen elszámolnak egymással.

4. A CALIS FTP szolgáltató rendszer azokban az esetekben hasznos, amikor a fájl mérete vagy biztonsági okok miatt nem lehetséges a felhasználó postafiókjába elküldeni a kért dokumentumot. Ilyenkor a rendszer az FTP szerverre tölti fel a tartalmakat, amelyek meghatározott idő után letölthetők onnan.
5. A szolgáltatás-integrációs interfész. Egy webportálon keresztül egyetlen helyen érhető el valamennyi elektronikus információs forrás.

Jelenleg 1100 könyvtár vesz részt az együttműködésben. Ezek közül több mint 300 szolgáltató, a többi a szolgáltatást igénylő intézmény. A nagy egyetemek könyvtárai mellett a Kínai Nemzeti Könyvtár, a Sanghaji Városi Könyvtár és az Országos Tudományos és Műszaki Könyvtár is tagok. 2014. május 31-ig 329 033 kérést kapott a rendszer. A teljesítések aránya 85,85%-os volt.

A Chongqing VIP Information Company-val való együttműködés keretében szolgáltatnak folyóiratcikkeket pay-per-view alapon. E cég olyan hazai folyóiratok cikkeihez nyújt hozzáférést, amelyekre a könyvtárak már nem fizetnek elő. Az e-könyv kölcsönzést ehhez hasonlóan az Apabi Technology Limited-del való együttműködés keretében kínálják. A vállalat 360 ezer kínai e-könyv elérését és kölcsönzését teszi lehetővé.

A jövőben cél a rendszer teljesítményének javítása, a működés egyszerűsítése, ami segítené a partnereket a használatban. Szeretnék ezen túl népszerűsíteni a rendszert, elsősorban képzések szervezésével.

(Tóth Máté)

Tájékoztatói eszközök

289/2014

JAMAR, Nina – ŠAUPERL, Alenka – BAWDEN, David: The components of abstracts: : the logical structure of abstracts in the areas of materials science and technology and of library and information science. – Bibliogr. In: New library world. – 115. (2014) 1/2., p. 15-33.

A referátumok szerkezeti részei: logikai struktúrájuk az anyag- és műszaki tudományok, valamint a könyvtár- és információtudomány területén

A kutatók ellenőrizni kívánták azt a korábbi tapasztalatukat, amely szerint a referátumok szerkezetével kapcsolatosan a természettudományok területén érvényes előírások nem érvényesülnek a társadalomtudományok és a humán tudományok referátumaiban, miközben meggyőződésük szerint a referálást egységes irányelveknek kellene vezérelniük. Tartalomelemzést végeztek 4 folyóirat (*Materials and Technology, Materials Science and Technology, Journal of Documentation, Journal of Librarianship and Information Science*) 100–100 referátumán.

Az eredmények alapján javasolható, hogy az előírások kövessék a természettudományos cikkek (auto)referátumainak hagyományos szerkezetét, tehát azt, hogy a referátumok tükrözzék a vizsgálat háttérét, célját, módszerét, eredményeit, az eredmények megvitatását és az azokból levonható következtetéseket. Ez a szerkezet az adott szakterület sajátosságaihoz igazítható. A referátumok terjedelme ne haladja meg a 250 szót. A sok folyóiratnál használt strukturált referátumok helyett pedig részletes útmutatásra és a referátumok gondos ellenőrzésére van szükség.

(Koltay Tibor)

Lásd még 301

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

290/2014

BALOGOVÁ, Beáta: Ako si poradiť s neprispôsobivým, agresívnym a manipulatívny m čitateľom v knižnici. – Bibliogr. In: Knižnica. – 15. (2014) 2., p. 30-34.

Hogyan bánjunk a nem alkalmazkodó, agresszív és manipulatív olvasókkal a könyvtárban

*Hátrányos helyzetű olvasó; Kommunikáció -
használókkal*

A Szlovák Nemzeti Könyvtárban szakmai szemináriumot tartottak a problémás olvasókkal való kommunikáció és konfliktuskezelés témájáról. Ennek kapcsán merült föl az az alapkérdés, mi az oka annak, hogy napjainkban gyakrabban találkozunk a könyvtárakban alkalmazkodásra nem

képes, agresszív és manipulatív olvasókkal. Olyan általános szociális jelenségek állnak a háttérben, amelyek a modern korból a posztmodern korba való átmenettel függnek össze.

A szociológusok szerint a posztmodern korban aktív és passzív módon fogadjuk a változásokat, ami az új szituációk jelentős mértékű pluralizmusával függ össze. A világ egysége helyére a sokféleség lép, ez individuális döntéshozatalra kényszerít, amelynek során az egyén etikusan vagy nem etikusan, legálisan vagy illegálisan viselkedik.

A morális cselekvés az etikai normák, személyes vagy vallási szabályok betartását, a nem morális pedig a be nem tartását jelenti. A szabályok be nem tartását eltérően ítélni meg a társadalom az elkövető indíttatása függvényében.

A könyvtár gazdag kulturális kínálatával egyre szélesebb rétegek előtt nyílik meg, és egyre inkább nyilvánossá válik, ami együtt jár a konfliktushelyzetek és a problémás olvasók kockázatával. A nem alkalmazkodó, agresszív és manipulatív olvasó viselkedésére reagálva etikai döntéseket hozunk. Az etikai abszolutizmus, amelyet minden közszolgálathoz kapcsolódó szakmában tanítani kellene, alapul szolgálhat a döntéshozatalban. Ideális esetben a döntéshozó a szakmai és a társadalmi normákat egyszerre tudja érvényesíteni a konfliktushelyzetben. Mélyebb konfliktus esetén az autonómia és a paternalizmus feszül egymásnak. Gyakori konfliktushelyzetet okoz a könyvtárban az egyéni akarat tiszteletben tartása és a befolyásolás mértékének megválasztása közötti különbségtétel. Paternalizmus esetén a könyvtáros annak ellenére is jót akar tenni a használóval, ha ő azzal nem ért egyet, nem igényli. Csak akkor alkalmazható, ha az egyén képtelen önálló döntéshozatalra a saját érdekei érvényesítésében.

A jog és a szakmai etika közötti feszültségek sokszor ütközéshez vezetnek. A közszolgáltatásban etikai elvárás, hogy az alkalmazottak, a könyvtárosok a törvények betartását magukra nézve is kötelezőnek tartsák.

A könyvtár az emberek közötti interakciók nyilvános helyszíne, ahol döntéseket igénylő konfliktusok zajlanak. A *nem alkalmazkodó* olvasó gyakran kerül konfliktusba a nem szokásos módon viselkedő, agresszív és manipulatív olvasóval. Ezek az egyének a saját integritásuk védelmében agresszíven lépnek föl másokkal szemben, ami akár a könyvtárból való kitiltásukhoz is vezethet. A nem alkalmazkodó olvasó a leggyakrabban vitatkozik. A vitatkozás lélektani háttérében védekező mechanizmusok rejlenek. A vitatkozó olvasó a külső körülményekben, önmagán kívül

keresi a probléma okait. Ezért esetükben nem a vitatkozás vagy meggyőzés a célravezető eszköz, hanem a rávezetés a probléma megoldására, a megnyugtató, megerősítés és az együttműködés elérése.

Az *agresszív* olvasó sokféle ok miatt lehet támadó: a külső okok között szerepelhet élethelyzet fenyegetettség, károsodás, frusztráció, igazságtalanság. Hogyan védekezhetünk ellenük? Hagyjuk akadálytalanul panaszkodni, segítsünk a negatív érzelmektől való megszabadulásban, az érzelmi „kiszellőztetésben”, aztán kezdődhet a konstruktív beszélgetés. Adjunk igazat a negatív véleményben, közben tereljük a megfelelő irányba. Az ilyen eseteknél az elfogadás, az egyetértés hamarabb célhoz vezet mindennél.

A *manipulatív* olvasó esetén szándékos hatás eléréséről beszélhetünk valamilyen előnyszerzés érdekében. Gyakran tartoznak a kisebbségek körébe az ilyen olvasók. Céljuk elérése érdekében személyes sikra terelik a párbeszédet (pl. ismerősöket keresnek, ajándékot hoznak). Sajátos típus köztük a logorrhoeában (bőbeszédűségben) szenvedők, akik bizalmas információk megosztásával a hatalmuk vagy érzelmi befolyásuk

alá szeretnék keríteni a könyvtárost. A pszichológusok szerint a manipuláció a regresszió egy fajtája, szimptóma. Ezért az a legfontosabb, hogy nyílt párbeszéd során megtudjuk, mitől fél, szorong az ilyen olvasó. Ide tartoznak a szenvedélybetegségben küzdők, akiknél összetett helyzetekkel találkozhatunk, ezért sokszor külső szakmai segítség igénybevétele is indokolt.

A könyvtári konfliktusokat összegezve megállapítható, hogy a könyvtáros ezekben a helyzetekben eldöntheti, hogy önmagát vagy munkahelyi szerepét képviseli. Sok esetben mindkettő együttes alkalmazása szükséges. Mindkét viselkedés közös célja a konfliktus pozitív megoldása. Ezért szituációtól is függ, hogy reaktív vagy proaktív szerepet választunk a cél elérése érdekében. Minden jó megoldásban kommunikálnak egymással a felek, fontos dolgokról folytatnak párbeszédet, mely segíthet a félelmek és szorongások feloldásában, az emberi kapcsolatok megújításában.

(Prókai Margit)

Lásd még 265

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 316

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 315

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 264

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

291/2014

Mc LEOD, Shirley – SCHILLER, Robert: Leistungsmessung mit dem Bibliotheksindex BIX In: Bibliothek. – 38. (2014) 2., p. 239-245.

Res. angol nyelven

Teljesítménymérés a BIX mutatóval

A BIX Németországon kívül is jól ismert teljesítménymérési eszköz a tudományos és a közkönyvtárak számára egyaránt. A műszer 2012-ben új koncepciót kapott. Mi volt ennek az oka, és milyen tapasztalatok születtek róla? Hogyan reagált rá a könyvtáros szakma? A BIX-rendszer külföldi résztvevőinek legnagyobb csoportját az osztrák egyetemi könyvtárak alkotják. A minőségmenedzsment-rendszereknek elkötelezve az egyetemi környezetben végzett könyvtári teljesítménymérés fontos szerepet játszik.

(Autoref.)

Lásd még 261, 267

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 319

Személyzet

292/2014

ECKARD, Max – ROSENER, Ashley – SCRIPPS-HOEKSTRA, Lindy: Factors that increase the probability of a successful academic library job search. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 2., p. 107-115.

Milyen tényezők segíthetik a sikeres álláskeresést az egyetemi könyvtárakban?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Képesítés; Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás

Egyetemi könyvtárban elhelyezkedni elég nehéz a frissen végzett könyvtári szakembereknek. Szerencsére nincs hiány tanácsokban: bőven akad ilyen témájú blog, könyvtáros magazin és weboldal. A szakirodalom is speciális tanácsokkal szolgál az álláskeresés minden egyes fázisára (jelentkezés, telefonos, majd személyes interjú). A három szerző vizsgálatában a végzett hallgatók tapasztalatait összegezve próbálta kideríteni, milyen tényezők a legfontosabbak az álláskeresők számára.

A szakirodalom áttekintése után a felmérés módszertanát ismerteti a cikk. A frissen végzettek sikeres álláskeresésének titkát megismerendő elektronikus kérdőívet szerkesztettek a

SurveyMonkey szoftverének felhasználásával (<https://www.surveymonkey.com/>). A harminc pontból álló kérdőív linkjét 2013 márciusában küldték szét először két (majd egy harmadik) egyetem 2008 és 2012 között könyvtár szakon végzett diákjainak, azután az ALA új tagjainak kerekasztala levelezőlistájára, illetve kartonokra írva osztogatták az ACRL 2013. évi konferenciáján, majd pedig az ACRL új tagjainak a vitafórumán is közzétették. (Ezáltal különböző időben és különböző képzési programban tanult válaszadókból álló mintához jutottak.)

Összesen 360 fő töltötte ki a kérdőívet, közülük 201 szeretett volna egyetemi könyvtárban elhelyezkedni (56%), 82 közkönyvtárban, a többiek „kisebb” vagy „szakkönyvtárban”. Sikeres válaszadónak azt tekintették, akik végzés után jutottak teljes vagy részidős, nem végleges oktatói (tenure-track) vagy egyetemi könyvtárosi álláshoz. Arra a kérdésre, hogy sikerült-e állást találniuk, 186 fő válaszolt: közülük 126 igennel, 60 pedig nemmel. Rákérdeztek arra is, mikor kezdték el az álláskeresést. A sikeresek közül 75 négy vagy még több hónappal a végzés előtt hozzáfogott. (32% legfeljebb öt állásra pályázott, 8% azonban 50-nél is többre!) A válaszadók fele már a diploma előtt elhelyezkedett, míg negyvenen csak 1–3 hónappal utána. Nagyjából 50% (65) ragaszkodott lakóhelyéhez, de 56 végzős szívesen költözött volna az állás reményében. (A túlnyomó többség, 86% teljes munkaidős státuszt kapott, harmada pedig oktatóként helyezkedett el.)

A következőkben a tanulmányok során felvett speciálkollégiumi tárgyakra, konferenciárésztételre, publikálásra, elsajátított technikai ismeretekre kérdezett rá a felmérés, majd a korábbi állások iránt érdeklődött. (50% más pályán működött előzőleg, oktatóként vagy könyvtárban dolgozott, de tapasztalatai segítettek az állás elnyerésében.)

A felmérés során kiderült, hogy az állás elnyerésében fontos szerepet játszott az egyetemi könyvtári gyakorlat, a bizottsági munka, a konferenciákra való részvétel és a publikációk megléte. Ha 4–6 hónappal a diploma megszerzése előtt kezdte valaki a pályázást, hétszer nagyobb volt az esélye a sikerre, mint aki nem. Egyetemi könyvtárban szerzett gyakorlatuk is sokat nyomott a latban. Kevésbé játszott szerepet az elsajátított tananyag, tanterv, a diploma megszerzésének ideje, a külföldi szakmai tapasztalat vagy a műszaki ismeretek.

A szerzők úgy vélik, érdemes lenne felmérni, miképpen készítik fel a képzőintézmények a hallgatókat az állaspályázatokra, majd pedig utánanézni, mi okozza a sikertelen álláskeresőket

kudarcát, és van-e ebben valamilyen trend. (A cikk a függelékben a négyoldalas kérdőívet adja közre, az irodalomjegyzékben pedig a téma friss irodalmát közli.)

(Murányi Lajos)

293/2014

MANLEY, Laura – HOLLEY, Robert P.: Hiring and training work-study students : a case study. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 21. (2014) 1., p. 76-89.

Diákmunkások könyvtári alkalmazása és betanítása: esettanulmány

Egyetemi hallgató; Főiskolai könyvtár; Gyakorlati képzés; Könyvtáros -társadalmi munkás

A detroiti Marygrove College könyvtárában (Michigan állam) 2008 óta folyamatosan csökken a munkatársak száma. Jelenleg öt könyvtáros és két könyvtáros-asszisztens dolgozik teljes munkaidőben, heti 70 órás nyitva tartás mellett. Azon igyekeznek, hogy megtartsák a szolgáltatások korábbi színvonalát, ezért diákok bevonását határozták el a könyvtári munkába. Ez a gyakorlat ugyan már 1926-ban elterjedt volt az Egyesült Államok egyetemi könyvtáraiban, ám a diákmunkásokkal kapcsolatos tapasztalatok nem egyértelműen pozitívak, főként a bizonytalan anyagi fedezet és a fiatalok motivátlansága miatt. A szakirodalomból számos tanulság levonható. Például: rendkívül fontos a jó képzési program, a pontos munkaköri leírás, a képzés sikerességének értékelése. Növelheti a diákok motivációját egy egykredites bevezető tantárgy, melyben a hallgatók megismerkedhetnek a könyvtári források, adatbázisok használatával, a weboldalak értékelésével, a plagizálás felismerésével, a szerzői jog és a méltányos használat kérdéseivel, a kormányzati dokumentumokkal, a könyvtári osztályozási rendszerekkel. Több helyen bevált a Blackboard távoktatási eszköz, mely a tananyagon kívül alkalmas a kommunikációra, és a tanulás ütemezésére is.

A Marygrove Library munkatársai az elmúlt évek tapasztalataiból okulva először is pontos munkaköri leírást készítettek a leendő munkatársak számára, mely a munkához szükséges készségeket, képességeket is tartalmazta. Az alkalmazás feltétele a legalább hármás tanulmányi átlag. Jó kommunikációs képességű, a korszerű technológiában jártas diákokat keresnek. Speciális elvárás például az olvasószolgálatához a

figyelemmegosztásra és a higgadt viselkedésre való képesség, a rugalmasság és a felelősségtudat. A kiválasztott diákoknak pontosaknak kell lenniük, és hétvégén is rendelkezésre kell állniuk, ha a munkabeosztás úgy kívánja. Kizáró ok az olvashatatlan kézírás, a gyatra helyesírás. A betanítás alatt a diákok gyakornoki átlagfizetést kapnak.

A feladatokat a behaviorista és a humanista tanulási elméletek alapján állították össze. A hallgatók a távolról is használható, feladatsorokat is tartalmazó PowerPointos prezentációtól a videoklipés demonstráción át egy nyolcórás munkatárs árnyékként való követéséig különböző módokon nyernek bevezetést a könyvtári eszközök használatába és a munkafolyamatokba.

Az eddigiek alapján a Marygrove Library könyvtárosai sikeresnek ítélik a főként önálló tanuláson alapuló módszert. Az így kiképzett két diákmunkást visszahívták dolgozni az őszi szemeszterre is, és további két hallgató kiképzését tervezik a közeljövőben. Külön haszna volt a kísérletnek, hogy „melléktermékként” a kölcsönzési kézikönyvet is aktualizálták. A cikk mellékletben tartalmazza a diákmunkásokkal szemben támasztott követelményeket és a munkaköri leírást, valamint a távoktatási anyag feladatsorát.

(Fazokas Eszter)

294/2014

SMIGIELSKI, Elizabeth M. – LANING, Melissa A. – DANIELS, Caroline M.: Funding, time, and mentoring : a study of research and publication support practices of ARL member libraries. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 54. (2014) 1-4., p. 261-276.

Finanszírozás, idő és mentorálás: hogyan támogatják az ARL tagkönyvtárai a kutatást és a publikációs tevékenységet?

Felmérés; Publikálás -tudományos kiadványoké; Személyzet; Tudományos és szakkönyvtárak

A tanulmány azt igyekszik feltárni, hogy a Tudományos Könyvtárak Szövetségéhez (Association of Research Libraries, ARL) tartozó intézményekben hogyan bátorítják és támogatják azokat a könyvtárosokat, akik kutatással foglalkoznak és publikálnak. A szerzők online kérdőívet küldtek szét az ARL-tagkönyvtárak igazgatóinak levelezőlistájára, hogy információt gyűjtsenek a kutatásnak és a publikálásnak a válaszadók értékrendjében betöltött szerepéről, a

módszerekről, ahogyan ezt a tevékenységet támogatják, a válaszadók saját kutatási és publikációs szokásairól és azzal kapcsolatos véleményükről, hogy melyik megközelítés a leghatásosabb. Az eredmények azt mutatják, hogy a pénzügyi segítség, idő biztosítása és a mentorálás a leggyakrabban használt módszer a kutatások és publikációs tevékenység támogatására.

(Autoref.)

295/2014

WILKINS JORDAN Mary: All stressed out, but does anyone notice? : stressors affecting public libraries. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 54. (2014) 1-4., p. 291-307.

A közkönyvtárakat érintő stresszforrások

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Munkahelyi légkör; Személyzet; Vezetés

A cikk célja, hogy meghatározza azokat leggyakoribb tényezőket, amelyek a közkönyvtárosoknak stresszt okozhatnak. Az Egyesült Államok egész területéről toboroztak közkönyvtárosokat és kérték fel őket arra, hogy válasszanak ki és rangsoroljanak 25 olyan stresszt okozó körülményt, amely hatással lehet rájuk. Ezeket a tényezőket a szakirodalom áttekintése alapján és könyvtárosokkal folytatott beszélgetésekből gyűjtötték össze. A résztvevők a stresszt kiváltó okokat aszerint osztályozták, mennyire érinti őket személyesen a munkahelyükön. Arról is beszámoltak, milyen egyéb stresszforrást tapasztaltak munkájuk során, vagy milyenekről gondolják azt, hogy más könyvtárosokat érinthetnek.

(Autoref.)

296/2014

ZAHARENKO, Marina Pavlovna: Kak privileč' molodyh sotrudnikov v biblioteky In: Vestnik BAE. – (2014) 1., p. 81-83.

Hogyan vonzzunk fiatal munkatársakat a könyvtárba?

Ifjúsági könyvtár; Könyvtárostoborzás; Munkahelyi légkör; Munkakörülmények; Pályakezdő könyvtáros

A könyvtári munka ma nehezebb és bonyolultabb, de sokkal érdekesebb is: a korszerű információs és kommunikációs technológia ismerete mellett

szükséges a humán műveltség is. Fiatal szakemberek nemcsak könyvtáros végzettségűek lehetnek, hanem azok is, akik más szakon végeztek, és a könyvtárban munkájukat ennek megfelelően (pszichológusként, informatikusként stb.) végzik. A „Minden a munkatársaktól függ!” jelszó továbbra is aktuális.

Az Orosz Állami Ifjúsági Könyvtárban (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka dlâ molodeži = RGBM) nagy figyelmet fordítanak a megfelelő munkakörülmények kialakítására, különös tekintettel az olvasók körére. Az ésszerű foglalkoztatáshoz ismerni kell a dolgozók igényeit és motivációját. A szakmai motivációra számos külső és belső tényező hat. A külső tényezőket a könyvtár vezetése nem tudja befolyásolni, de számolnia kell velük. Belső tényezők: a könyvtár típusa, felépítése, célja, feladatai, az alkalmazott technológia, a közösség. A fiatalok motivációjára objektív és szubjektív tényezők hatnak. A személyzeti vezetés számára a legérdekesebbek a munkához való viszonyt pozitívan befolyásoló szubjektív elemek, így a könyvtár szervezeti felépítése, a munka tartalma és feltételei, időbeosztás, ösztönző rendszer, továbbképzés stb. Egy ügyes vezető ezeket korrigálhatja, megfelelő irányt mutathat.

Sokéves kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a fiatal munkatársak a munkában az alkotó jellegű tevékenységet, a szociális és anyagi biztonságot, a szociális védettséget, a vezetés pozitív értékelését és támogatását, az önmegvalósítás lehetőségét, a kulturális és szakmai színvonal emelését értékelik. Ezek ismeretében a vezetőség megfelelő feltételeket tud teremteni és helyes személyzeti politikát folytatni.

Tény az is, hogy a munkatársak több mint 75%-a véletlenül kerül a könyvtárba, de általában kétharmad részük ott marad. Ezért az első néhány évben a lehető legtöbb figyelmet kell rájuk fordítani, mivel ebben az időszakban változtatnak legkönnyebben munkahelyet. Figyelni kell az ún. demotiváló tényezőkre is, a fiatalok általában a könyvtár és közvetlen munkahelyük műszaki felszereltségével a legelégedetlenebbek. Fontosak a munkahely ergonomiai, műszaki-esztétikai jellemzői és a szociális-pszichológiai körülmények. A pozitív motivációhoz a munkahelyet korszerűen kell felszerelni, biztosítani az információforrások szabad elérését. Egy 2011. évi felmérés szerint valós tényező még a munka szervezettsége is.

A RGBM-ben a motiválás irányításában az anyagi, a szociális és a munkaszervezési szempontokat tartják fontosnak. A személyzeti politikát helyi

dokumentumok szabályozzák, anyagi és egyéb ösztönzési módszereket alkalmaznak, mint a mozgó bér, a rugalmas munkaidő stb. Az irányítás alapját az igazgatóval kialakított partnerkapcsolatok és együttműködő légkör képezi. A munkatársak önállóan dönthetnek külső munkakapcsolatok létesítéséről, szakmai rendezvények látogatásáról, hazai és külföldi innovációs tapasztalatok megismeréséről. Ezek a lehetőségek „horizontális” karrierépítésre sarkallnak, és segítik a szakmai szocializálódást. Az egészséges ambíciók megvalósításához a fiatalok nem rutinszerű, személyre szabott feladatokat kapnak, esetenként egyszerre többet is. A könyvtárban figyelnek a munkatársak közötti generációs különbségekre, a pszichológusok szerint a fiatalokat célszerű önálló munkacsoportokba szervezni. A könyvtárban minden munkahely korszerűen felszerelt, külön étkező és rekreációs (fitness) helyiségek vannak. Az RGBM kutatásai és tapasztalatai szerint a munkahely vonzóvá tételéhez egy-egy könyvtárban meg lehet teremteni az optimális szervezeti-irányítási és szociális feltételeket, de fontos a külső értékelés is. Bizonyítékkul néhány adat: 2013 végén a munkatársak 27,6%-a volt 30 évnél fiatalabb (2007-ben 7,7%), a fiatal szakemberek egyharmada férfi, hatan az olvasók közül jöttek a könyvtárba dolgozni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Marketing, közönségkapcsolatok

297/2014

RAJESH, Singh – OVSAK, Amber: Library experience matters! : touchpoints to community engagement. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 53. (2013) 5-8., p. 344-358.

Számít a könyvtári élmény! A találkozási pontok és a közösségi szerepvállalás

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárkép; Könyvtárpropaganda; Közművelődési könyvtár; Marketing; Társadalmi követelmények

Az Amerikai Marketingszövetség a *brandet* (kb. a márkát) a vásárlói élménnyel hozza összefüggésbe, amely gyakran kötődik valamilyen logóhoz, szlogenhez vagy dizájnhoz. Egy-egy brand akkor kapja meg az öt megillető elismerést, ha az illető termékhez vagy szolgáltatáshoz jó tapasztalatok, élmények kötődnek. A *branding*, a márka

létrehozása a marketing szerves részeként nemcsak azt jelenti, hogy a használói közösséget arra készítjük, hogy a mi szolgáltatásunkat válassza, hanem azt érezzük el, hogy csak ahhoz ragaszkodjon, azt tekintse kizárólagos megoldásnak. A szolgáltatáshoz kapcsolódó élmény a brand létrejöttének lényeges eleme.

2011-ben az USA Kansas államának felsőoktatási és közkönyvtáraiban felmérést végeztek a vezetők körében arról, hogyan ítéli meg a társadalom a könyvtári brand értékeit, és a könyvtárak hogyan szeretnék javítani a könyvtári élményt. A kérdőíves felmérés során egyrészt azt kérdezték meg: „Hogyan látja a társadalom az Ön könyvtárát?” A közkönyvtárakat jó dolognak tartja a társadalom: a közösség számára fontos és integráns szolgáltatásnak, közösségi központnak. Vannak persze olyanok, akik nem ismerik a szolgáltatásait, rendezvényeit, alábecsülik az értékét, és vannak olyanok is, akik úgy vélik, hogy a szolgáltatás alanyi jogon jár, mindenki számára garantált. A felsőoktatási könyvtárak a legtöbb megkérdezett vezető szerint az intézmények szívéét jelentik, a tanulás, kutatás és a szabadidő eltöltésének központjai. A korszerű technológia segítségével gyors hozzáférést biztosítanak az információhoz.

A könyvtárvezetőktől azt is megkérdezték: „Mit tenne Ön annak érdekében, hogy javuljon a közösség könyvtári élménye, ha a szükséges pénz nem jelentene akadályt?” A közkönyvtárosok a gazdag programok és szolgáltatások, a kommunikáció és a kellemes könyvtári környezet fontosságát hangsúlyozták, és kitértek az e-forrásokra, az olvasókkal foglalkozó személyzetre, az infrastruktúrára, a nyitvatartási időre, a korszerű IT-re is. Felmerültek még a következő ötletek: a közönség meghívása nyílt nap keretében, a személyzet képzése, marketingterv készítése. A felsőoktatási könyvtárosok a személyzet létszámának növelése, az új források beszerzése, a könyvtári környezet kellemesebbé tétele mellett érveltek. Fontosnak tartották azt is, hogy a könyvtár-népszerűsítéssel kapcsolatos kommunikáció legyen jól megtervezve.

Összefoglalva elmondható, hogy három fontos teendő merült fel a felmérés során:

1. A könyvtárak legyenek láthatóbbak. – Kísérletet kell tenni a nem használók és a könyvtárat ritkán használók bevonására. Alkalmazni kell a digitális forradalom új módszereit a szolgáltatások és azok összekapcsolása terén. Gondot kell fordítani a használói élményre, amelyet a találkozási pontokon (a kölcsönzőpultnál, a tájékoztató ponton, a könyvtárközi

kölcsönzési részlegben stb.) szerez meg az olvasó. A használók bevonása kulcskérdés, akár már a tervezés időszakában is. Nemcsak a könyvtárba látogatók, hanem a virtuális használók igényeit is figyelembe kell venni.

2. A könyvtárak teremtsenek vonzó környezetet. – A könyvtárban legyen olyan a hangulat, ami vonzza a látogatókat. Ennek környezeti tényezői például a kávézó, a tanulási és információszerzési köztér, a kényelmes és mozgatható bútorzat, a csendes és a csoportos foglalkozásokhoz alkalmas terek, a kommunikációra kész személyzet. Olyan szolgáltatásokat kell nyújtani, amelyek hírét a használók „elmesélhetik” egymásnak.

3. Legyen a könyvtárnak stratégiai terve a brandingre. – Ez a könyvtári szolgáltatások és programok népszerűsítését szolgálja. A személyzetet is megfelelő képzésben kell részesíteni. A branding kihat a könyvtár összes tevékenységére, szervezeti kultúrájára, szabályait és általános szemléletét is beleértve. A könyvtár közösen kialakított jövőképe jó kiindulópont a brandinghez.

A brand jóval több, mint egy logó vagy szlogen – a használói élmények összességét jelenti, és a könyvtár mindazon pontjait érinti, ahol a könyvtáros és az olvasó találkozik egymással. Az érintett közösség elvárásai, annak változásai igen lényegesek ebből a szempontból.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 305

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 249

Használat- és igényvizsgálat

298/2014

CHOW, Anthony S. – CROXTON, Rebecca A.: A usability evaluation of academic virtual reference services. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 3., p. 309-361.

Egyetemi könyvtári virtuális tájékoztató szolgálatok használhatóságának értékelése

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Online üzemmód; Referenz; Szolgáltatások használata

A tanulmány öt virtuális tájékoztatósi forma (chat, e-mail, SMS, telefon, videokonferencia Skype-on) használatát elemezte: 31 végzett és posztgraduális hallgató értékelt két egyetem virtuális tájékoztató szolgálatát. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a felhasználói igény és elégedettség jól korrelál a szolgáltatás általános használhatóságával eredményesség és hatékonyság szempontjából. Az

összes értéket tekintve az online chat kapta a legmagasabb értékeket, beleértve az elégedettséget és a hét használhatósági tényezőt. A tanulmány legfontosabb megállapítása, hogy a chat a legnépszerűbb az egyetemi hallgatók körében, és hogy a használhatósági mutatók előre tudják jelezni a felhasználók preferenciáit a befektetés magas megtérülése, a tranzakció sebessége, a megfelelés és a minimális erőfeszítés tekintetében.

(Autoref.)

299/2014

IMLER, Bonnie: Commercial database design vs. library terminology comprehension : why do students print abstracts instead of full-text articles?. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 3., p. 284-297.

Mi okozza azt, hogy az egyetemisták a referátumokat nyomtatják ki a teljes szöveg helyett?

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Teljes szövegű adatbázis; Terminológia

A Penn Állami Egyetem (Pennsylvania) 40 alapképzésben részt vevő hallgatójának részvételével elvégzett kísérlet azt mutatja, hogy öt

teljes szöveget is tartalmazó adatbázis használatakor csak 25%-uk nyomtatta ki mind az öt adatbázisból a teljes szöveget, míg többen a referátumok szövegét nyomtatták ki.

A kísérletet úgy szervezték meg, hogy ne a résztvevők információkeresési stratégiáját vizsgálják, hanem a találati oldalakkal való interakciójukat, a terminológia ismeretét és az adatbázisok használhatóságát. Felmérést is készítettek a résztvevők körében, amelyből egyértelműen kiderült, hogy több mint kétharmaduk meg tudta határozni a teljes szöveg, több mint a felük pedig a referátum fogalmát. A használatot inkább az nehezítette, hogy a teljes szöveg megjelölése az adatbázisokban nem mindig egyértelmű (pl. *full text*, *html*, *pdf*). A csatolók elhelyezése változó volt, sokszor nem is volt megfelelő, például keveredtek más funkciókkal, betűméretük gyakran kisebb volt a szükségesnél. A referátumok és a teljes szöveg összekeverésében az is szerepet játszott, hogy néhányan nem keresték meg a teljes szöveghez vezető csatolót, hanem azonnal belefogtak a nyomtatásba.

(Koltay Tibor)

300/2014

LOPATOVSKA, Irene [et al.]: In transition: academic e-book reading in an institution without e-books. – Bibliogr. In: Library review. – 63. (2014) 4/5., p. 264-275.

E-könyvek olvasása egy e-könyvekkel nem rendelkező egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Könyvtáros-utánpótlás; Szolgáltatások használata

Az elektronikus könyvek megjelenése nemcsak az olvasási, hanem a tanulási szokásokat is megváltoztatta. Ennek eredményeképpen egyre több egyetemi könyvtár építi be a kínálatába az elektronikus dokumentumok szolgáltatását. A kutatók végzős könyvtár- és információtudományi hallgatók e-könyv olvasási szokásait vizsgálták, mivel ők azok, akiknek választott hivatásuk miatt is lépést kell tartaniuk a technikai fejlődéssel ezen a területen. A választás egy olyan magánegyetemre esett az Egyesült Államok keleti partján, amelynek könyvtára nem szolgáltat sem elektronikus olvasmányokat, sem e-olvasáshoz használt eszközöket.

A mintavétel kérdőíves felméréssel, fókuszcsoportos és személyes interjúk készítésével történt. Az iskola valamennyi hallgatója számára elérhetővé tett, 24 kérdésből álló kérdőív segített

feltérképezni a demográfiai adatokat, valamint a diákok technológiai és olvasási preferenciáit. A másik két módszer pedig árnyalta a képet, és segített feltérképezni a korábban összegyűjtött eredmények mögött álló okokat. A félig strukturált interjúk során 20 kérdést tettek fel a hallgatóknak a technológiai tudásukkal, valamint az e-könyvekkel és e-olvasókkal szerzett tapasztalatukkal kapcsolatban. A fókuszcsoport témája kifejezetten a tudományos művek elektronikus változatának olvasását járta körbe.

A kérdőívet 69 diák töltötte ki, 10 hallgató jelentkezett a személyenként 45 percre kalkulált interjúkra, valamint kilencen vettek részt a kétszer másfél órás fókuszcsoportos beszélgetésen. Az eredmények azt mutatják, hogy a hozzáférés és a használat nehézségei ellenére a hallgatók beépítették az e-könyv olvasást egyetemi rutinjukba. A kérdőívet kitöltők (többségük 24–34 év közötti nő) számára az elektronikus olvasás legfontosabb célja a szórakozás, ám 55% használja tanuláshoz is. A többség laptopon vagy mobil eszközön olvas, ugyanakkor az asztali számítógépek kiemelkednek azon eszközök listájából, amelyek nem a válaszadó tulajdonában vannak, ám elektronikus olvasásra használja őket. A (saját tulajdonú) e-könyv olvasók közül a legnépszerűbb a Kindle.

A válaszadók szerint az elektronikus olvasás mellett szóló legfontosabb érv, hogy kényelmes, ezt a következő indokok követik: elérhető akkor is, amikor nincs nyomtatott példány, könnyen használható, olcsóbb, lehetővé teszi a szövegben való keresést, és interaktív funkciókkal ellátott. Szóba került a környezettudatosság is, vagyis a papírtakarékosság. Kritikaként merült fel, hogy a PDF formátum használata sokszor nehézkes, és papíron kell mellette jegyzetelni, mivel a fájlhoz nem fűzhetők megjegyzések. Ugyancsak nehézség, hogy a különböző e-könyv olvasók különböző formátumokat használnak, amelyek sokszor nem kompatibilisek más olvasókkal.

A kutatásban részt vevők a következő e-könyv forrásokat nevezték meg: Amazon.com, a helyi közkönyvtár, iTunes, Barnes & Noble, HathiTrust és az egyetem által biztosított online felület, ahol az oktatók teszik közzé az anyagaikat. A válaszadók közül többen kifejtették, hogy gyakran kell kikapukat keresniük ahhoz, hogy szakirodalmi olvasmányokhoz jussanak, mivel az egyetemi könyvtár ezeket nem szolgáltatja számukra. Ezért 80% élne a lehetőséggel, ha az egyetemi könyvtárból elektronikus könyveket lehetne kölcsönözni. Több válaszadó azonban még mindig a nyomtatott könyveket részesíti előnyben, főként érzelmi okokból, de sokan tartják

használhatóbbnak őket az e-könyveknél, ezért gyakran nyomtatják ki az eredetileg elektronikus verziókat.

Az eredmények szerint a könyvtári e-könyvek hiánya csekély mértékben befolyásolja csak a hallgatók olvasási szokásait és preferenciáit, ugyanakkor a digitális tartalom elérése plusz terhet és költségeket jelent a használóknak. Ezért az egyetemi könyvtáraknak célszerű lenne az olvasók által keresett e-könyveket beszerezni, és az új szolgáltatást népszerűsíteni.

(Jávorka Brigitta)

301/2014

SAHUT, Gilles: Les jeunes, leurs enseignants et Wikipédia : représentations en tension autour d'un objet documentaire singulier In: Documentaliste. – 51. (2014) 2., p. 71-79.

Fiatalok, tanárok és a Wikipédia: eltérő vélemények egy speciális tájékoztatási eszközről

Egyetemi hallgató; Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Közvéleménykutatás

A Wikipédia tizenkét éve, felbukkanása óta a viták kereszttüzeiben áll: hol a tanárok és a szakemberek, hol a felhasználók véleménye vált ki heves eljenzést vagy éppen viharos ellenkezést. Vajon mit szólnak mindehhez a fiatalok? Milyen előnyei és hátrányai szólnak használatára vagy elutasítására mellett? A média rendszeresen foglalkozik a Wikipédia körüli gondokkal (plagizálás, hibák, manipulációk stb.), ennek ellenére egyértelmű, hogy a Wikipédia jelenleg a hatodik leginkább használt oldal a világban.

A közelmúltban végzett amerikai felmérés szerint 2462 középiskolai tanár zöme állt ki mellette, míg a többiek pálcát törtek felette, és megtiltották diákjaiknak a használatát. Franciaországban is készült felmérés 11–25 éves fiatalok körében a Wikipédia használatáról, mert számos adat bizonyítja, hogy a középiskolások és az egyetemisták a Google-t használják keresőeszközként, és a kapott találati listák élén – általában az első helyen – wikipédiás szócikkek állnak. A keresőt ez már meggyőzi az oldal minőségéről, és fontosabbnak ítéli, mint a hátrébb sorolt dokumentumokat. A Wikipédia további előnyei a sokszínűség, az enciklopédikus jelleg, a gyors változtathatóság és a naprakészség. Ugyancsak mellette szól, hogy a fiatalok a szócikkek nyelvezetét, világos szerkezetét, könnyű navigálhatóságát sokkal közelebb érzik

tudásszintjükhöz, mint a többi tudományos kiadványokét, és a kiinduló tájékozódás elengedhetetlen kelléke. Természetesen vannak ellenzői is. Az amerikai fiatalok 43%-a jóval kisebb bizalmat táplál a Wikipédia iránt, mint társaik; a bizalmatlanság fő oka a könnyen változtatható információk minősége. Ez utóbbi jelenségben akár már az egyén és a közösség kapcsolatának társadalmi vetülete is felfedezhető: hogyan alkalmazzák a hitelességre, a minőségre vonatkozó normákat a szócikkek írása, szerkesztése vagy átszerkesztése során.

A francia internetes felmérés 2012 decembere és 2013 szeptembere között összesen tíz középfokú és felsőfokú iskolában zajlott. (Köztük volt általános és szakképzést adó intézmény, a legmagasabb szint az egyetemi mesterszintű képzés volt.) A 841 válaszadó 54,1%-a lány, 256 magánfőiskolás, 265 középiskolás, 148 szakképzéses és BA szintű, 172 MA szintű egyetemista volt. A franciaországi eredmények sok tekintetben korreláltak az amerikaiakkal. A Wikipédiát széles körben használják (94,3%). A 2008-as vizsgálathoz képest emelkedett a használók száma: elsősorban a 14–18 éves fiatalok közül kerültek ki. Véleményük szerint nagyon hasznos (46,3%) vagy hasznos (48,1%), mivel szócikkei érthetőek (92%) és pontosak (92,7%), noha az oktatáshoz köthető, tanári irányítással végzett információkeresés esetén a szaktudományi információforrásokhoz viszonyítva veszít valamennyit az értékéből, főleg az egyetemisták körében.

A pozitív vélemények két csoportra oszthatók. Az egyik az enciklopédikus teljességet, a másik a könnyen használhatóságot és a hasznosságot emeli ki. Megemlítendő, hogy az információk naprakészsége csak a fiatalok 1,6%-át, az adatok megbízhatósága a felhasználók 8,3%-át érdekli, és csak 3,2% említi az információhoz való szabad hozzáférés fontosságát. Egyértelmű, hogy a Wikipédia elsősorban a közép- és felsőfokú oktatásban részt vevők számára alapvető információforrás, továbbá azoké a fiataloké, akik a digitális szolgáltatások változatos lehetőségeit aknázzák ki kulturális információs igényeik kielégítésére. Az iskolához, képzéstípusokhoz köthető feladatok és a Wikipédia használata hangsúlyosan összefügg, és szinte egyenes arányban növekszik. A mesterképzésben viszont ez az arány 3,1%-ra csökken. A legfiatalabbak által a leggyakrabban használt pozitív jellemző a „tökéletes dokumentum”, a „segítség”, illetve az, hogy „ez az egyetlen olyan oldal, amely hozzásegít bennünket kiselőadás készítéséhez.”

A negatívumok sorában a „megbízhatatlanság” vezet. Ez részben az adatok lehetséges

pontatlanságát jelenti, hiszen bárki bármikor felülírhatja egy jó szakcikk információit, illetve ott rejlik a bizonytalanság a közösség által készített „közös” munka mögött. A Wikipédiával szemben a legtöbb kételyt azok a mesterszakosok fogalmazták meg, akik különbséget tudtak már tenni az általános és a szaktudományi források között. A fiatalok 67,9%-a családi, baráti körben vagy az iskolában hallotta már ezeket a negatív véleményeket, de hatból négyen a pozitívumokat emelték ki. A szócikkek hivatkozásának vizsgálatakor egyértelműen kimutatható, hogy a legfiatalabbak 18%-a hivatkozik rendszeresen, 50,3% elutasítja a hivatkozást, a fiatalok 31,7%-a pedig attól függően hivatkozik vagy sem, hogy mi a véleménye tanárának a közösségi enciklopédiáról.

A felmérés összesített eredménye, hogy nem igazolható a Wikipédia egyértelműen pozitív vagy negatív megítélése. A mérleg nyelve hol ide, hol oda billen. Nincs nagy eltérés a mellette és az ellene szóló vélemények között. A pontosításhoz még várni kell, és majd újabb kutatás után lehet megkísérelni a választ.

(Pajor Enikő)

Olvasómozgalmak, olvasótáborok

302/2014

O'MALLEY, Caris: The great reading adventure : a new approach to summer reading. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 34. (2014) 4., p. 15-18.

A Nagy Olvasási Kaland. Újszerű nyári olvasási programok

Ifjúság nevelése olvasásra; Játék; Online üzemmód; Szoftver

A közkönyvtárak gyerekeknek szervezett nyári olvasási programjai több évtizede a szokott mederben folynak. Az arizonai Maricopa megyei könyvtárban elhatározták, hogy korszerűsítik ezeket a programokat, mégpedig úgy, hogy nem nyomtatott könyveket, hanem digitális olvasmányokat kínálnak a weben.

Saját fejlesztésű szoftver mellett döntöttek, amelynek létrehozásához felhasználták a Public Library Association által egy országos digitális olvasási program kialakításához pályázat keretében összegyűjtött kritériumokat. A munka során együttműködtek az Arizona State Library, Archives and Public Records nevű intézménnyel,

közösen pályáztak támogatásra. A szoftverfejlesztésre versenytárgyalást írtak ki, és egy helyi céget bíztak meg a munkával. Néhány hónap alatt közösen fogalmazták meg a folyamatokat, a követelményeket és a dizájnt.

Nagyon egyszerű használói interfészt alakítottak ki, amelynek szövege, színei, képei és a program paraméterei szabadon, saját ízlés szerint beállíthatók. A gyerekek belépés után saját avatarukat, játékaikat, pontszámukat, olvasmányjegyzékeiket, eseményeiket, üzeneteiket és a nekik szóló ajánlatokat látják. Ha valaki bekapcsolódott egy játékos olvasásfejlesztő programba, valamilyen eredményt elért az olvasás terén, és részt vett könyvtári vagy közösségi tevékenységben, azt éremmel jutalmazták.

A játékok virtuális eszköztárból és különböző olvasásfejlesztő tevékenységekből (egy online könyvből és hat hozzá kapcsolódó játékból) állnak. Mindezek rugalmasan alakíthatók. Idősebb használók (tinédzserek és felnőttek) esetén a játékokat nem, csak az éremmel való jutalmazást használják. Az online könyv egyszerű diasorozatot jelent, amely különböző nehézségű olvasmányokat jelenít meg (3 fokozat van). A könyvekhez audiofájlok tartoznak az olvasni még nem tudó gyerekek számára. Aki elolvasott egy könyvet, érmet és/vagy pontokat kap. A könyvhöz tartozó játékokban például különböző szavakat kell meghatározni, kirakós játékokat kell megoldani.

Az olvasási programot menedzselő szoftver az elolvasott könyveket, oldalakat és az olvasással töltött időt automatikusan pontokká számítja át. Az olvasmányjegyzékek összeállításában a könyvtárak az iskolákkal is együttműködhetnek. A jegyzéken szereplő művek a könyvtári katalógushoz kapcsolódhatnak. A szoftvernek van olyan funkciója is, amely eseményeket jelez és üzeneteket közvetít. Az olvasmányajánló funkcióban különböző ajándékkuponokat osztanak cégek jóvoltából. A statisztikai funkció a legfontosabb adatokat szolgáltatja (regisztráltak száma, kor és nem szerinti összetétele stb.); további adatok rögzítése is beállítható.

A Nagy Olvasási Kaland program rendkívül használóbarát, nyílt forráskódú, a szoftver szabadon letölthető és kipróbálható. Mivel a projekt nem kapott támogatást, nem kell éves előfizetési díjat vagy fenntartási költséget fizetni. Az ötlet gazdái abban reménykednek, hogy a program körül egy önsegítő közösség fog kialakulni. Jelenleg egy olvasásfejlesztő programokat regisztráló közös adatbázis építésén dolgoznak. A program honlapján (greatreadingadventure.com) megtalálhatók a projekt dokumentumai, a használóknak szóló

útmutatók és a fejlesztés legújabb eredményeinek ismertetése. Bekapcsolódtak a Collaborative Summer Library Program nevű (CSLP) országos közkönyvtári konzorciumba is.

(Hegyközi Ilona)

Használók képzése

303/2014

McKINNEY, Pamela: Information literacy and inquiry-based learning : evaluation of a five-year programme of curriculum development. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 46. (2014) 2., p. 148-166.

Információs műveltség és kutatásalapú tanulás: egy ötéves tantervfejlesztési program értékelése

Használoi szokások; Használók képzése - felsőoktatásban; Oktatási módszer

A kutatásalapú tanulás/tanítás (inquiry-based learning) a felsőoktatásban egyre nagyobb szerephez jutó tanulóközpontú pedagógiai módszerek gyűjtőneve. Lényege, hogy a tanuló nyílt kérdésekre választ kereső kutatásban vesz részt. Ez a megközelítés haladó szintű információs műveltséget és annak továbbfejlesztését követeli meg a tanulótól. A Sheffieldi Egyetemen számos ilyen projekt megvalósítása zajlik. Ezek értékelésére a *Theory of Change* (ToC) elnevezésű, részvételen alapuló hatásvizsgálat módszerével történt, amelyet eredetileg a közösségek komplex változásainak vizsgálatára dolgoztak ki, és amely lehetővé teszi, hogy előre jelezhessük a változásokat annak érdekében, hogy az érintettek számára projektcélokat tűzzünk ki. A projektek elméleti megalapozását az információs műveltség SCONUL modellje (Seven Pillars) biztosította. Vizsgálati mintaként 12 projektet választottak ki. Ezek témája változatos volt, azonban mindegyik középpontjában a kutatásalapú tanulás (részben pedig az információs műveltség) kompetenciái álltak.

A különböző projektek vezetőinek eltérő elképzelése volt az egyetemre került hallgatók információkeresési készségeiről. Sokan úgy gondolták, hogy a hallgatóknak még a legalapvetőbb készségei sincsenek meg, míg mások viszonylag magas szintű internetkeresési jártasságokat tételeztek fel róluk, miközben úgy gondolták, hogy meg kell szabadulniuk attól, hogy az internetet az egyetlen forrásnak tekintsék.

A hallgatóknak – többek között – kisebb kísérleteket kellett végezniük, amelyek eredményeit összevetették a megjelent szakirodalommal, ami megkövetelte, hogy irodalmat keressenek a hasonló témájú korábbi kísérletekről. Újságíró hallgatók egy híranyag forrásait keresték vissza, a könyvtár szakosok interjúkat készítettek egy csoporttársuk információs igényeiről, irodalmat kerestek a témában, amelynek alapján bibliográfiát állítottak össze. A pszichológia szakosok tudományos kutatáson alapuló híranyagot, valamint hírekből kiindulva tudományos cikkeket kerestek, majd elemezték azokat a keresési stratégiákat, amelyek segítségével összevethető a híranyag és a tudományos cikk minősége. Angol szakosok egy szövegrészlet alapján kutatási kérdést alakítottak ki, amelynek megválaszolására információkat kerestek.

Számos projekt az információs műveltséggel kapcsolatos reflektív gondolkodást követelt meg a hallgatóktól. A pszichológia szakosok említett projektjében például arra kellett reflektálniuk, hogy mennyire voltak hatékonyak az információkeresésben. Két projektben hallgatók mentorálták társaikat, amit a mentorok és a mentoráltak egyaránt jónak értékeltek. Összességében azonban vegyes volt a hallgatók véleménye a kutatásalapú tanulás során szerzett tapasztalatról és arról, hogy ez mennyiben segítette információs műveltségi készségeik fejlődését.

Része volt a programnak egy „információs műveltségi oktatásfejlesztési és kutatási munkatárs” elnevezésű állás létesítése a könyvtárban, akinek az lenne a feladata, hogy pedagógiai segítséget nyújtson a kutatásalapú tanulási és főként az információs műveltségi projektekhez. Ezenkívül – a személyes és az online támogatás mellett – az önálló tanulást segítő tananyagot is nyújt a könyvtár.

(Koltay Tibor)

304/2014

RENN, Oliver: "Anwenderschulung zur computergestützten Informationsbeschaffung für Fortgeschrittene" oder doch lieber in die Coffee Lectures. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 65. (2014) 3., p. 190-194.
Res. angol és francia nyelven

„Felhasználóképzés a számítógépes információkeresésről haladóknak” vagy inkább coffee lectures?

Egyetemi könyvtár -műszaki; Használók képzése - felsőoktatásban

Az adatbázisok száma – főleg a kémia és az élettudományok terén – egyre nő, s ezek folyamatosan átalakulnak, új alkalmazásokkal bővülnek, ezért egyre nehezebb a terület áttekintése. A felmérések is azt igazolják, hogy a felhasználók az adatbázisok funkcióinak zömét nem ismerik, vagy félnek kipróbálni annak időigényessége miatt, és ez az oka, hogy nem vesznek részt a különféle tréningeken sem. Alig van visszhangja az információs kompetenciát kínáló felhívásoknak. Ideje volt tehát egy új formát kitalálni, amely figyelembe veszi a felsőoktatásban részt vevők, így a zürichi műszaki egyetem (ETHZ) hallgatóinak és kutatóinak kevés idejét, és rájuk koncentrál. Ennek érdekében az egyetem kémiai, biológiai, gyógyszerészeti információs központja (<http://www.infozentrum.ethz.ch/>) 2013 végén elhatározta, hogy rövid, mindössze tíz perces előadássorozatot szervez, ún. *coffee lectures* formájában. Három héten át, mindig kedden, szerdán és csütörtökön pontosan 13 órai kezdettel került sor az előadásokra, melyhez az információs központ frissen főzött kávé (vagy teát) is kínált. Ha nem volt érdekes a téma, nem vezett ez az idő kárba, hiszen amúgy is kávézott volna a hallgatóság.

A korszerű tanteremmé átalakított egykori számítógépterem kényelmes székein harmincan fértek el, a digitális tábla pedig az előadó számára biztosított szemléltetési lehetőséget. A sorozatra egy 60 másodpercnél rövidebb videóval hívták fel a figyelmet hetekkel korábban, melyben tudatosan kerülték az információs műveltség témáját, csak a kávéfogyasztás örömeivel foglalkoztak – a film az egyetem Youtube csatornáján volt látható –, emellett plakátok is készültek, valamint az előadások témái is felkerültek az információs központ (új) honlapjára, melyek ics adatként importálhatók előjegyzési naptárba is.

Az első, 18 előadásból álló sorozatban vonzó témákat választottak, sikere után pedig 2014 januárjában újabb indul – most már rövid „előzetessel” is felkeltve az érdeklődést.

A tapasztalatok szerint vonzó a *coffee lectures* forma: 19 fő volt a legkevesebb résztvevő, de előfordult már harmincnál több érdeklődő is. Nincs előzetes jelentkezés. (2014 novemberében már a

negyedik széria indul, ahol olykor már regisztrációt kérnek.)

(Murányi Lajos)

305/2014

YANG, Sharon Q. – CHOU, Min: Promoting and teaching information literacy on the Internet : surveying the web sites of 264 academic libraries in North America. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 8. (2014) 1., p. 88-104.

Az információs műveltség oktatása és népszerűsítése az interneten: 264 észak-amerikai felsőoktatási könyvtár honlapjának elemzése

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése - felsőoktatásban; Honlap; Marketing

2012 júliusa és novembere között felmérést végeztek annak feltárására, hogy az Egyesült Államok és Kanada felsőoktatási könyvtárai hogyan nyújtanak információs műveltségi képzést a weben, és hogyan népszerűsítik azt. A Peterson-féle felsőoktatási intézményi kézikönyv 2012. évi kiadásából véletlenszerűen 264 intézményt választottak ki a szerzők, és az intézmények könyvtárainak honlapját a használóképzéssel kapcsolatos tevékenységek szempontjából vizsgálták. A mintában szereplő könyvtárak mindössze 65%-a hirdette a használóképzést webes szolgáltatásként, a könyvtárak 64%-a kutatási segédleteket és oktatóprogramokat fejlesztett ki. A könyvtárak 16 százaléka közvetlen linket adott az ACRL *Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban* c. útmutatójához, és 24% igyekezett az „információs műveltség” kifejezést megmagyarázni és meghatározni. A szerzők bíznak abban, hogy a vizsgálat eredményei segítenek annak feltárásában, hogyan használják jelenleg a felsőoktatási könyvtárak az internetet az információs műveltség terjesztésére a weben, és új alapelveket javasolnak jobb stratégiák kidolgozásához az információs műveltség támogatására.

(Autoref.)

Lásd még 282

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

306/2014

DROST, Pernille: Where to start? : retro-digitisation of Danish cultural heritage In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 2., p. 20-21.

Hol kezdjük? A dán kulturális örökség visszamenőleges digitalizálása

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés - belföldi; Nemzeti könyvtár

A Királyi Könyvtár Dánia nemzeti és egyetemi könyvtára. Feladata az oktatás, a kutatás és az ismeretterjesztés támogatása a jelenben és a jövőben. Nemzeti könyvtárként kezeli a dániai és a külföldi eredetű nemzeti kulturális örökséget, legyen az nyomtatott mű, kézirat, levéltári anyag, térkép, kép, fénykép, zene analóg vagy digitális formában. Az intézmény a gyűjteményeket a lehető legjobban, korszerű módon teszi hozzáférhetővé, egyúttal gondoskodik azok biztonságos megőrzéséről a jövő számára. Múzeumként és kulturális intézményként pedig hozzájárul a kulturális örökség visszamenőleges digitalizálásához. A könyvtár retrospektív digitalizálási stratégiájához a keretet a megőrzés, az elérhetővé tétel és a kommunikáció korszerű feltételei adják.

A nemzeti könyvtárban a fizikai hordozón lévő anyagok digitalizálásának célja helyettesítő példány előállítása; a munkát úgy kell elvégezni, hogy a fizikai anyagok is megmaradjanak és védve legyenek, jövőbeni létük – legalább digitális formában – biztosított legyen. A könyvtár régi anyagait koruk vagy értékük miatt csak az olvasótermekben felügyelet mellett lehet használni; a könnyebb hozzáférhetőséget elsősorban ezekhez kell megteremteni.

A digitalizálás lehetővé teszi, hogy a kulturális örökség ne csak a kutatóknak és a valóságos könyvtárlátogatóknak legyen elérhető, hanem az egész társadalom számára. Stratégiai szempontpontból a könyvtár célja nagy

mennyiségű anyag digitalizálása három formában: tömegesen, olvasói kérésre és téma szerint. A tömeges digitalizálás jelenleg a folyóiratokra összpontosít, mivel ez részét fogja képezni a nemzeti digitális folyóiratportálnak. Az olvasói kérésre történő digitalizálás a Danish Books on Demand projekt keretében folyik; a rendelés az 1700–1901 közötti anyagokat érinti, a másolatok 3–5 nap alatt készülnek el. A 2012-ben indult projekt nagyon sikeres, a tervek szerint 2014-re 5000 cím lesz digitális formában. A könnyebb elérhetőség nyilvánvalóan növeli az igényeket; a projekt révén értékes tapasztalatok gyűjthetők az állandó és gyors munkafolyamatokról, a szkennelő kapacitás és a szoftver folyamatos fejlesztéséről.

Az olvasói kérések mellett a könyvtár a tárgyi és tematikus digitalizálási módszert is követi, amikor a könyvtár kutatási és kommunikációs tevékenységével összefüggő időszakokra vagy témákra összpontosít. Erre példa az 1. világháború kitörésének 100. évfordulója alkalmából végzett munka: a könyvtár az Europeana 1914–1918 gyűjtemény részére a háború idején publikált vagy beszerzett műveket digitalizálta, összesen 142 ezer oldalt. Emellett 7000 fényképet és térképet dolgoztak fel, amelyeket az elérhetővé tétel mellett a háború és a béke kérdéseivel foglalkozó szemináriumokon és egyéb rendezvényeken is bemutatnak.

A könyvtár számára fontos, hogy stratégiája egyértelmű legyen a nagy gyűjtemények és a tematikus válogatások digitalizálásához. A konkrét folyamat aktuális költségeitől eltekintve kell választani a pénzügyi és a stratégiai szempontok között úgy, hogy az eredmény a végfelhasználónak is értékes legyen. A pénzügyi számításokhoz tartozik a digitalizálás aktuális költsége, a megőrzés és a tulajdonjogi díjak. Ugyanakkor figyelni kell a mennyiség és a végfelhasználóra gyakorolt hatás közötti arányokra: azaz, amikor milliós nagyságrendű címről és oldalszámról van szó, mérlegelni kell, hogy a társadalom számára mi jelent nagyobb értéket, és mivel célszerű kezdeni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 248

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

307/2014

POLANKA, Sue: Vozmožnosti i riski ispol'zovaniâ elektronnyh knig bibliotekami : zarubežnyj opyt In: Bibliotekovedenie. – (2014) 2., p. 97-100.

Az elektronikus könyvek használatának lehetőségei és kockázatai a könyvtárakban: külföldi tapasztalatok

Elektronikus könyv; Kölcsönzés; Kapcsolat intézményekkel; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Szolgáltatások használata

Szakértői becslések szerint az e-könyvek nemzetközi forgalma 2013-ban 12,7 milliárd USD volt (2009-ben 2,4 milliárd). Ezen belül az oroszországi piac nagyon jelentéktelen, 2012-ben mindössze 8 millió dollár forgalmat bonyolított, ami a nyomtatott kiadványok 1%-a (az USA-ban az e-könyvek aránya 23%, Nagy-Britanniában 14%). Ugyanakkor Oroszországban nagy lehetőségek vannak az e-könyvek terjesztésére, hiszen mintegy 50 millió ember fér hozzá az internethez.

A kalózkodás miatt a kiadók nem szívesen adnak ki e-könyveket. A Pro-books vezető elemzője szerint a fő ok a legális beszerzési módok, az e-kiadványokra szakosodott cégek hiányában keresendő. A könyvtárak az e-könyvekkel bővíthetik szolgáltatásaik körét. Előnyeik: az olvasóknak nem kell elmenniük a könyvtárba, a könyvet a nap 24 órájában bármikor kivehetik, utazáskor 100-200 könyvet is magukkal vihetnek. Nagyon hasznosak az e-kézikönyvek, amikor az olvasónak csak egy fejezetre, képre stb. van szüksége.

Amerikai adatokat nézve a tudományos könyvtárakban az e-könyvek aránya 95%, a közkönyvtárakban és az államok könyvtáraiban 90%. Az iskolai könyvtárakban kisebb az arány, mivel az átálláshoz kiegészítő finanszírozás szükséges. Egy felmérés nyomán kiderült, hogy a tudományos könyvtárak költségvetésük 80%-át késznek e-anyagokra fordítani.

Az e-könyvek beszerzése bonyolult folyamat; a szerződéskötés után a kiadó a katalogizáláshoz megküldi a MARC-formátumú bibliográfiai tételt és az elérési kódot (a mű továbbra is az eladó szerverén marad). E-könyv vásárlásakor a szöveg mellett a csomag sok mást is tartalmaz, többek

között a digitális jogkezeléshez szükséges rendszert.

Az állományépítés új modelljében a beszerzést az olvasói igények határozzák meg. Rövid távú hitelnek is nevezik, mivel az olvasó dönti el, melyik könyvet mennyi időre kéri. Nagy figyelmet kell fordítani a formátumra, olyant kell választani, hogy az olvasó saját gépére le tudja tölteni a szükséges művet.

Egyre nagyobb teret kapnak a nyílt hozzáférésű gyűjtemények (könyvek, amelyeket valaki már megfizetett), főleg a tudományos szakirodalom, a monográfiák, kutatások terén. Az Unglue.it honlap a közös finanszírozás példája. A Knowledge Unlatched projekt célja a kiadók és a könyvtárak együttműködése: a kiadók a nyílt elérhetővé tétel érdekében a könyvtáraktól előfinanszírozást kérnek.

Előfordul, hogy a könyvtárak az e-könyveket drágábban vehetik meg, mint a magánszemélyek, és az is, hogy egy e-könyvet csak természetes személy vehet meg (főleg a szépirodalom és a tankönyvek esetében).

Mivel az e-könyvek sokszor ismeretlen szervereken vannak, a szerződésekben rögzített feltételek ellenére előfordulhat, hogy bizonyos idő után már nem lesznek elérhetők. Az USA-ban működnek archiváló, az e-folyóiratok biztonsági másolatát előállító cégek (Portico, CLOCKSS és LOCKSS); terveikben a monográfiák archiválása is szerepel.

A nyugati könyvtárak nagy hibát követtek el akkor, amikor rávetették magukat az e-könyvekre, a szerződéseket csukott szemmel írták alá. Az oroszországi könyvtárak jobb helyzetben vannak: amíg nem térnek át a tömeges beszerzésre, lehetőségük van az összefogásra, a vásárlási feltételek közös kidolgozására.

A beszerzés előtt időt kell hagyni a felkészülésre, a reklámra és a marketingre. Az USA-ban egy 2012. évi felmérésből kiderült, hogy a 60 évnél idősebb olvasóknak mindössze 31%-a tudott arról, hogy a könyvtárban e-könyvet is lehet kölcsönözni; ez az arány egy év alatt 24%-ra csökkent, de még javítani kell az információterjesztésen. Elsősorban a munkatársakat kell kiképezni, hogy ismerjék a gyűjteményeket és a műszaki megoldásokat, tudják tájékoztatni az olvasókat (például a könyv mellett feltüntetik, hogy e-formában is elérhető). A könyvtár honlapján külön sort lehet nyitni az e-könyveknek, például a Wright State University könyvtáraiban 18 gyűjtemény van, a munkatársaknak pedig megtérítik a munkájukhoz is szükséges elektronikus eszközök (iPad) árát.

(Viszocsekné Péteri Éva)

308/2014

REINSFELDER, Thomas L.: E-books and ethical dilemmas for the academic reference librarian. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 55. (2014) 2., p. 151-162.

E-könyvek és erkölcsi dilemmák az egyetemi könyvtárban

Adatvédelem; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Igény; Könyvtáresetika; Szolgáltatások használata

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) etikai kódexe vázolja a szakmai értékeket, és azt vallja, „akkor beszélhetünk etikai dilemmáról, ha ezek az értékek veszélybe kerülnek”. Az e-könyvek esetén számos dilemmába botlunk.

Az első mindjárt a nem egyetemista olvasók kiszolgálásakor jelentkezik, vagyis az egyetemi hallgatók, oktatók és a „külsősök” megkülönböztetése miatt. Utóbbiak kiszolgálása e-folyóiratok vagy tájékoztatási segédletek esetén akár megoldhatatlan is lehet, hiszen sok esetben korlátozott a hozzáférés, illetve sok időbe telne. (A könyvtárnak világos útmutatással kell bírnia a kérdésekben.) A könyvtáros akkor etikus, ha segítséget nyújt a könyvtári számítógép használatához, a letölthető PDF-fájlok eléréséhez vagy az e-könyv néhány oldalának kinyomtatásához, esetleg a könyvet könyvtárközi kölcsönzésben kéri vagy beszerzi, más forrást vagy könyvtárat ajánl, tájékoztat arról, miért nem hozzáférhető a kívánt e-könyv, s mérlegeli a jövőben gyarapításkor, hogy az e-könyv beszerzése kizárja-e majd az olvasók egy részét a használatából.

A másik dilemma a magas színvonalú szolgáltatásra törekvés és a szerzői jogok tiszteletben tartása közötti konfliktusból ered: figyelembe kell venni a használat ellentmondásos követelményeit, melyek akadályozzák a könyvtárosokat és az olvasókat, a diákokat el is kedvetlenítheti a sok korlátozás. Az ALA törekszik a szolgáltatókkal való párbeszédre, hogy használóbarát megoldások szülessenek. Más utat választott két új kezdeményezés. Az *Unglue.it* (<http://unglue.it>) projektben a szerző és a kiadó szabad hozzáférést biztosít egy bizonyos összeg megajánlása esetén, és ha a „vétélár” összejön, mindenki számára elérhető lesz a könyv. A *Knowledge Unlatched* (www.knowledgeunlatched.org) más úton jár: tudományos kiadókkal és egyetemi könyvtárakkal dolgozik, ahol a könyvtárak „dobják össze” a publikálás költségét, majd a kiadó online közreadja

a művet. Itt is olvashatók az etikus teendők: ki kell használni az e-könyv minden előnyét, követni a megállapodásokat, tájékoztatni az olvasót (miért kell a szükséges lépéseket megtennie, mire eljut az e-könyvhöz), együttműködni a kiadókkal és a szolgáltatókkal a felhasználóbarát megoldás érdekében, ismerni és támogatni kell az új és nyílt publikálási törekvéseket.

A harmadik dilemmát a jelen és a jövő olvasóinak igényei közötti konfliktus okozza. Most az egyetemi könyvtárak temérdek e-könyvet szereznek be, mert nem kell hozzá raktár, és többnyire távolról is elérhetők. De mi lesz 10, 20 vagy 25 év múlva? Számos mű csak papíron jelenik meg: ezekről sem szabad lemondani. Az e-könyvek zöme nem a könyvtár tulajdona, s a hosszú távú megőrzés sem problémamentes. A folyóiratok esetében már jobb a helyzet: az e-folyóiratok archívuma, a *JSTOR* biztosítja már a hosszú távú elérést. Az e-könyvekre is születően van megoldás a *Portico* és a *LOCKSS* kezdeményezés révén. A szerző itt is felsorolja az etikus magatartást: széles választék biztosítása az e-könyvekből, a jövő felhasználóira is gondoljunk, amikor a nyomtatott helyett e-könyvet rendelünk, a fontos műveket mindkét formátumban szerezzük be, hogy sokáig elérhetőek legyenek, kooperáljunk a tároló könyvtárakkal, és legyünk tájékozottak az új megőrzési projektekről (*Portico*, *LOCKSS*).

A tanulmány végül az olvasók személyes adatainak a védelmére tér ki, mely az e-könyvek esetében komoly veszélybe kerülhet. Ha harmadik fél szolgáltatja az e-dokumentumot, a könyvtár nem tudja követni, mi történik olvasója adataival, s lehet, hogy a szolgáltató adatkezelése nem felel meg a könyvtári eljárásnak. Több állam (Arizona, Kalifornia, New Jersey) kiterjesztette az olvasói adatok védelmét már az e-könyvekre is. Mivel a személyes adatok védelme a szakma egyik alapértéke, tudomásul kell vennünk, hogy ha ez nem lehetséges, vagy lemondunk a szolgáltatásról, vagy közöljük az olvasóval, mi minden történhet adataival.

(Murányi Lajos)

309/2014

WALTERS, William H.: E-books in academic libraries : challenges for sharing and use. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 46. (2014) 2., p. 85-95.

E-könyvek a felsőoktatási könyvtárakban: gyakorlati nehézségek a megosztás és a használat során

Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Szerzői jog; Szolgáltatások használata

A cikk áttekinti a közelmúlt e-könyvek megosztásáról és a felsőoktatási könyvtárakban való használatáról szóló irodalmát, és feltárja a jelenleg tapasztalható korlátozásokat (megtekintés, nyomtatás, letöltés, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés). Kitér a módszerekre, amelyekkel ezek a korlátozások befolyásolják a könyvtári e-könyv olvasók és más mobil eszközök kölcsönzését. A legalapvetőbb problémák közé tartoznak a korlátozó licencrendelkezések, a kereskedelmi szoftverek és fájlformátumok, a digitális jogkezelés (DRM), valamint az egy felhasználós üzleti modell, melyet számos e-könyv forgalmazó alkalmaz.

(Autoref.)

Lásd még 254, 287, 312

Információ- és kommunikációs technológia

310/2014

XIE, Iris – STEVENSON, Jennifer: Social media application in digital libraries. – Bibliogr. In: Online information review. – 38. (2014) 4., p. 502-523.

A közösségi média alkalmazása a digitális könyvtárakban

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja a közösségi média használatát a digitális könyvtárakban, és hogy rámutasson az ezzel kapcsolatos problémákra. Összesen tízet választották ki különböző kulturális intézménytípusból (közkönyvtárak, egyetemi könyvtárak, múzeumok,

kormányzati és nemzetközi szervezetek), hogy képviseljék a különféle digitális könyvtárakat, melyeket különböző típusú szervezetek fejlesztettek ki vagy szponzoráltak. A közösségi média alkalmazásait vizsgálták a következő szempontok szerint: a közösségi média típusa, helye, frissítése, az interakciók típusai és a funkciók típusai. A tanulmány leírja, milyen típusú közösségi média-alkalmazások vannak a kiválasztott digitális könyvtárakban, továbbá jellemzi helyüket, frissítésük gyakoriságát, a digitális könyvtárosok és a felhasználók közötti interakciók típusait, valamint a különböző típusú szerepet, amelyet betöltenek. Az elemzés során a szerzők feltárták azokat a problémákat, amelyek a szabványok hiányából, a kétirányú kommunikációs csatornák kialakításából és a hiányzó oktatási funkciókból adódtak. További kutatások szükségesek, hogy a nagyobb reprezentatív minta érdekében kibővítsék az intézmények és a digitális könyvtárak körét, elsősorban olyan intézményekkel, amelyek kívül esnek Észak-Amerikán és Európán. Fontos a közösségi média mélyreható tartalmi elemzése is, hogy azonosítani tudják azokat a mintákat és funkciókat, melyekre a közösségi média képes. Emellett több intézményben is össze akarják hasonlítani a szerzők az egyes eszközöket (Twittert, Facebookot stb.). Annak érdekében, hogy feltárják az okát, miért éppen azokat a közösségi média eszközöket vezetik be a digitális könyvtárak, fel kell mérni, vagy meg kell interjúvolni a különböző kulturális intézmények digitális könyvtárában dolgozó szakembereket. Emellett a felhasználókat is ki kell kérdezni, hogy megtudjuk, mi az ő álláspontjuk a közösségi média használatáról a digitális könyvtárakban. A tanulmány nemcsak a közösségi média alkalmazásának jelenlegi állapotát és problémáit vizsgálja a digitális könyvtárakban, hanem javaslatokat is ad arra, hogyan lehet a közösségi médiát a felhasználók és a digitális könyvtárak összekapcsolása érdekében hasznosítani.

(Autoref.)

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

Lásd 263

Számítógépes könyvtári rendszerek

311/2014

ALBEE, Barbara – CHEN, Hsin-liang: Public library staff's perceived value and satisfaction of an open source library system. – Bibliogr. In: The electronic library. – 32. (2014) 3., p. 390-402.

Mennyire értékeli és elégedettek egy nyílt forráskódú könyvtári rendszerrel a közkönyvtárban dolgozók?

Felmérés; Integrált gépi rendszer; Közművelődési könyvtár; Személyzet

A tanulmány azt vizsgálta, milyen a közkönyvtárak munkatársainak viszonya a nyílt forráskódú könyvtárgépesítési rendszerhez Indianában. A kutatókat elsősorban az érdekelte, a könyvtár dolgozói értékeli-e a rendszert, miközben munkaköri feladataikat végzik és a könyvtári szolgáltatások javítására törekednek. A kutatók 2010 januárja és decembere között háromhavonta látogattak el kilenc közkönyvtárba, hogy felmérést készítsenek a könyvtár dolgozóiról. A résztvevők maguk töltötték ki a kérdőívet, és lehetőséget kaptak a névtelenségre. A felmérés hat kérdést tett fel az Evergreen rendszer használatával kapcsolatban, és alapvető demográfiai információkat is kért. Az összes válaszadó (323) közül 57 (17,65%) használta az Evergreen rendszert a napi rutinfeladataihoz a könyvtárban. Megállapítást nyert, hogy a rendszer legfőbb előnye:

- a közös katalógus révén megtudható, hogy a keresett könyvtári dokumentum melyik Evergreen-könyvtárban van meg,
- több funkciót kínál, mint a korábbi könyvtári automatizált rendszerek, és
- félre lehet tenni dokumentumokat az olvasók számára.

Ez meggyőző minta volt. Minden résztvevő önként válaszolt a kérdésekre a vizsgálat során, de átfogóbb mintavételt kell majd alkalmazni a jövőben. A tanulmány hozadéka, hogy kiderült, tökéletesíteni kell az *Evergreen Indiana* rendszert, és ezek a módosítások relevánsak más nyílt forrású integrált könyvtári rendszerek számára is.

(Autoref.)

312/2014

BREEDING, Marshall: Balancing the management of electronic and print resources. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 34. (2014) 5., p. 26-28.

Teremtsünk egyensúlyt az elektronikus és a nyomtatott források kezelése között!

Elektronikus dokumentum; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer

A könyvtárak arra törekcszenek, hogy erőforrásaikat prioritásaiknak megfelelően osszák fel. A megfelelő egyensúly megteremtése nem egyszerű. A szerző néhány problémára hívja fel a figyelmet. Hagyományosan a könyvtári dokumentumok hordozói és formátumai határozzák meg, hogy egy-egy intézménynek milyen részlegei vannak, és mekkora a feldolgozó kapacitása. Jóllehet a legtöbb felsőoktatási könyvtárban már a költségvetés 70–90%-át elektronikus forrásokra fordítják, a munkatársak panaszkodnak, hogy aránytalanul nagy erőfeszítéseket kell tenniük a nyomtatott dokumentumok feldolgozása érdekében, hiába csökkent a mennyiségük.

A felsőoktatási könyvtárakban a kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés meredeken visszaesett, a közkönyvtárakban ugyanakkor a nyomtatott dokumentumok kölcsönzése továbbra is jelentős arányú.

Az integrált rendszereket négy évtizeddel ezelőtt a nyomtatott gyűjteményekhez igazodva tervezték meg. A könyvtárak szervezete is visszatükrözte az integrált rendszerek moduljait. Időközben a felsőoktatási könyvtárak szinte teljességgel áttértek arra, hogy folyóirataikat csak elektronikus formátumban fizetik elő, az integrált rendszerek viszont ennek adminisztrációját nem tudják kezelni. Olyan új feladatok is megjelentek, mint az

egyes előfizetésekhez tartozó licencek kezelése, az egyes csomagokban szereplő címek nyilvántartása, a hitelesítés megoldása. Az integrált rendszerek nem képesek szolgáltatni az e-folyóiratok használati adatait sem az előfizetési döntésekhez.

Kiváltásukra számos ún. elektronikus forrásokat kezelő rendszer jelent meg; egyesek kereskedelmi forgalomban kaphatók, mások saját fejlesztésűek. Figyelemre méltó, hogy e rendszerek egy részének fejlesztése a későbbiekben leállt, továbbá eleve viszonylag keveset adtak el belőlük az integrált rendszerekhez képest. Úgy tűnik, hogy a könyvtárak táblázatok, jó esetben adatbázisok és más, házi módszerek segítségével igyekeznek kezelni és nyomon követni e-forrásaikat.

A nyomtatott és az elektronikus forrásokat a könyvtárak külön platformon kezelik, ami nem helyes. A piacon már megjelentek olyan könyvtári szolgáltatási platformok, amelyek szakítanak az integrált rendszerek hagyományaival, és a források kezelésének sokkal összetettebb modelljét képviselik. Számos előnye van annak, amikor egy alkalmazás képes a legkülönbözőbb dokumentumtípusokkal kapcsolatos funkciókat kezelni. Mindenki ezzel dolgozhat, tekintet nélkül arra, hogy milyen gyűjtemény tartozik a felelősségébe. A rendszer outputja is mindent tartalmaz, amire szükség van. Ugyanakkor nem minden probléma oka az integrált rendszer, és nem mindenre jelent megoldást a könyvtári szolgáltatási platform sem. Sok könyvtárnak nem is telne arra, hogy hirtelen drasztikus váltást hajtson végre. Akár van ilyen váltás, akár a meglévő rendszer kiigazítására kerül sor, egy dolog biztos: meg kell oldani az elektronikus és nyomtatott források közös kezelését.

(Hegyközi Ilona)

313/2014

BREEDING, Marshall: Technology alternatives for special collections. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 33. (2013) 9., p. 19-22.

Technológiai lehetőségek a különgyűjtemények kezelésére

Elektronikus könyvtár; Integrált gépi rendszer; Különgyűjtemény; Levéltár; Megőrzés

A nemzeti, az egyetemi könyvtárak, az országos hatókörű szakkönyvtárak, sőt egyes nagy közkönyvtárak is gazdag, nem egyszer levéltári anyagot is tartalmazó különgyűjteményekkel rendelkeznek. Ezeket az új technológiák két

módon érintik: az állomány kezelését és hozzáférhetőségét biztosító eszközök, illetve az új technológiák segítségével létrejött dokumentumok állományba kerülése révén.

Különféle számítógépes eredetű anyagok találhatnak utat a különgyűjtemények állományába, ahol hihetetlen kihívást jelenthet kezelésük, hozzáférhetővé tételük és megőrzésük; gondoljunk csak a nyolcvanas években széles körben használt flopiikon tárolt iratokra, a honlapok tartalmára, a Gmailen folytatott tudományos levelezésre vagy a felhő-technológia segítségével létrehozott, illetve hozzáférhetővé tett anyagokra. Hogyan illeszthető be a levéltári jellegű különgyűjteménybe a közösségi média (egyébként oda illő) tartalma? Egyrészt szükség van a digitális archeológiára, hogy hozzáférhető, megőrizhető legyen az elavult hordozók tartalma, melyeket gyakorlatilag eltűnt eszközökön hoztak létre olyan szoftverekkel, olyan formátumokban, amelyeket a mai eszközök már fel sem ismernek, nem tudnak kezelni. Másrészt a technológiai szakértelmen kívül szükség van olyan gazdasági és jogi felkészültségre, ami a közreadók, a szolgáltatók által fenntartott jogok és a hosszú távú megőrzés és hozzáférhetőség biztosítása közötti egyensúly megteremtését segíti.

A levéltári jellegű különgyűjtemények technológiai igényei igen sokrétűek: a metaadat-kezeléstől a fizikai és digitális megőrzésen át a beszerzés és állománykezelés gépesítése, a visszakeresés és hozzáférés lehetőségének biztosításáig. Vannak kifejezetten levéltári célra fejlesztett szoftverek a piacon, ugyanis funkciói különböznek a könyvtári rendszerekétől. Mások például az állománygyarapítás üzleti modelljei, és hierarchikusabb metaadatokra van szükség a leírás szintjeitől függően. Az eleve digitálisan létrehozott dokumentumok levéltári jellegű kezeléséhez szükséges a digitálisforrás-kezelő (digital asset management) rendszerek, a digitális megőrzés (különös tekintettel az elavuló médiaformákra, fájlstruktúrákra, a hozzáférés szoftvereire) és a gyűjteménykezelés (a beszerzés, illetve a hozzáférési engedély megszerzése, a leltározás, a feltárás, visszakereshetővé, illetve hozzáférhetővé tétel) technikáinak ismerete és alkalmazása. Amire azonban a legnagyobb szüksége lenne a könyvtárnak és az olvasónak (használónak) egyaránt, az az átfogó forráskezelés.

Az egyetemi és tudományos könyvtárak új típusú könyvtári szolgáltatásainak fő célja az volt, hogy egyetlen platformon tegyék lehetővé a különböző formátumú (beleértve a fizikai és digitális) könyvtári anyagok kezelését; a hagyományos integrált könyvtári rendszerek és az

elektronikusforrás-kezelés releváns funkcióinak egységesítése jelentős lépés volt. A nagykönyvtárak különgyűjteményei, levéltári részlegei általában külön technikai infrastruktúrával működnek; kérdés, hogy ez szükségszerű-e. A mai könyvári szolgáltatási platformok egyik alapvető tulajdonsága a rugalmasság, általában képesek a metaadatok különböző (a fizikai és az elektronikus források leírásakor szerepet játszó) formáinak kezelésére, és egyesek már a digitálisforrás-kezelés támogatását is tartalmazzák. Alkalmazkodnak a megvásárolt és „licencelt” anyagok alapvetően eltérő üzleti szabályaihoz és feldolgozási folyamataihoz. Ésszerűnek látszik tehát az a feltételezés, hogy a fejlődés következő lépése az archivális anyagok kezelésének a beépítése lehet, ami még teljesebbé tenné a könyvtár különböző kezelési és hozzáférési folyamatai egységesítésének eszméjét.

(Mohor Jenő)

Elektronikus könyvtár

314/2014

BIAGETTI, Maria Teresa: Sviluppo e trasformazioni delle biblioteche digitali : dai repositories di testi alle semantic digital libraries. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 1.

Res. angol nyelven

A digitális könyvtárak fejlesztése és átalakulása szöveg-repozitóriumból szemantikus digitális könyvtárrá

Elektronikus könyvtár

A cikk felvázolja a digitális könyvtárak fejlődését a szöveg-repozitóriumoktól a szolgáltatás-központú architektúra, valamint a P2P és Grid hálózatok használatán alapuló második generációs könyvtárakig. Ezeket a különféle intézményektől származó dokumentumok egyetlen információs térbe integrálása és a különféle digitális könyvtárak közötti egyesített kutatás lehetősége jellemzi. Figyelembe veszi a legújabb generációs szemantikus digitális könyvtárak jellemzőit, azaz a szemantikus web alapvető elemeinek (RDF, ontológiák) használatát és a *collaborative filtering systems* alkalmazását. Bemutatja a DELOS Modellt (a digitális könyvtárak referencia-modelljét) érintő néhány kritikát, és hangsúlyozza annak szükségességét, hogy szemantikai szempontból gazdagabb metaadatok jöjjenek létre, amelyek

jobban meg tudnak felelni a felhasználók keresési igényeinek, különösképpen a humán tudományok területén.

(Mohor Jenő)

315/2014

BLIN, Frédéric: Von ISTEEX, BSN und Co. : auf dem Weg zu einer nationalen wissenschaftlichen digitalen Bibliothek in Frankreich In: Bibliothek. – 38. (2014) 2., p. 246-252.

Res. angol nyelven

Az ISTEEX, a BSN és mások: úton a francia nemzeti tudományos elektronikus könyvtárhoz

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Kutatás információellátása; Tudománypolitika

A francia felsőoktatási és a tudományos minisztérium nyolc éve dolgozik egy globális stratégián azért, hogy megbízható és széles kutatási infrastruktúrát építsen ki a tudományos és műszaki információk biztosításához. A *Bibliothèque Scientifique Numérique* (Digitális Tudományos Könyvtár, a továbbiakban BSN) lett a felsőoktatási intézmények és a kutatóintézetek központja, ahol ezt a stratégiát készítik és végre is hajtják. 2009-ig két minisztérium felelt a kutatásért. A felsőoktatási minisztérium (*Ministère de l'éducation et de l'enseignement supérieur*) felelt az iskolákért és az egyetemekért. (Ide tartoztak az egyetemi könyvtárak és egyéb intézmények, mint a nemzeti bibliográfiai ügynökség /ABES/, mely az egyetemi könyvtárak közös katalógusának /SUDOC/ a gazdája, továbbá a nemzeti számítógépközpont /CINES/, mely 2008-ban a felsőoktatási intézmények digitális adatainak hosszú távú megőrzését kapta feladatul, valamint a szakképzést végző főiskola /ENSSIB/ körüli könyvtárosképző központok hálózata és a könyvtáros egyesületek). Ezzel párhuzamosan a tudományos minisztérium (*Ministère de la recherche*) felelt a kutatóintézetekért – mint amilyen a tudományos kutatás nemzeti központja, a CNRS, melyhez a tudományos és műszaki információ intézete, az INIST is tartozik, mely a *Pascal* és a *Francis* adatbázisok gazdája is –, továbbá hálózataikért, valamint a dokumentátorok és mérnökök szakmai egyesületeiért. Voltaképpen két világ működött párhuzamosan, jórészt azonos feladatokkal, és ez abszurd helyzetekhez (és a források elherdálásához) vezetett. A koordináció mellett voltak közös kezdeményezések is, mint a digitális

cikk-archívum, a HAL (*Hyper Article en Ligne*) létrehozása 2006-ban.

A francia egyetemeknek a világban való gyenge helyezése felgyorsította az eseményeket: 2007-ben létrejött a kutatási és felsőoktatási közösség (*pôles*), melyben kutatóintézetek és felsőoktatási intézmények vettek részt, kutatásaikat összehangolva és egységesített néven láthatóságot biztosítva kutatóik számára a nemzetközi mezőnyben. (Gyakran könyvtárak is szerepet kaptak tudományos dokumentációs részlegként.) 2013-ban az új kutatási és felsőoktatási törvény nyomán átalakultak a képzőintézmények és kutatóintézetek közösségeivé (*communautes*), de a politika változatlan maradt. Ezután 2009-ben a két minisztérium és információpolitikáért felelős osztályuk is egyesült *Mission de l'information scientifique et du réseau documentaire* (MISTRD) néven. Első fontos ténykedésük az elektronikus dokumentumok országos licencének a bevezetése volt 2011-ben német mintára. Ezt további kezdeményezés követte, amely a kormányzat *Befektetések a jövőbe* politikájának volt köszönhető, az *ISTEX* projekt (<http://www.istex.fr>).

Időközben az Európai Unió is közzétette a kutatás infrastrukturális stratégiáját, és ösztönözte a tagországokat, hogy sürgősen dolgozzák ki sajátjukat. Ennek keretében említik először a *tudományos digitális könyvtárat* (BSN), de csak 2011-ben jön létre és határozza meg főbb céljait és hozza létre munkacsoportjait. Az *ISTEX* projekt 2012 és 2014 között zajlik három intézmény részvételével és 60 millió eurós költségvetéssel, melyből 55 millióért e-forrásokat szereznek be, a fennmaradó összeg egy platform létrehozására szolgál.

Az *ISTEX* szorosan kapcsolódik a BSN-hez, annál is inkább, mert annak első munkacsoportjának a beszerzéseiről neki kellett döntenie. A BSN közvetlenül a minisztérium alá tartozik, de irányító testületében minden intézmény képviselteti magát (ideértve a kulturális és kommunikációs minisztériumot is – a szerzői jogok és a nemzeti könyvtár miatt). Munkacsoportjai (*segments*) 15–20 fősek. 2012-ig olyan ajánlásokat dolgoztak ki, amelyhez a minisztérium politikájának igazodnia kell. Először átfogó stratégiájukat adták közre 2012–2015-re, melyben 31 ajánlás szerepelt (közte a kiadókkal és a nemzeti könyvtárral kötött szerződések). Célul tűzték ki a HAL továbbfejlesztését, valamint egy szakportál, az *Heloise* létrehozását is. A nyílt hozzáféréssel foglalkozó munkacsoport a hibrid gazdasági modellt (*platina* út) is támogatja. Kezdeményezéseik komoly eredményei 2013-ban

mutatkoztak: a tudományos publikálás munkacsoport közreadta a nyílt tudományos publikálás manifesztumát, a képzés–kompetenciák munkacsoport pedig központi portált hozott létre, és a digitális kompetenciák referencia-modelljén dolgozik. A digitalizálási munkacsoport jelentős ajánlásokat tett közzé a projektek összehangolására és az eljárások egységesítésére.

A BSN által meghirdetett és támogatott projektek a tudományok szinte minden ágára és a dokumentumok széles körére kiterjednek. A nemzeti könyvtár 2011-ig együttműködött az egyetemi könyvtárakkal, de 2012 óta egyedül felel digitális gyűjteménye és szolgáltatásai kialakításáért, bár továbbra is együttműködik egyetemi és szakkönyvtárakkal egy-egy szakterületen. A *Gallica* sem „nemzeti” digitális könyvtár”, bár az *Europeana* és a *TEL* kapcsolattartója, csupán az elektronikus gyűjtemények központi felvevőportálja. A BSN további célkitűzései a költségek hatékony és optimális felhasználása, a komplementaritás keresése és az egész országban egyenletes színvonal megteremtése. Nem törekszik a minisztérium arra, hogy olyan digitális könyvtárat hozzon létre, amely az országban fellelhető összes tudományos információ elérését biztosítaná, de elsőbbséget élvez az együttműködési infrastruktúrák támogatása és fejlesztése.

A tanulmány végén a szerző a 2013. október 2-án felavatott francia online egyetemet (*France Université Numérique*, FUN) mutatja be.

(A cikk mondandóját zömmel tartalmazó előadás szövege a http://www.opus-bayern.de/bib-info/volltexte/2013/1484/pdf/Bibliothekskongress2013_F.Blin.pdf címen is olvasható.)

(Murányi Lajos)

316/2014

CEYNOWA, Klaus – KELLNER, Stephan: Das Bayerische Kulturportal bavarikon : digital, vernetzt, spartenübergreifend In: Bibliotheks-Magazin. – (2014) 1., p. 8-14.

A digitális, online és komplex bajor kulturális portál, a bavarikon

Általános tudományos könyvtár; Együttműködés - belföldi; Elektronikus könyvtár; Közgyűjtemény; Portál; Tájékoztatás -közművelődési

2013. április 16. óta működik a *bavarikon* – *Kultur- und Wissensschätze Bayerns* (Bajorország kulturális és tudáskincsei) portál béta-verziója.

Jelenleg 200 ezer tételt tartalmaz, közte levéltári anyagokat, kéziratokat, könyveket, festményeket, fotókat, térképeket, múzeumi tárgyakat, továbbá információkat kastélyokról és várakról, kolostorokról és templomokról, emlékművekről és helyiségekről, intézményekről és személyekről. A gyűjtemény magvát a 2002 óta fennálló Bajor Tartományi Könyvtár Online (BLO) alkotja. A BLO főleg könyvtárak helyismereti anyagát tartalmazta.

A Bajor Állami Könyvtár (BSB) az állami tudományos tanácssal közösen dolgozta ki a komplex kulturális portál létrehozásának tervét, melyhez a politikai döntéshozókat is sikerült megnyerniük, s 2012 őszén a kormány elfogadta, majd a 2013. és 2014. évre ötmillió eurót biztosított a megvalósításához. A projekt felelőse a BSB. A Münchener Digitalizálási Központ (MDZ) jelentős mértékben hozzájárult a portál gyors indításához, mely 2014 végén már normál üzemmódban fog működni, kibővített funkciókkal és szolgáltatásokkal. A „bavarikon” elnevezésben mindenki számára világos, hogy Bajorországot (Bavaria) és a képeket (ikon) jelenti. (A szerző szerint még a *lexikon* is asszociálható a beszélő névből.)

A portál nem működhetne együttműködés nélkül; jelenleg a BSB mellett kilenc nagy intézmény bocsátotta digitális anyagait a portál rendelkezésére: a Műemlékvédelmi Hivatal, a Nemzeti Múzeum, a Festészeti Gyűjtemények, az Állami Kastélyok, Kertek és Tavak Bajor Központja, Bajorország Állami Levéltárainak Főigazgatósága, a Bajor Történelem Háza, a Földmérési és Geoinformatikai Tartományi Hivatal, a Münchener Városi Múzeum és a Regensburgi Egyetem Könyvtára. (A projekt második szakaszában még több települési és egyházi partnerrel fog bővülni az együttműködők köre.)

Mit kínál a portál jelenleg? Az Europeanától vagy a Német Digitális Könyvtártól eltérően a bavarikon a digitalizált tételek másolatával is rendelkezik, nem csak annak metaadataival. Emellett válogatott gyűjtemény, amelynek darabjai a bajor kultúra kiemelkedő alkotásai. A portál egyszerű felépítésű, jól alkalmazkodik a különböző végfelhasználói eszközökhöz is. A portálon az alábbi modulok állnak rendelkezésre: a *kimagasló értékek* modul (50 műtárgy), a *tárgykereső* modul, *3D-ben látható tárgyak*, a *személykereső* modul, a *helyiségek adatbázisa*, a *témák* modul, a *térképek*, a *hasonló képek keresése* és az *intézmények* modul.

Felmerül a kérdés, melyek a következő lépések. A műszaki infrastruktúra konszolidálása mellett új technikai lehetőségeket fog kínálni, valamint bővül

majd a digitalizált tárgyak köre (többek között régészeti leletekkel), bekerül a bajor bibliográfiai adatbázis (600ezer egység), és bővül a személyek adatbázisa is. Megteremtik a metaadatok átadásának lehetőségét az Europeana és Német Digitális Könyvtár számára, hogy láttassák a bajor kultúrát.

A portál összefoglaló *márkanévként* mindazt reprezentálja, ami Bajorország kulturális és történeti örökségét jelenti. Ezt szolgálja a helyi fejlesztésű *Bavarikon3D* applikáció is, melynek révén a digitalizált tárgyak mobil eszközökön jeleníthetők meg. Induláskor csak hét műtárgy szerepelt, azóta havonta eggyel bővül a kínálat.

A portál „másodlagos” hasznosításra is alkalmazható, pl. háromdimenziós reprodukciók készítésére (3D-nyomtatóval) vagy kartográfiai kiállításokhoz stb.

(Murányi Lajos)

317/2014

COHEN, Daniel: The Digital Public Library of America : collaboration, content, and technology at scale In: EDUCAUSE Review. – 49. (2014) 4.

Az Amerikai Digitális Közkönyvtár: nagy léptékű együttműködés, tartalom és technológia

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Számítógép-hálózat

Az Amerikai Digitális Közkönyvtár (DPLA) létrehozásának ötlete már az 1990-es években felmerült. A 2013-ben indult könyvtár nyílt és koherens hozzáférést nyújt az Amerikai Egyesült Államok könyvtáraiban, levéltáraiban és múzeumaiban található digitalizált anyagokhoz, amelyek a <http://dp.la/> oldalon és egy olyan platformon érhetők el, amely alkalmazásprogramozási interfészt (API-t) is tartalmaz.

A különböző intézményekből beküldött rekordokat egységesítik és javítják. Az anyagok kereshetők idősorok szerint, virtuális polcokon és fazettás keresőkkel, továbbá többnyire megadják a GPSD koordinátáikat is. Digitális kiállításokat is megnézhetünk. Az alkalmazásfejlesztők a teljes gyűjteményhez hozzáférhetnek. Lehetőség van a tömeges letöltésre, de van olyan alkalmazás is, amellyel kereshető az adatbázis, majd az eredmények dinamikus képfolyamként jeleníthetők meg.

A DPLA szolgáltatási struktúrájának részei a szolgáltató központok, amelyek az egyes

szövetségi államok könyvtárai vagy regionális könyvtárak, amelyek más, kisebb intézmények anyagát is nyújtják. A tartalomközpontok önállóak, és legalább 200 ezer dokumentumot szolgáltatnak. Az átadást követő évben a DPLA állománya 2,4 millióról 7 millióra nőtt. Ma az eredeti 500 helyett immár 1200 szervezettől érkeznek anyagok, és 2014 áprilisában újabb hat partner csatlakozott, közöttük a Kaliforniai Digitális könyvtár, a Government Printing Office és a J. Paul Getty Trust. Ugyanaddig az időpontig a weboldalnak egymillió látogatója volt, és az API 9 millió találatot eredményezett.

(Koltay Tibor)

318/2014

FOLTÝN, Tomáš – VANDASOVÁ, Anna: Virtuální depozitní knihovna : představení projektu a první výsledky In: Čtenář. – 66. (2014) 6., p. 203-209.

Virtuális tároló könyvtár: a projekt és első eredményeinek bemutatása

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Tároló könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

Virtuális tároló könyvtár a munkacíme annak a projektnek, amely a Cseh Köztársaság újkori, megőrzésre szánt gyűjteményének könyvtári együttműködési rendszerben való kiépítését, a szükséges eszközök biztosítását valósítja meg a kulturális minisztérium támogatásával. Első szakaszában, 2012 és 2013 között a gyűjtemények kiegészítése, a módszertani segédletek kidolgozása valósult meg. 2014–2015-ig az applikáció optimalizálása történik, a projektvezető nemzeti könyvtár irányításával, a Morva Területi Könyvtár és az Olomouci Tudományos Könyvtár közreműködésében.

A probléma megoldását a gyűjtemények hiányosságai sürgették. Két archiválандó gyűjtemény a nemzeti könyvtárban, egy-egy Brnóban és Olomoucban található. Relatív teljességről csak az elmúlt húsz évben lehet beszélni, ám jelentős hiányok jellemzik a 19. századi és a 20. század első felének anyagát.

A *bohemika* gyűjtemények kiegészítésében más könyvtárak és intézmények főlépéldány- és törlési jegyzékei szolgálnak alapul, ez azonban a hatalmas mennyiség miatt nehézkes. A projekt fő célja, hogy megakadályozza a bohemika anyag utolsó példányainak „eltűnését”, begyűjtse azokat a tároló könyvtár számára.

Ennek alappillére a Virtuális tároló könyvtár projektje, amelynek során az állomány hiányainak feltárására, kiegészítésére törekednek. Ezért automatikus eszközökkel feltérképezik az egyes dokumentumok létező példányait. Az azonosításhoz a Cseh Nemzeti Bibliográfia adatai szolgálnak alapul, a begyűjtés és aktualizálás az adott ciklusban folyamatos.

Egyeztetést igényel a példányszámok meghatározása a tároló könyvtárak igényei szerint. A példányok szétosztásában a hierarchia csúcsán az a fizikai, jövőbeli tároló raktár áll, amelybe a hiányzó példányok hosszú távú megőrzés céljából bekerülnek. Jelenleg ebben a tároló raktárban öt példánnyal számolnak a további hasznosítás miatt. A dezideráta jegyzékek alapján kérhetik a könyvtárak a hiányzó példányokat. A nemzeti könyvtár PROKOP nevű eszköze végzi a begyűjtést a könyvtári katalógusokból és adatbázisokból a nemzeti bibliográfiai adatok alkalmazásával. A rendszer architektúráját a nemzeti könyvtárban működő Oracle 11g, applikációs környezetet a Relief IV., a keresőeszközt az MS FAST Search for Internet Sites biztosítja.

A Virtuális tároló könyvtár két részből áll: adatbázis applikációkból és keresési tartományokból. Az adatbázisban gyűjtik be a bibliográfiai adatokat az egyes könyvtárakból, azokat adminisztrálják, a keresési tartományban a résztvevő könyvtárak adatainak elemzését, összevetését biztosítják.

A projekt fő célja, hogy a részt vevő könyvtárak számára biztosítsa az egyedi példányok, a hiányos bohemika anyag pótlását, kiegészítését a nemzeti könyvtár archiválási feladatához. A kutatások eredményeként a nemzeti gyűjteményben eddig 600, korábban elveszett tételt pótoltak és további 1300 címet találtak, amelyek eddig regisztrálatlanul hiányoztak az állományból. Az eddigiek során mintegy 180 ezer egységet dolgoztak föl. Elektronikus katalógus hiányában kimaradt az automatikus kutatásból az olomouci gyűjtemény, fizikai gyűjteménye azonban a tároló könyvtár része lesz.

A hosszú távú megőrzés egyik fontos tényezője a hagyományos, papíralapú dokumentumok megfelelő példányszámú megőrzése a tároló könyvtári rendszerben. Az optimális példányszámokat matematikai módszerekkel számolják ki, figyelembe véve a papír és egyéb könyvkötészeti anyagok avulását, a veszteségek és károsodások számát, a kölcsönzések mennyiségét, a másolatok (mikrofilm, digitális kópia) lehetőségét. Az ajánlott és megőrzésre javasolt példányszámokat a rendelkezésre álló adatok összevetése alapján határozzák meg a Virtuális tároló könyvtár számára.

2010-től a nemzeti könyvtár monitorozza újkori gyűjteményének fizikai állapotát is, amely az egyes példányok státuszát jelentik. A diagnosztika a károsodás mértékét, a lehetséges megoldási javaslatokat is tartalmazza. Jelenleg ez az adatbázis 130 ezer példányt tartalmaz.

Az adatok visszakeresését egységes terminológia, kérdés- és kulcsszó-rendszer biztosítja. A könyvtárak összehasonlíthatják újkori gyűjteményeik adatait, hatékonyabban tervezhetik a szükséges intézkedéseket (konzerválás, restaurálás, digitalizálás).

Az írott bohemika anyag hosszú távú, állandó megőrzése, a könyvtári kulturális örökség

megmentése a projekt fő célja. Egyik fő gátja a folyamatos finanszírozás hiánya. Pozitív társprojektek, pl. a VISK 7 (dokumentumok savtalanítása, konzerválása, restaurálása), anyagilag is támogatják a megvalósulását.

A jövőben a Virtuális tároló könyvtár mellett nélkülözhetetlen lesz egy fizikai tároló könyvtár megépítése az együttműködő partnerkönyvtárak számára.

(Prókai Margit)

Lásd még 258, 310

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

319/2014

FRUIN, Christine: Funding open access journal publishing: : article processing charges In: College & research libraries news. – 75. (2014) 5., p. 240-243.

A nyílt hozzáférés finanszírozása: a publikálásért fizetendő díjak

Elektronikus folyóirat; Gyarapítási keret; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Térítéses szolgáltatás

Bár a nyílt hozzáférésű folyóiratok kalauza, a DOAJ (Directory of Open Access Journals, <http://www.doaj.org>) azt mutatja, hogy a nyílt hozzáférésű folyóiratok kétharmada ingyenes hozzáférésű, egy újabb kutatás szerint 50%-uk a szerzőktől kér díjat a publikálásért. Ezt gyakran kutatási támogatásból fizetik a szerzők, esetleg anyaintézményük segít a költségek fedezésében.

A díjak 200 és 5 000 USD között mozognak az Egyesült Államokban (904 USD átlaggal). A vezető oktatók és kutatók be tudják a díjakat építeni pályázataikba, viszont a fiatalabb kutatók és a mesterszakos hallgatók számára megfizethetetlenek. Megoldásként kínálkozik a publikálási alapok létrehozása, amelyek a szerzői díjakat részben vagy egészen fedezik. Ez történhet a könyvtárak gyarapítási keretének egy részéből vagy erre a célra elkülönített forrásokból. Az egyetemi kutatási szervezet is nyújthat forrásokat. Az intézményeknek meg kell fontolniuk, hogy támogatják-e azt a formát,

amikor a nem nyílt hozzáférésű folyóiratok egy részében, díj ellenében nyílt hozzáférésű formában jelentethetők meg cikkek. El kell dönteniük azt is, hogy alkalmaznak-e valamilyen, a minőségen alapuló kritériumrendszert arra, hogy mely folyóiratokban történő közlést támogatják anyagilag. Támogathatónak tekintik-e a DOAJ-ban szereplő folyóiratokban való közlést, vagy a folyóiratok szűkebb körére szorítkoznak, például az úgynevezett „ragadozó” kiadókat felsoroló List of Predatory Publishers listában (<http://scholarlyoa.com/publishers/>) nem szereplőket. Azt is tisztázni kell, hogy kiket támogatnak, különös tekintettel azokra a társzerzőkre, akik nem az adott intézmény alkalmazásában állnak. Lehetőség van arra is, hogy egy-egy kutatóhely vagy egyetem valamelyik kiadónak intézményi tagdíjat fizessen.

Új üzleti modellek is megjelentek. Az egyik, hogy a szerzők „tagsági díjat” fizetnek, amelynek nagyságától függően évi egy, két vagy három cikket közölhetnek. Ez a díj alacsonyabb, mint a szerzőktől szokásosan kért közlési díjak. Ilyen a *peerJ* folyóirat (<http://www.peerj.org>) modellje. A SCOAP3 konzorcium (<http://scoap3.org>) tagjai egy-egy szűkebb szakterületről kerülnek ki. Minden cikküket nyílt hozzáféréssel publikálják, és a költségeken az intézmények osztoznak. Az American Chemical Society kezdeményezésében (<http://acsopenaccess.org/acs-author-rewards/>) a szerzők a közlési díj kifizetésével további cikkek ingyenes közlését is megvásárolják.

(Koltay Tibor)

Lásd még 243, 255, 262, 307

Az ismertetett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	54. (2014) 1.
American libraries (US)	45. (2014) 5., 6.
Bibliotekovedenie (RU)	(2014) 2.
Bibliothek (DE)	38. (2014) 2.
Bibliotheks-Magazin (DE)	(2014) 1.
Bibliotheksdienst (DE)	48. (2014) 2.
BuB (DE)	66. (2014) 5.
Cataloging & classification quarterly (US)	52. (2014) 1.
College & research libraries (US)	75. (2014) 3.
College & research libraries news (US)	75. (2014) 5., 6., 7.
College & undergraduate libraries (US)	21. (2014) 1., 2.
Computers in libraries (US)	33. (2013) 9.; 34. (2014) 4., 5.
Čtenář (CZ)	66. (2014) 6.
Documentaliste (FR)	51. (2014) 2.
EDUCAUSE Review (US)	49. (2014) 4.
The electronic library (I)	32. (2014) 3.
Information technology and libraries (US)	32. (2013) 2.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	65. (2014) 3.
Interlending & document supply (GB)	42. (2014) 2/3.
The journal of academic librarianship (US)	39. (2013) 6.; 40. (2014) 1., 2.
Journal of documentation (GB)	70. (2014) 3., 4.
Journal of information science (GB)	40. (2014) 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	46. (2014) 2.
Journal of library administration (US)	53. (2013) 5-8.; 54. (2014) 1-4.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	64. (2013) 11.
Journal of web librarianship (US)	8. (2014) 1.
Knižnica (SK)	15. (2014) 2.
LIBER quarterly (I)	23. (2014) 4.
The library quarterly (US)	84. (2014) 2.
Library review (GB)	63. (2014) 4/5.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2014) 6.
New library world (GB)	115. (2014) 1/2.
Online information review (I)	38. (2014) 4.
Public library quarterly (US)	33. (2014) 2.
The reference librarian (US)	55. (2014) 2.
Revista española de documentación científica (ES)	36. (2013) 3., 4.; 37. (2014) 1.
Scandinavian library quarterly (Sx)	47. (2014) 2.
Vestnik BAE (Fx)	(2014) 1.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	61. (2014) 3.